

აღ. ვაჩიშვილი

დანაშაულის სუბიექტური მხარე
საბჭოთა სისხლის სამართალში

სტალინის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი 1957

წინასიტყვაობა

წინამდებარე შრომა მიზნად ისახავს დანაშაულის სუბიექტური ელემენტების შესწავლას. შრომაში განხილულია და კრიტიკულად შეფასებული ზოგად საზეგბი მთავარი ბურჟუაზიული თეორიები ბრალეულობის შესახებ; დახასიათებულია საბჭოთა კრიმინალისტების შესუდულებანი იმავე პრობლემაზე.

ავტორი ხაზს უსვამს და განსაკუთრებული ყურადღებით განიხილავს მოტივს—იმ ფსიქიკურ ელემენტს, რომელიც ჩვენ სპეციალურ დისციპლინაში სათანადოდ შესწავლილი არ იყო და ცდილობს გამოარკვიოს მისი შინაარსი და მნიშვნელობა დანაშაულის სუბიექტური მხარის თვალსაზრისით.

ამავე დროს შრომაში აღნიშნულია, რომ დანაშაულის სუბიექტური მხარის ანალიზის და შესწავლის დროს მეტი ყურადღებით უნდა იქნას გამოკვლეული ადამიანის სულიერი ცხოვრების ემოციური მომენტი, რაც სპეციალურ ლიტერატურაში თითქმის მივიწყებული იყო.

დაუენებულ პრობლემას ენიჭება დიდი, არა მარტო თეორიული, არამედ პრაქტიკული მნიშვნელობა, კინაიდან სუბიექტური მომენტი წარმოადგენს პასუხისმგებლობის საფუძველს, მის ძირითად წინამძღვარს და, ცხადია, რომ მისი სწორი გაგება მართლმსაჯულების ორგანოებს უადვილებს მათი მოვალეობის შესრულებას.

ავტორი

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

დანაშაულის სუბიექტური ელემენტების მნიშვნელობა

1

საბჭოთა სისხლის სამართლის მეცნიერებაში მიღებული სისტემის მიხედვით დანაშაულის შინაარსის გამოკვლევისას განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა დანაშაულის შედგენილობის ცნებას. სისხლის სამართლის ზოგად ნაწილში დანაშაულის შედგენილობის საკითხს ჩვეულებრივ დათმობილი აქვს შედარებით თვალსაჩინო ადგილი. არსებობს მონოგრაფიული შრომა, რომელიც მიძღვნილია იმავე პრობლემისადმი¹. დანაშაულის შედგენილობის ცნებას დიდი ყურადღება ექცევა არა მარტო ზოგად ნაწილში, იგი გამოყენებულია კერძო ნაწილშიც და ამ ცნებით ხელმძღვანელობენ სხვადასხვა ავტორები, როდესაც ისინი შეისწავლიან ცალკეულ დანაშაულთა შინაარსს, მათ დამახასიათებელ ნიშნებს. დანაშაულის შედგენილობის ცნება, რა თქმა უნდა, მნიშვნელოვან როლს თამაშობს საერთოდ დანაშაულის, და, კერძოდ, ცალკეულ დანაშაულთა შინაარსის შესწავლისა და გარკვევის საქმეში. დანაშაულთა გამოკვლევის პროცესში ანალიზის ლოგიკური მეთოდის გამოყენება უცილობლად ხელს უწყობს დანაშაულის შესწავლას, მისი მეშვეობით უფრო გასაგები და ნათელი ხდება კანონმდებლობის აზრი, მისი მიზანდასახულობა, რომელიც ამა თუ იმ საკანონმდებლო დადგენილებაშია გამოთქმული. აღნიშნული მეთოდის გამოყენება ემსახურება უადრესად პრაქტიკულ ამოცანებს, ვინაიდან სასამართლო და საგამომძიებლო ორგანოები თავის ყოველდღიურ მუშაობაში ღებულობენ გარკვეულ სახელმძღვანელო განმარტებას და ამ გზით ტარდება ცხოვრებაში, მტკიცდება სოციალისტური კანონიერება.

¹ Т р а й н и н, Состав преступления по советскому уголовному праву, 1951.

ანალიზის საფუძველზე დანაშაულის შედგენილობის ელემენტებად დაშლის შედეგად ვლებულობთ ერთ-ერთ ნაწილს, რომელსაც დანაშაულის სუბიექტური მხარე ეწოდება.

დანაშაულის სუბიექტური მხარის შესწავლას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. საბჭოთა სამართლის მეცნიერებაში ეს საკითხი უკვე კვლევა-ძიების საგანს შეადგენდა. არსებობს ორი მონოგრაფიული შრომა, რომლებიც თავის მიზნად ისახავენ ამ საკითხის დამუშავებას, მაგრამ მათი ავტორები, როგორც შემდეგი გადმოცემიდან დაჰყინახავთ, სასურველ, დადებით შედეგებს ვერ იძლევიან¹.

როდესაც ლაპარაკობენ დანაშაულის სუბიექტურ მხარეზე, ჩვეულებრივ, ბრალს გულისხმობენ. ცხადია, რომ ამ შეხედულებას აქვს თავისი საფუძველი: სუბიექტური მხარე დანაშაულებრივი ქმედობისა უმთავრესად, ძირითადად სწორედ ბრალში გამოიხატება, მაგრამ მისი შინაარსი მართლოდენ ბრალით არ ამოიწურება, იგი უფრო მდიდარია თავისი ბუნებით, შინაგანი წყობით. იგი მოიცავს ისეთ მნიშვნელოვან ელემენტებს, როგორიცაა მოტივი, მიზანი.

2

ჩვენი შრომა თავის ამოცანად ისახავს ბრალის ცნების, მისი შინაარსის, მისი ფსიქოლოგიური და მორალურ-პოლიტიკური საფუძვლების შესწავლას, მაგრამ ვინაიდან ჩვენ ვლაპარაკობთ სუბიექტურ მხარეზე, საჭიროა მოკლედ შეეჩერდეთ მოტივისა და მიზნის ცნებების დახასიათებაზე.

საფუძვლიანად იყო აღნიშნული, რომ სერიოზული ყურადღება უნდა მიექცეს საკითხებს დანაშაულის მიზნისა და მოტივის მნიშვნელობის, მოტივის როლის შესახებ განზრახვის წარმოშობასა და მიმართულებაში, იმ გარემოებათა შესახებ, რომლებიც გავლენას ახდენენ განზრახვის წარმოქმნაზე და იწვევენ დანაშაულის ჩადენას, ბრალის ხარისხის შესახებ და სხვ.² ამგვარად, დანაშაულის სუბიექტური მხარე, ბრალის გარდა, გულისხმობს კიდევ სხვადასხვა ფსიქიკურ მოვლენებს, რომელთა შორის პირველი ადგილი უკავია მოტივს, რომლის განსაზღვრა აუცილებლად საჭიროა იმისათვის, რომ სწორად წარმოვიდგინოთ საერთოდ ადამიანის ქცევა როგორც

¹ В. Утевский, Вина в советском уголовном праве, 1950. Т. Сергеева, Вопросы виновности и вины в практике Верхов. Суда СССР по угол. делам, 1950.

² „Советское государство и право“, 1955, № 2, стр. 7.

ნებისყოფითი პროცესი, და კერძოდ, ის მოქმედება, რომელიც ეკუთვნის სისხლის სამართლის დარგს, ე. ი. დანაშაულებრივი ქმედობა. ადამიანის ცნობიერი ნებისყოფითი აქტის დაწყებითი მომენტი სწორედ მოტივი ა, როგორც ის ფსიქიკური ფაქტი, რომელიც განაპირობებს ნებისყოფის პროცესს, მოჰყავს უკანასკნელი მოძრაობაში, და აქედან სავსებით გასაგებია, თუ რა მნიშვნელობა ენიჭება მოტივს ადამიანის ფსიქიკური ცხოვრების პროცესების გამოკვლევის თვალსაზრისით. განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ამ საკითხს იურიტ-კრიმინალისტიკისათვის; ამ საკითხის ცოდნის გარეშე იგი ვერ შეძლებს შეასრულოს ის ამოცანები, რომლებიც მას დაკისრებული აქვს მისი სპეციალური დარგის მიხედვით. კრიმინალისტს ევალება ფსიქიკური ცხოვრების მრავალსახოვანი პროცესების, მოვლენების ცოდნა, იგი უნდა ერკვეოდეს, მას შესწავლილი უნდა ჰქონდეს ისეთი ცნებები, როგორიცაა ნებისყოფა, ემოცია, მოტივი, მიზანი და სხვ., ამ ცნებათა ცოდნას კი იგი ღებულობს ფსიქოლოგიიდან. უკანასკნელი დარგიდან უნდა ისესხოს მან მისთვის საჭირო და აუცილებელი მასალა, რომელიც შემდეგ უნდა გამოიყენოს თავისი სპეციალური მეცნიერული მიზნებისათვის.

სამართლის მეცნიერებაში არსებობს ეგრეთწოდებული ნორმატივისტული მიმართულება, რომელიც დგას მეტად თავისებურ პოზიციაზე და ამტკიცებს, რომ ნებისყოფის ცნება, გამოყენებული სამართლის დარგში, წარმოადგენს მხოლოდ იურიდიულ კონსტრუქციას და მას არაფერი აქვს საერთო ფსიქოლოგიაში მიღებულ ნებისყოფის ცნებასთან; მაგრამ აშკარაა, რომ ამ შეხედულებას, რომელიც სამართლის სფეროდან გამორიცხავს ყოველ რეალურ ურთიერთობას, წყვეტს კავშირს და მეცნიერული თანამშრომლობის შესაძლებლობას სამართალსა და ფსიქოლოგიას შორის, არა აქვს სერიოზული საფუძველი. სამართლის მეცნიერებამ, იმ მიზნით, რომ ნაყოფიერად დაამუშაოს მის წინაშე წამოჭრილი საკითხები, უნდა მიმართოს ფსიქოლოგიას და ისარგებლოს ფსიქოლოგიის მონაცემებით, მის მიერ დადგენილი, შემუშავებული ცნებებით.

მაგრამ არის შემთხვევები, როდესაც სხვადასხვა საკითხებში დადგენილ და საერთოდ ბლიარებულ დასკვნებს ფსიქოლოგიაში ვერ ვნახულობთ. ამგვარ საკითხთა რიგს ეკუთვნის მოტივი ის ცნება.

ცნობილი რუსი ფსიქოლოგი ს. რუბინშტეინი განიხილავს მოტივის საკითხს ადამიანის მოქმედებასთან დაკავშირებით. ადამიანის მოქმედების საზოგადოებრივი ორგანიზაცია, — წერს იგი, — შრო-

მის განაწილების ობიექტური ფაქტი წარმოშობს მისი მოტივაციის თავისებურ ხასიათს. ადამიანის მოქმედების საზოგადოებრივი ხასიათის ძალით იგი ინსტინქტურიდან შეგნებულად იქცევა და ამავე დროს იქმნება მოტივისა და მიზნის გათიშვის შესაძლებლობა. ადამიანის საზოგადოებრივ-ორგანიზებული მოქმედების პირდაპირ მიზანს შეადგენს გარკვეული საზოგადოებრივი ფუნქციის შესრულება; მის მოტივად კი ინდივიდისათვის შეიძლება იყოს პირადი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება. რამდენადაც საზოგადოებრივი და პირადი ინტერესები და მოტივები შორდება ერთმანეთს ინდივიდთან, იმდენად შორდება ერთმანეთს მისი საკუთარი მოქმედების მოტივები და მიზნები; რამდენადაც ისინი უახლოვდება ერთმანეთს, უახლოვდება აგრეთვე მისი მოქმედების მოტივები და მიზნები¹.

ადამიანის მოქმედებათა მოტივი შესაძლოა დაკავშირებული იყოს მათ მიზანთან, რამდენადაც მოტივს შეადგენს მისი მიღწევის მისწრაფება; მაგრამ მოტივი შეიძლება გამოიყოს მიზნისაგან და გადაინაცვლოს: 1. თვით მოქმედებაზე, როგორც ეს ხდება თამაშის დროს, სადაც მოქმედების მოტივი თვით თამაშშია, ანდა იმ შემთხვევებში, როდესაც ადამიანი აკეთებს რამეს „ხელოვნების სიყვარულით“ და 2. მოქმედების ერთ-ერთ შედეგზე, მაგალითად, ადამიანი, ასრულებს რა ამა თუ იმ საქმეს, შეიძლება თავის მიზნად ისახავს არა ამ საქმის შესრულებას, არამედ ცდილობს ამ გზით გამოიჩინოს თავი ან შეასრულოს თავისი. საზოგადოებრივი მოვალეობა².

ყველაფერს, რასაც ადამიანი აკეთებს, იმ უშუალო შედეგის გარდა, რასაც იძლევა მისი მოქმედება, აქვს კიდევ რაღაც საზოგადოებრივი ეფექტი: ნივთებზე ზემოქმედების გზით იგი ზემოქმედებას ახდენს ადამიანებზე. ამიტომ ადამიანის მოქმედებაში, როგორც წესი, ჩაქსოვილია სოციალური მოტივი — მისწრაფება შეასრულოს თავისი ვალდებულება, მოიხადოს თავისი საზოგადოებრივი მოვალეობა, აგრეთვე გამოავლინოს თავისი თავი, დაიმსახუროს საზოგადოებრივი მოწონება და სხვ.

ადამიანის ყოფაქცევის მოტივები მეტად მრავალფეროვანია, ისინი გამომდინარეობენ სხვადასხვა მოთხოვნილებებიდან და ინტერესებიდან, რომლებიც წარმოიშობა საზოგადოებრივი ცხოვრების პირობებში. თავის უმაღლეს ფორმებში ისინი გამოხატავენ ადამიან-

¹ С. Рубинштейн, Основы общей психологии, 1940, 468.

² იქვე, 468.

ნა მთავრ იმ მორალური მოვალეობების, ამოცანების შეგნებას, რომელთაც მას უყენებს საზოგადოებრივი ცხოვრება¹.

აქ, როგორც ვხედავთ, რუბინშტეინი მხოლოდ მკრთალად ეხება მოტივების კლასიფიკაციის საკითხს, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო ფსიქოლოგიისათვის, არამედ ჩვენი სპეციალური იურიდიული მეცნიერებისათვისაც. საბჭოთა სისხლის სამართალ განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს მოტივების შინაარსს, მათ ხარისხს და საზოგადოებრივი თვალსაზრისით გამოყოფს მოტივების ისეთ ჯგუფს, რომელიც უარყოფითად არის შეფასებული. სათანადო საკითხი ჯერჯერობით დამუშავებული არაა. ამ მხრივ, რა თქმა უნდა, დაყენებული საკითხის წარმატებით დამუშავება შესაძლო გახდება მხოლოდ ფსიქოლოგებისა და კრიმინალისტების მეცნიერული თანამშრომლობის საფუძველზე.

უნდა აღინიშნოს კიდევ ზემოთ დასახელებული ავტორის აზრი იმის შესახებ, რომ ადამიანის მოქმედების მოტივაციის საზოგადოებრივ ბუნებას უკავშირდება გავლენა, რომელსაც მასზე ახდენს შეფასება (оценка), საზოგადოებრივი ნორმებით განპირობებული თვითშეფასება და სხვა პირთა მიერ მოცემული შეფასება². ფსიქოლოგიურად სწორედ შეფასების მეშვეობით ხორციელდება საზოგადოებრივი ზემოქმედება ადამიანის ყოფაქცევაზე. ამიტომ პრაქტიკულად მეტად მნიშვნელოვანია მისი სწორად მოწყობა, ზოლო თეორიულად — მისი ფაქიზი და მერყევი მექანიზმის გამორკვევა. შეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა, რომ შეფასებას აქვს მხოლოდ დადებითი ან უარყოფითი ნიშანი, პლუსი ან მინუსი, რომ ეს არის რეგისტრაცია იმისა, რასაც ადამიანი მისგან დამოუკიდებლად აკეთებს. ადამიანი ცნობიერი არსებაა, იგი მოელის, ითვალისწინებს შეფასებას, შეფასება გავლენას ახდენს მის ყოფაქცევაზე, წარმართავს მას ამა თუ იმ მიმართულებით, ამაღლებს ან ამცირებს მის დონეს³. ამ სიტყვებში მოცემულია მოკლე, ზოგადი სახით, მოძღვრება ადამიანის მოქმედების მოტივაციის შესახებ, რომელსაც ჩვენ ხშირად ვხვდებით სამართლის თეორიაში და აგრეთვე ცალკეულ იურიდიულ დისციპლინებში, განსაკუთრებით კი სისხლის სამართალში.

ფსიქოლოგიაში მკაფიოდ ასხვავებენ ნებისყოფითს მოქმედებას და ნებისყოფითი მოქმედების მოტივებს.

¹ დასახ. შრომა, 469.

² იქვე, 469.

³ იქვე, 470.

მოქმედების მოტივებად გულისხმობენ იმ მამოძრავებელ მიზეზებს, რომლებიც ამა თუ იმ მოქმედებისათვის გვაძლულებენ. მოტივების საფუძვლად ითვლება ადამიანის მოთხოვნილებანი, მაგრამ ადამიანის ყოფაქცევის მოტივები მხოლოდ მოთხოვნილებებზე არ დაიყვანება, მოქმედებათა მოტივაციის მხრივ მეტად დიდ როლს თამაშობენ გრძნობები, რომელთაც ადამიანი განიცდის¹. რა ურთიერთობაა ნებისყოფასა და გრძნობას შორის?

ცნობილია, რომ სანამ რომელიმე ფაქტი შეადგენს მხოლოდ ინტელექტის კუთვნილებას და არ ეხება გრძნობათა სფეროს, ის ყოველთვის არ იწვევს მოქმედებას, არ ახდენს ზემოქმედებას ნებისყოფაზე. მაგრამ როგორც კი იმავე ფაქტთან დაკავშირებით ჩვენ განვიცდით რაიმე გრძნობას, უკანასკნელი ხშირად წარმოადგენს ძლიერ სტიმულს ამა თუ იმ მოქმედებისათვის. „გამოდიან რა აქედან, ზოგიერთი საზღვარგარეთელი ფსიქოლოგები ფიქრობენ, რომ ერთადერთ წყაროს, სადაც თავის დასაწყისს ღებულობენ ნებისყოფითი პროცესები, თითქოს გრძნობები წარმოადგენენ, თანაც თითქოს სიამოვნების ან უსიამოვნების გრძნობები“². მოტანილი სიტყვების ავტორი ამგვარ აზრს, რომელსაც ადამიანის მთელი ყოფაქცევის ერთადერთ მიზეზად მხოლოდ სიამოვნების ან უსიამოვნების გრძნობები მიაჩნია, არასწორად თვლის. გრძნობები, წერს იგი, შეიძლება იყოს ნებისყოფის აქტების სტიმულად, მაგრამ ამავე დროს არის შემთხვევები, როდესაც ისინი ხელს უშლიან ნებისყოფითი მოქმედების შესრულებას. ამიტომ ზოგჯერ ადამიანი იძულებულია დაძლიოს, დაიმორჩილოს გრძნობა ნებისყოფის მეშვეობით³.

მაგრამ, მიუხედავად იმისა, რომ ასეთ შემთხვევებს ჩვენ ვხვდებით სინამდვილეში, მაინც, როგორც საერთო წესი, ძალაში რჩება ის დებულება, რომ მართლოდენ ინტელექტი ვერ მოიყვანს მოძრაობაში ნებისყოფას, თუ მას არ ერთვის გარკვეული ემოციური განცდა. ეს კი ჩვენ გვაძლევს საფუძველს გაეაყეთოთ შემდეგი დასკვნა: მოტივი, როგორც ის ფსიქიკური ფაქტი, რომელიც ამოძრავებს ნებისყოფას, ე. ი. იწვევს ნებისყოფის პროცესს, მოიცავს ორ სხვადასხვა ელემენტს — ინტელექტუალურს და ემოციურს.

¹ Психология, под ред. К. Коринилова, А. Смирнова, В. Теплова, 1948, стр. 322—324. იხ. რ. ნათაძე, ზოგადი ფსიქოლოგია, 1956, 475—476.

² იქვე, 319.

³ იქვე, 319.

მოტივის ცნება იურისტებსაც აინტერესებდა. ამ საკითხს მონოგრაფიული შრომა მიუძღვნა რევოლუციამდელმა კრიმინალისტმა მ. ჩუბინსკიმ¹. ჩუბინსკი მართებულად მიუთითებს, რომ, მიუხედავად იმისა, რომ ტერმინი „მოტივი“ დიდი ხანია რაც შემოღებულია მეცნიერებაში, აქამდის მას არ მიუღია ზუსტი და საბოლოო განსაზღვრა. თვითონ იგი იძლევა შემდეგ განსაზღვრას: „მოტივი არის შინაგანი ძალა, რომელიც, წარმოშობს რა ნებისყოფის პროცესს, ამოძრავებს ინდივიდს მის ცნობიერ მოქმედებაში და მიჰყავს მთელი მისი ფსიქიკის დახმარებით შედეგებისაკენ, რომლებიც ელინდება გარეგნულად“². ვინაიდან ჩუბინსკის საბოლოო ანგარიშში აინტერესებს არა მხოლოდ ფსიქოლოგიური ცნება მოტივისა, არამედ მოტივი სისხლის სამართლის თვალსაზრისით, იგი იძლევა მოტივის განსაზღვრას უკანასკნელი გაგებით. მაგრამ სისხლის სამართლებრივი თვალსაზრისითაც მოტივის ფორმულა იგივეა, რაც საერთო ფსიქოლოგიური, იმ განსხვავებით, რომ ნებისყოფის მთელი პროცესი მთავრდება დანაშაულებრივი ქმედობით; სისხლის სამართლისათვის „მოტივი არის შინაგანი ძალა, რომელიც, წარმოშობს რა ნებისყოფის პროცესს, ამოძრავებს ინდივიდს მის ცნობიერ მოქმედებაში და მიჰყავს მთელი მისი ფსიქიკის დახმარებით დანაშაულებრივი ქმედობის ჩადენისაკენ“³. ჩუბინსკის მოჰყავს ლიპმანის, პელ-შნერის, პოლცენდორფის, ვეინრიხის და სხვათა შეხედულება დაყენებულ საკითხზე. განსაკუთრებით მოიხსენიებს იგი ერთ თეორიას, რომელიც არ უწყევს ანგარიშს მოტივის ფსიქოლოგიურ გაგებას და ცდილობს შემოიღოს მოტივის თავისებური ცნება. მისი მომხრეები ლისტი და სალეილი ამტკიცებენ, რომ მოტივი უნდა იქნას გაგებული როგორც მოქმედი პირის ფსიქიკური ინდივიდუალობა. როგორც სამართლიანად შენიშნავს ჩუბინსკი, ფსიქიკური ინდივიდუალობა იგივეა, რაც სუბიექტი. მაგრამ არ შეიძლება დანაშაულის მოტივის და დანაშაულის სუბიექტის გაიგივება. დამნაშავის პიროვნება მთლიანად არ შეიძლება ჩაითვალოს დანაშაულის მოტივად თუნდაც იმიტომ, რომ მოტივში შეიძლება გამოისახოს მხოლოდ მისი ცალკეული მხარეები. ჩუბინსკი მიუთითებს, რომ თუმცა ინდივიდის ფსიქიკის დახმარების გარეშე მოქმედება არ მოხდება, მაგრამ აქე-

¹ М. Чубинский, Мотив преступной деятельности и его значение в уголовном праве, 1900.

² იქვე, 25.

³ იქვე, 37.

დან სრულიადაც არ გამომდინარეობს, რომ შეიძლება გავაიგივეოთ ძალა, რომელიც ამოძრავებს ინდივიდს, თვით მის ფსიქიკასთან, ე. ი. ავრიოთ ერთმანეთში ღროებითი ელემენტი (გამოვლინება) მუდმივ ელემენტთან (პიროვნებასთან)¹.

რევოლუციამდელ რუსულ იურიდიულ ლიტერატურაში საერთოდ მოტივის ცნება სუსტად იყო დამუშავებული. თვით ტაგანცევის მიერ შედგენილ სისხლის სამართლის კურსში, რომელიც, შეიძლება ითქვას, თავისი სისრულით და სხვადასხვა საკითხების დეტალური, ამომწურავი ანალიზით გამოირჩევა, მოტივის საკითხი არაა გათვალისწინებული.

4

მოსალოდნელი იყო, რომ საბჭოთა სისხლის სამართალში მოტივის ცნება მეტი ინტერესით იქნებოდა შესწავლილი, ვინაიდან საბჭოთა კანონმდებლობა შედარებით უფრო ფართო მოცულობით შეიცავს დადგენილებებს, რომლებიც მოტივებს ითვალისწინებენ როგორც ზოგად, ისე კერძო ნაწილში. საქ. სსრ სისხლის სამ. კოდექსი ზოგად ნაწილში მიუთითებს ანგარებაზე ან სხვა ქვენა გრძნობაზე და თვლის ამგვარ გრძნობებს პასუხისმგებლობის დამამძიმებელ გარემოებად. ქვენა გრძნობების უქონლობა მიჩნეულია ისეთ გარემოებად, რომელიც იწვევს შემსუბუქებული სასჯელის შეფარდებას. სისხლის სამ. კოდექსის კერძო ნაწილის სხვადასხვა მუხლები ითვალისწინებენ დანაშაულის ჩადენის მოტივს, მათ შორის განსაკუთრებით ხაზი უნდა გაესვას 144 მუხლს, სადაც აღნიშნულია განზრახი მკვლელობის ჩადენა „ანგარებით, შურისძიებით, ექვიანობით, ხულიგნური ან სხვა ქვენა გრძნობით“. კანონმდებელს შეაქვს მოტივის ელემენტი მთელ რიგ სხვა დანაშაულთა შედგენილობაში.

ამგვარად, საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობა იძლევა ფართო ნიადაგს მოტივის ცნების დამუშავებისა და შესწავლისათვის. მიუხედავად ამისა, შეიძლება ითქვას, რომ ამ საკითხის შესწავლა არ დგას სათანადო სიმაღლეზე. სხვადასხვა ავტორები მხოლოდ გაკვრივებულ ენებზე მას, არც ერთ მათგანს იგი სპეციალური კვლევა-ძიების საგნად არ გაუხდია.

დანაშაულის მოტივის საკითხს ეხება პროფ. ა. გერცენზონი. მისი სიტყვით, ბრალის მოძღვრებას უშუალოდ ესაზღვრება დანაშა-

¹ დასახ. შრომა, 29.

ულის მოტივის საკითხი. დანაშაულის მოტივის გამოკვლევა ხელს უწყობს იმ გარემოებების გახსნას, რომლებითაც ხელმძღვანელობდა სუბიექტი დანაშაულის ჩადენის დროს. დანაშაულის მოტივების ცოდნა ხშირად დახმარებას გვიწევს გამოვიკვლიოთ მეტი სისრულით დამნაშაის ბრალი, განვსაზღვროთ მისი საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხი. განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მოტივის დადგენას იმ შემთხვევაში, როდესაც გარკვეული მიზნის არსებობა ან უქონლობა წყვეტს საკითხს დანაშაულის კვალიფიკაციის შესახებ; მაგალითად, დანაშაული იქნება კონტრრევოლუციური, უკეთეს სუბიექტს ჰქონდა კონტრრევოლუციური მიზანი, ხოლო — სხვა დანაშაული (მმართველობის წესის საწინააღმდეგო, თანამდებობრივი, სამეურნეო), თუ მას არ ჰქონდა ეს მიზანი.

გერცენზონის შრომაში ვხვდებით დანაშაულთა მოტივების კლასიფიკაციის ცდას. დანაშაულთა მოტივების მეცნიერული კლასიფიკაციის საფუძვლად, მისი აზრით, უნდა იქნას მიღებული მათი დაყოფა სამ ძირითად ჯგუფად:

1. კონტრრევოლუციური მოტივები;
2. დაბალი ხარისხის ანუ ქვედა მოტივები;
3. მოტივები, რომლებიც განპირობებულია მერყეობით და დისციპლინის უქონლობით.

მოტივების პირველსა და დანარჩენ ჯგუფებს შორის თვისობრივი განსხვავებაა. კონტრრევოლუციური მოტივის არსებობა აქცევს დანაშაულს სახელმწიფოს საწინააღმდეგო უმძიმეს დანაშაულად. მეორე და მესამე ჯგუფები დამახასიათებელია იმ დანაშაულთათვის, რომლებიც სოციალისტურ მართლწესრიგს არღვევენ. იმის მიხედვით, თუ ამ ძირითად მოტივებიდან რომლითაა ჩადენილი დანაშაული, სხვა თანასწორ პირობებში, განისაზღვრება სუბიექტის საზოგადოებრივი საშიშროება.

როგორც ვხედავთ, გერცენზონის კონცეფციაში არაფერია ისეთი, რასაც შეეძლოს დაყენებული საკითხის მეცნიერული შესწავლის წარმატებით ჩატარება და წინ წაწევა. თვითონ იგი შენიშნავს, რომ მის მიერ წამოყენებული მოტივების კლასიფიკაცია საჭიროებს შემდგომ დამუშავებასა და დეტალიზაციას, ვინაიდან იგი იძლევა მხოლოდ ზოგად მოხაზულობას მოძღვრებისა მოტივის შესახებ, როგორც ერთ-ერთ გარემოების, რომელიც ახასიათებს დამნაშაის ბრალს და საზოგადოებრივ საშიშროებას¹.

¹ А. Герцензон, Уголовное право, общая часть, 1948, стр. 342—344.

მოტივების შინაარსისა და მნიშვნელობის დახასიათების ცდას ვნახულობთ საბჭოთა სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელოში¹. მართალია, ეს საკითხი განხილულია მეტად მოკლედ, მაგრამ, ჩვენი აზრით, მის ღირსებად უნდა ჩაითვალოს ის, რომ მოტყუის საკითხი დაკავშირებულია ემოციის ცნებასთან და ეს გარემოება ახალ შუქს ფენს დაყენებულ პრობლემას. ადამიანის მოქმედება, — წერს ავტორი ა. პიონტოვსკი, — ყოველთვის უკავშირდება მის ემოციურ დამოკიდებულებას თავის ქცევასთან, ობიექტთან, რომელზეც მიმართულია ადამიანთა მოქმედება, სხვა ადამიანებთან და საგნებთან. ეს ემოციური მიმართება გამოისახება სხვადასხვა გრძნობებში — სიამოვნების, სიხარულის, შურის, შიშის და სხვ.

არ შეიძლება ადამიანთა მოქმედების ემოციური მხარის უგულვებელყოფა დანაშაულებრივი ქმედობის განხილვის დროს. ემოციური მომენტი დანაშაულის ჩადენისას შეიძლება სხვადასხვა ხასიათის იყოს: ეგოისტური მისწრაფების დაკმაყოფილება სპეკულაციის შემთხვევაში, ან წვრილმესაკუთრული გადმონაშთის გავლენა ქონების გატაცების დროს, გულისწყრომა დაზარალებულის მიმართ სხეულის დაზიანების შემთხვევაში და ა. შ. მაგრამ, პიონტოვსკის სიტყვით, ემოციური მომენტები თავისთავად ბრალის ამა თუ იმ ფორმის შემადგენელ ელემენტებს არ წარმოადგენენ. მიუხედავად ამისა, მოქმედების ემოციურ მხარეს ზოგჯერ მაინც შეუძლია გავლენა მოახდინოს ბრალის ფორმაზეც. გატაცება ერთი რომელიმე საგნით შეიძლება უკავშირდებოდეს სხვა საგნებისადმი ყურადღების შესუსტებას და გამოიწვიოს სახელმწიფო, საზოგადოების ან ცალკეულ მოქალაქეთა ინტერესების გაუფრთხილებლობით დაზიანება. ზოგჯერ კანონი გამოყოფს მოქმედების განსაკუთრებულ ემოციურ ხასიათს როგორც ცალკეულ დანაშაულთა შედგენილობის სუბიექტური მხარის ელემენტს. მაგალითად, რსფსრ სისხლის სამ. კოდექსის 138 მუხლი (საქ. სსრ სს კოდექსის 146 მუხლი) ლაპარაკობს მკვლელობაზე, რომელიც ჩადენილია „უეცარი და ძლიერი სულიერი აღელვების ზეგავლენით, რაც გამოწვეული იყო დაზარალებულის მიერ უკანონო ძალადობით ან მძიმე შეურაცხყოფით“. იგივე ემოციური ნიუანსი შესაძლოა რიგ სხვა დანაშაულთა ჩადენისას — სხეულის დაზიანება, შეურაცხყოფა.

უცნაურია, რომ პიონტოვსკი, ლაპარაკობს რა ემოციებზე, მაგალითის სახით მოჰყავს 138 მუხლით (146 მ.) გათვალისწინებული

¹ Советское уголовное право, общая часть, 1952, § 29.

ძლიერი სულიერი აღელვება, ე. ი. აფექტი, და არაფერს ამბობს 136 მუხლზე (144 მ.), სადაც კანონი ითვალისწინებს მთელ რიგ ფსიქიკურ მოვლენებს, რომლებიც სწორედ ემოციებს (ანგარება, ექვიანობა, შურისძიება და სხვ.) წარმოადგენენ. მაგრამ, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, იგი სწორად მიუთითებს, რომ ემოციურ მხარეს შინაგანი კავშირი აქვს მოტივთან. ჩადენილი დანაშაულის ემოციური მხარის განხილვა, მისი სიტყვით, საშუალებას იძლევა უფრო ღრმად გავიგოთ დანაშაულის მოტივები, განზრახვის მიმართულება, პირის დაუდევრობის მიზეზები და ამ გზით უფრო ღრმად გავარკვიოთ პირის ბრალი ჩადენილ დანაშაულში¹.

რიგი დანაშაულთა შედგენილობებისა შეიცავს სუბიექტურის მხრივ მოქმედების გარკვეულ მოტივს როგორც აუცილებელ ნიშანს. საინტერესოა, რომ პიონტკოვსკი იქვე შენიშნავს: „არსებითად გარკვეული მოტივის გარეშე არ იღენენ არც ერთ განზრახ დანაშაულსო“². მართლაც, წარმოუდგენელია რაიმე ცნობიერი, განზრახი მოქმედების ჩადენა ისე, რომ ადამიანს არ ჰქონდეს განსაზღვრული მოტივი.

მაგრამ, განაგრძობს პიონტკოვსკი, განზრახ დანაშაულთა უმრავლესობისათვის მათი ჩადენის მოტივი დევს თვით დანაშაულის შედგენილობის ფარგლებს გარეთ. მაგალითად, სხეულის მძიმე დაზიანება, რამაც გამოიწვია სახის წარუხოცელი დამახინჯება, ყოველთვის შეიცავს რსფსრ-ის სსკ 142 მუხლის პირველი ნაწილით (საქ. სსრ სს კოდექსის 151 მუხლის პირველი ნაწილით) გათვალისწინებულ დანაშაულის ნიშნებს, მიუხედავად იმისა, თუ რა მოტივით ხელმძღვანელობდა დამნაშავე — შურისძიებით, ექვიანობით თუ სხვა რომელიმე გრძნობით.

მოტივი შეტანილია ზოგიერთ დანაშაულთა შედგენილობებში როგორც თვით დანაშაულის შედგენილობის აუცილებელი ნიშანი (მაგალითად, სიყალბის შედგენილობაში — რსფსრ-ის სს კოდექსის 170 მუხლი) ან მაკვალიფიცირებელი გარემოების სახით (საქ. სსრ სს კოდექსის 144 მუხლი).

რამდენადაც, — წერს პიონტკოვსკი, — მოტივები არ წარმოადგენენ ყოველი დანაშაულის შედგენილობის აუცილებელ ნიშნებს, არამედ მხოლოდ ზოგიერთი კონკრეტული შედგენილობის ნიშნები არიან, მათი განხილვა უნდა ეკუთვნოდეს კონკრეტულ შედგენილო-

¹ დასაზ. შრომა, 225.

² იქვე, 171.

ბათა ანალიზს, რომელსაც ადგილი აქვს სისხლის სამართლის კურსის განსაკუთრებულ ნაწილში. ზოგად მოძღვრებაში დანაშაულის შედგენილობის შესახებ, განზრახვის, როგორც ბრალის ფორმის განხილვისას, დანაშაულის მოტივი განიხილება მხოლოდ დანაშაულის ჩადენის განზრახვის წარმოშობის ფსიქოლოგიური მიზეზების სახით¹.

მაგრამ მაშინაც კი, როდესაც დანაშაულის ჩადენის მოტივი არ შედის დანაშაულის შედგენილობაში არც ძირითადი, და არც მაკვალიფიცირებელი ნიშნის სახით, იგი მაინც არ შეიძლება იქნას განურჩეველი სასამართლოსათვის. სასამართლომ სასჯელის შეფარდებისას უნდა გაუწიოს ანგარიში მოტივის ხასიათს².

დასასრულ, პიონტოვსკი ეხება მიზნის საკითხს სისხლის სამართალში. დანაშაულთა ზოგიერთი შედგენილობანი, — წერს იგი, — მოითხოვენ როგორც სუბიექტური მხარის ერთ-ერთ ნიშანს მოქმედების სპეციალური მიზნის არსებობას, რომელიც მოცემული დანაშაულის მოტივს არ ემთხვევა. ასეთია, მაგალითად, ყალბი ფულადი ნიშნების გაკეთების შედგენილობა (რსფსრ-ის სს კოდექსის 59³ მუხლი; საქ. სსრ სს კოდექსის 58²² მუხლი), რომელიც ითვალისწინებს ყალბი ფულადი ნიშნების გასაღებას, ბრუნვაში გამოშვებას. პიონტოვსკის აზრით, საკითხი მოქმედების სპეციალური მიზნის შესახებ არ შედის ზოგად მოძღვრებაში დანაშაულის შედგენილობის შესახებ და განხილულ უნდა იქნას სისხლის სამართლის კურსის კერძო ნაწილში³.

მაგრამ ვფიქრობთ, რომ მიზნის, ისე როგორც მოტივის, ცნება საერთოდ სისხლის სამართლის ზოგად ნაწილსაც უნდა ეკუთვნოდეს, ორივე ცნებას, განსაკუთრებით კი მოტივს, აღნიშნული ნაწილიც ითვალისწინებს⁴. სწორედ ამ უკანასკნელმა უნდა მოგვეცეს მათი ფსიქოლოგიური და იურიდიული ანალიზი, რომელიც შემდეგ გამოყენებული იქნება კერძო ნაწილში ცალკეულ შედგენილობათა გამოკვლევის დროს.

მოტივის საკითხის განხილვას ადგილი დაუთმო თავის შრომაში ბრალის შესახებ პროფ. ბ. უტევსკიმ⁵. უტევსკი აღნიშნავს, რომ საკითხი დანაშაულის ჩადენის მოტივის შესახებ დაყენებული იყო

¹ Советское уголовное право, общая часть, 1952, стр. 171.

² იქვე, 171.

³ იქვე, 172.

⁴ იხ. საქ. სსრ სს კოდექსის 44 და 45 მუხლები.

⁵ Б. Утевский, Вина в советском уголовном праве, 1950.

მრავალი საბჭოთა კრიმინალისტის მიერ. ეს საკითხი საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში არ გამხდარა სპეციალური მეცნიერული კვლევა-ძიების საგნად, ზოგიერთი კრიმინალისტის შრომებში იგი თუმცა არასაკმაოდ ზუსტად და მეცნიერულად იყო დასაბუთებული, მაგრამ მაინც არსებითად სწორად იქნა გადაწყვეტილი. ზოგიერთი საბჭოთა კრიმინალისტები ცნობენ მოტივს განზრახვის ელემენტად. ზოგიერთი კრიმინალისტები კი ან არ თვლიან მოტივს დანაშაულის შედგენილობის სუბიექტური მხარის ელემენტად ან საერთოდ დუმითილად უვლიან გვერდს მოტივის საკითხს ბრალის ცნების შესწავლისას¹.

მოტივის როლის არაზუსტი განსაზღვრა, მოტივის, როგორც დანაშაულის აუცილებელი ელემენტის, უარყოფა, და მოტივის უგულებელყოფა, უტევსკის აზრით, მნიშვნელოვნად აიხსნება იმით, რომ მოტივის საკითხს კრიან საბჭოთა ფსიქოლოგიისაგან მოწყვეტილად. საბჭოთა ფსიქოლოგიამ კი გამოარკვია მოტივის ფსიქოლოგიური ბუნება და მისი ადგილი ნებისყოფის წარმოქმნის პროცესში².

ნებისყოფის მომენტი განზრახვაში გამოიხატება გარკვეული მოქმედების ჩადენის გადაწყვეტილების სახით. ყოველი მოქმედება, როგორც გვასწავლის ფსიქოლოგია, გამომდინარეობს რომელიმე მოტივიდან და ისახავს რაიმე მიზანს. რა არის მოტივი? მოტივი არის მისწრაფება, სურვილი, რომელიც აიძულებს ადამიანს ჩაიდინოს ესა თუ ის მოქმედება.

ნებისყოფის წარმოქმნის პროცესში კრიმინალისტისათვის ყველაზე მეტად საინტერესოა გადაწყვეტილების მიღება. გადაწყვეტილების მიღება კი ნიშნავს განზრახვის წარმოშობას. ამ მომენტს წინ უსწრებს მოტივების ბრძოლა, ბრძოლა მოვალეობის შეგნებასა და სხვა რომელიმე საწინააღმდეგო გრძნობას შორის. დამახასიათებელია განზრახვის და გაუფრთხილებლობის წარმოშობის დროს ის, რომ საზოგადოებრივად საშიში მოტივი იმარჯვებს მოვალეობის შეგნებაზე.

ადამიანის ყოველი მოქმედება, ყოფაქცევის ყოველი აქტი გულისხმობს რომელიმე მოტივს. უმოტივო მოქმედება არ არსებობს. ადამიანის მოქმედება შეგნებულად ნებისმიერია, ხოლო ნებისმიერი მოქმედება გარკვეული მოტივებიდან გამომდინარეობს. თუ გამოვიყენებთ ამ დებულებას ბრალის საკითხში, მივიღებთ იმ დასკვნას, რომ ბრალეული მოქმედება შეუძლებელია მოტივის გარეშე. არც

¹ დასახ შრომა, 146.

² იქვე. 146.

ერთი დანაშაული არ შეიძლება ჩადენილ იქნას უმოტივოდ, რომელიც აიძულებს ადამიანს დანაშაულის ჩადენისათვის. განზრახვა უმოტივოდ წარმოუდგენელია. განზრახვა წარმოიშობა და მტკიცდება მხოლოდ რომელიმე მოტივის ზეგავლენით: მკვლელობის განზრახვა — ანგარების, ექვიანობის, მტრობის მოტივის, ხულიგნური მოტივის გავლენით და სხვ.¹

ყოველი მოქმედების განპირობებულობა მოტივით შეეხება არა მხოლოდ განზრახ ჩადენილ მოქმედებებს (ამიტომ არასწორია ცდები, რომლებიც მოტივს მხოლოდ განზრახვას უკავშირებენ), არამედ გაუფრთხილებლად ჩადენილსაც. დანაშაულებრივი თვითიმედოვნების დროს მოქმედების შესრულების გადაწყვეტილება, რასაც თან ერთვის დანაშაულებრივი შედეგის თავიდან აცილების მოუფიქრებელი იმედი, რომელიმე მოტივიდან (სურვილიდან, გრძნობიდან) გამომდინარეობს. მაგრამ დაუდევრობის შემთხვევაშიც დამნაშავე, სჩადის რა მოქმედებას, ხელმძღვანელობს რაიმე მოტივით — სამუშაოს დაჩქარებით დამთავრება, თავისი სიმარჯვის გამოჩენა და ა. შ. იმ პირის ფსიქიკაში, რომელიც დაუდევრად მოქმედებს, შესაძლოა ადგილი ჰქონდეს მოტივების ბრძოლას, მაგალითად, ხუმრობის დროს: სურვილი — დაუყოვნებლივ დამიწების და გასროლისა და მოსაზრება — ჯერ შემოწმება, დატენილია თუ არა თოფი; იმარჯვებს პირველი და გასროლით სიცოცხლეს უსპობენ დანაშაულებულს². მაგრამ დაუდევრობის შემთხვევაში ჩვეულებრივ მოტივების ბრძოლას ვერ ვხვდებით, ვინაიდან თვით დაუდევრობის ცნება თავისი ბუნებით გულისხმობს, რომ დამნაშავეს არა აქვს გათვალისწინებული თავისი მოქმედების მავნე შედეგები და ამ თვალსაზრისით, რასაკვირველია, მოტივების ბრძოლაზე ლაპარაკიც კი არ შეიძლება.

უტევსკი წერს, რომ მოტივების ბრძოლას ადგილი არა აქვს, როცა საკმე გვაქვს განზრახვის იმ სახესთან, რომელსაც უეცარი განზრახვა ეწოდება. მაგრამ, — განაგრძობს უტევსკი, — ეს არ გამოირიცხავს იმას, რომ ესა თუ ის მოტივი ყოველთვის ხელმძღვანელობას უწევს ადამიანს, რომელიც ჩადის გარკვეულ მოქმედებას დაუდევრობით. მისი სიტყვით, ძნელი წარმოსადგენია რომელიმე მოქმედების ჩადენა დაუდევრობით მოტივის გარეშე. დაუდევრობის გამო დამნაშავე, ლეზულობს რა ამა თუ იმ მოტივის ზეგავლენით

¹ И. Утевский, Вина в советском уголовном праве, 1950, 148.

² იქვე, 149.

მოქმედების ჩადენის გადაწყვეტილებას, არ ითვალისწინებს, რომ მის მოქმედებას მოჰყვება გარკვეული მავნე შედეგები, მაგრამ სისხლის სამართლებრივი საყვედურის საფუძველს წარმოადგენს ის, რომ იგი მოვალე იყო და მას შეეძლო ამ შედეგების გათვალისწინება¹.

როგორც ვხედავთ, უტევსკი ცდილობს დაამტკიცოს, რომ მოტივს აქვს უაღრესად დიდი მნიშვნელობა სისხლის სამართლის დარგისათვის, რომ მისი როლი მეტად დიდია როგორც განზრახვისა, ისე გაუფრთხილებლობის დროს და მიდის იქამდე, რომ მოტივების ძალას და მათ ბრძოლას თვით დაუდევრობის დროსაც კი ნახულობს. მისი საერთო მიზანდასახულობა უდავოდ მარზებულია და მისაღები, მაგრამ საკითხის გადასაწყვეტად აღებული გზა სწორად ვერ ჩაითვლება. დაყენებული პრობლემა თავისი ბუნებით უფრო რთულია, ვიდრე ეს უტევსკის ეჩვენება, იგი მოითხოვს მოტივის ცნების შინაარსის უფრო ღრმა და დაკვირვებით ანალიზს, შესწავლას. არ კმარა იმ დებულების წამოყენება, რომ დაუდევრობის დროს „სისხლის სამართლებრივი საყვედურის საფუძველს“ წარმოადგენს ის, რომ დამნაშავეს ევალეობა და შეეძლო კიდევ თავისი მოქმედების მავნე შედეგების გათვალისწინება. საჭიროა ამ დებულების სათანადო მეცნიერული მოსაზრებებით დასაბუთება. ამგვარი დასაბუთება კი შესაძლო ხდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ჩვენ მოტივს დაუუკავშირებთ აგრეთვე ფსიქოლოგიის დარგიდან ამოღებულ მეორე ცნებას — ემოციის ცნებას². მხოლოდ ამ ორი ცნების — მოტივის და ემოციის — შინაგანი კავშირის და ნათესაობის გამორკვევის გზით ჩვენ გვეძლევა შესაძლებლობა ავაგოთ ბრალის ფორმების ისეთი კონსტრუქცია, რომელიც მოგვცემს მათ საერთო საფუძველებს. ბრალის განსაზღვრისას კრიმინალისტები ჩვეულებრივ იზიარებენ იმ შეხედულებას, რომ ბრალი წარმოადგენს სუბიექტის ფსიქიკურ დამოკიდებულებას მის მიერ ჩადენილ საზოგადოებრივად საშიშ მოქმედობისადმი განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის ფორმით. ბრალის განსაზღვრაში შედის აგრეთვე მორალურ-პოლიტიკური ელემენტი — შეფასების, გაკიცხვის ელე-

¹ დასახ. შრომა, 149.

² უტევსკის მოტანილი აქვს ლ. სავრასოვის მიერ ჯერ კიდევ 1918 წელს წამოყენებული მოტივის განსაზღვრა: „მოტივი დანაშაულისა არის ცხოველი, ემოციური ფერით შეღებილი, ფსიქიკაში ღრმად ჩანერგილი იდეა, რომელიც გარკვეული გარეგანი ბიძგიით, იმპულსით, წარმოშობს... განზრახვას — დანაშაულისადმი ნებელობას“. იქვე, 147.

მენტი. მაგრამ ჩვენ ახლა გვაინტერესებს ფ ს ი ქ ი კ უ რ ი დამოკიდებულების საკითხი — როგორია ამ ფსიქიკური დამოკიდებულების შინაარსი? მრავალი ავტორი შეეხო ბრალის საკითხს, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ეს მხარე დანაშაულისა აქამდის გაურკვეველია, ბუნდოვანია. შემდეგში ჩვენ დაუბრუნდებით ამ საკითხს და უფრო დაახლოებით შევისწავლით მას.

პროფ. უტევსკის სიტყვით, მოტივების როლი ბრალეულობის საკითხების გადაჭრისას მეტად დიდია. მოტივები, რომელთა ზემოქმედებით ადამიანები სჩადიან დანაშაულს, განისაზღვრება მათი კლასობრივ-პოლიტიკური მდგომარეობით, მათი ურთიერთობით საზოგადოებრივ გარემოსთან, თავის კლასთან, მოწინააღმდეგე კლასთან. მოტივები, რომლებითაც ადამიანები თავიანთ ყოფაქცევაში ხელმძღვანელობენ, მათ ყოფაქცევას გარკვეულ კლასობრივ-პოლიტიკურ შინაარსს ანიჭებენ. როგორც ადამიანის შეგნებულ მოქმედებას არ შეიძლება არ ჰქონდეს მოტივი, ისე მოტივისაც არ შეიძლება არ ჰქონდეს გარკვეული საზოგადოებრივი შინაარსი. მოტივი ისევე შეადგენს ადამიანის საზოგადოებრივი ყოფიერების შედეგს, როგორც მისი ფსიქიკა მთლიანად. დანაშაულის მოტივის დადგენას აქვს დიდი მნიშვნელობა ადამიანის ყოფაქცევის ყოველმხრივი შეფასებისათვის, სამართალში მიცემულის ბრალისა და მისი ზარისხის დასადგენად. საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ დანაშაულის მოტივი ახასიათებს სამართალში მიცემულის ბრალს, მოწმობს მის მეტ ან ნაკლებ საზოგადოებრივ საშიშროებას და გავლენას ახდენს მის პასუხისმგებლობაზე. სასამართლო პრაქტიკაშიც გატარებულია იგივე თვალსაზრისი. სსრკ-ის უმაღლესი სასამართლოც დიდ მნიშვნელობას მიაწერს დანაშაულის მოტივის დადგენას კონკრეტულ საქმეებში; სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლო ადგენს, რომ „ბრალდება არ შეიძლება მიჩნეულ იქნას დამტკიცებულად, უკეთეს საქმეზე არაა დადგენილი დანაშაულის ჩადენის ადგილი, დრო და მოტივები“¹. გარკვეულ შემთხვევებში მოტივი გათვალისწინებულია სისხლის სამართლის კოდექსების მუხლების დისპოზიციებში როგორც მოცემული დანაშაულის შედგენილობის აუცილებელი ნიშანი. კანონმდებელი სარგებლობს სხვადასხვა ტერმინებით მოტივის ცნების გამოსახატავად; ზოგჯერ მოტივი წარმოადგენს დამამძიმებელ ან, პირიქით, შემამსუბუქებელ გარემოებას.

¹ Сборник постановлений Пленума и определенных коллегий Верховного суда СССР, 1940, стр. 73.

უტევსკი განსაკუთრებით ხაზს უსვამს მოტივისა და მიზნის განსხვავებას, თუმცა, მისი სიტყვით, მათ შორის შინაგანი ფსიქიკური კავშირია. მას მოჰყავს ფსიქოლოგი ბ. ტეპლოვის სიტყვები, რომ ადამიანის მოქმედებანი გამოდინარებენ გარკვეული მოტივებიდან და მიმართული არიან გარკვეულ მიზნებისაკენ. მოტივი—ეს არის ის, რაც აიძულებს ადამიანს მოქმედებისათვის, მიზანი — ის, რის მიღწევასაც ადამიანი ცდილობს ამ მოქმედების შედეგად. მაშასადამე, მიზანი არის ის, რის მიღწევაც კონკრეტულად სურს დამნაშავეს, ის კონკრეტული ცვლილება გარეგან ქვეყანაში, რის გამოწვევას იგი ცდილობს დანაშაულის შეშვებით, ხოლო მოტივი — შინაგანი გრძნობა, რომელიც დამნაშავეს აიძულებს დაისახოს კონკრეტული მიზანი. მაგალითად, ანგარება წარმოადგენს გამფლანგველის მოქმედების მოტივს, მის მიზანს კი შეადგენს ამ ანგარების დაკმაყოფილება გარკვეული თანხის, ფასეულობის მითვისების გზით. ტყუილი დასმენის შემთხვევაში მოტივს წარმოადგენს შურისძიება, ანგარება და სხვ., ხოლო მისი მიზანია უსამართლო განაჩენის გამოტანა სასამართლოს მიერ. განსაკუთრებული სიმკვეთრით მოჩანს მიზნის ნიშანი კონტრევოლუციურ დანაშაულში. კონტრევოლუციური დანაშაულის ზოგად განსაზღვრაში, რომელიც მოცემულია რსფსრ სსკ 58¹ მუხლში, თუმცა პირდაპირ არაა აღნიშნული მიზანი, მაგრამ ეს უკანასკნელი ნაგულისხმევია კანონის ტექსტით, სადაც. გათვალისწინებულია „ისეთი მოქმედება, რაც მიმართულია ხელისუფლების დასახოზად, შესასუსტებლად ან ძირის გამოსათხრელად“. მთელი რიგი მუხლები ლაპარაკობენ პირდაპირ კონტრევოლუციური მიზნის შესახებ.

ამგვარად, მიუხედავად შინაგანი კავშირისა, რომელიც აერთებს მოტივსა და მიზანს, მათ შორის მაინც განსხვავებაა¹. ამ განსხვავების ხაზგასმით, მკაფიოდ გატარება უდავოდ უტევსკის შეხედულების დადებით მხარედ უნდა იქნას მიჩნეული.

უტევსკის სიტყვით, მოტივი შედის დანაშაულის მატერიალურ ლახასიათებაში და არსებით როლს თამაშობს სამართალში მიცემულის და მისი ქმედობის შეფასებისას, მისი ბრალისა და ბრალის

¹ უტევსკი აღნიშნავს, რომ ა. ტრაინინს არ გაჰყავს მკაფიოდ ზღვარი მოტივსა და მიზანს შორის. მოტივსა და მიზანს ურვეს ერთმანეთში ლაპტევი.

გერცენზონიც არ ნახულობს განსხვავებას მოტივსა და მიზანს შორის. შარგოროდსკი, პირიქით, გამოდის მოტივისა და მიზნის გაიგივების წინააღმდეგ (დასახელ. შრომა, 165).

მოტივისა და მიზნის შესახებ იხ. ვ. ჩხიკვაძე, Военно-уголовное право, ч. I. არყაი, 1946, стр. 190.

ხარისხის დადგენის დროს. სასამართლოს გადაწყვეტილებაზე სამართალში მიცემულის ბრალეულობისა და მისი ხარისხის შესახებ შესაძლოა დიდი გავლენა მოახდინოს, — ხოლო ზოგ შემთხვევაში გადაწყვეტი, — იმ მოტივის ხასიათმა, რომლითაც სამართალში მიცემული ხელმძღვანელობდა. მოტივები შესაძლოა იყოს ქვენა ხასიათის და ამ ხასიათს მოკლებული (მცდარად გაგებული შებრალება, მეგობრობის გრძნობა, მოვალეობის გრძნობა და ა. შ.). სასამართლომ ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში უნდა გაუწიოს ანგარიში მოტივის შინაარსს.

იგივე ითქმის დანაშაულის მიზნის შესახებაც. სამართალში მიცემულის მიზანიც შეადგენს სასამართლოს შეფასებითი საქმიანობის საგანს ბრალეულობის და მისი ხარისხის საკითხის გადაწყვეტის დროს¹.

. 5

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმული იყო აზრი, რომ ბრალისა და პასუხისმგებლობის საკითხებში დაშვებული არევიდარევისა და შეცდომების ერთ-ერთ მიზეზად უნდა იქნას მიჩნეული მრავალი მეცნიერული მუშაის მიერ არასაკმაოდ დაუფლება სამართლის მეთოდოლოგიური საკითხებისა და აგრეთვე სახელმწიფოს და სამართლის ზოგადი თეორიის წარმომადგენელთა მისწრაფება თავიდან აიცილონ ამ საკითხების დამუშავება. იქვე მითითებული იყო, რომ დროა შევიგნოთ, რომ ბრალის, მიზეზობრივი კავშირისა და პასუხისმგებლობის საკითხები — სამართლის ზოგადი თეორიის საკითხებია, რომლებსაც პირდაპირი და უშუალო ურთიერთობა აქვთ საბჭოთა სამართლის მრავალ სხვადასხვა კონკრეტულ დარგებთან და არა მხოლოდ სისხლის სამართალთან².

საესებით სწორია აზრი იმის შესახებ, რომ ბრალეულობის ცნება არ შეადგენს მართლედნ სისხლის სამართლის კუთვნილებას, ვინაიდან მას სამართლის სხვადასხვა დარგებში ვნახულობთ. ბრალის იდეით, სისხლის სამართლის გარდა, ხელმძღვანელობენ სამოქალაქო სამართალში, ადმინისტრაციულ სამართალში, შრომის სამართალში. მაგრამ უნდა ითქვას, რომ სხვადასხვა დარგების მიხედვით ბრალს თავისებური ნიშნები, სპეციფიკური შინაარსი ახასიათებს. მაგალითის სახით შეიძლება შევადაროთ ერთმანეთს სამოქალაქო და სისხლის სამართალი. სამოქალაქო სამართალში მიღებული ბრალის ცნება თავისი შინაგანი შემადგენლობით საგრძნობლად

¹ დასახ. შრომა 159.

² „Советское государство и право“, 1955, № 2, передовая, стр. 6.

განსხვავდება იმ ცნებისაგან, რომელიც სისხლის სამართალშია დამკვიდრებული. არ შეიძლება, რა თქმა უნდა, მათ შორის საერთო ელემენტების, ისტორიულად წარმოშობილი და სოციალურ-პოლიტიკური ვითარებით განპირობებული ნათესაობის და საერთო საფუძვლების არსებობის უარყოფა. ისტორიული განვითარების მსვლელობაში, კულტურის სხვადასხვა საფეხურებზე, ზოგიერთი ინსტიტუტები ერთი დარგიდან მეორეში გადადიან და ეს გარემოება ცხადად მოწმობს მათ ნათესაობას. ჯერ კიდევ რომის სამოქალაქო სამართალში შემუშავებული ბრალის ცნება უეჭველად გავლენას ახდენდა სისხლის სამართლის ცნებათა სისტემაზე და ხელს უწყობდა ამ უკანასკნელი დარგის ანალოგიური ცნების განვითარებას. მაგრამ, მიუხედავად ისტორიული ურთიერთდამოკიდებულებისა, ამ ორ დარგში აღიარებულ ბრალის ცნებებს შორის მნიშვნელოვანი განსხვავებაა, რის გამოც ისინი მოითხოვენ განსხვავებული, სპეციალური ხასიათის გამოკვლევებს.

ბრალის ცნება სისხლის სამართლის ერთ-ერთ ძირითად ცნებას წარმოადგენს. როგორც ის საფუძველი, რომელზეც დამყარებულია სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა, ის ერთ და იმავე დროს იწვევს არა მხოლოდ თეორიულს, არამედ პრაქტიკულ ინტერესს, რადგან მას უკავშირდება სახელმწიფო ორგანოთა საქმიანობა, რომლებიც მოწოდებულია განახორციელონ მართლმსაჯულების ამოცანები.

სოციალისტური სამართლის მიზნებისა და ამოცანების თვალსაზრისით გასაგები ხდება, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია საერთოდ სამართლის და, კერძოდ, სისხლის სამართლის საკითხების დაყენება და გადაწყვეტა. სოციალისტური კანონიერების მტკიცედ გატარება, კანონის სტაბილობა, საბჭოთა სახელმწიფოს და ცალკეულ მოქალაქეთა ინტერესების დაცვა — ყველაფერი ეს აკისრებს საბჭოთა იუსტიციის და პროკურატურის მუშაკებს გარკვეულ მოვალეობებს და იმავე დროს საბჭოთა მეცნიერსაც ავალებს საბჭოთა სისხლის სამართლის საკითხების ღრმა და დაკვირვებულ შესწავლას და წარმოადგენს სტიმულს სისხლის სამართლებრივი თეორიის შემდგომი განვითარებისათვის. ამ საკითხთა რიგს უცილობლად ეკუთვნის ბრალის საკითხიც, რომელიც ჩვენი შრომის საგანს შეადგენს. ბრალის ცნებას აქვს განსაკუთრებული მნიშვნელობა, იგი ითვლება სისხლის სამართლის შერაცხვის, პასუხისმგებლობის ერთ-ერთ ძირითად, აუცილებელ წინაპირობად, რადგან საბჭოთა სამართალი ობიექტური შერაცხვის პრინციპს არ იცნობს.

როდესაც შევისწავლით ამა თუ იმ დანაშაულის შედგენილო-

ბას, ვიკვლევთ იმ ელემენტებს, რომელთაგან შედგება დანაშაულებრივი ქმედობა, ჩვენ განსაკუთრებულ ყურადღებას ვაქცევთ სუბიექტურ მხარეს, იმ შინაგან, ფსიქიკურ მდგომარეობას, რომელმაც განაპირობა გარეგანი ყოფაქცევა, რამაც გამოიწვია გარკვეული მავნე შედეგი. რასაკვირველია, მხოლოდ სუბიექტური მხარე არ კრის საკითხს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის შესახებ. გარდა ამისა საჭიროა კიდევ მიზეზობრივი კავშირი მოქმედებასა და შედეგს შორის. მაგრამ თავისთავად არც მიზეზობრივი კავშირია საკმარისი. სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას მხოლოდ მაშინ აქვს ადგილი, როდესაც მიზეზობრივი კავშირის ობიექტურ ფაქტს ემატება გარკვეული შინაგანი განწყობილება, რომელსაც ბრალი ეწოდება. საბჭოთა სისხლის სამართლის ძირითად საწყისად აღიარებულია სუბიექტური ბრალეულობა — ობიექტური შერაცხვა, როგორც უკვე ვთქვით, მისთვის უცხოა.

ბრალის პრობლემა ბურჟუაზიულ სისხლის სამართლის მეცნიერებასაც აინტერესებდა. XIX საუკუნე იყო ბრალეულობის იდეის განსაკუთრებით ინტენსიური დამუშავების პერიოდი და ეს მოვლენა გასაგები ხდება, თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ სწორედ ამ პერიოდის პირველ ნახევარში დამთავრებული სახე მიიღო და საბოლოოდ ჩამოყალიბდა ბურჟუაზიული სისხლის სამართლის მეცნიერების მთავარი მიმართულება — კლასიკური მიმართულება, რომელმაც ბრალი სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საფუძვლად გამოაცხადა.

კლასიკური სკოლის წარმომადგენლებმა დიდი დრო და ენერგია შეალიეს ბრალის შინაარსის გამორკვევას. მათ წინაშე იდგა პრობლემა: ბრალის ბუნების, მისი შინაგანი შემადგენლობის გამოკვლევა და ამავე დროს ბრალის ფორმების შესწავლა. სისხლის სამართლებრივი აზრი უკვე დიდი ხანია, მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში, გუშაობდა ბრალის ფორმების საკითხზე, მაგრამ ცალკეულ მეცნიერთა შორის თანხმობა არ იყო: პირიქით, რაც უფრო ღრმავდებოდა საკითხი, მით უფრო მეტ განსხვავებას და უთანხმოებას ჰქონდა ადგილი. მაგრამ თუ აზრთა სხვაობა მნიშვნელოვანი იყო ბრალის ცალკეული ფორმების კლასიფიკაციის შესახებ, უფრო ღრმა და მეტი იყო იგი ბრალის საერთო ბუნების საკითხში. ბრალის ბუნება, ე. ი. მისი არსი, გულისხმობს, ბრალის ფორმების საერთო საფუძვლის გამორკვევასა და დადგენას. წმინდა თეორიული თვალსაზრისით ეს საკითხი უფრო მნიშვნელოვანია და თანაც უფრო ძნელი, რადგან აქ საჭიროა იმ საერთო, ზოგადი ნიშნის აღმოჩენა, რაც აერთიანებს ერთ ბოლიანობაში ბრალის ცალკეულ სახეებს, აკავში-

რებს მათ, საჭიროა მათი, ასე ვთქვათ, ერთ მნიშვნელზე დაყვანა. ბრალი გვაროვნული ცნებაა, რომელიც მოიცავს განზრახვასა და გაუფრთხილებლობას როგორც თავის ფორმებს. კლასიკური სკოლის მოძღვრებაში ცოტაა პრობლემები, რომლის გადაწყვეტაზე ისეთი დაჟინებით და გულმოდგინეთ ემუშავნათ იურისტებს, როგორც ბრალის პრობლემაზე; ცოტაა პრობლემები, რომლებზეც დახარჯული იყო ამდენი შრომა და შექმნილი უნაყოფო, უშინაარსო სუბიექტური თეორიები. ამ დარგშიც, როგორც სხვა მრავალში, იურიდიული აზროვნება მიდიოდა ფიქტიური კონსტრუქციების გზით და ქმნიდა განყენებული ცნებების სისტემებს, რომლებიც სრულიად მოწყვეტილი იყო სინამდვილეს და მხოლოდ მათი პეტორების წინასწარ მიღებულ შეხედულებებს შეესაბამებოდა.

ბურჟუაზიულ თეორიებს შორის გაბატონებულად შეიძლება ჩაითვალოს „ნ ე ბ ის ყ ო ფ ის თ ე ო რ ი ა“, რომელიც ბრალის შინაარსს ხედავს დამნაშავეს „მ ა ნ კ ი ე რ ა ნ უ ბ ო რ ო ტ ნ ე ბ ის ყ ო ფ ა შ ი“ და მანკიერი ნებისყოფის არსებობას გულისხმობს არაცნობიერი გაუფრთხილებლობის შემთხვევაშიც.

მეორე მიმართულება უარს ამბობდა ბრალის ერთიან კონსტრუქციაზე და არაცნობიერი გაუფრთხილებლობის დროს ნახულობდა მხოლოდ „გ ო ნ ე ბ ის ნ ა კ ლ ს“. XIX საუკუნის მეორე ნახევარში წარმოიშვა ახალი თეორია — ეგრეთწოდებული „წ ა რ მ ო დ გ ე ნ ის თ ე ო რ ი ა“, რომელიც უარყოფს ნებისყოფის იმ ფართო გაგებას, რომელიც შეთვისებული ჰქონდა გაბატონებულ მიმართულებას, და ნებისყოფა ესმის უფრო ვიწრო აზრით, როგორც სურვილი მარტოოდენ გარეგანი ნებისმიერი მოძრაობისა და არა მთელი დანაშაულებრივი შედეგისა. დასახელებულის გარდა, არის კიდევ რიგი სხვა თეორიებისა, რომლებიც განხილული იქნება ჩვენი შრომის სათანადო ადგილას.

ბურჟუაზიული სისხლის სამართლის დასახასიათებლად უნდა აღვნიშნოთ, რომ, მიუხედავად იმ დებულების აღიარებისა, რომ ბრალი წარმოადგენს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საფუძველს, იგი სხვადასხვა პრაქტიკული მოსაზრებით ზღუდავს ამ პრინციპის გამოყენების არეს; იქ, სადაც ამას მოითხოვენ პოლიტიკური ინტერესები, ძალაში შედის ობიექტური შერაცხვის ძველი საწყისი. თანამედროვე ბურჟუაზიულ სამართალში სუბიექტური ბრალეულობის პრინციპი ბოლომდე თანმიმდევრულად არც ტარდებოდა; მასში კიდევ ცოცხალია გადმონაშთების სახით ის ცნებები, რომლებიც იმ შორეულ ისტორიულ ეპოქებს ეკუთვნიან, როდესაც

პასუხისმგებლობის განსაზღვრისას მხედველობაში იღებდნენ არა პიროვნების შინაგან განწყობილებას, არამედ მარტოოდენ გარეგან ფაქტს, მატერიალური ზარალის მიყენებას. ამ ძველი საწყისის გადმონაშთს ვხვდებით სხვადასხვა ქვეყნების კანონმდებლობაში. აქ შეიძლება მივუთითოთ გერმანიის 1871 წლის სისხლის სამართლის კოდექსის დადგენილებებზე იმ დელიქტების შესახებ, რომლებიც კვალიფიცირებულია მათი შედეგების მიხედვით¹.

განსაკუთრებით ძლიერი იყო ძველი ობიექტური პრინციპის გავლენა კოლონიურ სამართალში, სადაც ევროპული კანონმდებლები იყენებდნენ კოლექტიური პასუხისმგებლობის პრინციპს. სამართლის ერთ-ერთი ისტორიკოსი მეტად თავისებურად ხსნიდა და ასაბუთებდა კოლექტიური პასუხისმგებლობის ინსტიტუტს. თანამედროვე სამართლებრივი ცხოვრება, — წერს იგი, — ცდილობს უარი თქვას კოლექტიური პასუხისმგებლობის პრინციპზე, მაშასადამე, თემი და ოჯახი არ უნდა დაისაჯოს იმისათვის, რომ დამნაშავე დაიბადა, იზრდებოდა ან იმყოფებოდა მათ შორის, ანდა იმისათვის, რომ მათ არ შეუძლიათ ან არ სურთ მისი გაცემა. ასეთია პრინციპი, მაგრამ პრაქტიკაში აუცილებელია წარსულისაკენ მიბრუნება; სადაც ეს საჭიროა, უნდა უარი ვთქვათ პრინციპულობაზე და მივმართოთ ტლანქ კრიმინალურ-პოლიტიკურ ღონისძიებებს. სად არის ამის საჭიროება? — აყენებს კითხვას ავტორი და უპასუხებს: პირველ ყოვლისა იქ, „სადაც საზოგადოების კულტურული დონე შეუძლებლად ხდის საზოგადოებრივ დაწესებულებათა შეგუებას სამართლებრივი პროგრესის თეორიულ მოთხოვნებთან“, ამიტომ იხვევენ უკან იმის სრული შეგნებით, რომ ეს ნიშნავს რეგრესს. მაგრამ სხვანაირად შეუძლებელია, თუ არ სურთ საშიშროების წინაშე დააყენონ უმნიშვნელოვანესი საზოგადოებრივი ინტერესები².

როგორც ვხედავთ, ავტორი იძლევა ძველი სამართლის პრინციპის შემოღების ორიგინალურ დასაბუთებას: იქ, სადაც მოსახლეობის კულტურული დონე დაბალია და არ შეესაბამება თანამედროვე სამართლის მოთხოვნებს, კანონმდებელმა უნდა დაივიწყოს თანამედროვე სამართლებრივი საწყისები და შეუფარდოს სასჯელი სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის პრიმიტიული საზომის სა-

¹ ავსტრიელი კრიმინალისტი ლეფლერი იძლევა ამ დელიქტების საინტერესო ტაბულას — *Die Schuldformen des Strafrechts*.

² Makarewicz, *Einführung in die Philosophie des Strafrechts*, 1906, 323.

ფუძველზე; აქ ყველაზე უფრო ტლანჭი, გაშიშვლებული სახით აშკარავდება კაპიტალისტური ქვეყნების კოლონიური პოლიტიკის შინაარსი და მიზნები.

ყურადღების ღირსია, რომ ზოგიერთი კრიმინალისტი გამოდის ობიექტური შერაცხვის იმ გადმონაშთების დამცველად, რომლებიც შემონახულია ევროპის ბურჟუაზიულ სისხლის სამართლის კოდექსებში. მათ რიცხვს ეკუთვნოდა ცნობილი კრიმინალისტი ფინგერი.

მეორეს მხრივ, მთელი რიგი გამოჩენილი იურისტებისა გამოთქვამდა სურვილს, რომ სისხლის სამართლადან განდევნილი ყოფილიყო ობიექტური შერაცხვის უკანასკნელი ნაშთი. ასეთი იყო ბირკმეიერის, რადბრუხის, ზეიფერტის და სხვათა შეხედულება.

კრიმინალისტთა საერთაშორისო კონგრესმა 1902 წელს წამოაყენა დებულება, რომლის თანახმად „ყოველი ადამიანი უნდა დაისაჯოს თავისი მოქმედების შედეგებისათვის იმდენად, რამდენადაც მან გაითვალისწინა ეს შედეგები ან შეეძლო მათი გათვალისწინება“. მაგრამ ეს დებულება მხოლოდ კეთილ სურვილს წარმოადგენდა: სისხლის სამართლის კანონმდებლობა არა თუ არ განთავისუფლებულა დადგენილებებისაგან, რომლებშიც ჯერ კიდევ განაგრძობს მოქმედებას პასუხისმგებლობის ძველი პრინციპი, არამედ, პირიქით, კლასობრივი ბრძოლის გამწვავებასთან და საერთო პოლიტიკურ ვითარებასთან დაკავშირებით, მისი გამოყენების არე მნიშვნელოვნად გაიზარდა და გაფართოვდა.

ხელისუფლების დასაპყრობად მიმავალმა ბურჟუაზიამ წამოაყენა მთელი რიგი პროგრესული რეფორმების პროგრამა, როგორიც იყო ინდივიდუალური ბრალის და პასუხისმგებლობის პრინციპი, ლეგალობის პრინციპი და სხვ., მაგრამ იმპერიალიზმის პერიოდში ბურჟუაზია უკვე უარს ამბობს მის მიერვე ოდესღაც აღიარებულ კანონიერების იდეაზე.

ლენინი წერს: „ბურჟუაზიის მიერ შექმნილი კანონიერების გამოყენების ეპოქა იცვლება უდიდესი რევოლუციური ბრძოლების ეპოქით, ამასთან ეს ბრძოლები არსებითად იქნება მთელი ბურჟუაზიული კანონიერების, მთელი ბურჟუაზიული წყობილების დანგრევა, ფორმის მხრივ კი ისინი უნდა დაიწყოს (და იწყება) ბურჟუაზიის თავგზააბნეული ცდებით თავიდან მოიშოროს მის მიერვე შექმნილი და მისთვის დღეს უკვე აუტანელი კანონიერება“¹.

¹ ლენინი, თხზ., ტ. 16, გვ. 388.

საბჭოთა სისხლის სამართლის კოდექსების მიხედვით სასჯელი (სასამართლო გამასწორებელი ხასიათის სოციალური დაცვის დონისძიება) შეეფარდება მხოლოდ იმას, ვინც მოქმედებდა განზრახ ან გაუფრთხილებლობით. ამ დებულებით საბჭოთა სისხლის სამართალი გარკვევით აღიარებს სუბიექტური ბრალეულობის საწყისს. მაგრამ იბადება კითხვა: როგორია ბრალეულობის შინაარსი საბჭოთა სამართლის მიხედვით?

ამ საკითხის გადასაწყვეტად, რა თქმა უნდა, ვერ დავკმაყოფილებით იმ მითითებით, რომ დანაშაული არის საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა. საზოგადოებრივი საშიშროება და ბრალეულობა ერთი და იგივე არაა, საზოგადოებრივ საშიშვალ შეურაცხველი პიროვნებაც ითვლება. სად უნდა ექძიოთ ის ნიშანი, რომელიც ბრალეულობას განსაზღვრავს და მის საფუძველს წარმოადგენს?

„ნებისყოფის თეორიის“ მაგალითზე შეიძლება გავეცნოთ იმ მეთოდს, რომლითაც სარგებლობს ბურჟუაზიული სამართლის მეცნიერება ბრალის ბუნების კვლევადიების დროს. ეს მეთოდი ფორმალურ-ლოგიკური ხასიათისაა. გარდა ამისა, კრიმინალისტები ბრალის საკითხში, ისე როგორც სხვა მრავალ საკითხებში, ფართოდ იყენებენ ფიქციის მეთოდს, რაც მტკიცდება იმით, რომ ნებისყოფას, რომელსაც ისინი ბრალის საფუძვლად აცხადებდნენ, არაფერი აქვს საერთო იმ ნებისყოფასთან, რაც შემუშავებულია ფსიქოლოგიაში. საერთოდ ფიქციას ხშირად ვხვდებით სამართლის სხვადასხვა დარგებში—სახელმწიფო, სამოქალაქო, სისხლის სამართლის დარგებში. იურიდიულ დისციპლინებში იგი სარგებლობდა აღიარებით და განხილული იყო როგორც იურიდიული პრობლემების გამოკვლევისა და გადაწყვეტის კანონზომიერი და მიზანშეწონილი საშუალება.

ამ მეთოდის გამოყენების გზით იურისტებმა შექმნეს „უარყოფით-ბოროტი ნებისყოფის“ ცნება, რომელიც მიჩნეული იყო სისხლის სამართლის მეცნიერების უდიდეს მაღწევად და რომელსაც თითქმის შეეძლო გადაეწყვიტა ბრალის პრობლემა. საკმარისია გავეცნოთ გერმანელ კრიმინალისტთა კლეინის, კესტლინის და სხვათა შეხედულებებს დაყენებულ საკითხზე, რომ დავრწმუნდეთ მათი კონსტრუქციების უნაყოფოებაში. ამ თეორიებმა სრულიადაც ვერ წასწიეს წინ ბრალის საკითხის შესწავლის და სწორი გაგების საქმე.

ბრალეულობის შინაარსის გამოკვლევა უნდა იქნას გადატანილი რეალური ფაქტების შესწავლის ნიადაგზე, იგი უნდა დაუკავშირდეს

ადამიანის შინაგანი, ფსიქიკური ქვეყნის მოვლენებს და, გარდა ამისა, საზოგადოებრივი ცხოვრების ურთიერთობებს. არ კმარა ის, რომ ბრალს ჩვენ შევიცნობთ როგორც ცალკეული პიროვნების გარკვეულ ფსიქიკურ მდგომარეობას; ფსიქიკური მდგომარეობა, დანაშაულებრივ შედეგთან ამა თუ იმ სახით ფსიქიკური კავშირი, ცხადია, ბრალის აუცილებელ ნიშანს წარმოადგენს, მაგრამ იგი ბრალის შინაარსს ვერ ამოწურავს; ბრალის ცნებაში მოცემულია კიდევ მეორე ელემენტი, შე ფ ა ს ე ბ ა, რომელსაც იძლევა სისხლის სამართლის კანონი. შეფასების მომენტი წარმოადგენს იმ რგოლს, რომელიც ბრალის პრობლემას უკავშირებს საბჭოთა სახელმწიფოს სისხლის სამართლის პოლიტიკის მიზნებს, მის კულტურულ მისწრაფებებს და ზნეობრივ იდეალს.

მაგრამ ბრალის საფუძველს მაინც ცალკეული პირის დანაშაულებრივ ქმედობისადმი გარკვეული ფსიქიკური დამოკიდებულება წარმოადგენს. საკითხი ისაა, თუ როგორ უნდა იქნას გაგებული ამ ფსიქიკური მიმართების შინაარსი. ადამიანის შინაგანი სამყარო სხვადასხვა, მრავალფეროვან პროცესებისაგან შედგება. იგი წარმოადგენს ცალკეულ მოვლენათა განუწყვეტელ ნაკადს, სადაც მუდმივ ურთიერთმოქმედებაში არიან წარმოდგენა, გრძნობა და ის თავისებური მოვლენა, რომელსაც ჩვენ განვიცდით, როგორც გარეგან მოქმედებისადმი სწრაფვას და რომელსაც ნებისყოფა ეწოდება. ამ შინაგან ფაქტებიდან რომელი შეადგენს ბრალის შინაარსს?

ამ საკითხის გადასაწყვეტად საჭიროა ანალიზი იმ ფსიქიკური პროცესისა, რომელიც საბოლოოდ გარეგნულად დანაშაულებრივი მოქმედების სახით გვევლინება. ზემოთ ჩვენ უკვე შევჩერდით ამ საკითხზე და განსაკუთრებული ყურადღება მივაქციეთ მოტივის ცნებას იმ მოსაზრებით, რომ მოტივი არის დ ა წ ყ ე ბ ი თ ი რგოლი ნებისყოფის პროცესისა და, გარდა ამისა, მოტივი ჩვეულებრივ შეიცავს ემოციის მომენტს, რომელსაც ფაქტიურად მოჰყავს მოძრაობაში ნებისყოფა.

ფსიქოლოგიაში ასხვავებენ ნებისყოფის აქტის ორ ძირითად სტადიას:

1. მოსაშზადებელ სტადიას — „გონებითი მოქმედება“, — რომელიც მთავრდება გ ა დ ა წ ყ ვ ე ტ ი ლ ე ბ ი ს მიღებით და
2. დამასრულებელ სტადიას — „ფაქტიურ მოქმედებას“, — რომელსაც მიღებული გადაწყვეტილების შე ს რ უ ლ ე ბ ა წარმოადგენს¹.

¹ Б. Теплов, Психология, 1949, 159.

გადაწყვეტილების მიღება და განზრახვა (намерение) — ნების-
ყოფის მოქმედების აუცილებელი რგოლებია, მაგრამ მის უმნიშვნე-
ლოვანეს, ცენტრალურ პუნქტს გადაწყვეტილების შესრულება წარ-
მოადგენს.

თუ არსებობს შინაგანი დაბრკოლება, მოსამზადებელი სტადია
მ ო ტ ი ვ ე ბ ის ბ რ ძ ო ლ ის ხასიათს ღებულობს, გარეგან დაბრ-
კოლებათა წინაშე კი იგი ირჩევს მოქმედების საშუალებებს,
ხერხებს¹.

მაშასადამე, ნებისყოფის აქტის ანალიზის შედეგად ვღებუ-
ლობთ შემდეგ საფეხურებს: მ ო ტ ი ვ ე ბ ის ბ რ ძ ო ლ ა ს, უკეთუ
აღგილი აქვს სხვადასხვა სურვილების კონფლიქტს; გა და წ ყ ვ ე-
ტ ი ლ ე ბ ის მიღებას და გადაწყვეტილების შე ს რ უ ლ ე ბ ა ს;
უკანასკნელი შეიძლება გამოიხატოს ორი სხვადასხვა სახით: გა-
რ ე გა ნ მოქმედებაში ან გარეგანი მოქმედებისაგან თავის
შ ე კ ა ვ ე ბ ა შ ი, რასაც ნ ე ბ ის ყ ო ფ ის შ ი ნ ა გა ნ ი მოქ-
მ ე დ ე ბ ა ეწოდება².

ფსიქოლოგიაში საერთოდ აღნიშნავენ გრძნობის, ემოციის დიდ
მნიშვნელობას. ტეპლოვის სიტყვით, „ნ ე ბ ის ყ ო ფ ის ძ ლ ი ე რ
მ ა მ ო ძ რ ა ვ ე ბ ე ლ ს წ ა რ მ ო დ გ ე ნ ე ნ გ რ ძ ნ ო ბ ე ბ ი“³.
მოთხოვნილებანი შეადგენენ იმ წინაპირობას, რომლის საფუძველ-
ზე წარმოიშობიან ადამიანის მოქმედების მოტივები. ქცევის მოტი-
ვები გამოისახებიან ადამიანის გრძნობებში, ინტერესებში, რწმენასა
და მსოფლმხედველობაში, რამდენადაც ისინი ქ მ ე დ ი თ ი ს უ რ-
ვ ლ ე ბ ის (действенных желаний) წყაროს წარმოადგენენ⁴. მო-
თხოვნილებანი ადამიანის ყოფაქცევის ძირითადი მოტივებია, მაგ-
რამ ისინი არაა მისი ერთადერთი მოტივები. ადამიანთა ქცევის მო-
ტივები არ დაიყვანება მხოლოდ იმ მოთხოვნილებებზე, რომელთაც
ისინი განიცდიან. ჩვენი მოქმედების მოტივაციაში მეტად მნიშვნე-
ლოვან როლს თამაშობენ გრძნობები, ინტერესები, მიდრეკილებანი,
ჩვენი იდეალები⁵.

ამგვარად, ნებისყოფის აქტი, როგორც ცნობიერი, შეგნებული
ფსიქიკური მოვლენა, ყოველთვის იწყება გარკვეული მოტივის

¹ დასახ. შრომა, 161.

² К. Корнилов, Психология, 1948, 326.

³ დასახელ. შრომა, 158.

⁴ Теплов, იქვე, 154.

⁵ Корнилов, დასახ. შრომა, 324.

ნიადგზე. მოტივი კი, როგორც წესი, გულისხმობს არა მარტო ინტელექტუალურ ფაქტს, რომელიმე მოვლენის, მდგომარეობის წარმოდგენას, არამედ აგრეთვე სათანადო გრძნობას, ემოციას. წარმოდგენის და ემოციის სინთეზი, ერთიანობა, იწვევს ნებისყოფის მოძრაობას, რომელიც მთავრდება ან გარეგანი მოქმედებით ან გარეგანი მოქმედებისაგან თავის შეკავებით (ნებისყოფის შინაგანი მოქმედება).

კრიმინალისტები მთავარ მნიშვნელობას მიაწერენ ნებისყოფას, რომელიც გარეგან მოძრაობაში გამოიხატება; რა თქმა უნდა, ნებისყოფის მოქმედებას აქვს თავისი მნიშვნელობა, ვინაიდან უიმი-სოდ არ ექნებოდა ადგილი სხეულის მოძრაობას ან მოძრაობისაგან თავის შეკავებას. მაგრამ თეორიული ანალიზისათვის, ვფიქრობთ, უფრო სწორი და მიზანშეწონილი იქნებოდა კვლევაძიების დაწყება არა იმით, რაც წარმოებული და განსაზღვრულია; არამედ მთელი პროცესის გამოსავალი მომენტიდან, ნებისყოფის აქტის სათავეების შესწავლა, გამორკვევა იმისა, რაც ნებისყოფის მოძრაობასა და მიმართულებას განსაზღვრავს.

კვლევაძიების ამ გზას იმავე დროს აქვს ის უპირატესობა, რომ მისი მეშვეობით ბრალის ცნება ბუნებრივად უკავშირდება სასჯელის მიზნების და შინაარსის საკითხს. სასჯელის მუქარა, მოცემული სისხლის სამართლის კანონში, მოქმედებს ადამიანზე და განაპირობებს ადამიანის ყოფაქცევას მოსალოდნელი ავი შედეგების გათვალისწინების გზით, იგი ზემოქმედებას ახდენს ადამიანის წარმოდგენაზე, რომელსაც საერთო წესით გარკვეული გრძნობა უკავშირდება. სწორედ გრძნობა წარმოდგენასთან ერთად ქმნის იმას, რასაც მოტივი ეწოდება.

რომელიმე გარეგანი ან შინაგანი ზემოქმედების შედეგად ადამიანში იბადება მოტივი, რომელიც იწვევს მისწრაფებას გარკვეულ მოქმედებისადმი. მარტივ შემთხვევაში მოტივი დაუყოვნებლივ იწვევს სასურველ მოქმედებას, მაგრამ მეტწილად ეს პროცესი რთულდება იმის გამო, რომ წარმოშობილ მოტივი ხვდება სხვა, საწინააღმდეგო მოტივებს, რაც იწვევს მოტივების ბრძოლას, მოფიქრებას, მოტივების აწონ-დაწონას, შეფასებას და მჭიდროდ ამ ბრძოლის შემდეგ, რომელსაც ზოგჯერ აქვს მეტად მწვავე ხასიათი და დაკავშირებულია მძიმე განცდებთან, ადამიანი ღებულობს გადაწყვეტილებას, რომელიც უხსნის გზას ნებისყოფის საბოლოო მომენტს და გადაწყვეტილება მოიყვანება სისრულეში. ფსიქოლოგები

ამ უკანასკნელ მომენტს დიდ მნიშვნელობას მიაწერენ. კრიმინალისტებისათვის მას აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა. მაგრამ ეს კიდეც არ მოწმობს იმას, რომ ნებისყოფის აქტის პირველი რგოლები უნდა იქნას ყურადღების და შესწავლის გარეშე დატოვებული.

შესაძლოა ორი სხვადასხვა შემთხვევა.

აღმოცენებული მოტივი შეესაბამება პიროვნების საერთო განწყობილებას, მის ხასიათს. ამგვარ შემთხვევაში გადაწყვეტილების მიღება და მართლწინააღმდეგი მოქმედების შესრულება მოწმობს იმას, რომ პიროვნების საერთო ემოციურ წყობას აქვს გარკვეული ნაკლოვანება იმ აზრით, რომ მისი ხასიათი თავისი ძირითადი თვისებებით არ უპასუხებს მართლწესრიგის ინტერესებს, ეწინააღმდეგება მას.

შესაძლოა ისიც, რომ მოტივი, რომლის გავლენითაც მოქმედებდა სუბიექტი, არ ეთანხმება მის საერთო ფსიქიკურ წყობას, არ გამომდინარეობს მისი ხასიათიდან ან, როგორც ჩვეულებრივად ამბობენ, მისთვის შემთხვევითია. სასამართლო პრაქტიკაში გვხვდება შემთხვევები, როცა ადამიანი, რომელიც მთელი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში ასრულებდა მართლწესრიგის მოთხოვნებს, რაღაც გარემოებათა ზეგავლენით სჩადის დანაშაულს. ამგვარ შემთხვევებში ის ფაქტი, რომ საზოგადოებრივად მავნე მოტივმა გაიმარჯვა საწინააღმდეგო მოტივთან ბრძოლაში, მიუთითებს იმ გრძნობის სისუსტეზე, რომელსაც იგი უნდა შეეკავებია დანაშაულის ჩადენისაგან.

ამგვარად, ორივე შემთხვევაში საქმე გვაქვს იმ ფსიქიკურ მდგომარეობასთან, რომელსაც შეიძლება ვუწოდოთ ს ა ზ ო გ ა დ ო ბ რ ი ვ ი გ რ ძ ნ ო ბ ი ს ს ი ს უ ს ტ ე ა ნ ა რ ა ს ა კ მ ა ო გ ა ნ ვ ი თ ა რ ე ბ ა იმ გრძნობისა, რომელიც შეესაბამება ადამიანთა სამართლებრივი თანაცხოვრების ინტერესებს. ჩვენი აზრით, ა მ ა შ ი უ ნ დ ა ვ ე ძ ი ო თ ბ რ ა ლ ე უ ლ ო ბ ი ს შ ი ნ ა ა რ ს ი.

ბრალეულობის ბუნების გამოკვლევისა და დადგენის ეს ცდა ეხება არა მარტო განზრახ, არამედ გაუფრთხილებელ ბრალსაც: მოქმედ სისხლის სამართალში ბრალის ორივე ცნობილ ფორმას მოიცავს გ რ თ ი ზ ო გ ა დ ი ც ნ ე ბ ა; ისინი არაა მოწყვეტილი ერთმანეთისაგან, მათ შორის არაა შეუთანხმებლობა, რომელიც აუცილებლად დაარღვევდა კონსტრუქციის მთლიანობას. ა მ გ ვ ა რ ა დ, გ ა ნ ზ რ ა ხ ვ ა დ ა გ ა უ ფ რ თ ხ ი ლ ე ბ ლ ო ბ ა ჯ ა ე რ თ ო ს ა ფ უ ძ ე ე ლ ს პ ო უ ლ ო ბ ე ნ.

უკვე აღნიშნული იყო, რომ საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში ბრალს განსაზღვრავენ როგორც პირის ფსიქიკურ დამოკიდებულებას მის მიერ ჩადენილ დანაშაულისადმი განზრახვისა ან გაუფრთხილებლობის სახით. თუ სუბიექტსა და დანაშაულს შორის ფსიქიკური კავშირი არ არსებობს, მის მოქმედებაში არაა დანაშაულის შედგენილობა. მაგრამ სისხლის სამართლის ლიტერატურაში არა ერთხელ იყო საფუძვლიანად შენიშნული, რომ ეს განსაზღვრა სრული არაა, ვინაიდან მასში არაა გამოვლინებული ბრალის შინაარსის ერთ-ერთი მომენტი, რომელიც არსებით როლს თამაშობს. ნათქვამი იყო, რომ ესაა შ ე ფ ა ს ე ბ ი თ ი მ ო მ ე ნ ტ ი. რასაკვირველია, სოციალისტური სახელმწიფოს პირობებში შეფასების არსი და მიზანდასახულობა პრინციპულად სხვაა, ვიდრე კაპიტალისტურ სახელმწიფოთა სამართალში. დანაშაულებრივი ქმედობის შინაგანი მხარის შეფასება, მსჯელობა მასზე მორალურ-პოლიტიკურ თვალსაზრისით, საბჭოთა სისხლის სამართალში არ ატარებს განყენებულ, ფორმალურ დასახულობათა ხასიათს, იგი მკიდროდ დაკავშირებულია სასჯელის მიზნებთან და ამოცანებთან.

საბჭოთა სისხლის სამართალმა იმთავითვე გადაჭრით უარყო ბურჟუაზიულ სამართალში გაბატონებული სამაგიეროს მიზლის პრინციპი. საქ. სსრ სს კოდექსის 7 მუხლი, განსაზღვრავს რა სასჯელის მიზნებს, ადგენს:

„სოციალური დაცვის ღონისძიებების შეფარდების მიზანია: ა) საერთოდ დანაშაულის წინასწარ აცდენა, ბ) საზოგადოებრივად საშიშ ელემენტებისათვის ახალი დანაშაულის ჩადენის შესაძლებლობის მოსპობა და გ) მსჯავრდებულის გამოსწორება შრომა-გასწორების ზეგავლენით და შეგუება მშრომელთა სახელმწიფოს საერთო ცხოვრების პირობებისათვის“.

1938 წელს გამოცემული სასამართლო წყობილების კანონის 3 მუხლი აგრეთვე ადგენს: „საბჭოთა სასამართლო, უფარდებს რა სისხლის სამართლის სასჯელის ღონისძიებებს, არა მხოლოდ სჯის დამნაშავეებს, არამედ აგრეთვე მიზნად ისახავს დამნაშავეთა გამოსწორებას და ხელახლა აღზრდას“.

მაშასადამე, სასჯელის მიზნები საბჭოთა კანონმდებლის მიერ გაგებულია ზოგადი და სპეციალური პრევენციის თვალსაზრისით. ეს ეხება როგორც სანქციით აღჭურვილ სისხლის სამართლის ნორმას, რომელმაც უნდა მოახდინოს ზემოქმედება განსაზღვრული მიმართულებით მოქალაქეთა წარმოდგენაზე და გრძნობაზე, ისე სასა-

მართლო პრაქტიკას, რომელიც კანონის საფუძველზე თავის განა-
ჩენში იძლევა ქმედობის და მოქმედის კონკრეტულ შეფასებას.

კანონმდებელი, ატარებს რა სისხლის სამართლის პოლიტიკას,
წარმოადგენს საზოგადოებრივი მშენებლობის და მოსახლეობის
კულტურული წინსვლის მონაწილესა და აქტიურ ხელმძღვანელს.
ამიტომ მოქალაქეთა ყოფაქცევის შეფასება ხდება იმ გრძნობებისა
და განწყობილებების წახალისების და განვითარების თვალსაზრი-
სით, რომლებიც საზოგადოებრივ სასარგებლოდ არის მიჩნეული და,
პირიქით, საზოგადოებრივად მავნე განწყობილებების აღმოფხვრის
ან, ყოველ შემთხვევაში, შესუსტების მიზნით. საზოგადოებრივ სა-
სარგებლოდ ითვლება ისეთი გრძნობები, რომლებიც ხელს უწყო-
ბენ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მოცემული სისტემის დაცვას
და განვითარებას, ხოლო საზოგადოებრივ მავნედ ისეთნი, რომლე-
ბიც ეწინააღმდეგება და ხელს უშლის მოცემული საზოგადოებრივი
ორგანიზაციის კულტურულ და საერთო პოლიტიკურ მიზნებს.
მაშასადამე, სისხლის სამართალი ასრულებს დიდ აღმზრდელობითი
ხასიათის ამოცანას. მართალია, საკანონმდებლო დადგენილებები
იშვიათად ლაპარაკობენ გრძნობებზე და მოტყევებზე, მაგრამ ექვი
არაა, რომ თვით პრევენციის იდეა, საბოლოო ანგარიშში, ყოველ-
თვის გულისხმობს მათ; წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი დაკარგავდა
ყოველივე აზრს და მნიშვნელობას.

ამ მოსაზრების მიხედვით ცხადია, რომ კანონმდებელი და მო-
სამართლე, თითოეული მათგანი თავისებურად — პირველი საერთო
ფორმით და მომავლისათვის, ხოლო მეორე — კონკრეტული ფორ-
მით გამოთქვამენ დამნაშავეს ფსიქიკური მდგომარეობის შეფა-
სებას, ხელმძღვანელობენ რა მოცემულ საზოგადოებაში არსე-
ბული კულტურული ჩვევებით და შეხედულებებით. მაგრამ, გასაგე-
ბია, რომ საბჭოთა მოსამართლე, როდესაც იგი მსჯელობს და აფა-
სებს რომელიმე კონკრეტულ შემთხვევას, უნდა გამოდიოდეს იმ
მიზანდასახულობიდან, რომელიც ასახულია კანონმდებლის მიერ
დადგენილ ნორმაში. საბჭოთა მოსამართლემ თავისი შეფასე-
ბითი აქტი უნდა დაუქვემდებაროს კანონმდებლის აზრს და
მიზანს.

6

ბურჟუაზიულ კრიმინალისტთა უმრავლესობის შეხედულებით,
ბრალი და სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა გულისხმობენ
ადამიანის ნებისყოფის თავისუფლებას; თავისუფლების გარეშე,
რომელიც თითქოს ადამიანის ნებისყოფას ახასიათებს, მათ შეუძ-

ლებლად მიაჩნიათ პასუხისმგებლობის და სასჯელის დაშვება. რა თქმა უნდა, ყველა ბურჟუაზიული კრიმინალისტი როდი იზიარებს ამ შეხედულებას, მათ შორის არიან ისეთნიც, რომლებიც დეტერმინიზმის პრინციპს აღიარებენ; მაგრამ უკანასკნელნი უმცირესობას შეადგენენ. კლასიკური სკოლის ცნობილი წარმომადგენელნი, როგორცაა, მაგალითად, ბინდინგი, ბარი, ბირკმეიერი, გრეტენერი და სხვ., ინდეტერმინიზმის დამცველებად გამოდიან და ამტკიცებენ, რომ სისხლის სამართალი დაკარგავდა თავის საფუძველს და ღირებულებას, ადამიანის ნებისყოფა რომ არ ყოფილიყო თავისუფალი. უნდა აღვნიშნოთ ის გარემოება, რომ კრიმინალისტების მოძღვრებაში ნებისყოფის თავისუფლების ცნება ხშირად ლებულობს თავისებურ შინაარსს, რომელსაც „რელატიურ ანუ შეფარდებით ინდეტერმინიზმს“ უწოდებენ.

მარქსისტულ-ლენინური მოძღვრება იძლევა მტკიცე საფუძველს ნებისყოფის თავისუფლების საკითხის გადასაჭრელად. მთელი მსჯელობა იმის შესახებ, რომ ნებისყოფის თავისუფლების უარყოფასთან ერთად თითქოს კარგავს თავის მნიშვნელობას სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა და ბრალი, საკითხის არასწორი დაყენების და გაგების შედეგს წარმოადგენს. „...სანამ,—წერს ლენინი,—ჩვენ ბუნების კანონი არ ვიცით, იგი, არსებობს და მოქმედებს რა ჩვენი შემეცნების გარეშე, ჩვენ „ბრმა აუცილებლობის“ მონებად გვხდის. რაკი ჩვენ გავიგეთ ეს კანონი, რომელიც (როგორც მარქსს ათასჯერ გაუმეორებია) ჩვენი ნების და ჩვენი ცნობიერების დამოუკიდებლად მოქმედებს,—ჩვენ ბუნების ბატონები ვართ. ბუნებაზე ბატონობა, რაც კაცობრიობის პრაქტიკაში მჟღავნდება, იმის შედეგია, რომ ბუნების პროცესები და მოვლენები ობიექტურად სწორად აისახება ადამიანის თავში, იმის დამამტკიცებელია, რომ ეს ასახვა (იმ საზღვრებში, რასაც პრაქტიკა გვიჩვენებს) ობიექტური, აბსოლუტური, მარადიული ჭეშმარიტებაა“¹.

ადამიანის ყოფაქცევის მიზეზობრივი განპირობებულობის იდეა სრულიადაც არ სპობს პიროვნების პასუხისმგებლობას, ბრალსა და სისხლის სამართლის წესით შერაცხვას. პირიქით, სწორედ ის იძლევა მტკიცე ნიადაგს პასუხისმგებლობის დასადგენად.

¹ ლენინი, თხზ., ტ. 14, გვ. 235.

ამგვარად, საკითხი სისხლის სამართლის შერაცხვის საფუძველზე-
ბის შესახებ პოულობს მართებულ გაშუქებასა და გადაწყვეტას.

შემდეგში ჩვენ უფრო ვრცლად განვიხილავთ ნებისყოფის თა-
ვისუფლების საკითხს და გავეცნობით სხვადასხვა სისხლის სამართ-
ლის სკოლების წარმომადგენელთა შეხედულებებს¹.

დაყენებულ მთავარ პრობლემასთან მჭიდროდ დაკავშირებულია
საკითხი სისხლის სამართლის და ზნეობის ურთიერთდამოკიდებუ-
ლების შესახებ. ბრალის ცნებას ვნახულობთ ზნეობის სფეროშიც,
სადაც ზშირად ლაპარაკობენ მორალურ ბრალზე. მორალური
ბრალის ბუნება, მისი განმასხვავებელი ნიშნები ჯერ კიდევ მოთ-
ხოვენ სათანადო შესწავლას. ჩვენ მოკლებული ვართ შესაძლებლო-
ბას შევჩერდეთ ამ ცნების განხილვაზე.

7

ბრალეულობის ცნებას ჩვენ ვხვდებით ჯერ კიდევ 1919 წელს
გამოცემულ „სახელმძღვანელო საწყისებში“.

მაგრამ ტერმინი „ბრალეული“ (виновный) გვაუძღვება უფრო
ადრე, უკვე საბჭოთა ხელისუფლების პირველ დეკრეტებში, მაგა-
ლითად, დეკრეტებში მექრთამეობის, სპეკულაციის შესახებ. „სა-
ხელმძღვანელო საწყისები“, თუმცა ბრალს მოიხსენიებენ, მაგრამ
განსაზღვრას არ იძლევიან, ისინი გაკვრით ლაპარაკობენ ბრალზე
და მას უკავშირებენ სასჯელის შეფარდების საკითხს, სახელდობრ,
თუ რით უნდა იხელმძღვანელოს სასამართლომ სასჯელის ზომის
არჩევისას. „სასჯელის არჩევისას, — აცხადებს „სახელმძღვანელო
საწყისების“ 10 მუხლი, — უნდა ვიქონიოთ მხედველობაში, რომ
დანაშაული კლასობრივ საზოგადოებაში გამოწვეულია საზოგადო-
ებრივ ურთიერთობათა წყობით, რომელშიც ცხოვრობს დანაშაუ-
ემიტომსასჯელიარაა სამაგიეროს მიზღვა „ბრალისათვის“, არაა ბრალის გამოსყიდვა“.

ბრალის ფორმების გამიჯვნას ჯერჯერობით არა აქვს ნათელი
და გარკვეული ხასიათი. „სახელმძღვანელო საწყისების“ 12 მუხლი
ლაპარაკობს დანაშაულებრივი ქმედობის ჩადენაზე „მიყენებული
ვნების შეგნებით ან უვიცობით და შეუგნებლობით“; იქვე გათვა-
ლისწინებულია შემთხვევები, როცა ჩადენილ ქმედობაში „აშკარა-

¹ იხ. ამ შრომის მესამე თავი.

დება წინასწარ მოფიქრებული განზრახვა“ ანდა „ქმედობა ჩადენილია სულიერი სიფიცხის მდგომარეობაში, მოუფიქრებლობისა და დაუდევრობის გამო“.

რსფსრ-ის 1922 წლის სისხლის სამართლის კოდექსი უკვე იძლევა „ბრალულობის ფორმების“ მკაფიო განსაზღვრას, თუმცა თვით ტერმინს „ბ რ ა ლ ი“ არ ხმარობს. იგი ადგენს: „სასჯელი შეეფარდება მხოლოდ იმას, ვინც: ა) მოქმედებდა განზრახ, ე. ი. ითვალისწინებდა თავისი ქმედობის შედეგს და სურდა იგი ან შეგნებულად უშვებდა მის დადგომას, ან ბ) მოქმედებდა გაუფრთხილებლობით, ე. ი. მოუფიქრებლად იმედოვნებდა, რომ აიცილებდა თავისი მოქმედების შედეგს, ან არ ითვალისწინებდა მას, თუმცა მოვალე იყო გაეთვალისწინებინა იგი“ (11 მ.).

როგორც ვხედავთ, პირველი საბჭოთა სისხლის სამართლის კოდექსი უკვე გარკვევით ახასიათებს ბრალის შინაარსს მისი ორივე ძირითადი ფორმით. იგი იცნობს პირდაპირ და არაპირდაპირ განზრახვას და აგრეთვე თვითიმედოვნებასა და დაუდევრობას.

1924 წლის „ძირითადი საწყისები“ არსებითად იძლევიან ბრალულობის სახეების იმავე განსაზღვრას, მათ მხოლოდ ცვლილება შეაქვთ განზრახვის შინაარსში. „ძირითადი საწყისები“ ადგენენ: „სასამართლო-გამასწორებელი ხასიათის სოციალური დაცვის ღონისძიებანი შეეფარდება მხოლოდ იმ პირებს, რომლებიც: ა) მოქმედებდნენ რა განზრახ, ითვალისწინებდნენ თავისი მოქმედების შედეგების საზოგადოებრივად საშიშ ხასიათს...“ (6 მუხლი). კანონის სიტყვები: „ითვალისწინებდნენ თავისი მოქმედების შედეგების საზოგადოებრივად საშიშ ხასიათს“ — ბუნებრივად იწვევენ ინტერესს. მათი პირდაპირი ლოგიკური ინტერპრეტაციის მიხედვით, ისინი იძლევიან საფუძველს იმ საკითხის დადებითად გადასაწყვეტად, რომელიც აღძრული იყო საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში ბრალის ცნებასთან დაკავშირებით და ცხოველი დისკუსიის საგანს შეადგენდა. მხედველობაში გვაქვს საკითხი დანაშაულის საზოგადოებრივი საშიშროების ან მართლწინააღმდეგობის შეგნების შესახებ.

საბჭოთა კრიმინალისტიები იკვლევდნენ ამ საკითხს, გამოთქმული იყო საწინააღმდეგო აზრები: ერთნი ცნობდნენ მართლწინააღმდეგობის შეგნების აუცილებლობას, მეორენი კი უარყოფდნენ ამას. გერცენზონი და ისაევი, მაგალითად, იმთავითვე ამტკიცებდნენ, რომ საზოგადოებრივი საშიშროების და მართლწინააღმდეგობის შეგნება უნდა შედიოდეს განზრახვის შედგენილობაში როგორც

ერთ-ერთი მისი ელემენტი, რომ, მაშასადამე, პასუხისმგებლობა მხოლოდ მაშინ უნდა დაეკისროს ინდივიდს, როცა მას შეგნებული ჰქონდა თავისი მოქმედების მართლწინააღმდეგი ხასიათი ან როცა მას ჰქონდა ასეთი შეგნების შესაძლებლობა.

პროფ. ა. პიონტოვსკი, პირიქით, ამტკიცებდა, რომ მოქმედების საზოგადოებრივი საშიშროების (მართლწინააღმდეგობის) ცოდნა არ წარმოადგენს განზრახვის ელემენტს. იგი მიუთითებდა, რომ „ძირითადი საწყისების“ მე-6 მუხლში გამოთქმული დებულება იმის შესახებ, რომ განზრახ მოქმედებს ის, ვინც ითვალისწინებს თავისი მოქმედების შედეგების საზოგადოებრივად საშიშ ხასიათს, არაა შეთანხმებული გაუფრთხილებლობის ცნებასთან. მაგრამ შემდეგში პიონტოვსკიმ გამოიცვალა თავისი შეხედულება და ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელოს უკანასკნელ გამოცემებში იგი დგას იმ თვალსაზრისზე, რომ განზრახვა საერთო წესით ნიშნავს არა მხოლოდ დანაშაულის ფაქტიურ გარემოებათა ცოდნას, არამედ ჩადენილი ქმედობის საზოგადოებრივად საშიში ხასიათის ცოდნასაც. ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების შეგნება საერთო წესით აქვს ყოველ შერაცხად მოქალაქეს. აღზრდა ოჯახსა და სკოლაში, ყოველდღიური პრესისა და ლიტერატურის ზემოქმედება, ფართო ინფორმაცია ახალი სისხლის სამართლის კანონების შესახებ და სხვ. — ყველაფერი ეს ქმნის საბჭოთა მოქალაქეებში საკმაოდ მტკიცე ცოდნას იმისას, თუ რომელი მოქმედებანია საზოგადოებრივად საშიში. მაშასადამე, პიონტოვსკი უკვე ცნობს, რომ განზრახვის შინაარსისათვის საჭიროა მოქმედების საზოგადოებრივი საშიშროების შეგნებაც, მაგრამ გამოდის იმ პრეზუმფციიდან, რომ საერთო წესით ამგვარი შეგნება გააჩნია ყოველ შერაცხად პიროვნებას.

ზემოთ დაყენებულ საკითხზე, აგრეთვე მართლწინააღმდეგობის, საზოგადოებრივი საშიშროების, მათი ურთიერთობის საკითხებზე ჩვენ ქვემოთ თავის ადგილას უფრო ვრცლად გვექნება საუბარი.

ჩვენი შრომის პირველ თავში განვიხილეთ ზოგადი ხაზებით ის საკითხები, რომლებიც გვიაღვრილებენ დაყენებული მთავარი პრობლემის შესწავლას. უფრო დაწვრილებით ჩვენ გავეცანით მოტივის ცნებას იმ მოსაზრებით, რომ იგი მიგვაჩნია სისხლის სამართლის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ცნებად, რომლის ანალიზის გარეშე ვერ მივიღებთ სრულ წარმოდგენას დანაშაულის სუბიექტური მხარის შინაარსის შესახებ. მოტივის ცნება საერთოდ არ იყო სათანადოდ,

სერიოზულად დამუშავებული და შესწავლილი, თავისი მნიშვნელობით კი იგი საჭიროებს სპეციალურ გამოკვლევას. ასეთი სპეციალური ხასიათის გამოკვლევა ჩვენი მეცნიერების გადაუდებელ ამოცანად უნდა იქნას მიჩნეული. ცხადია, რომ ამ ამოცანის ნაყოფიერად და წარმატებით შესრულება შესაძლოა მხოლოდ სისხლის სამართლის მეცნიერების და ფსიქოლოგიის თანამშრომლობის საფუძველზე.

* * *

შრომაში ბრალის მთავარ პრობლემასთან დაკავშირებული საკითხები განხილულია შემდეგი თანმიმდევრობის მიხედვით:

1. მოკლედ არის გადმოცემული ბრალის იდეის განვითარება. განმარტებულია ამ განვითარების მთავარი პერიოდები.

2. განხილულია ნებისყოფის თავისუფლების ცნება და სისხლის სამართალში მიღებული სხვადასხვა შეხედულებანი, დაწყებული კლასიკური სკოლით, რომელიც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის აუცილებელ წინაპირობად ნებისყოფის თავისუფლებას აღიარებდა და გათავებული სოციოლოგიური სკოლით, რომელიც მოტივაციის ცნებას ეყარება. შრომაში მოცემულია ამ შეხედულებათა კრიტიკა და საკითხის გადაწყვეტა მარქსისტული თვალსაზრისით.

3. დახასიათებულია სხვადასხვა ბურჟუაზიული თეორიები, რომლებიც ცდილობენ ბრალის საერთო შინაარსის და მისი ცალკეული ფორმებისა და სახეების გამოკვლევასა და დასაბუთებას. აქ განხილულია ბრალის საერთოდ მიღებული სახეების სხვადასხვა კონსტრუქციები, ამასთან ერთად ის თეორიებიც, რომლებიც, ბრალის მიღებული და გავრცელებული ფორმების კლასიფიკაციისაგან განსხვავებით, ჰქმნიან ახალ კლასიფიკაციებს და ამ გზით ფიქრობენ ბრალის პრობლემის გადახალისებას, მასში ახალი შინაარსის შეტანას და მის გამარტივებას.

4. შესწავლილია საბჭოთა კრიმინალისტების თეორიები ბრალის შესახებ. განხილულია ა. პიონტოვსკის, ა. ტრაინინის, ბ. უტევსკის, ტ. სერგაევას, ა. ვიშინსკის და სხვათა შეხედულებანი. მოცემულია ბრალის ცნების განმარტება, რომელიც ავტორის აზრით, მართებულად უნდა ჩაითვალოს და რომელიც შეესაბამება მარქსისტული თეორიის საფუძვლებს.

5. შესწავლილია: საზოგადოებრივი საშიშროების და მართლწინააღმდეგობის ცნებები, მათი ურთიერთობა; საზოგადოებრივი საშიშროების შეგნება, როგორც განზრახვის ელემენტი; საზოგადოებრივი საშიშროება და ბრალის ცნება, მათი განსხვავება.

ბრალის იღმის განვითარება და მისი პერიოდები

თანამედროვე სისხლის სამართალში პასუხისმგებლობის საფუძვლად აღიარებულია ბრალეულობა. ბრალეულობის პრინციპი, როგორც უკვე იყო აღნიშნული, ბურჟუაზიულ თეორიასა და კანონმდებლობაში სხვადასხვა სოციალურ-პოლიტიკური პირობების გამო, განიცდის შეზღუდვებს ფართო მოცულობით. საბჭოთა სისხლის სამართალი ობიექტური შერაცხვის პრინციპს არ იცნობს.

ბრალეულობის ცნება მრავალსაუკუნოვანი განვითარების შედეგს წარმოადგენს. სახელმწიფოებრივი ცხოვრების დაბალ საფეხურებზე სისხლის სამართალი ყურადღებას არ აქცევს დანაშაულებრივი ქმედობის შინაგან მხარეს, იგი ანგარიშს უწევს მხოლოდ მატერიალური ზიანის მიყენების ფაქტს. ამ საფეხურებზე გაბატონებულია ეგრეთწოდებული ობიექტური შერაცხვის საწყისი.

სამართლის ისტორია, რომელიც შეისწავლის იურიდიული ინსტიტუტების წარმოშობასა და განვითარებას, იძლევა მდიდარ მასალას იმ დებულების დასადასტურებლად, რომ უძველეს სამართალში მოქმედებდა ობიექტური შერაცხვის საწყისი. ამ უკანასკნელის მოქმედება არაა შემოფარგლული რომელიმე ცალკეული ხალხის ან ხალხთა ჯგუფის საზოგადოებრივი ცხოვრებით. პირიქით, შეიძლება დამტკიცებულად ჩაითვალოს, რომ საზოგადოებრივ და სახელმწიფო ურთიერთობათა კანონზომიერ განვითარებაში ობიექტური შერაცხვის საწყისი ინარჩუნებს თავის ძალას და იკავებს გარკვეულ ადგილს იმ ისტორიულ ეპოქაში, როდესაც სისხლის სამართალი ჯერ კიდევ არ ისწრაფვის გამოარკვიოს დანაშაულის შინაგანი მხარე და სასჯელს მხოლოდ გარეგან შედეგს უკავშირებს. ამგვარად, დასახელებულ საწყისს აქვს საერთო მნიშვნელობა და მას ჩვენ ვხვდებით სხვადასხვა სახელმწიფოთა სამართალში. სამართლებრივ მოვლენათა ეს ერთიანობა და სიმტკიცე, მუდმივობა აიხს-

ნება არა სხვადასხვა ხალხთა ნათესაობით ან ურთიერთ მიმბაძველობით, არამედ საზოგადოების ერთნაირი სტრუქტურით, მათი არსებობის ეკონომიური და პოლიტიკური, საერთო კულტურული პირობების ერთგვაროვნებით, რომელთა საფუძველზე წარმოიშევა მსგავსი ჩვევები, ადათები, ზნეობრივი და სამართლებრივი შეხედულებანი. ამიტომ უცილობლად მცდარია ის თეორიები, რომლებიც ბრალის იდეას განიხილავენ როგორც ცალკეული ხალხების პრიმიტიული სამართლის თვისებას; ამ თვალსაზრისით ეს ხალხები თითქოს საერთო კანონზომიერ განვითარებიდან გამონაკლისს შეადგენენ. ასე, მაგალითად, ვილდა, გამოდიოდა რა როგეს წინააღმდეგ, ამტკიცებდა, რომ გერმანელებთან მართლწინააღმდეგი ნებისყოფა ყოველი დასჯადი სამართლის დარღვევის საფუძველს წარმოადგენდაო. ვილდას შეხედულებას ბრუნერიც იზიარებდა.

ლეისტი ფიქრობდა, რომ სუბიექტური ბრალეულობა არიელ ხალხთა სისხლის სამართლის პრინციპი იყო. უფრო მოგვიანო ლიტერატურაში გამოთქმული იყო თავისებური აზრი, რომ თითქოს ობიექტური შერაცხვის შემთხვევებშიც კი სასჯელი ეფარდებოდა არა შედეგისათვის, არამედ ბოროტი ნებისყოფისათვის, რომლის არსებობას ეარაუდობდნენ, უკეთუ შედეგი დადგებოდა. ბევრი რამ, რაც თანამედროვე ადამიანს უცნაურად ეჩვენება, აიხსნება პირველყოფილ ხალხთა ანიმიზმით — ამტკიცებენ ამ შეხედულების მომხრენი¹.

ამ უკანასკნელი თვალსაზრისით, ცხადია, იშლება ყოველი ზღვარი ობიექტურ შერაცხვასა და ბრალს შორის, ვინაიდან იმ შემთხვევებშიც, როდესაც სასჯელი მხოლოდ დანაშაულებრივი შედეგისათვის ეფარდება, მის საფუძველს თითქოს ბოროტი ნებისყოფა შეადგენს. მაგრამ თუ მივიღებთ მხედველობაში, რომ პრიმიტიული აზროვნება თავისი ბუნებით არ ეტანება ფსიქოლოგიურ გამოკვლევას და მიზეზობრივი კავშირის ცნება, რომლითაც იგი ხელმძღვანელობს სხვადასხვა მოვლენათა ახსნის მიზნით, მეტად ტლანქია, უნდა ვაღიაროთ, რომ აღნიშნული თეორია, რომელიც პრიმიტიულ ადამიანს მიაწერს „ბოროტი ნებისყოფის პრეზუმფციის“ უნარს, მეტად ხელოვნურია და არ შეესაბამება არც ფსიქოლოგიის ფაქტებს და არც ეთნოგრაფიით და სამართლის ისტორიით შეკრებილ მასალას.

უფრო მისაღებია თეორია, რომელიც სისხლის სამართლის ისტორიას ჰყოფს ორ დიდ პერიოდად, რომელთაგან უძველესი არის

¹ C. Schmitt, Ueber Schuld und Schuldarten, 1910, 82.

ობიექტური შერაცხვის ბატონობის პერიოდი, მეორე პერიოდში კი სისხლის სამართალი, უფრო განვითარებული კულტურის საფეხურზე, განიცდის ახალი იდეების გავლენას და ამის შესაბამისად პასუხისმგებლობა ამ დარგში ლეგულობს ახალ საფუძველს.

კონკრეტული ფორმები, რომლებშიც ობიექტური შერაცხვის პრინციპი გამოისახება, სხვადასხვაა და მოცემული ხალხის კულტურულ დონეს შეესაბამება. ამ საფეხურზე ადამიანის აზრი ყურადღებას აქცევს მხოლოდ გარეგან, ობიექტურად მოცემულ ფაქტს, განზრახვა და გაუფრთხილებლობა არაა განსხვავებული, ადამიანს შემთხვევით მიყენებული ზარალიც შეერაცხება. ამ ობიექტური საწყისის მოქმედებას უდავოდ უკავშირდება ოჯახის, თემის, კორპორაციების სისხლის სამართლის წესით პასუხისმგებლობა; ამით აიხსნება აგრეთვე თავისებური ინსტიტუტი, რომელსაც ვნახულობთ სხვადასხვა ხალხთა ისტორიაში — „სისხლის სამართლის თავდებობა“ (Strafbürgschaft). დაბოლოს, იმავე საწყისის თვალსაზრისით გასაგები ხდება ის უცნაური ფაქტი, რომ დანაშაულის სუბიექტად მიჩნეული იყო პირუტყვები და უსულუო საგნებიც.

მაგრამ უკვე უძველეს კოდექსებში გზას იკაფავს და ცხადად მოჩანს განზრახვის ცნება. ამის მაგალითს გვაძლევენ ჰამურაბის კოდექსი, მანუს კანონები, მოსეს კანონები, ანტიკური საბერძნეთის სამართალი, XII ტაბულის კანონები და სხვ. მაგრამ ბრალეულობის სფეროს გაფართოების პროცესი ძალიან ნელა მიმდინარეობს. მის გვერდით სისხლის სამართალში შედის შემთხვევით დარღვევათა ფართო დარგი, საიდანაც ჯერ კიდევ არაა გამოყოფილი გაუფრთხილებლობის ცნება. მიუხედავად იმისა, რომ წარმოიშვა განზრახვის ცნება, რომელიც მაჩვენებელია სისხლის სამართლის იდეებში მომხდარი ღრმა გარდატეხისა, ამ დარგში მაინც განაგრძობს თავის მოქმედებას ძველი ობიექტური საწყისი. ობიექტურ შერაცხვას ხელს უწყობს ორი ინსტიტუტი — ტალიონი და კომპოზიციების სისტემა. სამართლიანად აღნიშნავენ, რომ ორივე ეს ინსტიტუტი აფერხებდა ბრალის იდეის განვითარებას. ობიექტური შერაცხვა, — წერს ლეფლერი, — განსაკუთრებით მოჩანს იქ, სადაც ტალიონის ფორმულა თავისი მკაცრი პედანტიზმით აბრკოლებს ბრალის შეფასების საქმეს. იგივე ითქმის კომპოზიციის შესახებ: ძველი გერმანული სამართალი, სადაც გაბატონებული იყო კომპოზიციების სისტემა, ანგარიშს უწყევდა მხოლოდ შედეგს და არა ადამიანის შინაგან განწყობილებას. ბარი, თავის მხრივ, ადასტურებს ამ დასკვნას. უძველესი გერმანული სამართლის კომპოზიცი-

ების სისტემა, მისი აზრით, არ ასხვავებს განზრახ თუ გაუფრთხილებლობით მიყენებულ ზიანს.

იკვლევენ რა იმ მიზეზებს, რომლებმაც ხელი შეუწყეს სუბიექტური შერაცხვის განვითარებას და საბრლო გამარჯვებას, მეცნიერნი გამოთქვამენ სხვადასხვა დასკვნებს; ერთნი აღნიშნავენ რელიგიური იდეების გავლენას, მეორენი ხაზს უსვამენ ეთიკისა და ეთიკური ფილოსოფიის როლს, რომელიც გამოიხატებოდა იმაში, რომ მან კეთილმოქმედი გავლენა მოახდინა სისხლის მართლშემოქმედებაზე იმ მხრივ, რომ ყურადღება მიაქცია დანაშაულებრივი ქმედობის შინაგან მხარეს. ეთიკურ შეხედულებათა, იდეების განვითარება და გავრცელება, რა თქმა უნდა, ზემოქმედებას მოახდენდა სისხლის სამართლის ევოლუციაზე, ვინაიდან ზნეობა და სამართალი მუდმივ ურთიერთმოქმედებაში არიან; მაგრამ ძირითადი მიზეზი სისხლის სამართლის ინსტიტუტების იმ ძირფესვიანი გარდატეხისა, რომელსაც ობიექტურიდან სუბიექტურ შერაცხვაზე გადასვლას ვუწოდებთ, უნდა ვეძიოთ არა ეთიკის გავლენაში — თვით იგი წარმოებული ფაქტორია — და საერთოდ არა იდეათა ცვლილებებში, — არამედ საზოგადოებრივი ცხოვრების ეკონომიურ და პოლიტიკურ პირობებში. ეკონომიურ ურთიერთობათა განვითარება, შედარებით გაფართოებულ სახელმწიფოებრივი ორგანიზაციების წარმოშობა და ვიწრო საზოგადოებრივი წყობილების თანდათანობითი შესუსტება ხელს უწყობდა საზოგადოების ცალკეული წევრის განთავისუფლებას იმ შემავიწროებელ კავშირებისაგან, რომელთა მძიმე შემზღუდველ ზემოქმედებას იგი წინათ განიცდიდა. ამის შედეგად ცალკეულმა ინდივიდმა მიიღო მეტი შესაძლებლობა მიექცია ყურადღება თავისი შინაგანი, სულიერი სამყაროს მოვლენებისათვის. ეთიკა, რომელიც წინათ შემოფარგლული იყო მოცემული საზოგადოების ვიწრო წრით, საზოგადოებრივი ცხოვრების ახალი პირობების შედეგად, ვითარდება, მდიდრდება შინაარსის მხრივ და გავლენას ახდენს მოსაზღვრე სამართლის დარგზე. სისხლის სამართლის დარგში, სასჯელის საფუძვლისა და მიზნების განსაზღვრისას, უკვე არ კმაყოფილდებიან მიყენებული მატერიალური ზიანის დადგენით, არამედ ცდილობენ მატერიალური შედეგი დაუკავშირონ ადამიანის შინაგანი, ფსიქიკური ცხოვრების მოვლენებს, არკვევენ იმ სულიერ მდგომარეობას, რომელიც გარეგან მოქმედებაში გამოვლინდა.

სისხლის სამართლის განვითარების პროცესი განსახილველი პრობლემის თვალსაზრისით წარმოგვიდგება შემდეგი სახით:

1. ობიექტური შერაცხვის პერიოდი, რომელიც, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, ხასიათდება იმით, რომ პასუხისმგებლობის საფუძვლად მიჩნეულია მხოლოდ მოქმედების გარეგანი, მატერიალური შედეგი;

2. განზრახვის ცნების წარმოშობის პერიოდი. ისჯება განზრახი მოქმედება, მაგრამ განზრახვასთან ერთად მოქმედებს ობიექტური საწყისიც — ისჯება შემთხვევით მიყენებული ზიანიც. ამ საფეხურზე დგას ცნობილი უძველესი საკანონმდებლო ძეგლების უმრავლესობა;

3. გაუფრთხილებლობის ცნების აღმოცენება. თავისი განვითარების პირველ საფეხურებზე გაუფრთხილებლობას ჯერ კიდევ არა აქვს გარკვეული ხასიათი; იგი ჯერჯერობით მკაფიოდ არაა გამოიჯნული, გამოყოფილი იმ სფეროდან, რომელსაც შემთხვევა (casus) ეწოდება. როგორც ბრალის დამოუკიდებელი ფორმა, გაუფრთხილებლობა (culpa) შემუშავდა რომის სამართლის განვითარების უკანასკნელ საფეხურზე — იმპერიის ხანაში და შემდეგ ამისა — შუა საუკუნეთა კრიმინალისტების შრომების საფუძველზე.

რომის სისხლის სამართალი იცნობდა განზრახვის მკვეთრად მოხაზულ ცნებას. რომის კლასიკური პერიოდის სისხლის სამართლის განზრახვის ცნება იყო მარტივი და ზუსტი, იგი ემყარებოდა იმ აზრს, რომ ნებისყოფა წარმოადგენს როგორც სამართლებრივი, ისე ზნეობრივი პასუხისმგებლობის საფუძველს. წყაროები განზრახვის განსაზღვრისას ხმარობენ სიტყვებს: voluntas, animus, sponte, proposito. ეს შეესაბამება იმას, რასაც გერმანული დოქტრინა უწოდებს Absicht-ს (намерение), ე. ი. პირდაპირ განზრახვას; აქ სურვილის საგანს შეადგენს არა მარტო სხეულის მოძრაობა, არამედ მისი შედეგიც.

თუ, ერთის მხრივ, არც ერთი ისტორიკოსი არ უარყოფს იმას, რომ რომის სისხლის სამართალს ჰქონდა განზრახვის გარკვეული და ზუსტი ცნება, მეორეს მხრივ, რომის სისხლის სამართალში გაუფრთხილებლობის არსებობის და მოცულობის საკითხში ისტორიკოსთა შორის საგრძნობი განსხვავებაა. ერთნი ამტკიცებენ, რომ რომის სისხლის სამართალი culpa-ს არ იცნობს; ასეთია, მაგალითად, ფელდშტეინის შეხედულება, რომელიც წერს: „რომის სისხლის სამართალმა თავისი განვითარების ყველა სტადიაზე არ იცის სუბიექტური ბრალეულობის სხვა ფორმა, გარდა განზრახვისა — dolus. გაუფრთხილებელი ბრალის — culpa-ს დარგი რომის სამართლის, როგორც ცოცხალი და მოქმედი სამართლის,

არსებობის მთელი ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში უცნობი იყო მისთვის სისხლის სამართლებრივი გაუფრთხილებლობის მნიშვნელობით¹. „Culpa-ს და მისი ნიუანსების ცნება გამოიყენებოდა მხოლოდ რომის სამოქალაქო სამართლის სფეროში“². მაგრამ ეს შეხედულება, მისი საკუთარი სიტყვით, სრულიადაც არაა გაბატონებული. ფელდშტეინის პეტისმეტად კატეგორიული მტკიცება ეწინააღმდეგება სხვა მკვლევართა შეხედულებებს. გერმანელი კრიმინალისტიკის ბარის აზრით, culpa-ს დასჯადობა თანდათანობით პოულობდა ნიადაგს ცალკეულ დანაშაულთა დროს, როგორცაა მკვლელობა, ცეცხლის წაყიდება. იმავე აზრს გამოთქვამს იტალიელი კრიმინალისტი პესინა, რომელიც წერს, რომ იმპერიის პერიოდში განსაკუთრებული წესით (extra ordinem) ისჯებოდა ზოგიერთი კულპოზური დელიქტები და სასჯელი მათთვის ნაკლები იყო, ვიდრე განზრახ ჩადენილი დანაშაულისათვის; ამ აზრს უახლოვდება ლეფლერი, რომლის სიტყვით, რომის სამართალი პრინციპულად აწესებდა სასჯელს მხოლოდ განზრახი დანაშაულისათვის, მაგრამ გვიანდელი იმპერიის ხანაში ისჯებოდა (extra ordinem) აგრეთვე არაგანზრახი დანაშაულიც, რამდენადაც, ყოველ შემთხვევაში, ადგილი ჰქონდა გაუფრთხილებლობის მაღალ ჭარისხს. მაგრამ culpa არ იყო გათანაბრებული განზრახვასთან. ამგვარად, უფრო მართებულად უნდა ჩაითვალოს უკანასკნელი შეხედულება, რომლის თანახმად რომის სისხლის სამართალი იცნობდა გაუფრთხილებლობას, თუმცა მეტად შეზღუდულ ფარგლებში.

რომაული იმპერია დაიპყრეს ევროპის ახალმა ხალხებმა, რომლებსაც პრიმიტიული სამართლებრივი შეხედულებანი ახასიათებდა, რაც მკვეთრად ეწინააღმდეგებოდა რომის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე შემუშავებულ იურიდიულ იდეებსა და პრინციპებს. გერმანული სისხლის სამართალი თავისი განვითარების ჯერ კიდევ პირველ საფეხურს განიცდიდა და გასაგებია, რომ მასში, რომის კულტურასთან დაახლოებამდე, გაბატონებული იყო ის საწყისი; რომელიც სამართლის ისტორიაში ცნობილია ობიექტური შერაცხვის სახელწოდებით. გერმანელი სამართლის ისტორიკოსნი მას „Erfolgshaftung“-ს უწოდებენ (პასუხისმგებლობა შედეგის მიხედვით).

¹ Ф е л ь д ш т е й н, Юридическая конструкция форм виновности. 1903, 457—458.

² იქვე, 569.

იმ მიზნით, რომ შეარიგონ, შეათანხმონ ერთმანეთს ესოდენ საწინააღმდეგო საწყისები — გერმანული ობიექტური საწყისი და რომის სამართალში შემუშავებული ბრალის ცნება — შუა საუკუნეთა კრიმინალისტები მიმართავენ იმ დებულებას, რომელიც უკვე მიღებული იყო კანონიკურ სამართალში. ამ გზით საერთო სისხლის სამართალი ითვისებს შეხედულებას, რომლის თანახმად „აკრძალული მოქმედების ჩამდენს ჩაეთვლება მისი მოქმედების ყველა შედეგი“; მაშასადამე, ისეთიც, რაც შემთხვევითია; აქ მოცემულია ფორმულა, რომელიც ერთგვარ დათმობას წარმოადგენდა გერმანული სამართლებრივი შეგნების მიმართ.

იტალიელი იურისტები ძირითადად რომის სამართლის ცნებებს იზიარებენ, მათი შეხედულებით, დანაშაულისათვის საჭიროა განზრახვის არსებობა. გაუფრთხილებლობა თვით *culpa lata*-ს (მძიმე ფორმა) ფორმითაც კი არ შეიძლება გათანასწორობულ იქნას განზრახვასთან. შუა საუკუნეების გამოჩენილი იურისტის ბარტოლის გამოთქმების საფუძველზე სისხლის სამართლის მეცნიერებაში დამკვიდრდა მოძღვრება, რომლის მიხედვით ჩვეულებრივი სასჯელი შეიძლება შეეფარდოს მხოლოდ განზრახვი დანაშაულისათვის, გაუფრთხილებლობის უფრო მძიმე შემთხვევები კი იწვევენ შემსუბუქებულ სასჯელს განსაკუთრებული წესით. ეს დებულებანი მიღებული იყო საერთო სამართლის დოქტრინაში¹.

¹ საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმული იყო ორი ერთმანეთის საწინააღმდეგო აზრი ბრალის ცნების მდგომარეობის შესახებ ფეოდალიზმის დროს. ერთი ეკუთვნის ა. ტრაინინს, რომელიც წერს:

„შუა საუკუნეების ინკვიზიციურ პროცესში მატერიალური სამართლის პრობლემები უმნიშვნელო როლს თამაშობდნენ: იმ პერიოდში ამოცანა მდგომარეობდა არა ზოგადი საკითხების გადაჭრაში, არამედ მხოლოდ კონკრეტული დანაშაულის (დამნაშაის) დადგენაში. თანაც გადამწყვეტი იყო ობიექტური მომენტი: დანაშაულებრივი შედეგის მიყენების ფაქტის დადგენა. კაროლინას 147 მუხლის თანახმად, კრილობა, რომელსაც ობიექტურად შეუძლია გამოიწვიოს სიკვდილი, განიხილება როგორც მკვლელობა. მხოლოდ უფრო გვიან, განმანათლებელი იდეების გავრცელების შედეგად, მტკიცდება სუბიექტური მომენტის მნიშვნელობა და მკვლელად ითვლება ის, ვისაც ჰქონდა მოკვლის განზრახვა (Сост. пр-ния по советск. улож. права, 1951, стр. 21)

ამის დაწერა შეუძლო მხოლოდ იმას, ვინც არ იცნობს კაროლინას, სადაც უკვე შემუშავებული იყო, იტალიელთა გავლენით, განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის ცნებები.

საწინააღმდეგო შეხედულება ეკუთვნის ბ. ჟუგეისკის. რომლის აზრით, მხოლოდ მოკლე პერიოდის განმავლობაში — დაახლოებით XIX ს. დასაწყისიდან 80-იან წლებამდე — ექსპლოატატორულ სახელმწიფოთა სისხლის სამართალში აღიარებუ-

რომის სამართალში შემუშავებული ბრალის ფორმების პირველი გაფართოება მოხდა კანონიკური სამართალიდან იმ ფორმულის სესხების გზით, რომელიც ზემოთ იყო აღნიშნული. ამ ფორმულის ძალით დამნაშავეს უნდა ჩაეთვალოს მისი მოქმედების შემთხვევითი შედეგებიც. მაგრამ ისმის კითხვა: შემთხვევითი შედეგები უნდა შეეარაღოს განზრახვად თუ გაუფრთხილებლობად? კანონიკური წყაროები ამ კითხვაზე პასუხს არ იძლეოდნენ. იტალიელი კრიმინალისტები სხვადასხვანაირად უპასუხებდნენ ამ კითხვაზე. ერთნი განიხილავდნენ აკრძალული მოქმედების შემთხვევით შედეგს როგორც გაუფრთხილებლობას, მეორენი კი მას აკუთვნებდნენ განზრახვის დარგს. უკანასკნელთა მიხედვით, ვინც სჩადის დანაშაულს, პასუხს აგებს ყოველი შედეგისათვის, რომელიც გამომდინარეობს მისი მოქმედებიდან და აღემატება მის ზრახვას, უკეთუ განზრახულ მოქმედებას აქვს გარკვეული ალბათობით ამ შედეგის გამოწვევის ტენდენცია. ის აზრი, რომ მოქმედს უნდა სცოდნოდა თავისი მოქმედების ეს თვისება, აშკარად არაა გამოთქმული, მაგრამ იგი უსიტყვოდ იგულისხმება. ეს შეხედულება ფართოდ გავრცელებული ფორმულით გამოთქვა ფეოდალური პერიოდის იურისტმა ანგელუს დე უბალდისმა.

ბრალის იდეის განვითარების მკვლევარი ლეფლერი ფიქრობდა, რომ ზემოთ აღნიშნული მოძღვრება წარმოადგენს იმ საფუძველს, რაზედაც წარმოიშვა *dolus indirectus*-ის ცნება, რომელიც შემდეგ რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში ბატონობდა სისხლის სამართლის მეცნიერებაში. *Dolus indirectus*, როგორც ბრალეულობის განსაკუთრებული ფორმა, სრულიად უცნობი იყო რომის სამართალში, იგი შექმნილი იყო შუა საუკუნეთა კრიმინალისტების მიერ, რომლებმაც იგი დააყენეს დამატების სახით რომაული *dolus*-ის გვერდით; ბრალის ამ ახალმა ფორმამ მიიღო განსაკუთრებული მნიშვნელობა სასამართლო პრაქტიკის თვალსაზრისით: იგი უადვილებდა მოსამართლეს გარკვეული ფაქტების მტკიცების პროცესს.

შემდგომი კრიმინალისტების შრომებში *dolus indirectus*-ის ცნებას უკავია თვალსაჩინო ადგილი, მის დამუშავებას ექცევა დიდი

ლია დანაშაულის ობიექტური და სუბიექტური მხარეების შერწყმის აუცილებლობა. საუკუნეთა განმავლობაში ამ პერიოდამდე პირველ პლანზეა წამოწეული და დამახინჯებულად ვითარდება დანაშაულის სუბიექტური მხარე... (Вина в советском уголов. праве, 1950, 119).

არც ეს აზრია სწორი — იგი გადაპარბეზულ მნიშვნელობას მიაწერს დანაშაულის სუბიექტურ მხარეს ფეოდალურ სისხლის სამართალში.

ყურადღება. პირველად მის წინააღმდეგ გამოვიდა ა. ფეიერბახი. უარი თქვა რა ამ ცნებაზე, მან გაჰყო ბრალეულობის სახეები ორად: *dolus determinatus* და *dolus indeterminatus* ანუ *eventualis*. ა. ფეიერბახით დაწყებული, სისხლის სამართალში მკვიდრდება ევენტუალური განზრახვის ცნება. მაგრამ დაყენებული საკითხის მკვლევარის ლეფლერის აზრით, ფეიერბახის ბრძოლა *dolus eventualis*-ის წინააღმდეგ ფაქტიურად მისი სრული მარცხით დამთავრდა; მისი ცდის შედეგს წარმოადგენს ის, რომ ბრალის ამ ფორმამ მიიღო ორი ახალი სახელწოდება — *dolus indeterminatus* და *culpa dolo determinata*, რამაც შემდეგში გამოიწვია დიდი დაბნეულობა; ფსიქოლოგიური შედგენილობა და დასჯადობა დარჩა სავსებით იგივე. ჩვენ არ შევუდგებით იმის შეფასებას, თუ რამდენად სწორია ლეფლერის აზრი, მაგრამ მაინც უნდა ვთქვათ, რომ ფეიერბახი იყო პირველი, რომელიც გამოვიდა ტრადიციულად მიღებული ცნების კრიტიკით, და მის მაგიერ შემოიღო ევენტუალური განზრახვის ცნება¹.

სისხლის სამართლის კლასიკურმა სკოლამ, რომელიც საბოლოოდ ჩამოყალიბდა XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, დიდი დრო და შრომა მიუძღვნა ბრალის პრობლემის გამოკვლევას. შეიძლება ითქვას, რომ საერთოდ იგი აღიარებდა ბრალის იმ ორ ფორმას, რომლებიც შემუშავებული იყო დიდი ხნით ადრე მის აღმოცენებამდე — სახელდობრ, განზრახვასა და გაუფრთხილებლობას. ბურჟუაზიულ სისხლის სამართლის მეცნიერებაში ვხვდებით ცალკეულ თეორიებს, რომლებიც შორდებიან ბრალის ფორმების ტრადიციულ სისტემას, მაგრამ ჩვენ აქ მხედველობაში გვაქვს გავრცელებული და საერთოდ აღიარებული ბრალის ფორმების კლასიფიკაცია. ბრალის ფორმების დაყოფა, მიღებული კანონმდებლობაში, სავსებით შეესაბამება აღნიშნულ თეორიულ კლასიფიკაციას, თუმცა საერთოდ სიზუსტით და ქისრულით არ ხასიათდება.

ბუნებრივია, რომ თანამედროვე ბურჟუაზიულ სისხლის სამართლის მეცნიერებას, რომელმაც ტრადიციული კლასიფიკაცია შეითვისა, უნდა გადაეწყვიტა ორი ძირითადი საკითხი:

1. ბრალეულობის ბუნების საკითხი — როგორია ბრალეულობის საერთო შინაარსი? თუ იურისტი ამტკიცებს, რომ განზრახვა და გაუფრთხილებლობა ბრალეულობის ფორმებია, მას ევალება იმის

¹ თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ თვით ტერმინს „*dolus eventualis*“ ვნახულობთ უფრო ადრე, მაგალითად, ბემერის შრომაში (XVIII ს.).

დამტკიცებაც, რომ ამ ფორმებს აქვთ საერთო საფუძველი. მაშასადამე, აქ ამოცანა იმაში მდგომარეობდა, რომ გამორკვეული უნდა ყოფილიყო ბრალეულობის ცალკეული ფორმების საერთო, გვაროვნული ნიშნები. ჩვენ შემდეგში ვნახავთ, როგორ იქნა გადაჭრილი ეს საკითხი.

2. საჭირო იყო აგრეთვე განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის და მათი სახეების სპეციფიკური ნიშნების შესწავლა და დადგენა.

ორივე საკითხი, რასაკვირველია, მჭიდროდ დაკავშირებულია ერთმანეთთან.

ძნელი არაა იმის გაგება, რომ პირველი საკითხის გადაჭრა უფრო მეტ სიძნელეებს ხვდება, ვიდრე მეორე. ამოცანა გართულებული იყო კიდევ იმით, რომ ყოველი ძირითადი ფორმა, თავის მხრით, იყოფა სახეებად: განზრახვას აქვს ორი სახე — პირდაპირი და არაპირდაპირი (ანუ ევენტუალური), გაუფრთხილებლობასაც ორი სახე — თვითიმედოვნება და დაუდევრობა. ყველა ეს სხვადასხვა და პირველი შეხედვით თითქოს ერთმანეთისაგან დაშორებული სახეები უნდა გაერთიანებულიყო საერთო ცნებაში, უნდა გამოენახათ მათთვის საერთო საფუძველი; წინააღმდეგ შემთხვევაში იკარგებოდა ის ლოგიკური დასაყრდენი, რომელიც იძლეოდა ბრალის ზოგადი ცნების აგების შესაძლებლობას.

ზოგიერთი ავტორი გამოთქვამდა აზრს, რომ პირველი პრობლემა, ე. ი. ბრალის არსის პრობლემა თითქოს უგულვებელყოფილი იყო კრიმინალისტების მიერ, სისხლის სამართლის მეცნიერება თითქოს არ შეისწავლიდა მას. ასეთი შეხედულების იყო, მაგალითად, ლიპმანი, რომელიც წერდა, რომ იურისტები საუკუნეთა განმავლობაში იკვლევდნენ „განზრახვის“ და „გაუფრთხილებლობის“ ცნებებს, ხოლო „ბრალის“ ზოგადი ცნება, პირიქით, მივიწყებულია, თითქოს ის არ იყოს ღირსი უფრო დაახლოებული მეცნიერული განხილვისაო. ლიპმანს რომ დაეუჯეროთ, მივიღებთ ისეთ დასკვნას, რომ კრიმინალისტებს თავის მიზნად თითქოს არ დაუსახავთ ბრალის ზოგადი ცნების შემუშავება, მაგრამ ლიპმანი აზრი გადაჭარბებულად უნდა ჩაითვალოს. ყოველ ექვს გარეშეა, რომ იურისტები მეტ ყურადღებას აქცევდნენ განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის შესწავლას და ეს შესწავლა მართლაც საუკუნეთა განმავლობაში სწარმოებდა, მაგრამ შეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა, რომ ბრალის ზოგადი შინაარსის გამოკვლევა მივიწყებული იყო. პირიქით, როგორც იქნება. ნაჩვენები შემდგომ გადმოხატვაში, იურისტები მთელი გა-

სული საუკუნის განმავლობაში არაერთხელ ჩერდებოდნენ ამ პრობლემაზე და ცდილობდნენ ბრალის ზოგადი კონსტრუქციის აგებას.

ყველაზე უფრო გავრცელებული იყო ის თეორია, რომელიც ბრალს განიხილავდა როგორც ნებისყოფის მანკიერებას, ნაკლს და იგი გვხვდება სხვადასხვა ვარიანტით. იმ თეორიების შესწავლისას, რომლებიც კლასიკურ სკოლას ეკუთვნიან, ვრწმუნდებით, რომ ნებისყოფის თეორია უპირატესობით სარგებლობდა და გაბატონებული იყო ბურჟუაზიულ სისხლის სამართლის მეცნიერებაში. ამ თეორიის საფუძველზე აგებულია მრავალი სხვადასხვა კონსტრუქციები, რომლებიც, ივნიყებდნენ რა სრულიად ცოცხალი სინამდვილის ფაქტებს, ქმნიდნენ განყენებულ, ცხოვრებისაგან მოწყვეტილ სისტემებს; მათი მეთოდი და სისტემები ფეოდალური პერიოდის სქოლასტიკურ სისტემებს მოგვაგონებენ; ამ თეორიებში ჩვენ ვნახულობთ იმის საუცხოო მაგალითებს, თუ რა დამახინჯებულ სახეს ღებულობს ის ძირითადი ცნება, რომლითაც მათი ავტორები თავიანთ გამოკვლევებში სარგებლობენ და რომელზეც განყენებულ სისტემებს აშენებენ. ფსიქოლოგია მათთვის დამხმარე მეცნიერებას წარმოადგენს, მაგრამ ნებისყოფის იმ ცნებას, რომელიც მათი თეორიების საფუძველს და ძირითად დასაყრდენს შეადგენს, საერთო არაფერი აქვს ფსიქოლოგიასთან. ასეთია, მაგალითად, „უარყოფით-ბოროტი ნებისყოფის“ ცნება, რომელსაც სხვადასხვა გამოჩენილ კრიმინალისტთა შრომებში ვხვდებით, ასეთია აგრეთვე კრიმინალისტ-კლასიკოსის ბინდინგის მიერ წამოყენებული „არაცნობიერი ნებისყოფის“ ცნება, რომელიც უდავოდ ედ. ფონ ჰარტმანის ფილოსოფიური სისტემიდან არის ნასესხები.

სიძნელეები, რომლებსაც კრიმინალისტები ხვდებოდნენ ბრალეულობის ზოგადი ცნების კონსტრუქციის დროს, განპირობებული იყო ორი გარემოებით: ჯერ ერთი, საჭირო იყო დამტკიცება, რომ განზრახვის ორივე სახეს — პირდაპირს და ევენტუალურს — აქვთ საერთო საფუძველი, რომ მათი ბუნება ერთნაირია, ორივეს აქვთ ნებისყოფითი ხასიათი. შემდეგ, საჭირო იყო გაუფრთხილებლობის არსის გამოკვლევა და დადგენა იმისა, რომ საბოლოო ანგარიშში, ისიც შეიცავს იმ გვაროვნულ ნიშანს, რომელიც აღმოჩენილია განზრახვაში და აუცილებელია იმისათვის, რომ ორივე ცნება გაერთიანებულ იქნას ერთ ლოგიკურ მთლიანობაში.

კლასიკური სკოლის მთელი ისტორია წარმოადგენს აღნიშნული საკითხების შესწავლისა და გადაჭრის განუწყვეტელ ცდებს. ბრალის პრობლემისადმი მიძღვნილი ლიტერატურა სავსეა ისეთი შეხედუ-

ლებებით, რომლებიც თავის მიზნად ისახავდნენ აღნიშნულ დაბრკო-
ლებების გადალახვას.

ბურჟუაზიულ სისხლის სამართლის მეცნიერებაში გადაუქრელი
იყო საკითხი, თუ რას წარმოადგენს ევენტუალური განზრახვა და
აქვს თუ არა მას საერთო ბუნება პირდაპირ განზრახვასთან. ევენ-
ტუალური განზრახვის ბუნების საკითხი შეადგენდა გაცხოველე-
ბული დისკუსიის საგანს, რომელმაც გაჰყო კრიმინალისტიები ორ
საწინააღმდეგო ბანაკად — „ნ ე ბ ის ყ ო ფ ის თ ე ო რ ი ის“ და
„წ ა რ მ ო დ გ ე ნ ის თ ე ო რ ი ის“ მომხრეებად.

„ნ ე ბ ის ყ ო ფ ის თ ე ო რ ი ა“ გამოდის იმ დებულებიდან,
რომ ნებისყოფა მიმართულია დანაშაულებრივ შედეგზე და სურვი-
ლი არსებობს მაშინაც, როდესაც სუბიექტი ითვალისწინებდა თავისი
მოქმედების გარკვეულ შედეგებს, მაგრამ გულგრილად, განურჩევ-
ლად ეკიდებოდა მათ. ცნობს რა ნებისყოფის არსებობას ამ უკა-
ნასკნელ შემთხვევაშიც, ეს თეორია განიხილავს ევენტუალურ გან-
ზრახვას როგორც ნებისყოფითს პროცესს და სარგებლობს ისეთი
გამოთქმებით, როგორც მაგალითად, სუბიექტი უშვებდა შედეგს,
თ ა ნ ა ხ მ ა იყო მასზე და ა. შ. ნებისყოფის თეორია ყველაზე
უფრო გავრცელებულია სისხლის სამართლის ლიტერატურაში.
თუმცა უნდა ითქვას, რომ ზოგიერთი კრიმინალისტი აღიარებდა ამ
კონსტრუქციის ხელოვნურობას და უარს ამბობდა ევენტუალური
განზრახვის ცნებაზე. ასეთი აზრი იყო გამოთქმული ბარისა და
შტოსის მიერ.

„წ ა რ მ ო დ გ ე ნ ის თ ე ო რ ი ა ს“ ნებისყოფა ესმის უფრო
ვიწრო აზრით, როგორც შინაგანი, ფსიქიკური აქტი, რომელიც მი-
მართულია მხოლოდ შესაბამის სხეულის მოძრაობაზე. იგი შეუძ-
ლებლად თვლის, რომ ნებისყოფა მიმართული იყოს მოქმედების შე-
დეგზე, იმ ცვლილებაზე ობიექტურ ქვეყანაში, რომელიც გამოწვე-
ული იქნება ადამიანის მოქმედებით. ამ თეორიას შედარებით ნაკ-
ლები მომხრეები ჰყავს; მათ შორის შეიძლება დავასახელოთ ლისტი
და ფრანკი. უფრო ვრცლად ამ თეორიებზე შემდეგ გადმოცემაში
გვექნება საუბარი.

ამგვარად, განსხვავება აღნიშნულ თეორიებს შორის იმაში
მდგომარეობს, რომ მათ სხვადასხვაგვარად ესმით ნებისყოფა. „წარ-
მოდგენის თეორია“ ცდილობს დაიცვას თითქმის ნებისყოფის ის
ცნება, რომელიც ფსიქოლოგიაშია მიღებული, ხოლო „ნებისყოფის
თეორია“ აფართოებს ამ ცნების შინაარსს. განსხვავება, როგორც
ვხედავთ, საკმაოდ არსებითი ხასიათისაა და ამიტომ არამართებუ-

ლად მიგვაჩნია ზოგიერთი ავტორის მიერ გამოთქმული აზრი, რომლის მიხედვით ეს ორი მიმართულება ერთმანეთისაგან თითქოს არაა მნიშვნელოვნად დაშორებული.

აქამდის ჩვენ ვლაპარაკობდით იმ სიძნელებებზე, რომლებსაც კრიმინალისტები ხვდებიან ბრალეულობის ერთ-ერთი ფორმის — განზრახვის — კონსტრუქციის შემთხვევაში. მაგრამ უნდა ვიქონიოთ მხედველობაში, რომ სიძნელებები მატულობს და ღრმავდება, როდესაც ისინი გადადიან ბრალეულობის მეორე ფორმის — გაუფრთხილებლობის — განხილვაზე. თუ ევენტუალური განზრახვის კონსტრუქცია ხვდება ისეთ დაბრკოლებას, რომელმაც აიჭულა ზოგიერთი ავტორი უარი ეთქვა ამ სახის შეტანაზე განზრახვის საერთო ჩარჩოებში, საესებით ბუნებრივი და გასაგებია, რომ გაუფრთხილებლობის კონსტრუქცია ბევრად უფრო ძნელი აღმოჩნდა. გაუფრთხილებლობის გამორკვევის და დასაბუთების დარგში ჩვენ ვნახულობთ სხვადასხვა თეორიებს, რომლებიც გულმოდგინედ იმეორებენ, სხვადასხვა ვარიაციით, მცირეოდენი ცვლილებებით და დამატებებით იმ ძირითად დებულებებს, რომლებიც გამოთქმული იყო ამა თუ იმ მიმართულების დამაარსებელთა მიერ.

გაუფრთხილებლობის საკითხში შეიძლება დავასახელოთ შემდეგი მთავარი თეორიები:

1. თეორია, რომელიც გაუფრთხილებლობას განიხილავს როგორც „ნებისყოფის ნაკლს“. იგი შეიძლება ჩაითვალოს ყველაზე ძველ თეორიად. გერმანელი იურისტის კლეინის დროიდან, რომელიც გაუფრთხილებლობას ახასიათებდა როგორც „უარყოფით-ბოროტ ნებისყოფას“ (negativ böser Wille), ამ თეორიამ მიიღო ფართო გავრცელება სისხლის სამართლის მეცნიერებაში.

2. თეორია, რომლის თვალსაზრისით გაუფრთხილებლობა წარმოადგენს „გონების ნაკლს“; ჯერ კიდევ გერმანელი კრიმინალისტი ალმედინგენი „არაცნობიერ გაუფრთხილებლობაში“ ხედავდა „გონების შეცდომას“. გვიანდელ ლიტერატურაში ამ თეორიას ეზიარებდა ტეზარი. ეს თეორია უარს ამბობს ბრალის ფორმების ერთიან კონსტრუქციაზე და განზრახვას და გაუფრთხილებლობას სხვადასხვა საწყისებით ასაბუთებს.

3. ა. ფეიერბახის თეორია, რომელიც ამტკიცებს, რომ გაუფრთხილებლობის დროს ირღვევა ყოველი მოქალაქის საერთო მოვალეობა თავის ყოფაქცევაში გამოავლინოს სათანადო წინდახედულობა და ყურადღება („მზრუნველობის მოვალეობა“)¹.

¹ „Obligatio ad diligentiam“.

4. შტიუბელის მოძღვრება, რომლის თანახმად გაუფრთხილებლობით ჩადენილი დანაშაული წარმოადგენს „საშიშ მდგომარეობაში განზრახ ჩაყენების დელიქტს“.

5. ექსნერის თეორია, რომელიც გაუფრთხილებლობას განიხილავს, როგორც „გრძნობის ნაკლს“, ე. ი. იმ გრძნობის ნაკლოვანებას, რომლის ზეგავლენით ადამიანი სათანადო მზრუნველობით ეპყრობა სამართლით დაცულ სიკეთეს და ინტერესებს.

აქ დასახელებულია მხოლოდ ის თეორიები, რომლებიც ჩვენი აზრით შეიძლება მთავარ თეორიებად ჩაითვალოს. არ უნდა დავივიწყოთ ერთი მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტი. არსებობს შეხედულებაც, რომელიც უარყოფს არაცნობიერ გაუფრთხილებლობას როგორც ბრალეულობის სახეს; გერმანელი კრიმინალისტი რადბრუხი ამტკიცებდა, რომ პასუხისმგებლობა გაუფრთხილებლობისათვის არსებითად არის „verschämte Zufallshaftung“ (მორცხვი პასუხისმგებლობა შემთხვევისათვის)¹. მეორე ავტორს, ჰოლდ ფონ ფერნეკს, ეს პასუხისმგებლობა მიაჩნია „ნატივ“ ობიექტურ შერაცხვად². კოლრაუშიც არ ცნობს არაცნობიერ გაუფრთხილებლობას ბრალეულობის ფორმად³.

ზემოთ მოკლედ იყო გადმოცემული ბურჟუაზიული სისხლის სამართლის მეცნიერების მდგომარეობა ბრალეულობის საკითხის დამუშავების თვალსაზრისით. აღნიშნული იყო ბურჟუაზიული მეცნიერების დამახასიათებელი ნიშნები — ღრმა, შეუთრგებელი წინააღმდეგობა სხვადასხვა მიმართულებებს შორის, ცნებათა არეულობა, გაურკვევლობა, ცხოვრების ფაქტების მივიწყება, ფორმალური მეთოდის გამოყენება, რაც ხშირად სქოლასტიკის შთაბეჭდილებას ახდენს. ყველაფერი ეს ქმნიდა მეცნიერული მუშაობის ისეთ ნიადაგს, რომელიც, ცხადია, დაყენებული პრობლემის სწორ გადაწყვეტას ხელს ვერ შეუწყობდა.

გასული საუკუნის დამლევს ბურჟუაზიულ სისხლის სამართლის მეცნიერებაში წარმოიშვა ახალი თეორია, რომელიც გამოვიდა ბრალეულობის ფორმების საერთოდ აღიარებული და დამკვიდრებული ორწევროვანი კლასიფიკაციის წინააღმდეგ. ეს თეორია წამოყენებული იყო ავსტრიელი იურისტის ლეფლერის მიერ. ლეფლერი გამოთქვამს აზრს, რომ ტრადიციული შეხედულება ბრალის ფორმებზე, მემკვიდრეობით მიღებული გასული საუკუნეებიდან, არაა დამა-

¹ Radbruch, Vergl. Darstellung.. Allg. Teil, B. V, 201.

² Hold von Ferneck, Die Idee der Schuld, 1911, 25.

³ Kohlrausch, Die Schuld (Vorsatz, Fahrlässigkeit...), 1910, 208

კმაყოფილებელი და მის მაგიერ იძლევა ახალ, თავისებურ კლასიფიკაციას. მისი აზრით, უფრო მიზანშეწონილია ბრალის ფორმები: შემდეგი დაყოფა:

1. პირდაპირი განზრახვა;
2. შეცნობითობა და
3. გაუფრთხილებლობა¹.

ჩვენ არ შევჩერდებით ამ თეორიის განხილვაზე, იგი თავის ადგილას იქნება შესწავლილი და შეფასებული. ლეფლერის მიერ წამოყენებული ბრალის ფორმების დაჯგუფება, როგორც ვხედავთ, მკვეთრად განსხვავდება იმისაგან, რაც საერთო აღიარებით სარგებლობს სისხლის სამართალში.

ლეფლერის ზეგავლენის ქვეშ უდაოდ იმყოფება ჩეხი კრიმინალისტი მირიჩკა, რომელიც ასხვავებს ბრალის ორ ძირითად ფორმას:

1. ცნობიერ ბრალს და
2. არაცნობიერ ბრალს.

ცნობიერ ბრალს იგი, თავის მხრივ, ჰყოფს ორ სახედ: 1. პირდაპირი განზრახვა (Absicht) და 2. ცნობიერი ბრალი ვიწრო მნიშვნელობით. ამგვარად, მირიჩკა, საბოლოო ანგარიშში იძლევა სამ-წევროვან კლასიფიკაციას, რომელიც ძალიან წააგავს ლეფლერის მიერ წამოყენებულ დაყოფას: 1. პირდაპირი განზრახვა, 2. ცნობიერი ბრალი და 3. არაცნობიერი ბრალი².

ზემოთ მოცემული მოკლე მიმოხილვის საფუძველზე, შეიძლება ითქვას, რომ ბრალეულობის პრობლემა შესწავლის და დამუშავების მხრივ იზიარებს სისხლის სამართლის მეცნიერების ყველა მთავარი, ძირითადი პრობლემის საერთო ზედს.

თვითონ ბურჟუაზიული კრიმინალისტები აღიარებენ სისხლის სამართლის ძირითადი საკითხების გადაწყვეტის ცდების უნაყოფოებას. გერმანელი კრიმინალისტის ნაგლერის სიტყვით, კრიმინალისტთა თაობების გულმოდგინე მეცნიერული მუშაობის შედეგად თითქმის უნდა არსებულიყო საფუძველი იმ აზრის მისაღებად, რომ სისხლის სამართლის ძირითადი საკითხები საბოლოოდ გარკვეულია, მაგრამ ეს მიზანი აქამდის მიუღწეველია — დასძენს იგი³.

კლასიკური მიმართულების წარმომადგენელი ბინდინგიც, ეხება რა ბრალეულობის პრობლემას, მიუთითებს, რომ ეს პრობლემა მე-

¹ Löffler, Schuldformen des Strafrechts, Einleitung.

² Miricka, Die Formen der Strafschuld, 1903, 112.

³ Nagler, Die Strafe, 1918, s. 1.

ტად ცუდად არის დამუშავებული¹, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ თვითონ მან საგრძნობლად შეუწყო ხელი იმ დაბნეულობას და გაურკვევლობას, რომელიც გამეფებულია ამ დარგში.

1810 წელს საფრანგეთში გამოიცა სისხლის სამართლის კოდექსი, რომელიც წარმოადგენდა ქანიმუშო კოდექსს კაპიტალიზმის გამარჯვების და განმტკიცების ხანაში. ის იყო მიჩნეული როგორც ბურჟუაზიის კლასიკური კოდექსი. ერთ-ერთი კრიმინალისტის სიტყვით, იგი ნახევარ საუკუნეზე მეტს შეადგენდა კანონს ევროპის უმეტესი ნაწილისათვის.

1810 წლის კოდექსი იყოფა 4 წიგნად, რომელთაგან 2 მოიცავს ზოგად ნაწილს, 2 კი — განსაკუთრებულს. კოდექსის წიგნებს წამდვარებული აქვს „წინასწარი დადგენილებანი“ ხუთი მუხლის ოდენობით, სადაც მოცემულია: დანაშაულთა სამწვევროვანი კლასიფიკაცია, რომელიც დამყარებულია სასჯელთა სიმძიმეზე; მცდელობის განსაზღვრა (იხვევა როგორც დამთავრებული დანაშაული); დებულება იმის შესახებ, რომ დანაშაულს შეეფარდება მხოლოდ ის სასჯელი, რაც წინასწარ დადგენილი იყო კანონის მიერ, და სხვა ზოგადი ხასიათის ცნებები.

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ზოგად ნაწილში არაფერია ნათქვამი ბრალისა და მისი ფორმების შესახებ. კანონმდებელი განზრახვას და გაუფრთხილებლობას ითვალისწინებს მხოლოდ განსაკუთრებულ ნაწილში, სახელდობრ იქ, სადაც დაწესებულია ნორმები მკვლელობისა და სხეულის დაზიანების შესახებ. მკვლელობას, ჩადენილს განზრახ, კანონი უწოდებს „meurtre“ (295 მ.). ყოველ მკვლელობას, ჩადენილს წინასწარი მოფიქრებით (préméditation) ან ჩასაფრებით, ეწოდება „assassinat“ (296 მ.). კანონი იქვე სპეციალურ მუხლში განმარტავს „წინასწარი მოფიქრებისა“ და „ჩასაფრების“ შინაარსს (297 — 298 მმ.). უკეთუ დადგენილია „წინასწარი მოფიქრების“ ან ჩასაფრების ფაქტი, სასამართლო უფარდებს უმაღლეს სასჯელს; იგივე სასჯელი მოელის დედ-მამის ან ღალატალი ხაზით წათესავის მკვლელს და მომწამვლელს (302 მ.). კოდექსში არის მუხლები, რომლებიც ითვალისწინებენ სხეულის განზრახ დაზიანებას და ფიზიკურ ძალადობას (309 მ.). კანონმდებელი

¹ Binding, Die Normen und ihre Übertretung, 1914, II, II, 272.

ცალკე ლაპარაკობს გაუფრთხილებლობით მკვლელობაზე და სხეთ-
ლის დაზიანებაზე (319, 320 მმ.); გაუფრთხილებლობის ცნებას კა-
ნონი გამოთქვამს სივადასხვა ტერმინებით: imprudence, maladres-
se, inattention, negligence (319 მ.).

საფრანგეთის სისხლის სამართლის კოდექსი, როგორც ცნობი-
ლია, ერთნაირად სჯის მცდელობას და დამთავრებულ დანაშაულს.
ეს სისტემა უკმაყოფილებას და კრიტიკას იწვევდა ფრანგულ საე-
ციოლურ ლიტერატურაში. მაინც საინტერესოა, თუ რით იყო გამო-
წვეული ამგვარი გათანაბრება მცდელობის და დამთავრებული და-
ნაშაულისა. შეიძლება მივიღოთ ის ახსნა, რომ კანონმდებელი აქ
ხელმძღვანელობდა სუბიექტური პრინციპით, ე. ი. ითვალისწინებდა
დამნაშავის შინაგან, ფსიქიკურ განწყობილებას, რომელიც ერთნა-
ირია როგორც მცდელობის, ისე დამთავრებული დანაშაულის დროს.
მეორეს მხრივ, შესაძლოა დაეუშვათ, რომ კანონმდებელი სრულიად
არ იღებდა მხედველობაში სუბიექტურ საწყისს და ხელმძღვანე-
ლობდა მხოლოდ დაშინების მიზნით. უფრო მისაღებია უკანასკნელი
აზრი, იგი უფრო შეესაბამება რეპრესიის ღონისძიებათა იმ სიმკაც-
რეს, რომელიც საფრანგეთის კოდექსს ახასიათებს¹.

სასჯელთა სისტემა საფრანგეთის კოდექსის მიხედვით, როგორც
ვთქვით, სასტიკია, რითაც მტკიცდება, რომ კანონმდებელი ხელ-
მძღვანელობდა დაშინების თეორიით. სიკვდილით დასჯა ფართოდ
არის დაწესებული. 1810 წ. კოდექსი იცნობს დამასახიჩრებელ და
გამაწილებელ სასჯელებს, დადაღვას, მამის მკვლელისათვის მარჯ-
ვენა ხელის მოკვეთას ეშაფოტზე, სამარცხვინო ბოძთან დაყენებას
და სამოქალაქო სიკვდილს.

1810 წლის კოდექსი აქამდის მოქმედებს საფრანგეთში, რასა-
კვირველია სათანადო ცვლილებებით, რაც გამოწვეული იყო საზო-
გადოებრივი და პოლიტიკური ვითარების ცვალებადობით. პირველ-
ყოვლისა შემცირებულ იქნა იმ შემთხვევათა წრე, რომლისთვისაც
კოდექსი თავდაპირველად სიკვდილით დასჯას ითვალისწინებდა.
გარდა ამისა, კოდექსიდან ამოღებულ იქნა დამასახიჩრებელი და
გამაწილებელი სასჯელები, ხოლო გასული საუკუნის შუა წლებში
გააუქმეს სამოქალაქო სიკვდილი, რომელიც რეპრესიის ერთ-ერთ
უმნიშვნელოვანეს ღონისძიებას წარმოადგენდა, ვინაიდან მას უკავ-
შირდებოდა ყველა უფლების სამუდამოდ ჩამორთმევა.

ინგლისში სამართლის მთავარ წყაროებად მიჩნეულია ეგრეთ-
წოდებული „საერთო სამართალი“ და სტატუტები, გამოცემული

¹ Набоков, Сборник статей по уголовному праву, 1904, стр. 84.

პარლამენტის მიერ. „საერთო სამართალი“ წარმოადგენს მოსამართლის მიერ შექმნილ სამართალს და მოსამართლე მას ქმნის პრეცედენტების საფუძველზე. ინგლისი არ იცნობს კოდექსს; სამართალს, რომელიც დამყარებულია ზემოთ აღნიშნულ ორ სხვადასხვა წყაროზე, და მოიცავს კანონებს, რომელთაგან ბევრი ფეოდალური პერიოდიდან მომდინარეობს, ცხადია, აქვს ქაოსური და ბუნდოვანი ხასიათი. სწორედ ამ გარემოებამ ათქმევინა ენგელსს: „ეს რა კანონებია? არეულ, ურთიერთ საწინააღმდეგო დადგენილებათა ქაოსი, რომლებმაც სამართლის მეცნიერება დაიყვანეს წმინდა სოფისტიკის დონემდე, რომელთაც მართლმსაჯულება არასდროს არ იცავს, რადგან ისინი დროის სულს არ შეეფერებიან“¹. მაგრამ, მიუხედავად ამ ბუნდოვანი ხასიათისა, მიუხედავად იმისა, რომ ინგლისური სამართალი იცნობს ფეოდალური წყობილების გადმონაშთებს, ინგლისური სახელმწიფო მშვენიერად, მოხერხებულად იყენებს ძველ ნორმებს და პრეცედენტების საშუალებით ჰქმნის ისეთ სამართალს, რომელიც მისი კლასობრივი ინტერესებისათვის ყველაზე უფრო სასარგებლო და მიზანშეწონილია.

ინგლისური სამართალი იცნობს დანაშაულთა ორგვარ კლასიფიკაციას. ერთი დამყარებულია პროცესუალურ საფუძველზე და ყოფს საქმეებს ორ ჯგუფად: საქმეები, რომლებიც მოითხოვენ საბრალდებო აქტს, და საქმეები, რომლებიც განიხილება საბრალდებო აქტის გარეშე, ე. ი. სუბარული იურისდიქციის სახით. მეორე კლასიფიკაცია სამწევროვანია და თვით მისი ტერმინოლოგია მოწმობს, რომ იგი ფეოდალურ საზოგადოებაში შემუშავებულ სამართლებრივ ცნებებს უკავშირდება; დანაშაულთა ეს კლასიფიკაცია შემდეგია: 1. „ტრიზნ“ (treason)—ლალატი, რომლითაც გათვალისწინებულია არა მარტო სახელმწიფო ლალატი, არამედ ისეთი დანაშაულიც, რაც თავისი ბუნებით სახელმწიფო ლალატს არ შეადგენს. ასეთია ხელყოფა მეფის პიროვნების, ტახტის მემკვიდრის, მათი ცოლების და ზოგიერთი უმაღლესი თანამდებობის პირების წინააღმდეგ. „ამ ხელყოფათა დასახელება როგორც ლალატისა, წერს პროფ. პოლიანსკი, შეეფერება ფეოდალური ეპოქის შეხედულებას, რომლის თანახმად სახელმწიფოს მთელი მოსახლეობა შედგებოდა, მეფისა და მისი ოჯახის გარდა, მეფის ქვეშევრდომთაგან (და არა სახელმწიფოს ქვეშევრდომთაგან) და ქვეშევრდომთა მოვალეობანი მეფის მიმართ

¹ Маркс и Энгельс, Соч., т. II, стр. 270.

ერთგულე ბის მოვალეობიდან გამოიყვანებოდა¹. 2. „ფელონი“ (felony); ეს სიტყვაც ფეოდალური სამართლის ნაშთია; ფეოდალურ პერიოდში ფელონი ეწოდებოდა ვასალის მიერ მისი მოვალეობის დარღვევას სიუზერენის მიმართ, რასაც იმდროინდელი სამართლის ძალით შედეგად ჰქონდა ლენის ჩამორთმევა. ინგლისურ სამართალში „ფელონი“ ეწოდება ყველა იმ დანაშაულს, რასაც წინათ საერთო სამართლის მიხედვით თან ერთვოდა ქონების კონფისკაცია, მაგრამ ყოველ სტატუტს შეუძლია გამოაცხადოს „ფელონად“ ყოველი დანაშაული². 3. „მისდამინორ“. ამ ჯგუფში მოთავსებულია შედარებით ნაკლებად მძიმე დანაშაული, რაც ჩანს იქიდან, რომ „მისდამინორი“ არ იწვევს სიკვდილით დასჯას, იმ დროს როდესაც „ტრიზნ“ და „ფელონი“ ამგვარ შედეგს იწვევენ. „მისდამინორის“ ჯგუფში შემავალ დანაშაულს ნეგატიურად განსაზღვრავენ: აქ მოთავსებულია ისეთი დანაშაულნი, რომლებიც არ შედიან არც პირველ და არც მეორე ჯგუფში. პროფ. პოლიანსკი, მაგალითად, ამბობს: „ტრიზნის“ გამოკლებით ყველა დანაშაული, რომელიც არ უდგება „ფელონის“ ცნებას, შეადგენს „მისდამინორის“ ჯგუფს³.

ინგლისური სამართალი მკვლევართა ერთსულოვანი განცხადებით ხასიათდება თავისი სირთულით და კაზუისტურობით. ამ დახასიათებას უნდა დაეუმატოთ ისიც, რომ იგი გამოირჩევა თეორიული საკითხების დაუმუშავებლობით, მისი სამართლის მეცნიერება ინტერესი უმთავრესად პრაქტიკული, კომენტატორული კვლევებივითაა ატარებული. შეიძლება მრავალი მაგალითის მოყვანა ამ აზრის დასამტკიცებლად, მაგრამ ჩვენ აქ დავკმაყოფილებით მხოლოდ იმის აღნიშვნით, რომ ინგლისურ სპეციალურ ლიტერატურაში ჩვენ ვერ ვხვდებით დანაშაულის ცნების ღრმა შესწავლას და განსაკუთრებით დანაშაულის სუბიექტური ელემენტების ანალიზსა და მისი შინაარსის ნამდვილ მეცნიერულ გამოკვლევას. ინგლისური სამართალი, ითვალისწინებს დანაშაულებრივ განზრახვას, დანაშაულებრივ უყურადღებობას ან დაუდევრობას, მაგრამ ეს ცნებები სათანადო მეცნიერული სიღრმით დამუშავებული არაა⁴.

¹ Уголовное право и угол. процесс в Англии, 1937, стр. 26—27.

² დასახ. შრომა, 27.

³ იქვე, 27.

⁴ იხ. Courtney Stanhope Kenny, Outlines of Criminal Law, 1926; 37—48: The mental element in crime.

იხ. აგრეთვე James Fitzjames Stephen, A Digest of the criminal Law, 1904. p. 181—182.

ამერიკის შეერთებულ შტატებში მოქმედი სამართლის საფუძველს წარმოადგენს ინგლისური „საერთო სამართალი“ (common law), შეტანილი ინგლისელი კოლონისტების მიერ. საგულისხმოა, რომ ეს ფაქტი დამოწმებულია თვით ერთ-ერთი შტატის — მასაჩუსეტის კონსტიტუციაში, სადაც ნათქვამია: „ჩვენმა წინაპრებმა, როცა ისინი მოვიდნენ ამ ახალ ქვეყანაში, გამოაცადეს common law თავის თანდაყოლილ სამართლად“. პროფ. უტევსკი, ებება რა ამ საკითხს, სწორად წერს: „ამ გზით ინგლისური common law წინათ ფაქტიურად, ხოლო შემდეგ იურიდიულადაც გახდა ამერიკის მოქმედ სამართლად, მათ შორის მის სისხლის სამართლად. რასაკვირველია, შემდეგში ინგლისურმა სამართალმა განიცადა სხვადასხვა ცვლილებანი და დამატებანი, ამერიკის განვითარების კონკრეტულ ისტორიულ პირობებთან დაკავშირებით. მიუხედავად ამისა, ზოგიერთი ამერიკელი იურისტის ვერავითარ შოვინისტურ მტკიცებებს ამერიკაში სამართლის დამოუკიდებელი სისტემის შექმნის შესახებ არ შეუძლია შეარყიოს ის ძირითადი ფაქტი, რომ ამერიკული სისხლის სამართალი (როგორც ყველა სხვა სამართალიც) — ეს არა მარტო ინგლისური სამართლის რეცეპციის შედეგია, არამედ common law აქამდის წარმოადგენს ამერიკული სისხლის სამართლის საფუძველს“¹. იმავე აზრს გამოთქვამს პროფ. ისაევი, რომლის სიტყვით, „ამერიკის შეერთ. შტატების მოქმედი სისხლის სამართლის საფუძველს წარმოადგენს ინგლისური სამართალი“².

პროფ. უტევსკი იძლევა სისხლ. სამართლის მეცნიერების საერთო დახასიათებას ამერ. შეერთ. შტატებში: „რომელიმე სისხლის სამართლის მეცნიერებაზე ამერიკაში განხილულ პერიოდში ლაპარაკიც კი არ შეიძლება. სისხლის სამართლის სისტემის შექმნისას თავისთავადობის უქონლობამ, ინგლისური სამართლისაგან დამოკიდებულებამ, ვიწრო პრაქტიციზმმა, კანონთა შემთხვევიდან შემთხვევამდე დოგმატური ახსნა-განმარტების ჩარჩოებიდან გამოსვლის უუნარობამ და სურვილის უქონლობამ თავისი დიდი დააჩნია ამერიკელი იურისტების, მათ რიცხვში იურისტ-კრიმინალისტების მთელ მოქმედებას XVII, XVIII XIX საუკუნეებში. XVII საუკუნეზე არაა არავითარი მონაცემი, რომელიც შესაძლებლობას იძლეოდა გველაპარაკნა რომელიმე სისხლის სამართლის მეცნიერებაზე ამერიკაში. XVIII საუკ. ამერიკელი იურისტები კმაყოფილდებოდნენ ინგლი-

¹ История уголовного права буржуазных государств, 1950, 173.

² К вопросу о политич. оценке идей классической школы угол. права., 1947, стр. 23.

სელი იურისტების — კოკის, ლიტლტონისა და პიმის შესწავლით, ხოლო ბლექსტონის „სისხლის სამართლის საქმის კომენტარის“ გამოსვლის შემდეგ ეს შრომა ერთადერთ სახელმძღვანელოდ გაიხადეს“¹.

რაც შეეხება გერმანიის კანონმდებლობას, უნდა აღინიშნოს, რომ ჯერ კიდევ 1851 წელს პრუსიაში გამოიცა სისხლის სამართლის კოდექსი, რომელიც თვით გერმანელი იურისტების აზრით, შედგენილი იყო ფრანგული 1810 წლის კოდექსის ძლიერი გავლენის საფუძველზე. შემდეგ შეადგინეს ჩრდილო გერმანიის კავშირის სისხლის სამართლის კოდექსის პროექტი, რომელიც დამტკიცებულ იქნა და ძალაში შევიდა 1870 წლის 1 იანვარს. ეს უკანასკნელი ზოგიერთი ცვლილებებით, გერმანიის იმპერიის დამყარების შემდეგ, საიმპერიო სისხლის სამართლის კოდექსად იქცა. 1871 წლის გერმანული კოდექსის შესწავლა გვარწმუნებს, რომ მან შეითვისა ბევრი რამ პრუსიის 1851 წ. კოდექსიდან და აქედან შეიძლება გამოვიტანოთ ის დასკვნა, რომ არც გერმანული საიმპერიო კოდექსია თავისუფალი საფრანგეთის 1810 წლის კოდექსის გავლენისაგან. ამგვარ დასკვნას ამაგრებს გერმანიის საიმპერიო და ფრანგული კოდექსების უბრალო შედარება. მაგალითის სახით ავიღოთ დანაშაულთა კლასიფიკაცია, მოცემული გერმანული კოდექსის პირველ პარაგრაფში: დანაშაული, გადაცდომა, დარღვევა (Verbrechen, Vergehen, Übertretung). დანაშაულთა ეს დაჯგუფება უდავოდ მოგვაგონებს იმ კლასიფიკაციას, რომელიც დადგენილი იყო საფრანგეთის კოდექსის პირველი მუხლით, მაგრამ ის არაა უშუალო რეცეპციის ნაყოფი; იგი შეთვისებული იყო პრუსიის კოდექსის მეშვეობით.

დამახასიათებელია გერმანული საიმპერიო სისხლის სამართლისათვის ის, რომ კოდექსის ზოგად ნაწილში არაა განსაზღვრული ბრალეულობის ფორმები — განზრახვა და გაუფრთხილებლობა. მხოლოდ § 59 იძლევა უხეირო ფორმულას და ყრუდ ლაპარაკობს გაუფრთხილებლობის შესახებ; § 59 ამბობს: „უკეთუ ვინმემ დასჯადი მოქმედების ჩადენისას არ იცოდა ფაქტიურ გარემოებათა არსებობა, რომლებიც კანონიერ შემადგენლობებს ეკუთვნიან ან სასჯელს აღიღებენ, ეს გარემოებანი მას არ შეერაცხება.

გაუფრთხილებლობით ჩადენილ მოქმედებათა დასჯის დროს ამ დადგენილებას აქვს ძალა იმდენად, რამდენადაც თვით არცოდნა არ იყო გამოწვეული გაუფრთხილებლობით“.

¹ დასახ. შრომა, 178.

ამით ამოიწურება ზოგადი ნაწილის დებულება დანაშაულის შინაგანი მხარის—ბრალეულობის შესახებ. მაგრამ განსაკუთრებულ ნაწილში კანონმდებელი ითვალისწინებს სხვადასხვა ადგილას როგორც განზრახვას, ისე გაუფრთხილებლობას. მაგალითად, § 211 ითვალისწინებს მკვლელობას და ადგენს: „ვინც განზრახ მოკლავს ადამიანს, დაისჯება, უკეთუ მან მკვლელობა ჩაიდინა მოფიქრებით, სიკვდილით“. § 212 ლაპარაკობს განზრახი მკვლელობის მარტივ სახეზე — როცა ეს დანაშაული ჩადენილია მოფიქრების გარეშე — და ამგვარი შემთხვევისათვის აწესებს საკატორღო სამუშაოს ვადით არა ნაკლებ ხუთი წლისა.

გაუფრთხილებლობით მკვლელობა გათვალისწინებულია 222-ე პარაგრაფით, რომელიც სასჯელად ამ დანაშაულისათვის აწესებს საპყრობილეში მოთავსებას სამ წლამდე. იმავე პარაგრაფის მეორე ნაწილში მოცემულია ამ დანაშაულის კვალიფიციური სახე, ე. ი. ის შემთხვევა, როცა დამნაშავე ვალდებული იყო თავისი სამსახურის, პროფესიის, ხელობის ძალით გამოეჩინა განსაკუთრებული ყურადღება.

იქვე კანონი ლაპარაკობს სხეულის განზრახ (§ 223) და გაუფრთხილებლობით (§ 230) დაზიანებაზე. განზრახვა და განსაკუთრებით მისი ის სახე, რასაც გერმანული კანონი „Absicht“-ს უწოდებს (§§ 263, 265, 267 და სხვ.), აკრთევს „წინასწარი შეცნობა“ (wis-sentlich—§ 273) გვხვდება პიროვნების წინააღმდეგ მიმართულ და ქონებრივ დანაშაულთა ჯგუფებში.

ამგვარად, გერმანული კოდექსი, თუმცა კერძო ნაწილში ითვალისწინებს განზრახვასა და გაუფრთხილებლობას, მაგრამ არსად არ იძლევა ამ ცნებების შინაარსის განსაზღვრას.

იტალიის ხალხის ხანგრძლივი ბრძოლა პოლიტიკური მთლიანობისათვის დამთავრდა 1870 წელს იტალიის ერთიანი სახელმწიფოს დაარსებით. პოლიტიკურად გაერთიანებულ იტალიას უკვე ვერ აკმაყოფილებდა ის პარტიკულარიზმი საკანონმდებლო დარგში, რომელიც ქვეყნის დაქსაქსულობას ახასიათებდა. ამ ახალი მდგომარეობის შედეგად 1889 წელს გამოცემულ იქნა სისხლის სამართლის კოდექსი; ეს კოდექსი იყოფა სამ წიგნად, რომელთაგან პირველი შეიცავს ზოგად ნაწილს, ხოლო ორი დანარჩენი განკუთვნილია კერძო ნაწილისათვის. ფრანგული კოდექსისაგან განსხვავებით, იტალიური კოდექსი იცნობს დანაშაულთა ორწევროვან კლასიფიკაციას: დანაშაულნი და დარღვევანი (delitti e contravvenzioni); იგი აღიარებს იმ დებულებას, რომელიც გამოთქმულია ფორმულით „nullum

crimen, nulla poena sine lege" (1 მ.), უფრო ლმობიერი სასჯელის უკუქცევით მოქმედებას (2 მ.), უარყოფს სასჯელთა შორის სიკვდილით დასჯას (11 მ.). რაც შეეხება დანაშაულის სუბიექტურ მხარეს, ბრალეულობის მომენტს, არც ეს კოდექსი იძლევა მის განსაზღვრას, თუმცა იგი შედგენილია XIX საუკუნის დამლევს. ზოგად ნაწილში მხოლოდ დადგენილია, რომ „არავინ დაისჯება დანაშაულისათვის, თუ მას არ სურდა ის ფაქტი, რაც ამ დანაშაულს შეადგენს“ (45 მ.). განსაკუთრებულ ნაწილში კანონმდებელი ითვალისწინებს განზრახ მკვლელობას და აღნიშნავს განზრახვას სიტყვებით: „ვინც მკვლელობის მიზნით მიაყენებს სიკვდილს...“ (364 მ.). გათვალისწინებულია აგრეთვე: მკვლელობის კვალიფიციური სახეები, რომელთა შორის კანონი მიუთითებს „წინასწარ მოფიქრებას“ (366 მ.); მკვლელობა გაუფრთხილებლობით (371 მ.), სადაც გაუფრთხილებლობა აღწერილია რამდენიმე ტერმინით — მოუფიქრებლობა, დაუდევრობა, თავის ხელოვნებასა ან პროფესიაში გამოუცდელობა, წესების და ბრძანებების შეუსრულებლობა.

ზემოთ დასახელებულ კაპიტალისტური ქვეყნების სისხლის სამართლის კოდექსები, როგორც საკმაოდ მტკიცდება მოყვანილი მასალებით, თავის ზოგად ნაწილში მეტად სუსტად, მკრთალად, შეიძლება ითქვას ბუნდოვანად იხსენიებენ ისეთ მნიშვნელოვან და ძირითად ცნებას, როგორიცაა ბრალეულობის ცნება. ამ ცნების სხვადასხვა ფორმების შინაარსის განსაზღვრას ჩვენ ვერსად ვერ ვნახულობთ. მისი განსაზღვრა კი აუცილებლად საჭირო იყო, ვინაიდან მას აქვს არა მარტო თეორიული, არამედ უპირატესად პრაქტიკული მნიშვნელობა — კანონმდებელმა უნდა მისცეს მართლმსაჯულების სახელმწიფო ორგანოებს მტკიცე და ზუსტი საფუძველი, რომლის მიხედვით უნდა იქნას გადაჭრილი პასუხისმგებლობის საკითხი.

დაყენებული საკითხის თვალსაზრისით გამოჩაგლის წარმოადგენს რევოლუციამდელი რუსეთის „Уголовное Уложение“, რომელიც გამოიცა 1903 წელს და ნაწილობრივად მოქმედებდა. „Уголовное Уложение“ საყურადღებოა იმ მხრივ, რომ იგი სპეციალურ მუხლში ითვალისწინებს ბრალეულობის ცალკეულ სახეებს და ამავე დროს განსაზღვრავს მათ შინაარსსაც. 48 მუხლი ადგენს: დანაშაული ითვლება განზრახად არა მარტო მაშინ, როცა ბრალეულს სურდა მისი ჩადენა, არამედ მაშინაც, როცა იგი შეგნებულად უშვებდა მისი შედეგების დადგომას.

დანაშაული ითვლება გაუფრთხილებლობით ჩადენილად არა მარტო მაშინ, როცა დამნაშავე მას არ ითვალისწინებდა, თუმცა შეეძლო და მოვალე იყო გაეთვალისწინებინა იგი, არამედ მაშინაც, როცა იგი, თუმცა ითვალისწინებდა დანაშაულებრივ შედეგს, მაგრამ მოუფიქრებლად იმედოვნებდა მის აცდენას.

როგორც ვხედავთ, აქ უკვე გარკვევით არის დახასიათებული ბრალეულობის ფორმები — განზრახვა და გაუფრთხილებლობა, მითითებულია ამ ფორმების სპეციფიკური სახეები და, რაც ყველაზე უფრო საყურადღებოა, გაკეთებულია ცდა მათი თავისებური შინაარსის გამოკვლევისა და დადგენისა.

ბრალეულობის ცნებას, დასახელებული ძეგლის მიხედვით, უკავშირდება დანაშაულთა კლასიფიკაციის საკითხი. „Уголовное Уложение“ აღიარებს დანაშაულთა სამწევროვან დაჯგუფებას და ყველა დანაშაულს ყოფს სამ დიდ კატეგორიად: მძიმე დანაშაული, დანაშაული და გადაცდომა (тяжкие преступления, преступления и проступки) (3 მ.). ეს დაყოფა დამყარებულია იმ სასჯელის სიმძიმეზე, რომელსაც კანონი ადგენს ამა თუ იმ დანაშაულისათვის. მეტად საინტერესოა, თუ რა გზით უკავშირებს კანონმდებელი ერთმანეთს დასახელებულ სამწევროვან კლასიფიკაციას და ბრალის ფორმების საკითხს. კანონმდებლის დადგენილებით, დანაშაულთა პირველი ჯგუფი — მძიმე დანაშაული, ისჯება მხოლოდ განზრახვის არსებობისას, მეორე ჯგუფი — დანაშაული, იწვევს სასჯელს განზრახვის შემთხვევაში, გაუფრთხილებლობის დროს კი მხოლოდ მაშინ, როცა ეს სპეციალურად არის კანონში აღნიშნული; რაც შეეხება გადაცდომას, იგი ისჯება როგორც განზრახვის, ისე გაუფრთხილებლობის დროს, გარდა იმ შემთხვევებისა, რაც განსაკუთრებით არის აღნიშნული კანონით (48 მ.). ამ მოკლე გადმოცემიდან ნათლად ჩანს, რომ რუსული საკანონმდებლო ძეგლის მიერ წამოყენებულ დანაშაულთა კლასიფიკაციას არ ჰქონია განყენებული, დეკლარაციული მნიშვნელობა, მას ჰქონდა უაღრესად პრაქტიკული დანიშნულება, ვინაიდან იგი აძლევდა სასამართლოს სახელმძღვანელო გეზს მის ყოველდღიურ საქმიანობაში, მითითებას, თუ როგორ უნდა გადაეჭრა მას მის პრაქტიკაში წამოჭრილი კონკრეტული შემთხვევები.

დანაშაულთა კლასიფიკაციას უკავშირებს აგრეთვე აღნიშნული ძეგლი მცდელობის დასჯადობასაც: მძიმე დანაშაულის და, კანონით სპეციალურად გათვალისწინებულ შემთხვევებში, დანაშაულის

მცდელობა ისჯება, მაგრამ უფრო მსუბუქად, გადაცდომის მცდელობა კი სასჯელს არ იწვევს.

რომ შევაჯამოთ ბურჟუაზიული კოდექსების დადგენილებანი ბრალის შესახებ, უნდა ვთქვათ, რომ საერთოდ ეს დადგენილებანი თვით იურიდიული ტექნიკის თვალსაზრისით, ამ ცნების ფორმულირების მხრივ, მეცნიერული დაუმუშავებლობით ხასიათდება. მათ ფორმულებს, განსაზღვრებს არა აქვთ სრული, განვითარებული სახე: ზოგად ნაწილში განზრახვის და გაუფრთხილებლობის განმარტებას სრულიად ვერ ვნახულობთ, განსაკუთრებულ ნაწილში კი ისინი მხოლოდ ტერმინოლოგიურად არიან აღნიშნული.

გარდა ამისა, კაპიტალისტური ქვეყნების სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში ბევრია ნორმა, რომელიც სრულიად არ ითვალისწინებს ბრალს, როგორც დასჯადობის საფუძველს და სინამდვილეში ობიექტური შერაცხვის პრინციპს აღიარებს¹.

¹ მიმდინარე საუკუნის დასაწყისში გერმანიაში, კლასიკური და სოციალ-ლოგიური სკოლების შეხედულებათა კომპრომისის საფუძველზე, შედგენილი იყო სისხლის სამ. კოდექსის პროექტები. ერთ-ერთი მათგანი — „Amtlicher Entwurf“, 1925 წელს გამოცემული, სასჯელის გვერდით ითვალისწინებს „გასწორების და დაცვის ღონისძიებებს“. § 12 ითვალისწინებს განზრახვას და გაუფრთხილებლობას, მაგრამ მათ განსაზღვრას არ იძლევა. § 15 ლაპარაკობს „Erfolgshaftung“-ის შესახებ და ადგენს, რომ უფრო მაღალი სასჯელი, რომელსაც კანონი უკავშირებს მოქმედების განსაკუთრებულ შედეგს, შეეფარდება დამნაშავეს მხოლოდ მაშინ. როცა მან ეს შედეგი გაუფრთხილებლობით მაინც გამოიწვია. ეს პროექტი დამტკიცებული არ ყოფილა.

დასაბეღებელი სკოლების კომპრომისის საფუძველზე შედგენილი აგრეთვე შვეიცარიის 1937 წლის სისხლის სამართლის კოდექსი, რომელიც ითვალისწინებს როგორც სასჯელს, ისე უშიშროების ღონისძიებებს (35—45 მუხლები)

შვეიცარიის სისხლ. სამ. კოდექსის მე-18 მუხლი განსაზღვრავს ბრალეულობის ორივე ფორმას — განზრახვასა და გაუფრთხილებლობას, მაგრამ ამ განსაზღვრას სიხუსტე აკლია.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ა

ნებისყოფის თავისუფლების პრობლემა სისხლის სამართალში

ფილოსოფიური აზრი ყოველთვის იჩენდა ინტერესს ადამიანის ნებისყოფის თავისუფლების პრობლემისადმი; ამ პრობლემასთან მჭიდრო კავშირშია საკითხი ეთიკური და სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის შესახებ. სისხლის სამართლის მეცნიერებაში ამ საკითხმა განსაკუთრებული მნიშვნელობა მოიპოვა; ამ მეცნიერებაში, რომელიც იკვლევს დანაშაულს და მასთან კავშირში სასჯელს, ნებისყოფის თავისუფლებას გაუჩნდა როგორც თავგამოდებული მომხრეები, ისე შეურიგებელი მოწინააღმდეგეებიც. საერთოდ, ამა თუ იმ კრიმინალისტის პოზიცია იმით განისაზღვრება, თუ რომელ მიმდინარეობას ეკუთვნის იგი. კლასიკური სკოლის წარმომადგენლები ჩვეულებრივ იცავენ ნებისყოფის თავისუფლებას; მაგრამ კრიმინალისტ-კლასიკოსებს შორის არიან ისეთებიც, რომლებიც შეუძლებლად თვლიან აღიარონ ინდეტერმინიზმი.

სისხლის სამართალში ინდეტერმინიზმის წარმომადგენლები თავიანთ შეხედულებათა დასაბუთების დროს განსაკუთრებული ორიგინალობით და მოსაზრებათა სიახლით არ გამოირჩევიან; ისინი დაბეჯითებით იმეორებენ უკვე ცნობილ და მოძველებულ მოსაზრებებს იმის შესახებ, რომ სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა ემყარება ნებისყოფის თავისუფლებას, რომ უკანასკნელის უარყოფა გამორიცხავს პასუხისმგებლობას და ამავე დროს სისხლის სამართალს აკარგვინებს ყოველგვარ მნიშვნელობას.

მსგავს მოსაზრებებს ჩვენ ვხვდებით გერმანელი იურისტის ბ ა რ ი ს შრომაში. ბარის სიტყვით, როგორ შეიძლება პასუხისმგებლობა დაეკისროს ადამიანს, თუკი მან უნდა იმოქმედოს ისე, როგორც მას აიძულებს მიზეზები? დეტერმინიზმი ამაზე იძლევა უბედულო პასუხს: საზოგადოება თავის დასაცავად იძულებულია დასა-

ჯოს დამნაშავე; მან უნდა შექმნას მოტივი იმისათვის, რომ ადამიანმა არ ჩაიდინოს საზოგადოების საწინააღმდეგო მოქმედება; ასეთ მოტივს წარმოადგენს სასჯელის წინაშე შიში. მაგრამ, აღნიშნავს ბარი, მიზეზობრიობის კანონს ვერ გამოვიკვლევთ ჩვენი წარმოდგენების უკანასკნელ საზღვრამდე; ფიზიოლოგიისა და ქიმიის აღმოჩენებს შეუძლიათ ახსნან პროცესები, რომლებიც თან ახლავს სულიერ მოვლენებს და არა ეს უკანასკნელნი. მათ არ შეუძლიათ ახსნან თვითშემეცნების წარმოშობა. დეტერმინიზმი წარმოადგენს „რწმენის დებულებას“.

პრაქტიკულ საქმიანობაში გაბატონებულია რწმენა, რომ ადამიანს, მიუხედავად მოტივების მრავალსახეობისა, სხვაგვარად შეეძლო ემოქმედა. თუ სასჯელი დამნაშავისათვის ბოროტებას წარმოადგენს, საჭიროა ვალიაროთ ნებისყოფის თავისუფლება. უაზრო იქნებოდა ბოროტების მიყენება იმისათვის, რაც მხოლოდ გასასვლელ წერტილს წარმოადგენს იმ მიზეზების მოქმედებისათვის, რომლებიც მის უკან მდებარეობენ. ნაცვლად იმისა, რომ დამნაშავე დაესაჯოთ, იგი უნდა შევიცოდოთ, სიბრალულით უნდა მოვეპყრათ მას და უმთავრესად კი, უნდა ვეცადოთ მის გამოსწორებას. თუ იტყვიან, რომ დამნაშავე ისჯება სხვებისათვის დანაშაულის ჩადენისაგან თავის შესაკავებელი მოტივის შესაქმნელად, ეს ნიშნავს იმას, რომ ჩვენ თითქოს გვესაჭიროება „ადამიანის მსხვერპლი“ საზოგადოებაზე სასარგებლო გავლენის მოსახდენად; მაგრამ ასეთი თვალსაზრისით სისხლის სამართალი კარგავს თავის მნიშვნელობას; სასჯელის უსამართლობა საზოგადოებაში აღშფოთებას გამოიწვევდა; ამ აზრიდან უკვე გამოიტანეს ის დასკვნა, რომ დამნაშავესა და საშიშ სულით ავადმყოფს შორის არავითარი განსხვავება არ არსებობს (ანთროპოლოგიური სკოლა).

ბარი იმავე დროს ამტკიცებს, რომ აბსოლუტური ინდეტერმინიზმიც აგრეთვე უძლურია დაასაბუთოს რაციონალური სისხლის სამართალი; მისი აზრით, სისხლის სამართალი უნდა ემყარებოდეს იმ დებულების აღიარებას, რომ „მოტივებს თუმცა შეუძლიათ ადამიანის მოქმედების განპირობება, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მაინც არსებობს ნებისყოფის თავისუფლების გარკვეული ბირთვი ან ნაშთი“¹. მიმართებითი ინდეტერმინიზმი, რომელსაც ბარი ქადაგებს, საბოლოო ანგარიშში, იგივე ინდეტერმინიზმია, მხოლოდ ოდნავ სახეშეცვლილი იმ დათმობის გამო, რომელსაც იგი მოტივაციის პრინ-

¹ Bar. Gesetz und Schuld im Strafrecht, B. II, 1907, 12.

ციპის მიმართ აკეთებს: მოტივები მოქმედებენ ადამიანის ქცევაზე, მაგრამ ადამიანი მაინც ინარჩუნებს თავისუფლების გარკვეულ მიწიერს. ამ მიმდინარეობის წარმომადგენლები ვერ ამჩნევენ, თუ როგორ ვარდებიან წინააღმდეგობაში. უნდა აღინიშნოს, რომ ბარის გარდა კლასიკური სკოლის წარმომადგენელთა შორის არიან სხვა მეცნიერებიც, რომლებიც ცდილობენ ახსნან ნებისყოფის თავისუფლება მისი მიმართებითობის მნიშვნელობით.

ბინდინგი ასევე იცავს ნებისყოფის თავისუფლებას, როგორც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის აუცილებელ წინამძღვარს. იგი აცხადებს, რომ ადამიანის ყოველ მოქმედებას გააჩნია საკმარისი მიზეზი; მაგრამ იგი წარმოადგენს ადამიანის მიერ გადაწყვეტილების მიღებას, და ამგვარად, იგი მთლიანად მოცემულია თვით ადამიანში და ინდივიდით, როგორც ამ გადაწყვეტილების ავტორით, წყდება ის მიზეზობრივი კავშირი, რომელიც წინ უსწრებს მას¹. ბინდინგი უარყოფს კანტის მოძღვრებას ტრანსცენდენტული ინდეტერმინიზმის შესახებ: ეს უკანასკნელი, მისი აზრით, უსარგებლოა ცდაში მოცემული მოვლენების შეფასებისათვის. ბინდინგი წერს, რომ იგი რჩება მიზეზობრიობის კანონის სრული აღიარების თვალსაზრისზე; მიზეზობრიობის კანონი ამტკიცებს — და ეს ლოგიკურად სავსებით უდაოა, — რომ ყოველი შედეგი წარმოადგენს ამა თუ იმ მიზეზის შედეგს. მაგრამ ამ დებულების შებრუნება და მტკიცება იმისა, რომ ყოველი მიზეზი, თავის მხრივ, კვლავ წარმოადგენს შედეგს, ნიშნავს თვითნებური ჰიპოტეზის დაშვებას, თითქმის ჩვენ უნარი შეგვწყევდეს დავამტკიცოთ, რომ ყოველი მიზეზი, თავის მხრივ, განპირობებულია სხვა მიზეზით. ამის შესახებ ზედმეტია ლაპარაკი. „უმიზეზო მიზეზების“ (unverursachter Ursachen) დაშვების გარეშე ჩვენ არ შეგვიძლია მეცნიერულად შევიცნოთ სამყარო. ეს დაშვება იგივეა, რაც მსოფლიოში შემოქმედებითი საწყისის აღიარება. ამგვარად, ადამიანი რჩება თავისი ქმედობის ავტორად, იქნება იგი გენიოსი თუ უნიკო, ზნეობრივი სიდიადის სასწაული თუ განკიცხული; ამ ძალის მიმართ ჩვენ ყველანი თანასწორნი ვართ².

როგორც ვხედავთ, ბინდინგი, ისევე როგორც ბარი, აკეთებს გაუგებარ დასკვნებს: ადამიანის ნებისყოფა მიზეზობრიობის კანონს ემორჩილება და ამავე ღროს თავისუფალია მისგან. ეს შეუსაბამო აზრი იმ გარემოებით აიხსნება, რომ ჩვენს დროში, როცა მეცნიერული კვლევა ყველა დარგში ადასტურებს გარკვეული კანონზომი-

¹ დასახ. შრომა, B. II, 37.

² იქვე, 39—40.

ერების არსებობას და ფსიქოლოგიამ გამოარკვია მოტივების როლი ადამიანის სულიერ ცხოვრებაში, შეუძლებელი ხდება აბსოლუტური ინდეტერმინიზმის დაცვა. მეორეს მხრივ, კრიმინალისტები მაინც რჩებიან იმ თვალსაზრისზე, რომ სისხლის სამართლის ბედ-იღბალი და სახელმწიფოს დასჯითი საქმიანობის მნიშვნელობა და ღირებულება დამოკიდებულია ნებისყოფის თავისუფლების აღიარებაზე; სწორედ ამით აიხსნება თავისუფლებისა და აუცილებლობის დაახლოების ცდა. მაგრამ, როგორც სამართლიანად აღნიშნავენ, კომპრომისი ამ საკითხში შეუძლებელია: ნებელობითი აქტის წარმოშობა ან მიზეზისა და შედეგის კანონს ექვემდებარება და მაშინ ნებისყოფა არ არის თავისუფალი, ანდა მიზეზობრიობის ჯაჭვი რომელიმე ადგილას გარღვეულია და მაშინ ნებისყოფა სავსებით თავისუფლად აღმოცენდება ადამიანის ფსიქიკაში.

კლასიკური სკოლის ერთ-ერთი წარმომადგენელი ბ ე ლ ი ნ გ ი აგრეთვე იცავს ნებისყოფის თავისუფლებას. შერაცხადობის ბუნების კვლევისას იგი ამბობს: იმისათვის, რომ ვინმე გავკიცხოთ და საბოლოოდ დავსაჯოთ ადამიანი რომელიმე ქმედობისათვის, უნდა ვაღიაროთ მისი ქმედობა მის პიროვნულ საქმედ, რომლისთვისაც მას პასუხისმგებლობა უნდა დაეკისროს; იგი თავისი მოქმედების ბატონ-პატრონი უნდა იყოს, მისმა ქმედობამ უნდა გამოხატოს მასში არსებული თვითგამორკვეულობა, რომლის ძალითაც მან გადაწყვიტა მოქმედების ჩადენა ან მისგან თავის შეკავება. მაგრამ, თუ ადამიანი თავის მოქმედებაში განისაზღვრება საკუთარი ხასიათით და მოტივებით ისეთი აუცილებლობით, რომ მოქმედება მისთვის გარდუვალია, მაშინ შეუძლებელია იმის გაგება, თუ როგორ შეიძლება მისი გაკიცხვა ამ მოქმედებისათვის. ამიტომ ნამდვილი დეტერმინიზმის თვალსაზრისით გაუგებარია სისხლის სამართალი, რომელიც სასჯელს ბრალს უკავშირებს. ამ თვალსაზრისით არსებობენ მხოლოდ საშიში ადამიანები და მათ მიმართ პრევენციული ღონისძიებანი, მაგრამ არ არსებობს არც ბრალი და არც სამაგიეროს მიზნა; და თუ დეტერმინიზმი აღნიშნულ მოსაზრებას ყურადღების გარეშე ტოვებს და აცხადებს, რომ სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა შესაძლებელია მიზეზობრივად განპირობებული მოქმედებისათვის, მაშინ მან პასუხი უნდა გასცეს კითხვაზე — რატომ არ ისჯება ადამიანი უნებური მოქმედებისათვის და პასუხისმგებლობის დაკისრების დროს რატომ ატარებენ განსხვავებას ადამიანებს შორის? რადგანაც იმ შემთხვევაში, თუ ადამიანის ნებისყოფა სავსებით არათავისუფალია, მაშინ ნებისმიერი და უნებური ქმე-

ლობა თავისი შინაგანი ღირებულების მიხედვით თანასწორფასოვანია და სულთ ავადმყოფის მოქმედება შეფასებულ უნდა იქნას ისევე, როგორც ჯანსაღი ადამიანის მოქმედება.

ამგვარად, სისხლის სამართლის აგება მხოლოდ „ავტოდეტერმინიზმის“, ე. ი. „პირობითი ანუ რელატიური ინდეტერმინიზმის“ საფუძველზეა შესაძლებელი. ეს მოძღვრება იმის აღიარებას გულისხმობს, რომ ადამიანს გააჩნია ნებისყოფის თავისუფლება იმ აზრით, რომ მისი ქცევა ყოველგვარი ნაშთის გარეშე არ დაიყვანება მოტივებზე; ხასიათისა და მოტივების გარდა ადამიანს აქვს მესამე რამეც — „წინააღმდეგობის გაწევის ძალა“, რომელიც საწინააღმდეგო მოტივების შემწეობით უნარს ანიჭებს მას უძლური გახადოს მოზვავებული მოტივები, მოახდინოს არჩევანი და გამოიტანოს გადაწყვეტილება. ამ განმარტების სისწორეს ცხადყოფს ადამიანისათვის დამახასიათებელი პასუხისმგებლობის გრძნობა; მის საწინააღმდეგოდ არავითარი ძალა არ შესწევს დეტერმინისტების არგუმენტს, რომლის მიხედვით ადამიანის ნებისყოფას არ შეუძლია მიზეზობრივი დამოკიდებულების საერთო კანონის ასცდეს. თვით „წინააღმდეგობის გაწევის ძალა“ შესაძლებელია წარმოვიდგინოთ, როგორც მიზეზობრივად განპირობებული და იგი შეიძლება მიზეზობრიობის საერთო კანონის ცნებაში შევიდეს¹.

ასეთია, ბელინგის, მეტი რომ არ ვთქვათ, უცნაური კონცეფცია. ბელინგი თითქოს ვერ ამჩნევს, რომ იგი წინააღმდეგობაში ვარდება: ნებისყოფის თავისუფლების გადასარჩენად იგი მიმართავს „წინააღმდეგობის გაწევის ძალის“ დახმარებას; ამ მოვლენაში იგი თავისუფლების გარანტიას ნახულობს, რადგანაც აღნიშნული უნარის წყალობით ადამიანი არჩევანს ახდენს ორ სხვადასხვა მოტივს შორის და გარკვეული მოქმედების ჩადენის გადაწყვეტა შეუძლია; იგი იქვე დასძენს, რომ თვით ეს უნარი წარმოიშობა, როგორც მიზეზობრივად განპირობებული.

არანაკლები უცნაურობით და აბნეულობით გამოირჩევა მეორე კრიმინალისტის, მ. ე. მაიერის შეხედულება. იგი აღიარებს მიზეზობრიობის კანონის საყოველთაო მნიშვნელობას. მაიერი წერს, რომ პასუხისმგებლობის ხსნა დეტერმინიზმის მეშვეობით უიმედო საქმეა. მისი აზრით, ურყევეია სამი დებულება: ნებისყოფის თავისუფლება წარმოუდგენელია, პასუხისმგებლობის არარსებობა შეუწყნარებელია, წინააღმდეგობის გაწევის ძალა არ არსებობს.

¹ Beling, Grundzüge 'des Strafrechts, 1930, 19.

აღმდეგობა არათავისუფლებასა და პასუხისმგებლობას შორის გარდაუვალია. მ. ე. მაიერი გამოსავალს ამ მდგომარეობიდან ნახულობს იმ აზრში, რომ პასუხისმგებლობის შენარჩუნება შეადგენს კაცობრიობის კულტურული იდეალს, რომელიც გულისხმობს, რომ ადამიანი აღჭურვილია არა მარტო აზროვნებით, არამედ გრძნობით და ნებისყოფით. ადამიანი ყოველთვის იქცეოდა როგორც ინდეტერმინისტი, რადგან იგი საზოგადოებრივი არსებაა, და არა მხოლოდ მოაზროვნე; ნებისყოფის თავისუფლება ყოველთვის ითვლებოდა შერაცხვის ერთ-ერთ პირობად. მაიერი დაასკვნის: „კაცობრიობა განპირობებულია ინდეტერმინისმისათვის“¹.

ჩვენ გაკვრით შევხებით კლასიკური სკოლის ზოგიერთი წარმომადგენლის შეხედულებებს და მათ მაგალითზე ვხედავთ, თუ რადიდ ზეგავლენას ახდენენ მათზე აზრთა ძველი ტრადიციები და თანამედროვე მეცნიერების მიერ გადაღებული მსოფლმხედველობა. წინააღმდეგობებისა და უიმედო დაბნეულობის კიდევ უფრო ნათელ მაგალითს იძლევა ზაუერი. ზაუერი ნეოკლასიკურ მიმდინარეობას ეკუთვნის და ამოიღო ცდილობს ერთ სისტემაში გააერთიანოს ის საწყისები, რომლებიც ნასესხებია სისხლის სამართლის მეცნიერების სხვადასხვა მიმდინარეობებისაგან. ნეოკლასიციზმი, ძირითადად, რჩება რა კლასიკური სკოლის პოზიციებზე, ცდილობს კლასიკური სკოლის პრინციპების შერიგებას სოციოლოგიური სკოლის ზოგიერთ ძირითად ცნებებთან, და ამ ორგანულად საწინააღმდეგო საწყისების მექანიკურ გაერთიანებაში იგი ხედავს სისხლის სამართლის აღორძინების საწინაარს. აქედან გასაგებია ის უნაყოფო ეკლექტიზმი, რომლითაც გამსჭვალულია ზაუერის ნეოკლასიკური მოძღვრება; საერთო ფილოსოფიური წინამძღვრების ეკლექტიზმი განაპირობებს სისხლის სამართლებრივი თეორიის ეკლექტიზმს.

ზაუერის აზრით, სისხლის სამართალი მხოლოდ ნებისყოფის თავისუფლების საფუძველზეა შესაძლებელი. იგი სევამს კითხვას, როგორ შეუძლია სახელმწიფოს გაბედოს ადამიანის დასჯა, თუკი უკანასკნელი თვით არ წარმოადგენდა თავისი მოქმედების მიზეზს. ნებისყოფის თავისუფლების უარყოფა ნიშნავს სხვა არაფერს, თუ არა კულტურულ რეგრესს, ზნეობრივი სრულყოფის იდეალისაგან გადახრას, რომლისკენ მისწრაფება შეადგენს ადამიანის დაუსრულებელ და მიუღწეველ ამოცანას. მაგრამ, მეორე მხრივ,

¹ M. E. Mayer, Lehrbuch. Der Allg. Teil des deutschen Strafrechts, 1923, 451.

ნებისყოფის თავისუფლების აღიარება მეცნიერების ამოცანებს ეწინააღმდეგება, რადგანაც მეცნიერება კვლევა-ძიების დროს მიზეზობრიობის კანონით ხელმძღვანელობს. ამგვარად, წარმოიშობა კონფლიქტი კაცობრიობის ორ უმაღლეს სიკეთეს შორის: კულტურასა და მეცნიერებას შორის; პირველი მოითხოვს ინდეტერმინიზმს, მეორე კი — დეტერმინიზმს. როგორ შეიძლება მათი შერიგება? ზაუერი გამოსავალს ამ მდგომარეობიდან ნახულობს მეთოდოლოგიურ ხერხში, რომელიც კანტიანურ ფილოსოფიიდან არის ნასესხები; ეს ხერხი იმაში მდგომარეობს, რომ ერთი და იგივე ობიექტი ორი სხვადასხვა თვალსაზრისით განიხილება, თვალსაზრისი (*Betrachtungsweise*) წარმოშობს სხვადასხვა ობიექტებს. როცა ნატურალისტი ან ფსიქოლოგი აღწერს ადამიანის ქმედობას, უკანასკნელი მათ სულ სხვანაირი ეჩვენება, ვიდრე იურისტსა და მორალისტს, რომლებიც შესაბამის ობიექტს — ადამიანის ქმედობას — აფასებენ. საგნის განსხვავება კატეგორიალურ თვალსაზრისთა განსხვავებას ემყარება: იქ მიზეზობრიობაა, აქ კი ტელოსი და ნორმა; აქედან გამომდინარეობს შემდეგი განსხვავება: იქ დამოკიდებულებაა, აქ კი თავისუფლება¹. კაუზალობა შედგგიდან უკან მიზეზისაკენ მიდის. ტელეოლოგია, პირიქით, საშუალებებიდან წინ, მიზნისაკენ². ამ სიტყვებიდან ჩანს ზაუერის მოძღვრების უღაო ნათესაობა შტამლერის შეხედულებასთან. ზაუერი თავის თვალსაზრისს გადმოგვცემს, როგორც ახალ რამეს, რომელსაც თითქოს შეუძლია შეარიგოს არსებითად შეურიგებელი და განაახლოს ნებისყოფის თავისუფლების ძველი პრობლემა. სწორედ ამ გზით იგი იმედოვნებს იხსნას სისხლის სამართალი და სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა. მაგრამ ცხადია, რომ ტელეოლოგიური „*Betrachtungsweise*“ სრულიადაც ვერ კრის დასმულ პრობლემას, იგი წარმოადგენს ერთგვარ ხერხს, რომელიც თავის მიზნად ისახავს ნებისყოფის თავისუფლების მეტაფიზიკური ცნების შენარჩუნებას.

ზოგიერთი კრიმინალისტი ნებისყოფის თავისუფლების საკითხის გადაჭრაზე სრულიად უარს ამბობს; მათი აზრით, სისხლის სამართლის საფუძველს არ შეიძლება წარმოადგენდეს არც დეტერმინისტების და არც ინდეტერმინისტების მოძღვრება. მათ რიცხვს ეკუთვნის მირეიჩკა. სისხლის სამართლის აგებისათვის ერთ-ერთი დასახელებული მოძღვრების გამოყენება, ამ ავტორის აზრით, ნიშ-

¹ Sauer, *Grundlagen des Strafrechts*, 1921, 515.

² იქვე, 516.

ნავს „ქვიშაზე შენებას“. მან წამოაყენა შემდეგი დებულებები, რომლებსაც, მისი სიტყვით, გაიზიარებდნენ ორივე მიმდინარეობის წარმომადგენლები:

1. მოტივების მეშვეობით შესაძლებელია ზემოქმედების მოხდენა ნებისყოფაზე.

2. ძალიან ძლიერი მოტივი ბოროტებას წარმოადგენს იმ სახით, რომლითაც იგი დადებითი სამართლის სასჯელებისათვის არის დამახასიათებელი.

3. ასეთი ბოროტების მუქარამ შეიძლება იმოქმედოს როგორც მოტივმა (ზოგადი პრევენცია); თუკი იგი არ არის საკმარისი, მოტივის მოქმედება შეიძლება გაიზარდოს „ბოროტების აღსრულებით“.

4. ეს ბოროტება (სასჯელი) შეიძლება გამოყენებულ იქნეს საზოგადოებისა და სახელმწიფოსათვის გარკვეული, მნიშვნელოვანი მიზნების მისაღწევად.

5. სისხლის სამართლებრივი ნორმების მიზანს სამართლებრივი სიკეთის გაძლიერებული დაცვა წარმოადგენს (ავტორი ემხრობა ლისტს).

6. მოტივის ძალა, რომელსაც სასჯელი შეიცავს, პირდაპირ დამოკიდებულებაში იმყოფება სასჯელის სიდიდესთან. რაც უფრო დიდია სასჯელი, მით უფრო დიდია ალბათობა, რომ იგი მიაღწევს თავის მიზანს (ავტორი ამ დებულებას იმ მითითებით ზღუდავს, რომ სასჯელის ზომა უნდა განისაზღვრებოდეს სამართლებრივი სიკეთის ღირებულებით; ამ ობიექტურ მასშტაბთან ერთად ავტორი იძლევა სუბიექტურ საზომსაც — მართლწესრიგისათვის დამნაშავეს საშიშროებას).

7. რეციდივისტებს უნდა შეეფარდოს უფრო მაღალი სასჯელები¹.

ამგვარად, მირიჩკა, ტოვებს რა ყურადღების გარეშე დეტერმინისტებისა და ინდეტერმინისტების კამათს, თავის მოძღვრებას მოტივაციის საწყისზე აგებს.

მოტივაციის თეორიას სისხლის სამართლის რევოლუციამდელ რუსულ ლიტერატურაში იზიარებს ტაგანცევი, რომელიც წერს: „ამგვარად, არ ვცნობთ რა შესაძლებლად ავადგომ მოძღვრება შერაცხადობის შესახებ ინდეტერმინიზმის თეორიაზე, ჩვენ უნდა მივმართოთ იმ საწინააღმდეგო თეორიებს, რომლებიც აღიარებენ, რომ ადამიანთა ქცევა ექვემდებარება საკმარისი მიზეზის საერთო კანონს, რომელიც ბატონობს მთელ სასრულ სამყაროში. მაგრამ ამ

¹ Miricka, Die Formen der Strafschuld, 8—10.

ჯგუფში ჩვენ ვხვდებით ორნაირ ნიუანსს. პირველს მე დავარქმევდი ადამიანის მოქმედებათა აუცილებლობის თეორიას, ფატალიზმის თეორიას ანდა ნეცესარიანიზმს ვიწრო მნიშვნელობით, მეორეს კი — ადამიანის ქმედებათა კანონზომიერების თეორიას. პირველი თეორია ბუნების მოვლენათა და ადამიანის მოქმედებათა უპირობო იგივეობას აღიარებს..., მეორე თეორია კი, პირიქით, მათ შორის ცნობს განსხვავებას, ეძებს მის საფუძველს ძალთა იმ თვისებებში, რომლებიც წარმოქმნიან მოვლენას, პირობების სხვაობაში, რომელთა არსებობისას წარმოიშობა გარკვეული მოქმედება, რითაც არა-ცნობიერი ძალები უპირისპირდება იმ ძალებს, რომელთაც უნარი შესწევთ შეიცნონ მათ მიერ წარმოქმნილის არსება და მნიშვნელობა¹. „ქმედობები, რომლებიც ნებისყოფის პროდუქტს წარმოადგენენ, როგორც ამას ადასტურებს გამოცდილება, აუცილებლად გულისხმობენ მოტივის არსებობას, რომელიც წარმართავს ნებისყოფას“². აღნიშნულ თვალსაზრისს იზიარებს სერგეევსკიც, რომელიც, განმარტავს რა მოძღვრებას შერაცხადობის შესახებ, ამბობს, რომ მხოლოდ შერაცხადი ადამიანები შეიძლება წარმოადგენდნენ დანაშაულებრივი ქმედობის სუბიექტებს, რადგანაც კანონის ბრძანება მხოლოდ მათ ეხება და კანონი მხოლოდ მათგან მოელის და მოითხოვს მორჩილებას. სერგეევსკი აღნიშნავს, რომ ეს მიმართულება დასაბუთებული იყო ჯერ კიდევ ფიეირბახის მიერ, რომელიც პასუხისმგებლობის წინამძღვრად თვლის პიროვნების ისეთ მდგომარეობას, როცა მან „იციოდა დანაშაულის დასჯადობის შესახებ და იმყოფებოდა ისეთ მდგომარეობაში, როცა შეეძლო ნებისყოფის წარმართვა სისხლის სამართლის კანონის შესაბამისად“³.

მოძღვრება ადამიანის მოქმედებათა მოტივაციის შესახებ სინამდვილეში იმ მოძღვრებას წარმოადგენს, რომელიც კამათს ინდუტერმინიზმსა და დეტერმინიზმს შორის უკანასკნელის სასარგებლოდ სწყვეტს, რადგანაც საკმაო მიზეზის კანონი, ადამიანის ფსიქიკური ცხოვრების მიმართ გამოყენების შემთხვევაში, მოტივაციის სახით ვლინდება. იგი წარმოადგენს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის ყველაზე უფრო მტკიცე და დადებით საფუძველს. პრევენცია მისი ორივე სახით მნიშვნელობას და ღირებულებას იძენს მხოლოდ ამ შემთხვევაში. ზოგიერთი კრიმინალისტის მიერ გამოთქმული იყო აზრი, რომ სისხლის სამართლის კოდექსი არის „მო-

¹ Таганцев, Русское уголовное право, т. 1, 395.

² იქვე, 407.

³ Сергеевский, Русское уголовное право, 1910, 210.

ტივების „კოდექსი“. მაგრამ, მეორე მხრივ, სრულიად გაუგებარია და უაზროა ის შეხედულება, რომელიც აღიარებს ნებისყოფის თავისუფლებას და ამავდროს დასაშვებად ცნობს ადამიანის ნებისყოფაზე მოტივების ზემოქმედებას.

ლიბმანის შეხედულებით, მართებულად გაგებული დეტერმინიზმი არ ეწინააღმდეგება ტრადიციულ მოძღვრებას პასუხისმგებლობის, სამაგიეროს მიზღვის და ბრალის შეფასების შესახებ. არაა არავითარი წინააღმდეგობა, როდესაც დეტერმინისტი ბრალზე ლაპარაკობს¹.

შოკლედ დავახასიათებთ სოციოლოგიური სკოლის შეხედულებას დასმულ პრობლემაზე. საჭიროა წინასწარ აღვნიშნოთ, რომ ამ სკოლას, მის ძირითად დებულებათა, გამოსავალ წინამძღვართა გამო, უნდა ელიარებინა დეტერმინისტული თვალსაზრისი. იგი თავის მეთოდოლოგიას დებულობდა სოციოლოგიისაგან, რომლის ფუძემდებელი, ოგიუსტ კონტი იყო პოზიტიური ფილოსოფიის წარმომადგენელიც.

სოციოლოგიურმა სკოლამ წამოაყენა ეგრეთწოდებული დანაშაულობის „ფაქტორების თეორია“. იგი სწორედ ამით აცხადებდა, რომ დანაშაული თავის აღმოცენების და განვითარების მსვლელობაში მიზეზობრიობის კანონს ექვემდებარება და განისაზღვრება იმ ურთიერთობებით, რომლებიც არსებობენ მოცემულ საზოგადოებაში განვითარების ამა თუ იმ საფეხურზე. ექვს გარეშეა, რომ ეს სკოლა იფიქვებდა დანაშაულობის ძირეულ მიზეზს — კლასობრივ, ბრძოლას, მაგრამ საზოგადოებრივი კანონზომიერების აღიარება მაინც შეადგენდა ამ სკოლის ერთ-ერთ მთავარ დებულებას.

მაგრამ კრიმინალისტ-სოციოლოგების მოძღვრებაში „სოციალურ ფაქტორებს“ ემატება ბიოლოგიური ხასიათის ფაქტორები და ამგვარად ეს სკოლა რამდენადმე ანთროპოლოგიურ სკოლას უახლოვდება. ეს დაახლოება განსაკუთრებით საგულისხმო გახდება, უკეთეს გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ ანთროპოლოგიური სკოლის წარმომადგენელმა ენრიკო ფერიმ თავის მოძღვრებაში დანაშაულთა მიზეზების შესახებ დიდი ადგილი დაუთმო „სოციალურ ფაქტორებს“ და თავის ძირითად შრომას უწოდა „სისხლის სამართლის სოციოლოგია“. უკვე აქედან ჩანს, რომ სოციოლოგიური

¹ M. Liepmann, Strafrechtsreform und Schulenstreit.

Zeitschr. für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 1908, B. 28. Heft 1.

სკოლა არ იყენებდა წმინდა სოციოლოგიურ მეთოდს: მისი მეთოდოლოგია ეკლექტურ ხასიათს ატარებდა.

ლისტი კლასიკური და სოციოლოგიური სკოლების ურთიერთდამოკიდებულებას შემდეგნაირად ახასიათებს: როდესაც ძალაში შევიდა გერმანიის საიმპერიო კოდექსი, კლასიკური სკოლის მოძღვრება უკვე დამთავრებულ სისტემას წარმოადგენდა. მის ძირითად საფუძველს შეადგენდა ნებისყოფის თავისუფლების აღიარება; სწორედ მას ემყარებოდა დანაშაულის ეთიკურ-იურიდიული შეფასება; სასჯელის არსს იგი სამართლიან სამაგიეროს მიზლვაში ხედავდა—*„ტანჯვის სიბოროტე, რაც ბოროტი მოქმედების გამო მიეყენება“* (*malum passionis, quod infligitur propter malum actionis*). სასჯელი დანაშაულის ეკვივალენტს უნდა წარმოადგენდეს, მისი მიზანი იმაში მდგომარეობდა, რომ მას უნდა აღედგინა მართლწესრიგის დარღვეული წონასწორობა და გამოეწვია ჩადენილი ქმედობისათვის ბრალის გამოსყიდვა. მაგრამ სამაგიეროს მიზლის ცნება ერთგვარ თავისუფლებას იძლევა მინიმუმისა და მაქსიმუმის ფარგლებში; და ამ ფარგლებში ყოველთვის შეიძლება ზოგადი და კერძო პრევენციის მიზნების მხედველობაში მიღება.

თუმცა ნებისყოფის თავისუფლების აღიარებასა და უარყოფას შორის გამორიცხულია ყოველგვარი შერიგების შესაძლებლობა, მაგრამ დისკუსიას ის შედეგი მოჰყვა, რომ ნებისყოფის თავისუფლების მომხრეთა გარკვეულმა ნაწილმა სცნო „ზომიერი“, „მიმართებითი“ ინდეტერმინიზმი და ამგვარად მოუახლოვდა დეტერმინიზმს ყველა პრაქტიკულ საკითხში. ეს იმ აზრის გავრცელებას უწყობდა ხელს, რომ ეს საკითხი ამოღებული უნდა ყოფილიყო სისხლის სამართლის მეცნიერებიდან და მას სისხლის სამართლის კანონმდებლობისთვისაც არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს, რადგან მეცნიერული დეტერმინიზმი — და სისხლის სამართალი დაინტერესებულია მხოლოდ ამით, — ნიშნავს სხვა არაფერს, თუ არა ადამიანთა მოქმედებებისადმი საკმაო საფუძვლის კანონის შეფარდებას, რამდენადაც ეს მოქმედებანი მოვლენათა სამყაროს ეკუთვნის; ეს კანონი გვასწავლის, რომ დანაშაული შეიძლება გაგებულ იქნეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა იგი თავის საკმაო საფუძველზე დაიყვანება. მაგრამ სასჯელი თავისი დასაბუთებისათვის სრულიად არ საჭიროებს უმიზეზო თვითგამორკვევის აღიარებას, თავისუფალი ნებისყოფის ცნობას, რომელიც არ ექვემდებარება მიზეზობრიობის კანონს; საკმარისია იმის მითითებაც, რომ ადამიანის მოქმედება ფსიქიკურად (და არა მექანიკურად) არის განპირო-

ბებულო, ამგვარად, გარკვეულად განსაზღვრულია, მოტივირებულია წარმოდგენებით. ლისტის წერს, რომ სასჯელს აზრი აქვს მხოლოდ იმისათვის, ვინც ადამიანის ნებისყოფის მოტივირების ფაქტს აღიარებს¹.

ამგვარად, ლისტის იმის მომხრეა, რომ ნებისყოფის თავისუფლების პრობლემა ამოღებულ იქნას სისხლის სამართლიდან; მას სისხლის სამართლის კანონმდებლობისათვის არავითარი მნიშვნელობა არ აქვს; სისხლის სამართალს არ აინტერესებს ეს ფილოსოფიური პრობლემა: იგი კმაყოფილდება იმის დადგენით, რომ როგორც დასაბუთებულია ფსიქოლოგიური დაკვირვებებით და სოციალური გამოცდილებით, წარმოდგენები წარმართავენ, სტიმულს აძლევენ ადამიანის ყოფაქცევას. მაგრამ ექვს გარეშეა, რომ წარმოდგენების მოტივაციური მნიშვნელობის აღიარება უკვე თავისთავად წარმოადგენს დეტერმინიზმის აღიარებას².

სოციოლოგიური მეთოდოლოგიის გამოყენებით ლისტს თითქოს უნდა აეგო ახალი სისტემა, გადაემუშაებია და ძირეულად გადაესინჯა ის სისხლის სამართლებრივი კონსტრუქციები, რომლებიც მიღებულია და გვხვდება გაბატონებული სკოლის წარმომადგენელთა შრომებში. მაგრამ ამას ჩვენ თითქმის ვერ ვხედავთ ლისტის სისტემაში. თუ ავიღებთ მის სახელმძღვანელოს და უყურადღებოდ დავტოვებთ იმ ზოგადი ხასიათის დასახულებებს, რომლებსაც უფრო დეტალური ხასიათი აქვთ, ყველა მის მიერ განმარტებული ცნებები და ინსტიტუტები იმ ფორმალურ-ლოგიკური სულისკვეთებითაა გამსჭვალული, როგორც კლასიკური სკოლის კრიმინალისტთა სისტემები. ეს ფაქტი უკვე შენიშნული იყო სისხლის სამართლის ლიტერატურაში, სადაც მითითებულია, რომ ლისტის პიროვნებისა და შრომების თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ მისი ძირითადი ინტერესი მიმართულია დანაშაულის ბუნებისმეტყველურ, ეტიოლოგიურ, ფსიქოლოგიურ გამოკვლევაზე, იმ დროს როცა მისი ძირითადი შრომა წმინდა ლოგიკური აგებულებით გამოირჩევა და სავსებით უარყოფს ფსიქოლოგიურ ინტერესს³.

¹ Liszt, Lehrbuch des deutschen Strafrechts, 1919, 20—22. იხ. აგრეთვე ლისტის „Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge, B. II, 1905, 38 შპ, —დეტერმინიზმის შესახებ.

² საჭიროა აღვნიშნოთ, რომ „მოტივაციის“ თეორია, როგორც მორალური და სამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველი, დაწერილებით იყო განვითარებული ჯერ კიდევ იუმის მიერ. იხ. მისი Enquiry concerning human understanding. თავი VIII.

³ Sauer, დასახ. შრომა, 205.

კრიმინალისტ-სოციოლოგების პროგრამასა და სისტემას შორის განსხვავება აღნიშნული იყო პროფ. სერგეევსკის მიერ, რომელიც სავსებით მართებულად წერს: „...იმ ავტორების უმრავლესობა, რომლებიც მოითხოვენ იურიდიული კვლევის სოციოლოგიურ და ბიოლოგიურ კვლევასთან შეერთებას, არ ცდილობს სისტემატურ შრომაში ეს მოთხოვნა ნამდვილად გაატაროს, ისინი, გამოთქვამენ რა აღნიშნულ მოთხოვნას ამა თუ იმ სახით, ძალიან ზშირად საკუთარ შრომებში სავსებით კლასიკური სკოლის პროგრამასა და ზერხებზე რჩებიან¹. ეს დებულება თითქმის სავსებით ეხება ლისტს.

სოციოლოგიური სკოლის მეორე წარმომადგენელი გარო ამტკიცებს, რომ ადამიანს აქვს ზნეობრივი გრძნობა; ზნეობრივი კანონის არსებობა, რომელიც ადამიანს გარკვეულ ყოფაქცევას ავალებს და ადამიანისათვის დამახასიათებელი თავისუფლება ქმნის პასუხისმგებლობის, მოვალეობისა და ხელშეუხებლობის, ე. ი. უფლების საფუძველს. ადამიანი პასუხისმგებელია იმიტომ, რომ იგი თავისუფალია. გარო უარყოფს ნებისყოფის თავისუფლების მეტაფიზიკურ პრობლემას; ეს პრობლემა, მისი აზრით, დატოვებულ უნდა იქნას „პოზიტიური სამართლის ზღურბლზე“. დანაშაული არ წარმოადგენს ნებისმიერ აქტს, როგორც თავისუფალი ნებისყოფის შედეგს, რომელიც არ არის დამოკიდებული არც ინდივიდზე და არც მის წრეზე; დანაშაული შედეგია ადამიანის ინდივიდუალობისა მისი ჩადენის მომენტში და იმ პირობების, რომლებიც მის გარემოს შეადგენენ².

გარო, აღნიშნავს რა ზნეობრივი პასუხისმგებლობის საფუძვლების საკითხში ორი სკოლის არსებობას, ამბობს: პირველი სკოლის შეხედულებით ზნეობრივი პასუხისმგებლობა გულისხმობს თავისუფლებას ისე, რომ ნებისყოფის თავისუფლება ერთ და იმავე დროს წარმოადგენს პასუხისმგებლობის საფუძველს, საზღვარსა და ზომას; მეორე შეხედულების მიხედვით, ზნეობრივი პასუხისმგებლობა არ საჭიროებს თავისუფლებას, როგორც დასაყრდენ წერტილს; პიროვნების ცნება საკმარისია მისი ახსნისა და გამართლებისათვის. დადებითი სამართალი ამ ორ მეტაფიზიკურ შეხედულებას შორის არ აკეთებს არჩევანს; არჩევანის აბსოლუტური თავისუფლება, ისე როგორც ფატალიზმი, არ შეიძლება იქნას დამტკიცებული. სინამდვილეში, ადამიანის ყოველი მოქმედება თავისუფლებისა და აუცილებლობის ელემენტს შეიცავს. იმ პირობებში, რომ-

¹ Сергеевский, Русское уголовное право 1910, стр. 18.

² Garraud, Précis de droit criminel, 1926, 9.

ლებიც შექმნილია ზოგადი კანონების მიერ, ნორმალური ადამიანი ინარჩუნებს ნებისმიერობისა და რეაქციის უნარის გარკვეულ ოდენობას, რაც საკმარისია ინდივიდუალური ზნეობრივი პასუხისმგებლობისათვის¹. გარო თვლის, რომ შერაცხადობის, პასუხისმგებლობისა და ბრალეულობის იდეები დაკავშირებულნი არიან ერთმანეთთან და ავსებენ ერთმანეთს. ბრალეულობა და პასუხისმგებლობა შერაცხადობის იმდენად პირდაპირ შედეგს წარმოადგენენ, რომ სამივე იდეა ზშირად განიხილება როგორც თანაბარმნიშვნელოვანი და სინონიმები. მაგრამ შერაცხადობა ხარისხებად არ დაიყოფა. შესაძლოა მხოლოდ მისი დადასტურება ან უარყოფა, რადგანაც აქ საკითხი ეხება მატერიალურ ურთიერთობას მოქმედებასა და მის ავტორს შორის; ბრალეულობა და პასუხისმგებლობა კი განიზომება და მათ აქვთ თავისი ხარისხები: დამნაშავე ბრალეულია მეტად თუ ნაკლებად, პასუხისმგებელია მეტად თუ ნაკლებად².

ამგვარად, გარო ნებისყოფის მიმართებითი თავისუფლების მომხრეა. სინამდვილეში იგი ახალს არაფერს ამბობს, არამედ მხოლოდ იმეორებს იმ აზრს, რომელიც ფრანგ კრიმინალისტებს შორის საკმაოდ გავრცელებულია. იმავე აზრს გამოთქვამს პრინსი. პრინსი, ლაპარაკობს რა სასჯელის უფლებასა და პასუხისმგებლობაზე, ამტკიცებს, რომ „დანაშაულისადმი მიდრეკილების არსებობის აღიარება არ სპობს არც პროგრესის და არც თავისუფლების ცნებას“. არავის არ შესწევს უნარი თქვას თუ რა წარმოადგენს სამყაროს უკანასკნელ სიტყვას — მექანიზმი თუ ზნეობრივი ძალა, დეტერმინიზმი თუ თავისუფლება; ეს საკითხები შეუცნობად სფეროს ეკუთვნიან, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, დეტერმინისტს შეუძლია აღიაროს სასჯელის უფლება. ადამიანზე უდაოდ ახდენენ ზემოქმედებას საერთო კანონები, „მაგრამ ამ კანონების ფარგლებში, რომლებიც საყოველთაო ცხოვრების პირობებს წარმოადგენენ, იგი ინარჩუნებს რელატიურ თავისუფლებას, რაც საკმარისია ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის პრინციპის აღიარებისათვის. დანაშაულთა რიცხვის მუდმივობასა და სისწორეში ვლინდება დიდ რიცხვთა უმაღლესი კანონი და არა ინდივიდუალობათა უმაღლესი კანონი“³. თავისუფლება არის რაღაც ინდივიდუალური, ის საიდუმლო, რაც შეადგენს პიროვნებას. მაგრამ თავისუფლება არ არის აბსოლუტური და განყენებული რამ; თავისი არსით იგი შეფარდე-

¹ დასახ. შრომა, 185.

² იქვე, 183.

³ Принс, Преступность и репрессия, 1898, 31.

ბით და რეალურ ცნებას წარმოადგენს. პრინსის აზრით, ამ საკითხის გადაჭრას შეუძლია გავლენა მოახდინოს მხოლოდ სასჯელის ბუნებასა და სისტემაზე. რაც შეეხება საზოგადოების თავდაცვის უფლებას, იგი დანაშაულით შექმნილი საშიშროების პირდაპირპროპორციულია და არ არის დამოკიდებული ბრალეულის პასუხისმგებლობის ხარისხზე¹. ამგვარად, პრინსი ასხვავებს ბრალეულის ინდივიდუალურ პასუხისმგებლობას, რომელიც მის თავისუფლებაზე დამყარებული და საზოგადოების თავდაცვის უფლებას, რომელიც დანაშაულის საშიშროების პირდაპირპროპორციული უნდა იყოს.

ფრანგი კრიმინალისტი ტარდი სისხლის სამართლის მეცნიერების იმავე მიმართულებას ეკუთვნის; იგი გამოდის სოციოლოგიური სკოლის პოზიციიდან. მან წამოაყენა სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის თავისებური თეორია; ზნეობრივ პასუხისმგებლობას იგი ორ ძირითად ცნებაზე ამყარებს: დამნაშავის პიროვნების იდენტურობა თავის თავთან და სოციალური მსგავსება იმათთან, რომელთა შორისაც იგი ცხოვრობს და რომელთა მიერ მას სასჯელი უნდა შეეფარდოს. ტარდი ბრალეულობას სისხლის სამართლის ძირითად ცნებად, მის განუყოფელ ნაწილად თვლის და ამასთან ერთად ამტკიცებს, რომ ნებისყოფის თავისუფლება არ წარმოადგენს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის აუცილებელ წინამძღვარს. სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საფუძველს იგი საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და სოციალური ფსიქოლოგიის ფაქტებში ეძებს². მაგრამ მის მიერ წამოყენებული „პიროვნული იგივეობა“ და „სოციალური მსგავსება“, როგორც არაერთგზის და მართებულად აღნიშნავდნენ კრიტიკოსები, არ შეესაბამება არც დამნაშავის ფსიქოლოგიის ფაქტებს, არც საკანონმდებლო დადგენილებებს და არც სასამართლო პრაქტიკას, რადგან „პიროვნული იგივეობა“ ძალიან ბუნდოვან ცნებას წარმოადგენს, ხოლო კანონმდებლობა სასჯელს აწესებს და სასამართლო პრაქტიკა უფარდებს მაშინაც, როდესაც არ არსებობს სოციალური მსგავსება.

ზემოთ განხილული იყო კლასიკური და სოციოლოგიური სკოლების შეხედულებანი ბრალის, სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის და ამ უკანასკნელის ნებისყოფის თავისუფლების პრობლემასთან კავშირის შესახებ. ჩვენ გვრჩება მოკლედ დავახასიათოთ ანდროპოლოგიური სკოლის სწავლება იმავე საკითხებზე. ანთრო-

¹ დასახ. შრომა, 35.

² Tarde, Philosophie pénale. 1892, chap. III.

პოლოგიურმა სკოლამ, რომელსაც პოზიტიური სკოლა ეწოდება, მიზნად დაისახა დანაშაულისა და დამნაშავეს ბუნების მეცნიერული თვალსაზრისით შესწავლა. შეისწავლიდა რა დანაშაულს, როგორც ბუნებრივ მოვლენას, მას აუცილებლად უარი უნდა ეთქვა სისხლის სამართლის მეცნიერებაში მიღებულ მეთოდებსა და ცნებებზე. ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ მთელი ეს მოძღვრება მიმართულია სისხლის სამართლის ძირითადი ინსტიტუტების გაუქმებისაკენ; საბოლოო ანგარიშში, კრიმინალისტ-ანთროპოლოგების შრომებში სისხლის სამართლისაგან ცოტა რამ თუ დარჩა. ჩგი ცდილობდა სისხლის სამართლის განახლებას, ფაქტიურად კი მან გააუქმა სისხლის სამართლის მეცნიერება. ბუნებრივია, რომ ისეთი ცნებები, როგორიცაა შერაცხადობა, ბრალეულობა, განზრახვა, გაუფრთხილებლობა, ამ სკოლამ განდევნა სისხლის სამართლიდან, ვინაიდან ისინი თითქოს ხელს უშლიან ამ მეცნიერების რეკონსტრუქციას და ჯანსაღი, მიზანდასახული საკანონმდებლო პოლიტიკის ამოცანებს ეწინააღმდეგებიან.

თანდაყოლილი დამნაშავეს ცნებას სისხლის სამართალში შეჰქონდა ფატალისტური გაგება, რაც ლოგიკურ კავშირშია ბიოლოგიური მეთოდის გამოყენებასთან. ამ თვალსაზრისით, ცხადია, ბრალეულობა და შერაცხადობა ზედმეტ ცნებებად იყო მიჩნეული. ამ სკოლის აზრით, დანაშაული და სასჯელი წარმოადგენენ მარადიულ მოვლენებს, რომლის ჩანასახი გვხვდება ორგანულ სამყაროშიც.

აღამიანთა საზოგადოებაში დამნაშავეს ეკისრება სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა. მაგრამ როგორია ამ პასუხისმგებლობის საფუძველი და ხასიათი? კლასიკური სკოლა ამ კითხვაზე გარკვეულ პასუხს იძლეოდა — ასეთ საფუძველს ბრალი და შერაცხადობა წარმოადგენდნენ.

სოციოლოგიური სკოლა დათმობის გზით მიდიოდა და საბოლოოდ ამ ძირითადი ცნებების საჭიროებას აღიარებდა. მაგრამ ამგვარი დასკვნა დაუშვებელი იქნებოდა იმ სკოლის მხრივ, რომელმაც დანაშაულობის შესწავლა ბუნებისმეტყველების ნიადაგზე გადაიტანა.

ანთროპოლოგიური სკოლის წარმომადგენელი ფერი დასმულ კითხვაზე ასეთ პასუხს იძლეოდა.

კლასიკური სკოლა ყოველთვის ამტკიცებდა და ახლაც ამტკიცებს, რომ პოლიტიკური შერაცხადობის ან სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის ფიზიკურ შერაცხადობასთან შეერთების მიზნით

უნდა იქნას შემოტანილი როგორც შუალედი რგოლი ზნეობრივი შერაცხადობა ან ზნეობრივი ბრალეულობა, რაც ერთი და იგივეა. ეს ზნეობრივი პასუხისმგებლობა ემყარება ორ საფუძველს: თავისუფალ ნებისყოფას და დამნაშავეს ნორმალურ ცნობიერებას.

პოზიტიური სკოლა კი, პირიქით, ამტკიცებს, რომ ვინაიდან არ არსებობს ნებისყოფის თავისუფლება, ამიტომ არ არსებობს ზნეობრივი პასუხისმგებლობაც, ბრალეულობაც და შერაცხადობაც; მაგრამ აქედან არ შეიძლება გამოვიტანოთ დასკვნა, თითქმის ამით უქმდებოდეს ყოველგვარი პოლიტიკური შერაცხადობა ან სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა და ან დამნაშავეს დასჯადობა. პირიქით, იგი ამტკიცებს (და ამაშია მისი რადიკალური სიახლე), რომ ფიზიკური შერაცხადობა საკმარისია სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის დასადგენად...¹

სასჯელის ფუნქციას საზოგადოების დაცვა შეადგენს.

ამგვარად, ფერი სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას სავესებით ათავისუფლებს ისეთი ცნებებისაგან, როგორიცაა ბრალეულობა, მორალური შერაცხადობა და მის საფუძველად იღებს ფიზიკურ შერაცხადობას. უკანასკნელი უნდა გავიგოთ როგორც დამნაშავეს ფიზიკური კავშირი დანაშაულებრივ შედეგთან. ძნელია უფრო უხეში და შიშველი სახით იმის უარყოფა, რაც თანამედროვე სისხლის სამართლის საფუძველს წარმოადგენს. ფაქტიურად ეს სხვა არაფერს ნიშნავს, თუ არა იმ შეხედულების აღდგენას, რომელიც სისხლის სამართლის განვითარების ადრინდელ საფეხურებზე იყო გაბატონებული, როცა საზოგადოება, დანაშაულის შეფასების დროს, ჯერ კიდევ არ უწყევდა ანგარიშს ადამიანის შინაგან განწყობილებას და სჯიდა მხოლოდ მოქმედებასა და შედეგს შორის ფიზიკური მიზეზობრივი კავშირის არსებობის მიხედვით. სინამდვილეში, ფერი წინადადებას იძლევა აღდგენილ იქნას ობიექტური შერაცხვის პრინციპი თავისებური სახით.

იმავე მიმართულების მეორე წარმომადგენელი გაროფალო აგრეთვე აკრიტიკებს კლასიკური სკოლის შეხედულებებს. მისი აზრით, კლასიკური სკოლა ორ პრინციპს ემყარება:

1. არ არსებობს დანაშაული, როცა ადამიანი ზნეობრივად არაა პასუხისმგებელი თავისი მოქმედებისათვის; აქედან გამომდინარეობს, რომ დანაშაულის სიმძიმე ცვლილებას განიცდის ზნეობრივი პასუხისმგებლობის ხარისხის მიხედვით.

¹ Ferri, La sociologie criminelle, 1914, 376.

2. სასჯელის ზომა პირდაპირ უნდა შეესაბამებოდეს დანაშაულის სიმძიმეს.

მაგრამ ზნეობრივი პასუხისმგებლობის ზომა და სასჯელის პროპორციულობა დანაშაულთან წარმოდგენს პოსტულატებს, რომელთა შეუძლებლობა დამტკიცებულია მეცნიერების მიერ¹.

ჩვენს დროში ფიქრობენ, რომ მოძღვრება დანაშაულზე შეადგენს სამართლის მეცნიერების მხოლოდ ნაწილს; იურისტი არ იკვლევს დანაშაულობის ბუნებრივ პირობებს; მას აინტერესებს სხვადასხვა დანაშაულთა გარეგანი ნიშნების განსაზღვრა, მათი კლასიფიკაცია, გამორკვევა სამართლიანი, პროპორციული და აბსტრაქტული და არა საზოგადოებრივი ბოროტების შემცირების მიზნით ექსპერიმენტულად სასაარგებლო სასჯელისა².

ამის ნაცვლად გაროფალო გვთავაზობს მთელ რიგ პრაქტიკულ ღონისძიებებს, გამოდის რა იმ დებულებიდან, რომ დანაშაული წარმოდგენს მავნე მოქმედებას, რომელიც შებრალებისა და პატიოსნების ყველაზე ელემენტარულ გრძნობას ეწინააღმდეგება და რომ დამნაშავე ის ადამიანია, რომელსაც არ გააჩნია ანდა სუსტად აქვს განვითარებული ერთ-ერთი ეს გრძნობათაგანი³.

„ბუნებრივი დანაშაულის“ ეს ცნება გაროფალოს სწავლებაში ძირითადს წარმოდგენს; მანვე წამოაყენა ორი კრიტერიუმი: „შესაბამისობის“, რომელმაც, მისი აზრით, უნდა შეცვალოს „სასჯელის პროპორციულობა“ და „საშიშროების“, რაც დამნაშავის მუდმივ თვისებას წარმოდგენს.

ჩვენ განვიხილეთ სისხლის სამართლის ძირითადი სკოლების დამოკიდებულება ბრალეულობის პრობლემისადმი ნებისყოფის თავისუფლების იდეასთან დაკავშირებით.

1. კლასიკური სკოლა სისხლის სამართლის ძირითად ცნებად ბრალის ცნებას თვლის. როგორც აღნიშნავენ კრიმინალისტ-კლასიკოსები, ბრალი „სისხლის სამართლის სიმძიმის ცენტრს წარმოდგენს“. გაბატონებული შეხედულების მიხედვით, ბრალეულობაში ნებისყოფის მანკიერება მქლავნდება, იგი ნებისყოფის ნაკლოვანებას შეადგენს. ჩვეულებრივად ამასთანაა დაკავშირებული ნებისყოფის თავისუფლების აღიარება, რომელიც უკვე გაგებულია არა აბსოლუტური თავისუფლების, არამედ შეფარდებითი თავისუფლების მნიშვნელობით. მაგრამ არ იქნებოდა სწორი გვეფიქრა, თითქოს კლა-

¹ Garofalo, Criminologie, 1890, 298.

² იქვე, 57.

³ იქვე, 67.

ზიკური სკოლის ყველა წარმომადგენელი ინდეტერმინიზმის მომ-
ბრე იყო; მათ შორის არიან ისეთნიც, რომლებიც დეტერმინისტულ
თვალსაზრისს იზიარებენ და თვლიან, რომ ბრალისა და პასუხის-
მგებლობის წინამძღვარს წარმოადგენს მოტივაციის ცნება. ეს მო-
ძღვრება ფეიერბახისაგან მომდინარეობს და მჭიდროდ არის დაკავ-
შირებული მის ფსიქოლოგიური იძულების თეორიასთან.

2. სოციოლოგიური სკოლა გამოვიდა რადიკალური რეფორმე-
ბის გაშლილი პროგრამით სისხლის სამართლისა და დასჯითი პო-
ლიტიკის დარგში; მან თავის ამოცანად დაისახა სისხლის სამართლის
ცალკეული ინსტიტუტებისა და საერთო საფუძვლების განახლება.
იგი, თავისი არსებობის პირველ ეტაპებზე, როგორც რადიკალური
მიმდინარეობა, რომელსაც მიზნად ჰქონდა დასახული სისხლის სა-
მართლის გადახალისება, მწვავე ბრძოლას აწარმოებდა კლასიკურ
სკოლასთან, მაგრამ დროთა განმავლობაში, როგორც აღნიშნავს
თვით ლისტი, წინააღმდეგობა ამ ორ სკოლას შორის თანდათან
შერბილდა. სოციოლოგიური სკოლა ინარჩუნებს ბრალის ცნებას,
მხოლოდ აძლევს მას ახალ შინაარსს; იგი არკვევს ბრალის „მატე-
რიალურ შინაარსს“; ამ შინაარსს იგი ხედავს დამნაშავეს „საზოგა-
დოების საწინააღმდეგო განწყობილებაში“ (ლისტი). სასჯელის
აზრი და საფუძველი, ამ მიმდინარეობის თვალსაზრისით, ადამიანის
ნებისყოფის მოტივებით განპირობების უნარში მდგომარეობს.

3. ანთროპოლოგიური სკოლა ბრალის საკითხში განსაკუთრე-
ბულ პოზიციას იკავებს. ეს პოზიცია განისაზღვრება მისი ძირითადი,
გამოსავალი წინამძღვრებით, ბუნებისმეტყველებით, ბიოლოგიური
მსოფლმხედველობით. ამას საკმარისი სიცხადით მოწმობს „თანდა-
ყოლილი დამნაშავეისა“ და „ბუნებრივი დანაშაულის“ ცნებები, რო-
მელიც გამომუშაებულია ამ მიმართულების წარმომადგენლების
მიერ. კრიმინალისტ-ანთროპოლოგების აზრით, სისხლის სამართალ-
ში ადგილი არ უნდა ჰქონდეს ისეთ ცნებებს, როგორიცაა ბრალი,
შერაცხადობა; ეს ცნებები ზედმეტია, რადგანაც სისხლის სამართ-
ლის პასუხისმგებლობის, შერაცხადობის სიმძიმის ცენტრი გადატა-
ნილია ბიო-ფსიქიკურ მოვლენათა სამყაროში. არსებითად ეს სისხ-
ლის სამართლის გაუქმებას ნიშნავს. ფერი პირდაპირ აცხადებს,
რომ იურიდიული პასუხისმგებლობისათვის საკმარისია „ფ ი ზ ი-
კ უ რ ი შ ე რ ა ც ხ ა დ ო ბ ი ს“, ე. ი. დანაშაულებრივ შედეგთან
ფიზიკური კავშირის დადგენა. ასეთი კავშირის დადგენას მთავარი

მნიშვნელობა აქვს; ყველა დანარჩენ ობიექტურ და სუბიექტურ პირობათა გამორკვევა „სასჯელის, ე. ი. საზოგადოებრივი დაცვის პრაქტიკული ფორმების დამნაშავეთა და დანაშაულთა სხვადასხვა კატეგორიებთან შეგუების“ საქმეს ემსახურება.

საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციას და სახელმძღვანელო იდეებს, რომლებიც მის საფუძვლებს შეადგენენ, დიდი მნიშვნელობა აქვს სისხლის სამართლებრივი პრობლემების დამუშავებისათვის. კანონის სტაბილობის პრინციპი ყველა მისგან გამომდინარე შედეგებით საფუძვლად უნდა დაედოს საბჭოთა სისხლის სამართლის მეცნიერების შემდგომ განვითარებას. საკითხები, რომლებიც მეცნიერულ გაშუქებას მოითხოვენ, უნდა დაისვას და გადაიჭრას სოციალისტური სამართლის ბუნების შესაბამისად, საბჭოთა სისხლის სამართლის პოლიტიკის ამოცანებისა და მიზნების შესაბამისად.

სოციალისტური სისხლის სამართალი უარყოფს როგორც ფაქტუალისტურ კონცეპციას, ისე ინდეტერმინიზმს. სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის პრობლემა თავის დასაბუთებას პოულობს არა მექანიკური აუცილებლობის აღიარების გზით, რომელიც დამოუკიდებელია ადამიანის გონებისაგან, და არც ადამიანის ნებისყოფის მეტაფიზიკური თავისუფლების ცნობის საშუალებით. ნებისყოფის თავისუფლება, რომელიც სისხლის სამართლის შერაცხვის წინამძღვარს წარმოადგენს, თავის ახალ შინაარსსა და გაშუქებას მარქსისტული პოზიციიდან ღებულობს. ენგელსი თავის „ანტი-დიურინგში“ არკვევს ამ საკითხს. „ჰეგელი პირველი იყო, წერს იგი, ვინც სწორად გადმოსცა თავისუფლებისა და აუცილებლობის ურთიერთობა. მისი აზრით, თავისუფლება აუცილებლობის შეგნებაა. „აუცილებლობა ბ რ მ ა ა მხოლოდ ი მ დ ე ნ ა დ, რ ა მ დ ე ნ ა დ ა ც ი გ ი ა რ ა ა შე გ ნ ე უ ლ ი“. თავისუფლება მდგომარეობს არა ოცნებით წარმოდგენილ დამოუკიდებლობაში ბუნების კანონებისაგან, არამედ ამ კანონების შემეცნებაში და ამით მოცემულ შესაძლებლობაში, რათა ბუნების კანონები ვაიძულოთ გვემთანად მოქმედებდნენ გარკვეული მიზნებისათვის“¹.

თ ა ვ ი მ ე ო ტ ხ ე

ბურჟუაზიული თეორიები ბრალის შესახებ.

ნებისყოფის თეორია და მისი სახეები.

1

ბრალეულობის ბუნების, მისი დამახასიათებელი ნიშნების საკითხი ერთ-ერთი ურთულესი საკითხია სისხლის სამართალში, იგი იწვევდა დაუსრულებელ დევას სხვადასხვა მიმართულებების წარმომადგენელთა შორის. ამ საკითხისადმი მიძღვნილ გამოკვლევების ნიადაგზე წარმოიშვა თეორიები, რომლებიც ხშირად გამოდიან საწინააღმდეგო პოზიციებიდან და ერთმანეთს გამოირიცხავენ. ცალკეული ავტორები კი უმნიშვნელო განსხვავებით იმეორებენ ერთ და იმავე შეხედულებებს, რომლებიც ამა თუ იმ ძირითად მიმართულებას ეკუთვნიან.

როდესაც ვეცნობით და ვახასიათებთ ბრალის განსაზღვრის ამ მრავალრიცხოვან ცდებს, იმ დასკვნამდე მივდივართ, რომ ბურჟუაზიული სამართლის მეცნიერება ქმნის უნაყოფო კონსტრუქციებს, რომელთა საფუძველს იდეალისტური ფილოსოფიის მიერ წამოყენებული თეორიები შეადგენენ.

ცალკეული სისტემები ზოგჯერ ქმნიან ისეთ შთაბეჭდილებას, თითქოს წვდებიან დაყენებული პრობლემის შინაგან აზრს. მაგრამ საბოლოო ანგარიშში ისინიც მოწყვეტილია სინამდვილეს, რადგან წმინდა ფორმალურ კონცეფციებს წარმოადგენენ, არსებითად მათ არც სურთ რეალური ცხოვრების ფაქტების გაგება და ახსნა, მათთვის უფრო მნიშვნელოვანია ერთი რომელიმე წინასწარ აღებული იდეის ლოგიკური განვითარება. ის თეორიებიც კი, რომლებიც იშვიათად თითქოს ამჟღავნებენ ცხოვრებასთან დაახლოების და დაყენებული პრობლემის, ადამიანის ფსიქიკური და საზოგადოებრივი ცხოვრების ცოცხალი, მდიდარი კონკრეტული მასალის საფუ-

ძველზე, შესწავლის ტენდენციას, საბოლოოდ მაინც არ იცავენ ამ თვალსაზრისის და წმინდა ფორმალური მეთოდის გამოყენებას მიმართავენ.

სისხლის სამართლის ლიტერატურა მდიდარია ბრალის სხვადასხვა განსაზღვრებებით. ერთ-ერთი ავტორი იძლევა ბრალის განსაზღვრებათა შემდეგ კლასიფიკაციას.

1. ბრალი როგორც დელიქტის ფსიქიკური მიზეზი.

2. ბრალი როგორც ნებისყოფა, მიმართული ნორმის წინააღმდეგ, და დელიქტი როგორც მისი გარეგნული გამოვლინება.

3. ბრალი როგორც გაკიცხვა, დაგმობა.

4. ვინაიდან ბრალი შეადგენს პასუხისმგებლობის და დასჯადობის საფუძველს, მას ზოგიერთი განსაზღვრავს როგორც პასუხისმგებლობას.

5. არსებობს ბრალის განსაზღვრებანი, რომელთა თანახმად იგი წარმოადგენს სამართლებრივი გრძნობის სისუსტეს; — ნორმისადმი გულგრილ დამოკიდებულებას; — ანორმალურ გრძნობას; — ანტისოციალურ განწყობილებას; — ფსიქიკურ მდგომარეობას, რომლის მიხედვით მოცემული მოქმედება შეიძლება ჩაითვალოს დამახასიათებლად მოცემული ადამიანისათვის; — სამართლით დაცული სიკეთის შენარჩუნების ინტერესის უქონლობა¹.

როგორც ჩანს ამ კლასიფიკაციიდან, უკანასკნელ ჯგუფში მოთავსებულია სულ სხვადასხვა მიმართულებანი. აქ ერთმანეთის გვერდით დაყენებულია სოციოლოგიური მიმართულების წარმომადგენელნი, რომლებიც ბრალეულობას განიხილავენ როგორც დამნაშავეს „ანტისოციალურ განწყობილებას“ და ნორმატივისტები, რომლებისთვისაც ბრალი შეადგენს ნორმისადმი განურჩეველ, გულგრილ დამოკიდებულებას. შეიძლება, რა თქმა უნდა, სხვა კლასიფიკაციის წამოყენება, ამისათვის სათანადო საფუძველი და მასალა მოიპოვება. ბინდინგის კლასიფიკაცია ჩვენ მოგვყავს იმის დასამტკიცებლად, თუ რამდენად განსხვავებული შეხედულებანი იყო გამოთქმული ბრალის საკითხში და აგრეთვე როგორც მაგალითი იმ წინააღმდეგობებისა და დაბნეულობისა, რომელიც ბატონობს სისხლის სამართლის მეცნიერების ამ დარგში.

კრიმინალისტები არ კმაყოფილდებიან ზემოთ აღნიშნული კლასიფიკაციებით, ისინი ქმნიან კიდევ ბრალეულობის სხვა ცნებებს, ზოგიერთი ასხვავებს აბსტრაქტულ და კონკრეტულ ბრალს. აბსტრაქტული ბრალი გაგებულია გვაროვნული ცნების აზრით, რომე-

¹ Binding, დასახ. შრომა, II, 281—283.

ლიც მოიცავს განზრახვასა და გაუფრთხილებლობას და უპირისპირდება ინდივიდუალურ ბრალს (ეტკერი). მიტერმაიერი უპირისპირებს ერთმანეთს ფორმალურ და მატერიალურ ბრალს; ფორმალური ბრალი არსებობს ერთნაირად ყველა დანაშაულის დროს, მატერიალურ ბრალს კი აქვს სხვადასხვა კონკრეტული შინაარსი ცალკეულ დანაშაულთა მიხედვით.

ლისტი, თავის მხრივ, ასხეავებს აგრეთვე ფორმალურ ბრალს ფართო აზრით, რომელიც მას ესმის როგორც პასუხისმგებლობა და ბრალს მატერიალური მნიშვნელობით, რაც გაგებული აქვს როგორც „ანტისოციალური განწყობილება“. დაბოლოს, გურვიჩის აზრით, უნდა იქნას განსხვავებული ბრალის სუბიექტივისტური და ობიექტივისტური გაგება; პირველი არის ის, რასაც იზიარებენ ეგრეთწოდებული „ს ი მ პ ტ ო მ ა ტ ი კ ე ბ ი“ სისხლის სამართალში, ხოლო მეორე იგივეა რაც დელიქტი¹.

ვეცნობით რა ამ თეორიებს, ჩვენთვის ცხადი ხდება, რომ ისინი კი არ უწყობენ ხელს, არამედ, პირიქით, აფერხებენ დაყენებული პრობლემის შინაარსის გამორკვევას.

ჩვენს მიზანს არ შეადგენს სხვადასხვა თეორიების დაწვრილებით გადმოცემა და განმარტება. ჩვენი შრომის ამოცანა მდგომარეობს იმაში, რომ შევისწავლოთ და შევაფასოთ მხოლოდ ზოგიერთი მათგანი, ის თეორიები, რომლებიც მთავარ მიმართულებებს ეკუთვნიან და გვაძლევენ საფუძველს დაყენებული ძირითადი პრობლემის მდგომარეობის დასახასიათებლად სისხლის სამართლის მეცნიერებაში.

2

ბურჟუაზიულ სისხლის სამართლის მეცნიერებაში, როგორც უკვე იყო აღნიშნული, გაბატონებულად უნდა ჩაითვალოს ის შეხედულება, რომლის თანახმად ბ რ ა ლ ის ს ა ფ უ ძ ვ ე ლ ს ნ ე ბ ი ს - ყ ო ფ ა წ ა რ მ ო ა დ გ ე ნ ს. ეს შეხედულება ახალი არაა. უკვე კლასიკური პერიოდის რომის სისხლის სამართალი განსაკუთრებით ხაზს უსვამს დანაშაულის შინაგან მხარეს, სახელდობრ ნებისყოფას და ამ აზრს გამოთქვამს ცნობილ ფორმულაში: „დანაშაულში ყურადღება ექცევა ნებისყოფას და არა გარეგან შედეგს“ (აღრიანეს რესკრიპტი).

¹ Binding, დასახელ. შრომა, II, 271.

რომის კლასიკური სამართალი იცნობდა *dolus*-ის ტექნიკური იურიდიულ ცნებას, რომელიც თავისი სიმარტივით და სიზუსტით გამოირჩეოდა. იგი ემყარებოდა იმ აზრს, რომ ნებისყოფა არის იურიდიული და ეთიკური პასუხისმგებლობის საფუძველი, რომის სამართლის წყაროები განზრახვის აღსანიშნავად სხვადასხვა ტერმინებით სარგებლობენ და გამოდიან იმ დებულებიდან, რომ ვინც შედეგის გათვალისწინებით ჩაიდინა რომელიმე დანაშაული, მას კიდევ სურდა იგი. მომზენი, აღწერს რა რომის სისხლის სამართლის განვითარებას, შენიშნავს, რომ მოგვიანო სისხლის სამართლის კანონი დამნაშავის კანონსაწინააღმდეგო ნებისყოფას გულისხმობს¹.

შუა საუკუნეთა კანონმდებლობა, გერმანული სამართლის ზეგავლენით, რაც ობიექტური შერაცხვის პრინციპის აღიარებაში გამოიხატებოდა, მკვეთრ წინააღმდეგობაშია რომის სამართლის საწყისებთან. ეს წინააღმდეგობა მკაფიოდ არის ასახული ფეოდალური პერიოდის იურისტის არეტინუსის დებულებაში: „მაგრამ სტატუტები იტალიაში სჯიან ფაქტს და არა სულიერ განწყობილებას“. მაშასადამე, არეტინუსის მიერ შემჩნეული მდგომარეობა საესებით ეწინააღმდეგება იმას, რაც რომაული სამართლით იყო ოფიციალურად აღიარებული. მაგრამ არ უნდა დავივიწყოთ, რომ იმავე პერიოდს ეკუთვნის თომა აქვინელი, რომლის მოძღვრებამ დიდი როლი ითამაშა *dolus indirectus*-ის ცნების განვითარების საქმეში და ზოგიერთი ისტორიკოსის სიტყვით ღრმა გავლენა მოახდინა სისხლის სამართლებრივი აზრის მთელ შემდგომ განვითარებაზე. თომა აქვინელი ადამიანთა ყოფაქცევის ეთიკურ შეფასებისას გამოდის ნებისყოფის ცნებიდან და იკვლევს რა ნებისყოფის დამოკიდებულებას მოქმედების შედეგთან, ადგენს ამ დამოკიდებულების ორ ფორმას: ადამიანს შედეგი სურს ან პირდაპირ ან არაპირდაპირ. შემდეგ გადმოცემაში ჩვენ ვნახავთ, თუ რა ნაყოფი გამოიღო ამ შეხედულებამ სისხლის სამართლის მეცნიერებაში.

მომდევნო პერიოდში ბრალის როგორც ნებისყოფის აქტის ცნება გვხვდება სხვადასხვა ავტორების, მაგალითად, კარპცივის, ბემერის შრომებში. იმავე შეხედულებას იზიარებს კანტი, რომელიც ბრალის ბუნების ცნებას სახელმწიფოს დასჯით პოლიტიკას უკავშირებს. კანტი უარყოფს იმ მოსაზრებებს, რომლებიც ბეკარიას მოყავს სიკვდილით დასჯის გაუქმების სასარგებლოდ. სასჯელი, — წერს იგი, — ეფარდება ადამიანს არა იმიტომ, რომ მას სურდა სას-

¹ Mommsen, *Römisches Strafrecht*, 1899, 85.

ჯელი, არამედ იმიტომ, რომ მას ს უ რ დ ა დ ა ს ჯ ა დ ი მ ო ქ მ ე-
დ ე ბ ა, ვინაიდან არაა სასჯელი, როცა ვინმეს ემართება ის, რაც
მას სურდა და შეუძლებელია ვინმეს ჰქონდეს სასჯელის სურვილი.¹
ამ სიტყვებში — სასჯელი ეფარდება ადამიანს იმიტომ, რომ მ ა ს
ს უ რ დ ა დასჯადი მოქმედება, — კანტი გამოთქვამს აზრს იმის
შესახებ, რომ სასჯელის, სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის
საფუძველს წარმოადგენს ადამიანის ნებისყოფა, რომელიც დანაშა-
ულის ჩადენაზეა მიმართული.

კლასიკური სკოლა ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში გულ-
მოდგინედ ამუშავებდა ბრალის ნებისყოფითს კონცეფციას. მან დაი-
სახა მიზნად ბრალის ორი ძირითადი ფორმის — განზრახვისა და
გაუფრთხილებლობის — საერთო საფუძვლის გამორკვევა. თანა-
მედროვე დოქტრინის პირველ წარმომადგენლად ზოგიერთი თვლის
XVIII საუკუნის კრიმინალისტი კლეინს². ამ ავტორამდე მიღებული
იყო დუალისტური კონცეფცია: განზრახვა მიჩნეული იყო ნებისყო-
ფის ნაკლოვანებად, ხოლო გაუფრთხილებლობა გონების ნაკლოვა-
ნებად. ფილოსოფოს მენდელსონის ზეგავლენით კლეინმა წამოაყენა
დებულება, რომ რომელიმე მოქმედების შერაცხვა ყოველთვის
გულისხმობს ნებისყოფის მანკს. ნებისყოფა მას ესმის არა როგორც
ცალკეული ნებისყოფითი აქტი, არამედ როგორც ადამიანის სულის
მუდმივი ძალა, სულიერი ცხოვრების უნარი გადაწყვეტილების
მეშვეობით განისაზღვროს მოქმედებისადმი. განზრახვა — ეს დ ა-
დ ე ბ ი თ-ბ ო რ ო ტ ი ნ ე ბ ი ს ყ ო ფ ა ა, გაუფრთხილებლობა — იმ
უნარის უქონლობა, რომელიც საჭიროა კანონსაწინააღმდეგო მოქ-
მედების თავიდან ასაცილებლად: უ ა რ ყ ო ფ ი თ-ბ ო რ ო ტ ი ნ ე-
ბ ი ს ყ ო ფ ა. საყურადღებოა, რომ კლეინი ასხეავებს Vorsatz-სა და
Absicht-ს. ამ განსხვავებამ შემდეგში გარკვეული როლი ითამაშა
და მას ჩვენ ვნახულობთ სხვადასხვა ავტორთა შრომებში; მას ვხვდე-
ბით უახლესი პერიოდის თეორიებში, მაგალითად, ზაუერის თეო-
რიაში.

იმ ორი მომენტის შესაბამისად, რომელთაც აქვთ სახელმძღვა-
ნელო მნიშვნელობა შედეგის გასათვალისწინებლად — მისი დადგო-
მის ა ლ ბ ა თ ო ბ ი ს და ა მ ა ლ ბ ა თ ო ბ ი ს სიცხადის მიხედვით,
კლეინი ჰყოფს კანონსაწინააღმდეგო მოქმედებებს შემდეგ ჯგუ-
ფებად:

1. მოქმედება, ჩადენილი ბოროტი განზრახვით, — როდესაც

¹ Kant, Metaphysik der Sitten, hrsg. von Kirchmann, 1870, 177.

² Löffler, დასახ. შრომა, 208.

შედეგი მოქმედებისა წარმოდგენილი იყო ნათლად როგორც აუცილებელი და სურვილის საგანს შეადგენდა.

2. მოქმედება განზრახვი, მაგრამ არა ბოროტი, როდესაც შედეგი შეცნობილი იყო, როგორც აუცილებელი არანათლად, ან არ შეადგენდა სურვილის საგანს, იყო მხოლოდ დაშვებული.

3. საშიში მოქმედება — როდესაც შედეგი ნათლად იყო შეცნობილი როგორც შესაძლებელი.

4. მოქმედება ანცობით ჩადენილი — როცა მოქმედს არ ჰქონდა ნათლად წარმოდგენილი შედეგები, მაგრამ იგი გულგრილად ეკიდებოდა მათ.

5. მოქმედება, რომელიც ჩადენილია გაუფრთხილებლობით; ამ უკანასკნელს კლეინი თვლის უარყოფით-ბოროტ ნებისყოფის გამოვლინებად.

ამ კლასიფიკაციის მიხედვით პირველი ოთხი სახე განზრახვის სფეროს ეკუთვნის.

კლეინის ზემოთ აღნიშნული მოძღვრება ზრალის ბუნებისა და მისი ფორმების შესახებ საინტერესოა ორი სხვადასხვა თვალსაზრისით: ჯერ ერთი, გაუფრთხილებლობა კლეინს ესმის როგორც უარყოფით-ბოროტი ნებისყოფა და, შემდეგ, კლეინი ცდილობს, რომ ამ გზით გამოანახოს საერთო საფუძველი ბრალის ორივე ფორმისათვის, დაასაბუთოს, რომ განზრახვაც და გაუფრთხილებლობაც ერთ და იმავე წყაროდან გამომდინარეობენ.

მაგრამ ყველასათვის ცხადია ამ კონსტრუქციის გადაჭარბებული ხელოვნურობა: ნებისყოფის ნეგატიურობა ფაქტიურად ნებისყოფის არარსებობას ნიშნავს. გარდა ამისა, ამ თეორიის წინააღმდეგ შეიძლება წამოყენებულ იქნას ის მოსაზრება, რომ მავნე შედეგების თავიდან აცილების სურვილის უქონლობა არის იქაც, სადაც მოქმედების შედეგი *casus*-ს წარმოადგენს, რამდენადაც ადამიანი მათზე არ ფიქრობდა, ვინაიდან აქაც მას არ ჰქონია მათი აცილების სურვილი. შემდეგ კლეინის მიერ წამოყენებული ბრალის ფორმების კლასიფიკაცია იწვევს ინტერესს იმ მხრივაც, რომ ცნებათა გაურკვევლობის კარგ ილუსტრაციას წარმოადგენს. კლეინი თავისი კლასიფიკაციის პირველ ოთხ ჯგუფს თვლის განზრახვის ფორმებად და ამდენად ცნობიერ გაუფრთხილებლობას ათავსებს განზრახვის დარგში. შემდეგში ზოგიერთი კრიმინალისტი იმავე გზით მიდიოდა: ისინი სრულიად აუქმებდნენ ზღვარს განზრახვასა და ცნობიერ გაუფრთხილებლობას შორის¹.

¹ Miricka, დასახ. შრომა.

კლენის შეხედულება ბრალზე, როგორც ნებისყოფის ნაკლოვანებაზე, შეთვისებული იყო მრავალი კრიმინალისტის მიერ. მას, მაგალითად, იზიარებდა შტიუბელი, რომლის აზრით, ბოროტი ნება გამოისახება ორი ფორმით: განზრახ მიყენება ენებისა და განზრახ ჩაყენება საშიშ მდგომარეობაში. იგი ფიქრობს, რომ ეგრეთწოდებული არაცნობიერი გაუფრთხილებლობა შეიძლება წარმოადგენდეს მხოლოდ საბაბს ადმინისტრაციული ზომების გამოსაყენებლად. გროლმანიც ემხრობა იმ შეხედულებას, რომ ნებისყოფა შეადგენს პასუხისმგებლობის საფუძველს და რომ გაუფრთხილებლობაც მკიდროდ დაკავშირებულია ადამიანის ნებისყოფითს უნართან¹.

კლასიკურ მიმართულებას ჰყავდა მრავალი წარმომადგენელი, რომელთა შორის ხშირად საგრძნობი განსხვავებაა და ეს განსხვავება ზოგჯერ იმდენად დიდია, რომ ზოგიერთის შეხედულებით შეუძლებელია ვილაპარაკოთ ამ მიმართულების ერთიანი კონცეფციის შესახებ. მაგრამ, მიუხედავად ამ განსხვავებისა, ფიქრობთ, მაინც შეიძლება, სათანადო ლიტერატურის შესწავლის საფუძველზე, გამოვარკვიოთ და დავადგინოთ ის საერთო ნიშნები, რომლებიც აღნიშნულ მიმართულებას ერთიან, მთლიან ხასიათს ანიჭებენ.

ახასიათებენ რა კლასიკურ მიმართულებას, სხვადასხვა მწერლები აღნიშნავენ როგორც მის ძირითად ნიშანს იმ გარემოებას, რომ კრიმინალისტ-კლასიკოსები მთავარ ყურადღებას აქცევენ დანაშაულს. ამგვარ აზრს გამოთქვამს, მაგალითად, პროფ. უტევსკი, რომლის სიტყვით, „კლასიკური მიმართულება ყურადღების ცენტრში ათავსებდა დანაშაულს. ამაში ხედავდა იგი საშიშროებას გაბატონებული მართლწესრიგისათვის, მას შეისწავლიდა, თავის საკანონმდებლო წინადადებებში აწესრიგებდა. კლასიკოსების სისხლის სამართალი წარმოადგენდა ეგრეთწოდებულ 'Tatstrafrecht'-ს („ქმედობის სისხლის სამართალი“)².

პროფ. ა. ტრაინინი საფუძვლიანად წერს, რომ ამა თუ იმ მიმართულების დახასიათებისას უნდა ვიქონიოთ მხედველობაში, რომ ყველა მისი მიმდევარი როდი იზიარებს ერთ და იმავე შეხედულებებს. სხვადასხვა მიმართულებათა შეფასებისას ამოცანა ის კი არაა, რომ აღმოვაჩინოთ მოცემული მიმართულების ყველა წარმომადგენ-

¹ Grolman, Grundsätze der Criminalrechtswissenschaft, 1825, § 16, § 46.

² История укр. права бурж. государств, стр. 229.

ლის მიერ აღიარებული თეზისები, არამედ დადგენა იმ ძირითადისა და ტიპიურისა, რაც ამ მიმართულებას ახასიათებს.

„ეს ძირითადი და ტიპიური „კლასიკოსების“ მიერ დანაშაულის შედგენილობის კონსტრუქციაში არის გადამწყვეტი წამოწევა პირველ პლანზე და ნ ა ნ ა შ ა უ ლ ე ბ რ ი ე ვ ი მ ო ქ მ ე დ ე ბ ა ს, როგორც დანაშაულის შედგენილობის ძირითადი შინაარსისა“¹. სხვა ადგილას ტრაინინი წერს: „კლასიკოსები“ უპირველეს მნიშვნელობას მოქმედებას მიაწერდნენ“².

პროფ. ა. ტრაინინის აზრი უდავოდ სწორია, მაგრამ ტრაინინი შეცდომას უშვებს, როდესაც იგი ცდილობს ამ ფაქტის ახსნას. იგი აყენებს კითხვას: რატომ არის „კლასიკოსთა“ ყურადღების ცენტრში დ ა ნ ა შ ა უ ლ ე ბ რ ი ე ვ ი მ ო ქ მ ე დ ე ბ ა და არა დამნაშავე? პასუხი ამ კითხვაზე, ამბობს იგი, დაკავშირებულია იმ საერთო იდეოლოგიურ ატმოსფეროსთან, რომელსაც მხარს უჭერდნენ ბურჟუაზიული „დემოკრატიის“ განმტკიცების პერიოდში. „რამდენადაც სასჯელის მიზანს, „კლასიკოსთა“ სწავლებით, შეადგენდა ბურჟუაზიული მართლწესრიგის დაცვა, იმდენად მ ო ქ მ ე დ ე ბ ა ლ ე ბ უ ლ ო ბ დ ა მათთან გაბატონებულ მნიშვნელობას. სამართლებრივ ნორმას უპირისპირდება ს ა მ ა რ თ ლ ი ს დ ა რ ლ ე ვ ე ბ ა და ამრიგად ისჯება არსებითად დ ა ნ ა შ ა უ ლ ი, რომელიც ძირს უთხრის „სახელმწიფო ავტორიტეტს“, მაგრამ ისჯება ერთადერთ შესაძლო ფორმაში — დამნაშავის დასჯის ფორმაში“³.

ჩვენ აქ არ შევუდგებით ამ ავტორის საერთო კონცეფციის შეფასებას. აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ მის მიერ წამოყენებული დანაშაულის შედგენილობის კონსტრუქცია ბევრ რამეში ისტორიულ ფაქტებს არ შეესაბამება, ხოლო კერძოდ, რაც შეეხება ზემოთ მოყვანილ აზრს, იგი, ჩვენი შეხედულებით, არაა სავსებით დამაჯერებელი. ტრაინინი ამტკიცებს, რომ ვინაიდან სასჯელის მიზანს ბურჟუაზიული მართლწესრიგის დაცვა შეადგენდა, ამიტომ „სამართლის ნორმას სამართლის დარღვევა უპირისპირდება და ამრიგად ისჯება არსებითად დანაშაული“. რომ ბურჟუაზიულ სახელმწიფოებში სასჯელის მიზნად აღიარებულია ბურჟუაზიული მართლწესრიგის დაცვა, ამას არ სჭირდება დიდი მტკიცება, მაგრამ სრულიად გაუგებარია, თუ რატომ უნდა გამომდინარეობდეს აქედან „სამართლის ნორმის და სამართლის დარღვევის დაპირისპირება“. ამგვარ დასკე-

¹ Состав преступления по советск. угол. праву, 1951, стр. 25.

² იქვე, 30.

³ იქვე, 25.

ნას ლოგიკური აუცილებლობის ხასიათი არა აქვს. რატომ არ შეიძლებაოდა სამართლის ნორმის და სამართლის დამარღვევის, ე. ი. დამნაშავის დაპირისპირება, მით უფრო, რომ სწორედ იგი არღვევს ნორმას და მხოლოდ იგი ისჯება. სოციოლოგიური მიმართულებაც სასჯელს მიზნად უსახავს ბურჟუაზიული მართლწესრიგის დაცვას, მაგრამ იგი სამართლის ნორმის დამარღვევ პირზე ლაპარაკობს.

ამგვარად, პროფ. ა. ტრაინინის მიერ მოცემული ახსნა საფუძველს მოკლებულია. უფრო სწორი და ისტორიულ ფაქტებთან შეთანხმებული იქნება მივიღოთ ის აზრი, რომ კრიმინალისტ-კლასიკოსების მიერ პირველ პლანზე დანაშაულის წამოწევას საფუძვლად უდევს ის მეთოდი, რომლითაც ისინი თავის კვლევა-ძიებაში ხელმძღვანელობენ. ესაა დოგმატური მეთოდი. დოგმატიზმი არის ბურჟუაზიული იურისპრუდენციის ფორმალისტური მეთოდის სახეობა. მისი მომხრეების შეხედულებით, სამართლის მეცნიერებათა ამოცანაა მოქმედი სამართლის ნორმების იურიდიული დამუშავება. დოგმატიკოსების აზრით, მათი მიზანია სამართლის ნორმების სისტემატური გადმოცემა, მათი აღწერა, ჯგუფებად დაყოფა, კლასიფიკაცია. „დოგმატიკოსები ფიქრობენ, რომ სამართლებრივ მეცნიერებათა ამოცანაა შეისწავლონ სამართლის ერთი ნორმების „იურიდიული“, ე. ი. უმთავრესად ფორმალური, წმინდა ტექნიკური განსხვავებანი მეორე ნორმებისაგან. ამავ დროს, ამბობენ დოგმატიკოსები, არაა საჭირო ამ სამართლებრივ ნორმათა საზოგადოებრივ, ეკონომიურ, იდეურ წინამძღვართა ძებნა. სამართლის შესწავლის წინამძღვარს დოგმატიკოსისათვის წარმოადგენს მხოლოდ თვით არსებობა მოცემული სამართლებრივი ნორმისა, ე. ი. მისი ფაქტური არსებობა, მისი პოზიტიურობა“¹.

ამ სიტყვებში მოცემულია დოგმატიზმის, დოგმატური მეთოდის სწორი განსაზღვრა და დახასიათება. დოგმატიკოსის ამოსავალი წერტილი თვით მოქმედი სამართლებრივი ნორმებია, იგი გულმოდგინედ შეისწავლის ამ ნორმების შინაარსს, იძლევა ნორმების შინაარსის ანალიზს, ამ გზით მიღებულ მასალას აყალიბებს ერთ მთლიან სისტემაში, აგებს ეგრეთწოდებულ კონსტრუქციებს და მას მიაჩნია, რომ ამით მისი მუშაობა უკვე დამთავრებულია. ყველაფერი, რაც არსებობს ამ ამოსავალი წერტილის იქით, მისთვის ინტერესს მოკლებულია. საზოგადოებრივი ძალები, ეკონომიური პირობები, რომლებიც ქმნიან სამართლის ნორმებს, განაპირობებენ ამა თუ იმ

¹ Теория госуд. и права, 1949, стр. 48.

დადებითი სამართლის კონკრეტულ შინაარსს, მას არ აინტერესებს, ვინაიდან იგი დარწმუნებულია, რომ მისი სამუშაო ასპარეზი უნდა იქნას შემოფარგლული მოქმედი სამართლებრივი ნორმების ანალიზით და შესწავლით.

რევოლუციამდელი ცნობილი რუსი კრიმინალისტი ნ. სერგეევსკი, იხილავს რა სისხლის სამართლის მეცნიერების საგანს და მეთოდს, მიუთითებს, რომ ამ სპეციალური დისციპლინის საგანი — დანაშაული, შეიძლება შესწავლილ იქნას სხვადასხვა მხრივ — იურიდიული, სოციოლოგიური და ბიოლოგიური თვალსაზრისით. მაგრამ, დასძენს იგი, არ უნდა დაევიწყოთ, რომ „იურიდიული გამოკვლევა, ერთი მხრივ, ხოლო მეორეს მხრივ, ბიოლოგიური და სოციოლოგიური ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან მიზნებითაც და მეთოდებითაც და ამიტომ ისინი არ შეიძლება შედიოდნენ ერთი სისტემის, ერთი მეცნიერების შემადგენლობაში; ამგვარი შეერთება შეიძლება იყოს მხოლოდ მექანიკური და არა შინაგანი“¹. იგივე მწერალი გადაჭრით აღნიშნავს: „...ჩვენ... არ უნდა დაევიწყოთ, რომ იურიდიული თვალსაზრისი ამ საგანზე — დანაშაულსა და სასჯელზე — სულ სხვაა, რომ იურიდიული გამოკვლევა აყენებს და წყვეტს სულ სხვა საკითხებს და ემსახურება სხვა ამოცანებს“². არსებითად იმავე აზრს გამოთქვამს მეორე რევოლუციამდელი კრიმინალისტი ნ. ტაგანცევი, რომელიც წერს, რომ „ერთ მთლიან მეცნიერებაში შეერთება დანაშაულის და დამნაშავის სოციოლოგიური, ანთროპოლოგიური და იურიდიული გამოკვლევისა თეორიულად არ შეესაბამებოდა მეცნიერების ცალკეული დარგების კლასიფიკაციის ძირითად საწყისებს, ხოლო პრაქტიკულად ზიანს მიაყენებდა გამოკვლევის ამ ცალკეული დარგების დამუშავებას, ვინაიდან ისინი განსხვავდებიან მეთოდებითაც ან მასალის შესწავლის ხერხებით და მათ მიერ დასახული მიზნებითაც“³. პროფ. ტაგანცევის შეხედულებით, სისხლის სამართლის მეცნიერება, როგორც იურიდიული დისციპლინა, უნდა შეისწავლიდეს თავის საგანს მხოლოდ იურიდიული მეთოდის მეშვეობით. სხვადასხვა მეთოდების გამოყენება ამ სპეციალურ დარგში მას მეთოდების აღრევად მიაჩნია, რაც, მისი შეხედულებით, საზიანო იქნება მეცნიერული კვლევა-ძიებისათვის.

მოვიყვანოთ კიდევ რევოლუციამდელი იურისტის ვ. ნაბოკოვის აზრს: „ამგვარად, — წერს იგი, — მე მხარს ვუჭერ იმ შეხედულებას,

¹ Русское угол. право, 1910, стр. 13.

² იქვე, 12.

³ Русское угол. право, 1902, стр. 9.

რომელიც სისხლის სამართლის მეცნიერებას საფუძვლად უდებს თავით სისხლის სამართლის, ე. ი. იურიდიულ ნორმათა ერთობლიობას, რომლებიც აწესრიგებენ დანაშაულსა და სასჯელს, როგორც იურიდიულ ურთიერთობებს.—ესაა იურისტის ჭეშმარიტი დარგი¹. მას, რასაკვირველია, შეუძლია გამოვიდეს ამ დარგიდან იმის შესამოწმებლად, თუ მის მიერ შემუშავებული თეორიული ცნებები და განსაზღვრები რამდენად შეესაბამება ანთროპოლოგიური და საზოგადოებრივი მეცნიერებებით მიღებულ მონაცემებს. სოციოლოგიური და ანთროპოლოგიური გამოკვლევების შედეგებს შეუძლიათ იქონიონ, და ზოგჯერ ჰქონდათ კიდევ, მნიშვნელობა იურისტისათვის, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ამგვარი გამოკვლევები უნდა შეადგენდეს უკანასკნელის ამოცანას². ამაზე უფრო მკაფიოდ, უფრო მკვეთრად შეუძლებელია იმ აზრის დახასიათება, რომლის თანახმად იურისტის ნამდვილ სფეროს შეადგენს იურიდიულ ნორმათა, ე. ი. მოქმედი, დადებითი სამართლის შესწავლა.

ჩვენ ზემოთ მოვიყვანეთ რამდენიმე კრიმინალისტის აზრი დასმული საკითხის შესახებ. უნდა დავუმატოთ, რომ ეს კრიმინალისტები არ ეკუთვნიან კლასიკური მიმართულების უკიდურეს ფრთას, რომელიც თავგამოდებით იცავს იურიდიული მეთოდის სიწმინდეს და კატეგორიულად უარყოფს საერთოდ სოციოლოგიური კვლევადიების გამოყენების შესაძლებლობას დანაშაულის შესწავლის საქმეში.

კრიმინალისტ-კლასიკოსებმა სრულიად მოსწყვიტეს დანაშაული მის გამომწვევ საზოგადოებრივ გარემოს. კიდევ მეტი, მათ გამოყვეს დანაშაული დამნაშაის პიროვნებისაგან და, ამგვარად, თავის წყაროებს მოწყვეტილი დანაშაულის ცნება გამოაცხადეს მეცნიერული გამოკვლევის საგნად. სწორედ დანაშაულის ცნება გახდა შესწავლის ობიექტი. ამას ამტკიცებს, მაგალითად, პროფ. ნ. სერგეევსკი. იგი წერს: „იურიდიული გამოკვლევა თავის ამოსავალ წერტილად იღებს არა რომელიმე კონკრეტულ დანაშაულებრივ ქმედობას, არამედ ყოველთვის ქმედობას, განყენებულად აღებულს, როგორც გვარობით ცნებას. სოციოლოგიური გამოკვლევა კი გამოდის დანაშაულებრივ ქმედობიდან, როგორც კონკრეტულ და ამავე დროს მრავალგზის მოვლენიდან; იგი ამოსავალ წერტილად იღებს არა დანაშაულებრივ ქმედობას განცალკევებულად, განყენებულად

¹ Сборник статей по угол. праву, 1904, стр. 8.

² იქვე, 9.

არამედ კონკრეტულ შემთხვევათა მთელ მასას და მუშაობს მათ დიდ რიცხვებზე, ვინაიდან მხოლოდ ამ უკანასკნელიდან შეიძლება რაიმე კანონების გამოყვანა, რომლებითაც ვითარდება საზოგადოება და რომლებიც მასში მოქმედებენ¹.

ამ სიტყვებიდან ნათლად ჩანს, თუ რა წარმოდგენდა, კლასიკოსთა აზრით, მათი კვლევა-ძიების საგანს. სერგეევსკი გარკვევით ამბობს: ესაა დანაშაულებრივი ქმედობა, განყენებული აღებულები, როგორც გვარობითი ცნება.

იმავე აზრს გამოთქვამდა რევოლუციამდელი რუსი კრიმინალისტი ვ. ნაბოკოვი, რომელიც წერდა: „მე ვფიქრობ, რომ შეიძლება ყველაზე უფრო თვალსაჩინოდ გამოვსახოთ საგნობრივი განსხვავება სისხლის სამართლის მეცნიერებისა სისხლის სამართლის სოციოლოგიისაგან იმის აღნიშვნით, რომ პირველისათვის დანაშაული და სასჯელი ცნებებია, ხოლო მეორისათვის — საზოგადოებრივი ცხოვრების მოვლენები². აქედან ცხადია, თუ როგორი უნდა ყოფილიყო ის სამართლებრივი მასალა, რომელსაც კლასიკოსები იხილავდნენ და ამუშავებდნენ და როგორი იყო ის მეთოდი, რომლითაც ისინი ხელმძღვანელობდნენ.

მეტად საგულისხმოა, რომ ბურჟუაზიის მოქმედ კოდექსებში გატარებული იყო დანაშაულთა კლასიფიკაცია, ამ კოდექსებში მიღებული სისტემა დანაშაულებრივ მოქმედებათა გვარებისა და სახეების ცნებებზეა აგებული. ეს ცნებები თავის ბუნებით ყოველთვის ზოგადი ხასიათისაა და თუმცა ზოგჯერ მათ კონკრეტულს უწოდებენ, მაგრამ ისინი სინამდვილეში არაა კონკრეტული ამ სიტყვის ზუსტი მნიშვნელობით. სინამდვილეში კონკრეტულია მხოლოდ ის ინდივიდუალური საქმე, რომელსაც განიხილავს სასამართლო. ჩვენთვის გასაგებია ის გზები, რომლითაც მიიმართებოდა კრიმინალისტიკა-კლასიკოსთა თეორიული მუშაობა. კლასიკოსები შეისწავლიდნენ საკანონმდებლო ნორმებს, ამ ნორმებიდან გამოჰყავდათ მათ დანაშაულთა განსაზღვრა და მათი კლასიფიკაცია, სისტემა. სწორად აღნიშნავენ, რომ კანონმდებელი ვერ ხედავს დანაშაულს, დამნაშავესთან საქმე აქვს სასამართლოს³. კანონმდებელი იცნობს მხოლოდ დანაშაულთა გვარებსა და სახეებს და აყალიბებს მათ თავის კოდექსებში. კაცობრიობის ისტორიაში ჯერ არ ყოფილა ისეთი კოდექსი, სადაც მოცემული იქნებოდა დანაშა-

¹ დასახ. შრომა, გვ. 13.

² В. Набоков, Сборник статей по уголовному праву, 1904, стр. 5.

³ პროფ. ა. ტრაინინი — დასახ. შრომა, 33.

შავეთა კლასიფიკაციები; ასეთი რამ მხოლოდ კრიმინალისტ-სოციოლოგების ოცნებას წარმოადგენდა, მაგრამ ვერც მათ შეძლეს თავიანთი იდეალის განხორციელება: სოციოლოგები იძულებული გახდნენ დაკმაყოფილებულიყვნენ საკითხის კომპრომისული გადაჭრით და კლასიკოსებთან შეთანხმების საფუძველზე ქმნიდნენ ახალი კოდექსების პროექტებს.

იგივე დოგმატური, ფორმალური, განყენებული მეთოდი შეაქვს კლასიკურ მიმართულებას დანაშაულის შინაგანი, სუბიექტური მხარის შესწავლაში. იგი არ უარყოფს, რომ ბრალი წარმოადგენს პასუხისმგებლობის საფუძველს სისხლის სამართლის დარგში. პირიქით, მას ბრალის არსებობა პასუხისმგებლობის წინაპირობად მიაჩნდა. იგი საერთოდ აღიარებდა პირადი, პერსონალური პასუხისმგებლობის საწყისს. წინააღმდეგ იმისა, რაც მიღებული იყო ფეოდალურ სამართალში, რომელიც ფართოდ ცნობდა სხვადასხვა კოლექტივების, კორპორაციების დასჯადობას¹.

ბურჟუაზიულ სისხლის სამართლის მეცნიერებაში ყურადღებით იხილავენ ბრალისა და მისი ფორმების საკითხს. წამოყენებული იყო მრავალი თეორია, რომლებიც თავის მიზნად ისახავდნენ ამ ცნების შინაარსის გარკვევას. მაგრამ რომ ვეცნობით ამ მრავალრიცხოვან თეორიებს, ჩვენ ვრწმუნდებით, რომ ბურჟუაზიული სამართლებრივი აზროვნება ფორმალურ-იურიდიული მეთოდის საფუძველზე ქმნის განყენებულ, ცხოვრების ფაქტებისაგან მოწყვეტილ კონსტრუქციებს. მათი ავტორები ერთმანეთს ეჯიბრებიან და ცდილობენ შეიმუშაონ რაც შეიძლება უფრო აბსტრაქტული, სქოლასტიკური, ბუნდოვანი სისტემები იმ სოციალურ-პოლიტიკურ გარემოსაგან მოწყვეტილად, რომელშიც წარმოშობილია ბრალის ცნება და რომელიც საბოლოო ანგარიშში განაპირობებს ამ ცნების ისტორიულად ცვალებად შინაარსს.

საერთოდ შეიძლება ითქვას, რომ ბურჟუაზიულ მეცნიერებაში უდავოდ გაბატონებულია ის თეორია, რომელიც ბრალის შინაარსად თვლის ნებისყოფას. ესაა მთავარი მიმდინარეობა, მაგრამ მას აქვს მრავალი სხვადასხვა სახეები. „ნებისყოფის“ თეორია უძლურდ აღმოჩნდა, როცა განზრახვის და გაუფრთხილებლობის სახეების განხილვისას დაისვა საკითხი ბრალის ამ სხვადასხვა ფორმების საერთო ნიშნის დადგენის შესახებ. და განსაკუთრებით აქ, ამ საერთო ნიშნის, საერთო საფუძვლის გამოარკვევის დროს კრიმინა-

¹ თუმცა ამ პრინციპს ჰქონდა ბევრი გამონაკლისი ბურჟუაზიულ სახელმწიფოთა კანონმდებლობაში.

ლისტ-კლასიკოსები მიმართავდნენ და იყენებდნენ ისეთ ლოგიკურ ბერძენებს, რომლებიც შეიძლება ჩაითვალოს სქოლასტიკური აზროვნების საუკეთესო ნიმუშებად.

იმ მიზნით, რომ დაესაბუთებინათ პასუხისმგებლობა სისხლის სამართლის დარგში, კლასიკოსები აღიარებდნენ ადამიანის ნებისყოფის თავისუფლებას. მათი შეხედულებით, ბრალისა და პასუხისმგებლობის ცნებები აუცილებლად გულისხმობენ იმას, რომ ნებისყოფა თავისუფალია, რომ იგი არ ემორჩილება მიზეზობრიობის კანონს. თუ ადამიანის ნებისყოფა, — ამბობენ ისინი, — განპირობებულია სხვადასხვა მიზეზებით, თუ მისი საქციელი, მისი ყოფაქცევა გამომდინარეობს აუცილებლობით განსაზღვრულ ნებისყოფიდან, ამით უკვე უარყოფილია ბრალიც და პასუხისმგებლობაც, ვინაიდან სრულიად შეუძლებელია პასუხისმგებლობა ისეთი მოქმედებისათვის, რაც ადამიანის თავისუფალი სულიერი პროცესის ნაყოფს არ წარმოადგენს; ასეთი იყო ის მსჯელობა, რომლითაც კლასიკოსები ხელმძღვანელობდნენ. ამ შეხედულებას სასტიკად იცავდნენ ისეთი გამოჩენილი კრიმინალისტები, როგორიცაა ბ ი რ კ მ ე ი ე რ ი, ბ ი ნ დ ი ნ გ ი, გ რ ე ტ ე ნ ე რ ი, ბ უ რ ი, ბ ა რ ი და სხვ. ინდუტერმინისტულ თეორიას ისინი უყურებდნენ. როგორც საერთოდ სისხლის სამართლის არსებობის აუცილებელ საფუძველს, მის წინაპირობას, ურომლისოდ, მათი აზრით, წარმოუდგენელია სამართლის ეს მნიშვნელოვანი დარგი.

მაგრამ უნდა აღვნიშნოთ, რომ კლასიკურ მიმართულებას ჰყავდა ისეთი წარმომადგენლებიც, რომლებიც ამ შეხედულებას არ იზიარებდნენ. ამის დასამტკიცებლად შეგვიძლია დავასახელოთ პროფ. ნ. ტაგანცევი, რომელიც გადაჭრით უარყოფს ინდუტერმინიზმს. იმ თეორიებს შორის, რომლებიც ცნობენ, რომ ადამიანის მოქმედება, ისე როგორც ყოველი სხვა მოვლენა მსოფლიოში, ემორჩილება საკმაოდ საფუძვლის კანონს, ტაგანცევი ასხვავებს ორ მიმდინარეობას: ერთი არის ფატალიზმის ანუ ნეცესარიანიზმის თეორია, რომელიც აიგივებს ერთმანეთთან ბუნებრივ მოვლენას და ადამიანის მოქმედებას, ისე რომ ადამიანის სიცოცხლის მოსპობა, ჩადენილი ბოროტმოქმედის, სულით ავადმყოფის მიერ ან გამოწვეული მეხით ამ თეორიის მიხედვით ერთი და იგივეა თავისი ბუნებით. მეორე თეორიას კი გაჰყავს განსხვავება ამ მოვლენებს შორის, იგი არ ურევს ერთმანეთში არაცნობიერ ძალებს და ისეთ ძალებს, რომელთაც აქვთ უნარი შეიგნონ მათ მიერ გამოწვეული მოვლენის არსი

და მნიშვნელობა. ტაგანცევი ემხრობა ამ უკანასკნელ თეორიას და უწოდებს მას „ადამიანის მოქმედებათა კანონზომიერების თეორიას“¹.

კლასიკური მიმართულების ფუძემდებლად, საერთოდ მიღებული აზრით, ითვლება იტალიელი მწერალი ჩ. ბეკარია, რომელიც მოღვაწეობდა XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში.

იმის გამოსარკვევად, თუ რამდენად შეეფერება სინამდვილეს გავრცელებული შეხედულება, რომელსაც ჩ. ბეკარია კლასიკური მიმართულების ფუძემდებლად მიაჩნია, საჭიროა გავეცნოთ აქ მოკლედ, ზოგადი ხაზებით, ბეკარიას მოძღვრებას დანაშაულის ბუნების და სასჯელის მიზნების შესახებ.

ჩ. ბეკარია ეკუთვნის XVIII საუკუნის პროგრესულ მოღვაწეთა რიცხვს. მისი შრომა „დანაშაულისა და სასჯელის შესახებ“, რომელმაც მთელ მსოფლიოში დიდი სახელი მოიხვეჭა, თავისი შინაარსით მიმართულია ფეოდალური რეჟიმის, ფეოდალური იუსტიციის თავაწყვეტილი თვითნებობის, ადამიანის ჩაგვრისა და უუფლებობის წინააღმდეგ. როგორც აღმავალი ბურჟუაზიის იდეოლოგიის წარმომადგენელთა უმრავლესობა, ბეკარიაც იზიარებდა ბუნებითი სამართლის თეორიას და ამ თეორიასთან მჭიდროდ დაკავშირებულ საზოგადოებრივი ხელშეკრულების მოძღვრებას, რომელმაც შემდეგში უდავოდ თვალსაჩინო რევოლუციური როლი შეასრულა.

ფეოდალური სამართალი, როგორც საერთოდ ფეოდალური საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვა მხარეები, გამსკვალული იყო რელიგიური სულისკვეთებით, რელიგიური მსოფლმხედველობის ღრმა გავლენას განიცდიდა. ბეკარია გამოდიოდა რელიგიისა და სამართლის ერთმანეთში აღრევის წინააღმდეგ. მისი შეხედულებით, დანაშაულს იწვევენ საზოგადოებრივი პირობები, იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს სიღარიბეს, როგორც ქონებრივი დანაშაულის წყაროს. იგი იზიარებს იმ ხანაში ბურჟუაზიული იდეოლოგიების მიერ გამოთქმულ აზრს, რომ დანაშაულად უნდა იქნას მიჩნეული მხოლოდ ის, რაც წინასწარ დადგენილია კანონით და სასამართლომ ბრალეულს უნდა შეუფარდოს მხოლოდ ის სასჯელი, რომელიც

¹ დასახ. შრომა, 395—396.

² Dei delitti e delle pene, 1824. უკანასკნელი რუსული თარგმანი ვუთენის პროფ. მ. ისაევის, 1939.

კანონითა დაწესებულნი, ვინაიდან ეს იმდროინდელი შეხედულებით წარმოადგენდა მოქალაქის უფლებების ერთ-ერთ გარანტიას. მოქალაქის უფლებების დაცვის მიზნით იმ განუსაზღვრელი თვითნებობისაგან, რაც ფეოდალურ მართლმსაჯულებას ახასიათებდა, ბეკარიამ წამოაყენა წინადადება, რომელიც თანამედროვე თვალსაზრისით ცოტა არ იყოს უცნაურ შთაბეჭდილებას ახდენს: მისი აზრით, სასამართლოებს არ უნდა ჰქონოდათ კანონის ახსნა-განმარტების უფლება. ცხადია, თუ რა მდგომარეობით და რა მოსაზრებით იყო ნაკარნახევი ეს წინადადება. იმავე წინადადებას იძლეოდა ბეკარიამ უფრო ადრე მონტესკიე. რაც შეეხება სასჯელის მიზნებს, ამ საკითხში ბეკარია იჩენს დამოუკიდებლობას და სრულიად უარყოფს სამაგიეროს მიზლის პრინციპს, რომლის თანახმად დამნაშავეს სასჯელი უნდა შეეფარდოს მხოლოდ იმ ფაქტის ძალით, რომ მან ჩადინა დანაშაული, და რომელიც ამტკიცებს, რომ ადამიანს უნდა მიეყენოს ფიზიკური ტანჯვა სამართლიანობის პრინციპის მოთხოვნის საფუძველზე. სასჯელის მიზანი, ამბობს ბეკარია, არაა ადამიანს ტანჯვა და წაშება, სასჯელს არ შეუძლია არარსებულად გახადოს ჩადენილი დანაშაული — „ნუთუ უბედურის კენესას შეუძლია წაშალოს ის, რაც მოხდა წარსულში? მაშასადამე, სასჯელის მიზანია ის, რომ ხელი შეუშალოს დამნაშავეს კიდევ მიაყენოს ვნება საზოგადოებას და შეაკავოს სხვები იმავე მოქმედების ჩადენისაგან¹. როგორც ვხედავთ, ბეკარია სასჯელს უყენებს პრაქტიკულ მიზნებს, საზოგადოებისათვის სასარგებლო, უტილიტარულ ამოცანებს. ბეკარია წმინდა პრევენციის მომხრეა და იგი ითვალისწინებს პრევენციის ორივე სახეს — როგორც ზოგადს, ისე სპეციალურ პრევენციას.

სასჯელი, მისი აზრით, უნდა იყოს ჰუმანური, ვინაიდან სასტიკი სასჯელებით კანონმდებელი ვერ მიაღწევს თავის მიზნებს. სასჯელი უნდა ხასიათდებოდეს ისეთი თვისებებით, როგორიცაა აუცილებლობა და დაუყოვნებლობა და ამავე დროს უნდა იყოს პროპორციული, თანაზომიერი ჩადენილი დანაშაულისა.

ბეკარია საერთოდ უარყოფს სიკვდილით დასჯას და სხეულის სასჯელებს, მაგრამ ზოგ შემთხვევაში სცნობს მათი გამოყენების საჭიროებას. იგი აგრეთვე ილაშქრებს XVIII საუკუნის დისციპლინის ევროპის სხვადასხვა სახელმწიფოებში გაბატონებულ სისხლის სამართლის საპროცესო ფორმის — ინკვიზიციური პროცესის წინააღ-

¹ დასახ. ზრომა, 292.

მდეგ და გმობს ამ პროცესში მიღებულ დამამტკიცებელ საბუთთა ფორმალურ სისტემას.

ამ მოკლე დახასიათებიდან ჩანს, რომ ბეკარიას მოძღვრება დანაშაულისა და სასჯელის შესახებ მკვეთრად უპირისპირდებოდა ფეოდალური საზოგადოების მართლმსაჯულების ძირითად იდეებსა და შეხედულებებს; ეს სავესებით გასაგებია, თუ მივიღებთ მხედველობაში, რომ იგი ხელისუფლებისაკენ მიმავალი ბურჟუაზიის იდეოლოგიას გამოხატავდა.

როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, ბეკარია მიჩნეულია კლასიკური მიმართულების ფუძემდებლად. რასაკვირველია, ბეკარია თავისი პრაქტიკული მოთხოვნების პროგრამით კლასიკურ მიმართულებას ენათესავება. მაგრამ ამავე დროს არ უნდა დავივიწყოთ, რომ იგი ბევრ რამეში მისგან განსხვავდება და ეს განსხვავება გამოიხატება არა მეორეხარისხოვან საკითხებში, არა წერილმანებში, არამედ ძირითად შეხედულებებში. საკმარისია დავასახელოთ აქ ჩ. ბეკარიას შრომაში გატარებული მეთოდი: მთელი მისი ნაშრომი აგებულია განსახილველ მოვლენათა, სისხლის სამართლის თანამედროვე ინსტიტუტების განხილვაზე და შეფასებაზე სოციალურ-ეთიკური და პოლიტიკური თვალსაზრისით. ესაა მის მიერ მთელი მისი წიგნის მანძილზე გამოყენებული მეთოდი, კვლევა-ძიების, ფეოდალური იდეებისა და ინსტიტუტების შეფასების საზომი, საფუძველი. მის ნაშრომში ვერ ვნახავთ დოგმატური მეთოდის გამოყენების მაგალითებს. დოგმატური მეთოდი კი შეადგენს, როგორც იყო აღნიშნული, კლასიკური მიმართულების არსებითს, ძირითად ნიშანს, ამ მეთოდის გარეშე უკანასკნელი წარმოუდგენელია.

გარდა ამისა, ჩ. ბეკარიას აინტერესებს დანაშაულობის წარმოშობის საზოგადოებრივი პირობები. ამ მხრივ მეტად საინტერესოა ბეკარიას შრომის ის ადგილი, სადაც იგი წერს, რომ „ქურდობა წარმოადგენს ჩვეულებრივ სიღარიბის და სასოწარკვეთილების დანაშაულს კაცობრიობის იმ უბედური ნაწილისა, რომელსაც საკუთრების უფლებამ („საშინელი და შეიძლება არა აუცილებელი უფლება“) დაუტოვა შესაძლებლობა მხოლოდ შიშველი არსებობისა“¹. ასეთ რამეს ჩვენ, რა თქმა უნდა, კლასიკური მიმართულების ნაწერებში ვერსად ვერ ვნახავთ.

განსაკუთრებული ძალით და შეიძლება კიდევ ითქვას ერთგვარი პათოსით ეს სოციალური მოტივი მოჩანს ბეკარიას შრომის იმ

¹ დასახ. შრომა, 292.

ადგილას, სადაც ავტორი ათქმევინებს დამნაშავეს აღშფოთებითა-
საესე სიტყვებს: „რა კანონებია ეს, რომელთაც მე უნდა ვცე პატივი
და რომლებიც მე მთელი უფსკრულით მყოფენ მდიდრისაგან?...
ვინ შეადგინა ეს კანონები? ძლიერებმა და მდიდრებმა, რომლებმაც
არასოდეს ღირსად არ ჰყვეს ენახათ ღარიბის ნაღვლიანი ქოხი...“¹
ამგვარი სიტყვები შეეძლო დაეწერა მხოლოდ ისეთ ადამიანს, რომე-
ლიც დაინტერესებული იყო დანაშაულობის სოციალური მიზეზე-
ბის გამოკვლევით, რომელიც ამ მიზეზებს საზოგადოებრივ უთანას-
წორობაში ხედავდა და ღრმად განიცდიდა იმდროინდელი საზოგა-
დოებრივი ცხოვრების მძიმე პირობებს. კრიმინალისტ-კლასიკოსებს
ამგვარი საკითხები სრულებით არ აინტერესებდათ: ისინი თავიანთ
კვლევა-ძიებაში და ამ კვლევა-ძიებაზე დამყარებულ კონსტრუქცი-
ებში ხელმძღვანელობდნენ ფორმალურ-იურიდიული მეთოდით და
ამ მეთოდის სიწმინდეს სასტიკად იცავდნენ.

მაშასადამე, ბეკარიას და კლასიკური მიმართულების დამოკი-
დებულების დასახასიათებლად შეიძლება მივიღოთ შემდეგი და-
სკვნები:

კლასიკური სკოლა თავის კვლევა-ძიებაში ხელმძღვანელობდა
ფორმალური, დოგმატური მეთოდით, ბეკარიას შრომაში სრულიად
არ ჩანს დოგმატური მეთოდის გავლენა.

კლასიკური სკოლა, მისი მეთოდის შესაბამისად, შესწავლის
საგნად აღიარებდა დანაშაულს როგორც განყენებულ ცნებას. ბეკა-
რია დანაშაულს უკავშირებდა მის გამომწვევ საზოგადოებრივ პი-
რობებს; იგი დანაშაულს განიხილავდა როგორც საზოგადოებრივი
ცხოვრების პირობების შედეგს.

ბეკარიას აინტერესებს არა სხვადასხვა განყენებული საკითხე-
ბის დოგმატური დამუშავება, მას აინტერესებს უმთავრესად პრაქ-
ტიკული ღონისძიებების, სისხლის სამართლის დარგში რეფორმების
განხორციელების საქმე.

უნდა აღინიშნოს, რომ ბეკარიას შრომაში სრულიად ვერ
ვხვდებით სისხლის სამართლის, იმ ძირითად
პრობლემას, რომელიც ჩვენი შრომის საგანს
შეადგენს. ბეკარია მსჯელობს სისხლის სამართლის პოლიტი-
კის საკითხებზე, იძლევა ამ დარგში საჭირო რეფორმების ფართო
პროგრამას, მაგრამ იგი არ იკვლევს ბრალეულობის პრობლემას,
რომელიც შემდეგ კლასიკური სკოლის ყურადღების ცენტრში იყო
მოქცეული.

¹ დასახ. შრომა, 324.

თუ ჩვენ დავიწყებთ იმის გამორკვევას, ვინ იყო კლასიკური მიმართულების ნამდვილი ფუძემდებელი, ვფიქრობ, ასეთად უფრო მეტი საფუძვლით უნდა მივიჩნიოთ XIX საუკუნის პირველი ნახევრის კრიმინალისტი ანზელმ ფეიერბახი. პროფ. ნ. სერგეევსკი აღნიშნავს: „განიცადა რა მერყეობა, გამოწვეული ბუნებითი სამართლის ტენდენციით და მეტაფიზიკური ფილოსოფიის გავლენით, სისხლის სამართლის მეცნიერება მტკიცედ წავიდა ფეიერბახის მიერ დასახული გზით და მალე დაიკავა თავისი ახლანდელი ადგილი თავისთავად პოზიტიურ იურიდიულ მეცნიერებათა რიგში“. იმ მიზნებით, მეთოდით და შინაარსით, რაც კლასიკური მიმართულების მოძღვრებას ახასიათებს¹. ამაზე უფრო ნათლად შეუძლებელია იმ მნიშვნელობის და როლის დახასიათება, რომელიც შეასრულა ფეიერბახმა კლასიკური მიმართულების ფუძემდებლობის და მისი შემდგომი განვითარების საქმეში.

ა. ტრაინინი, თავის მხრივ, ა. ფეიერბახს სწორად თვლის კლასიკური სკოლის ფუძემდებლად—„основоположником классической школы“².

თავის მთავარ შრომაში ფეიერბახი მიზნად ისახავს სისხლის სამართლის ძირითადი ცნებების განხილვა-გადასინჯვას და ეს გადასინჯვა თავიდან ბოლომდე მიმდინარეობს მკაცრად დაცული დოგმატური მეთოდის საფუძველზე. დასაწყისში იგი იკვლევს საკითხს ზნეობისა და სამართლის ურთიერთობის შესახებ; ამ ორ დარგს ფეიერბახი მკვეთრად ჰყოფს ერთმანეთისაგან: მისი აზრით, ზნეობის დარგში ბატონობს თავისუფლება, ესაა ინდუქტიური მიზნის სფერო, სამართლის დარგი კი ემორჩილება აუცილებლობის კანონს. ეს გარემოება ავიწყდებათ იმ ავტორებს, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ ა. ფეიერბახი კანტის ნამდვილი და ერთგული მიმდევარია, მისი მოწაფეაო.

ფეიერბახის თეორია არსებითად პრევენციის ნაირსახეობას წარმოადგენს, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, იგი თავისი ბუნებით ზოგადი პრევენციის თეორიების რიცხვს ეკუთვნის. ფსიქოლოგიური იძულების თეორია ვარაუდობს დანაშაულობის წინასწარ აღდენას საზოგადოების წევრთა გრძნობადობაზე იმ ზემოქმედების გზით, რომელსაც ახდენს კანონით დაწესებული სასჯელის მუქარა. მოკლედ უნდა შევჩერდეთ ფეიერბახის თეორიის დახასიათებაზე.

¹ Русское угол. право, 1910, стр. 16.

² Всесоюзн. Правовая Академия, Материалы научн. сессии, № 2, 1941.

როგორც ცნობილია, ა. ფეიერბახი არის ავტორი იმ თეორიისა, რომელსაც „ფსიქოლოგიური იძულებით თეორია“ ეწოდება. განსაკუთრებულ ინტერესს წარმოადგენს მისი მოძღვრების ის ნაწილი, სადაც ფეიერბახი იკვლევს სასჯელის საფუძვლებს და ამასთან დაკავშირებით შეისწავლის ბრალეულობის ბუნებას და მისი ფორმების — განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის — შინაარსს. სწორედ აქ აშკარავდება ის შინაგანი კავშირი, რომელიც აერთიანებს მისი მოძღვრების ორ მთავარ ნაწილს: სასჯელისა და ბრალეულობის ცნებებს¹.

ფეიერბახის შეხედულებით, სისხლის სამართლის კანონის მოქმედებას აქვს არა მექანიკური, არამედ ფსიქოლოგიური ხასიათი. სახელმწიფოსათვის საშიში მოვლენის წარმოშობა უნდა იქნას აცილებული წარმოდგენათა მეშვეობით: სასჯელის წარმოდგენის ზემოქმედების გზით ადამიანის გრძნობებზე. აქედან გამომდინარეობს, რომ ყოველი კანონი და ყოველი სასჯელი როგორც თავის პირობებს გულისხმობს: 1. სისხლის სამართლის კანონის ცოდნას, ვინაიდან სადაც არაა წარმოდგენა კანონზე, მოვალეობაზე, რომელიც მოითხოვს გარკვეული მოქმედებისაგან თავის შეკავებას, და სასჯელზე როგორც უმოქმედობის გამომწვევ მიზეზზე, იქ შეუძლებელია, რომ მუქარამ მოახდინოს გავლენა ადამიანის განწყობილებაზე. 2. სისხლის სამართლის კანონის შეფარდებას ჩადენილ მოქმედებისადმი. კანონმა მისი წარმოდგენის საშუალებით ხელი უნდა შეუშალოს მის მიერ გათვალისწინებული მოქმედების ჩადენას. ადამიანმა უნდა იცოდეს, რომ მისი მოქმედება გათვალისწინებულია სისხლის სამართლის კანონით. 3. ფაქტი უნდა გამომდინარეობდეს სუბიექტის სურვილიდან, იგი ქმედობას უნდა წარმოადგენდეს, ვინაიდან, თუ ქმედობის მიზეზი არა სურვილია, არამედ გარეგანი მექანიკური

¹ A. Feuerbach, Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts, Erster Teil.

ფეიერბახის შესახებ საბჭოთა ლიტერატურაში იხ. А. Пионтковский, Угол.-правовые воззрения А. Фейербаха. Проблемы социалистического права, 1939, № 1. ა. პიონტოვსკი თვლიდა ფეიერბახს კანტის ფილოსოფიის მომხრედ.

ამ ახრის წინააღმდეგ გამოდიოდა ბ. ოშეროვიჩი — К вопросу об угол.-правовых воззрениях Анселяма Фейербаха. ВИЮН, Ученые записки, вып. II, 1941, стр. 261—287.

პირობები, სისხლის სამართლის კანონის გავლენა გამორიცხულია: კანონი მოქმედობს მხოლოდ ფსიქოლოგიურად.

ამ სამ დებულებას თვლის ფეიერბახი დასჯადობის პირობებად; ისინი გულისხმობენ: 1. გონებას — კანონის შემეცნებისათვის. 2. მსჯელობის უნარს — მოქმედებისადმი კანონის მიყენების მიზნით. 3. ადამიანის ნებისყოფის, სურვილის მიმართულებას სამართლის დარღვევისადმი.

მაგრამ რომ ვეცნობით ამ პირობებს, იბადება ისეთი შთაბეჭდილება, რომ ყველაფერი, რაც ზემოთ იყო აღნიშნული, თითქოს ეკუთვნის მხოლოდ განზრახვის სფეროს და, მაშასადამე, ამ თეორიის მიხედვით სასჯელი იხსნება, თუ მოქმედება ჩადენილია განზრახვის გარეშე. შეიძლება დაიბადოს აზრი, რომ ფეიერბახის მიერ დასახელებული სამი ძირითადი პირობა გულისხმობს მხოლოდ ისეთ შემთხვევებს, როცა სუბიექტი ასრულებს რომელიმე დანაშაულს განზრახ და ამგვარად თითქოს იკარგება საფუძველი გაუფრთხილებლობის დასჯადობისათვის.

ეს მოსაზრება სავსებით სწორია, ფეიერბახი ირვალისწინებს მას და ცდილობს დაამტკიცოს, რომ ზემოთ აღნიშნული პირობები თანაბრად გამოიყენება როგორც განზრახვის, ისე გაუფრთხილებლობის დროს.

ამრიგად, ფეიერბახმა, აიღო რა ამოსავალ წერტილად მოძღვრება სასჯელის შესახებ, განავითარა იგი და ლოგიკური თანმიმდევრობით მივიდა ბრალეულობის საკითხის გამოკვლევამდე. მის თეორიაში სასჯელისა და ბრალეულობის ცნებები ერთმანეთთან განუყრელად არის დაკავშირებული. ფეიერბახის კონსტრუქციის თავისებურებას წარმოადგენს ის, რომ იგი თავისი სისტემის გადმოცემას იწყებს სასჯელის ცნების დამუშავებით და მხოლოდ შემდეგ მსჯელობის თანდათანობით გაშლის და განვითარების გზით იძლევა ბრალეულობის საერთო ბუნების და მისი ცალკეული ფორმების დახასიათებას.

თითქმის ყველა იურისტი, ამბობს იგი, განსხვავებას განზრახვასა და გაუფრთხილებლობას შორის ხედავს იმაში, რომ პირველი შეადგენს ნებისყოფის მართლსაწინააღმდეგო მიმართულებას, ხოლო მეორე გონების ან საერთოდ შემეცნების ძალის ნაკლოვანებას. მაგალითის სახით მას მოჰყავს ქვისტორპის და კლეინშროდის შეხედულება, რომლის მიხედვით გაუფრთხილებლობა არის გონების ნაკლი.

ფეიერბახი აკრიტიკებს ამ შეხედულებას და მეტად საინტერესოა იმ მოსაზრებების გაცნობა, რომლებიც მან გამოთქვა ამ თეორიის წინააღმდეგ.

გაუფრთხილებლობა რომ მარტოოდენ გონების სფეროს ეკუთვნოდეს, წერს იგი, მაშინ როგორ გავასხვავებდით გაუფრთხილებლობით ჩადენილ დანაშაულს შემთხვევით ჩადენილისაგან? შემთხვევითია ისეთი დანაშაული, რომელიც წარმოიშვა მხოლოდ ბუნების კანონების ძალით პიროვნების გადაწყვეტილების ყოველივე მონაწილეობის გარეშე. სწორედ ასეთია იმ დანაშაულთა ნიშნები, რომლებიც წარმოიშვება მხოლოდ შემეცნების ნაკლოვანების ან შეცდომის გამო. ჩვენ მუდამ არ შეგვიძლია რეფლექსიის მეშვეობით აღმოვაჩინოთ ის, რისი აღმოჩენაც გვსურს, შევნიშნოთ ის, რაც გვევალება. ამიტომ თუ გაუფრთხილებლობა არ გამომდინარეობს მართლწინააღმდეგი გადაწყვეტილებიდან ან სურვილიდან და მხოლოდ გონების ნაკლოვანებას შეადგენს, მაშინ ისპობა ყოველი ზღვარი კულპოზურ¹ და შემთხვევით დანაშაულს შორის და მაშინ ჩვენ უნდა ვაღიაროთ ამ ორიდან ერთი: ან კანონები, რომლებიც სჯიან გაუფრთხილებლობას, უსამართლოა ანდა ის, რაც აქამდის მიჩნეული იყო შემთხვევით დანაშაულად, უნდა ისჯებოდეს.

როგორ შეიძლება დაეუშვათ გაუფრთხილებლობის დასჯადობა, თუ მისი არსი უნდა ექძიოთ გონების სფეროში და თუ სურვილი არ ღებულობს მასში არაერთარ მონაწილეობას? გონების შეცდომები, როგორც ასეთი, არ შეიძლება დაისაჯოს არც მორალური და არც სამართლებრივი პრინციპების მიხედვით. მორალური გაუფრთხილებლობა ისჯება მხოლოდ იმით, რომ ადგილი ჰქონდა მოვალეობის საწინააღმდეგო სურვილს (მაშასადამე, დადებით-ბოროტ ნებისყოფას), რომ კანონების ხსოვნის მოვალეობა დარღვეულია მორალური მოთხოვნების შეუსრულებლობის გამო და ამ გზით მოხდა მოქმედება, რომელიც, რამდენადაც მას ვაკუთვნებთ ნებისყოფის უ ა ხ ლ ე ს ა ქ ტ ს, სრულიად არაბრალეულია (მორალურად განურჩეველია და შემთხვევითია), მაგრამ რამდენადაც ის მდგომარეობა, საიდანაც გამომდინარეობს ეს შემთხვევითი მოქმედება, ბრალეულია, ე. ი. მასში გამოისახება ბოროტი ნებისყოფა, ეს მოქმედებაც ღირსია სასჯელისა.

¹ კულპოზური—გაუფრთხილებლობით ჩადენილი.

გაუფრთხილებლობა¹, ამრიგად, მორალური იდეების თვალსაზრისით, მიმართებითი ცნებაა და განზრახვისაგან გამოირჩევა მხოლოდ იმით, რომ განზრახვის დროს სურვილის უშუალო აქტი, რომლისგანაც დამოკიდებულია გარკვეული ფაქტი, ხდება კანონის შეგნებული დარღვევით, ხოლო გაუფრთხილებლობის დროს სურვილის უშუალო აქტი, თუმცა ხდება ამგვარი შეგნების გარეშე, მაგრამ ისე, რომ ეს შეგნება მაინც გამომდინარეობს კანონების განზრახ დარღვევიდან. მაშასადამე, მორალური გაუფრთხილებლობა დასჯადია არა ნებისყოფის უახლოესი აქტის, არამედ ნებისყოფის შორეული აქტის მიხედვით, რომელიც განზრახ დარღვევას წარმოადგენს. რომ გამოვთიშოთ ეს უკანასკნელი მომენტი, კმედობა ღებულობს მხოლოდ შემთხვევით ხასიათს და დასჯადობას ეკარგება საფუძველი².

იგივე ითქმის სამართლებრივი დასჯადობის შესახებ. როდესაც ლაპარაკობენ გაუფრთხილებლობაზე, მხედველობაში აქვთ, რომ არსებობდა საწინააღმდეგო მდგომარეობის, ე. ი. წინდახედულობის მოვალეობა. გაუფრთხილებლობის დასჯადობის საფუძველს შეადგენს ის, რომ გაუფრთხილებლობის დროს ირღვევა კანონი, რომელიც ადამიანს აკისრებს სათანადო დაკვირვებულობის მოვალეობას. მაგრამ როგორ, რა გზით ირღვევა ეს მოვალეობა, ეს კანონი?

ეს მოვალეობა, ფეიერბახის სიტყვით, არ შეიძლება დარღვეულიყნას კვლავ შეცდომის გზით. ამგვარად რომ ვიმსჯელოთ, ჩვენ უნდა დაეუშვათ სულ ახალი შეცდომების შემთხვევები და ამას დასასრული არ ექნებოდა. მოვალეობის დარღვევა უნდა ვეძიოთ, საბოლოო ანგარიშში, მართლწინააღმდეგ განზრახვაში.

ფეიერბახის აზრით, არსებობს კანონი, რომელიც საზოგადოების ყოველი წევრისაგან მოითხოვს, რომ მან თავის ყოფაქცევაში გამოიჩინოს სათანადო ყურადღება და წინდახედულობა. გაუფრთხილებლობით მოქმედი არღვევს ამ კანონს; თუმცა მას უშუალოდ არ სურს დანაშაულებრივი შედეგი, მაგრამ მან დაარღვია საერთო ნორმა, რომელიც წინდახედულ ყოფაქცევას მოითხოვდა და ამიტომ უნდა მოიხადოს სასჯელი. ამაში გამოიხატება გაუფრთხილებლობის ნებისყოფითი ხასიათი.

¹ ფეიერბახი ხმარობს ლათინურ ტერმინებს: culpa (გაუფრთხილებლობა) და dolus (განზრახვა).

² იქვე, 53.

მაშასადამე, ფეიერბახის მოძღვრების მიხედვით, განზრახვა შეადგენს გაუფრთხილებლობის დასჯადობის წინაპირობას და ამგვარად ბრალეულობის ორივე ფორმა გაერთიანებულია და დამყარებული ნებისყოფითი აქტის საფუძველზე¹.

ფეიერბახის კონცეფცია მეტისმეტად ხელოვნურია. ფაქტურად მან აღიარა „განზრახვი გაუფრთხილებლობის“ არსებობა. ჯერ კიდევ კლეინი ეკითხებოდა ფეიერბახს: გაუფრთხილებლობა გამოიხატება მხოლოდ წინდახედულობის მოვალეობის დარღვევაში თუ საჭიროა კიდევ სუბიექტის გარკვეული დამოკიდებულება კონკრეტულ მანერაზე შედეგისადმი? თავდაპირველად ფეიერბახი უარყოფდა უკანასკნელის აუცილებლობას. მისი აზრით, საკმარისია, თუ სუბიექტმა გამოიჩინა უყურადღებობა, შემდეგ იგი პასუხს აგებს ამ მოვალეობის დარღვევის შედეგებისათვის. ყველა გაუფრთხილებელი დელიქტის დროს, მაშასადამე, თანაბრად ირღვევა, ერთი და იგივე ბრძანება, მოქმედ პირს შეერაცხება არა მკვლელობა, სხეულის დაზიანება, ცეცხლის წაქიდება. არამედ სათანადო მზრუნველობის უქონლობა. გაუფრთხილებლობა არაა პირის დამოკიდებულება შედეგთან, იგი უკვე თავისთავად წარმოადგენს დელიქტს, სახელდობრ, დანაშაულებრივ უმოქმედობას².

ფეიერბახის მოძღვრებამ ბრალის შესახებ ღრმა გავლენა მოახდინა სისხლის სამართლის შემდგომ განვითარებაზე; იგი ძირითად ხაზებში შეთვისებული იყო მრავალი კრიმინალისტის მიერ³.

4

ბრალის ნებისყოფითს ბუნებას აღიარებდა ჰეგელიც. მისი სიტყვით, ქმედობა უნდა შეერაცხოს ადამიანს მხოლოდ როგორც

¹ იქვე, 57.

² ფეიერბახმა თავისი კონცეფცია გაატარა ბავარიის 1913 წლის სისხლის სამართლის კოდექსში, რომლის 64 მუხლი ადგენს: „ყოველი ქვეშევრდომი მოვალეა არ ჩაიდინოს საშიში მოქმედება და ყოველ საკმეში მოიქცეს სათანადო ყურადღებით და წინდახედულობით...“

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში არსებობს პროფ. მ. ისაევის შრომა — К вопросу о политической оценке идей классической школы уголовного права в первой половине XIX века (Сборник VI ученых трудов Военно-Юридической Академии, 1947). აგრეთვე ა. გერცენზონი, К изучению истории уголовно-правовых теорий XVIII—XIX вв., 1947.

³ ლეფლერი ასახელებს: ტიტმანს, მარტინს, ჰენკეს, ვებტერს, ბაუერს და სხვ.

„ნებისყოფის ბრალად“. ჩემი ქმედობა ბრალად შეიძლება შემერაცხოს, რამდენადაც მე ვიცი ამის შესახებ. ოდიშოსს, რომელმაც მოკლა თავისი მამა და არ იცოდა ეს, არ შეიძლება ბრალდება წაუყენოთ მამის მკვლელობაში. ძველი კანონმდებლობანი არ ნიაწერდნენ სუბიექტურ მომენტს ისეთ მნიშვნელობას, როგორც თანამედროვენი, ამიტომ ძველად დაწესებული იყო თავშესაფარი იმ მიზნით, რომ ადამიანს გადაერჩინა თავი შურისძიებისაგან¹.

მოკლედ უნდა შევჩერდეთ ჰეგელის სკოლის წარმომადგენელთა შეხედულებების გადმოცემაზე. მაგალითის სახით მოგვყავს კესტლინის და ბერნერის შეხედულებები, რომლებიც აწვითებენ ჰეგელის მოძღვრებას ბრალეულობის შესახებ.

ჰეგელის გამოჩენილი მოწაფე კესტლინი, თავისი მანწავლეობის მიბაძვით, სამართალს განსაზღვრავს როგორც ზნეობას ობიექტური ყოფიერების ფორმით, როგორც ზნეობის ყველა ფორმა, სამართალიც წარმოადგენს საერთო და კერძო ნებისყოფის იგივეობას². უმართლობა არის სამართლის მიმართ წინააღმდეგობა; იგი იგივეობის უარყოფაა, ისაა, რომ კერძო ნებისყოფა გარეგანი ყოფიერების სფეროში არაა იდენტური საერთოსთან. მაგრამ ეს მხოლოდ უმართლობის განყენებული ცნებაა ან მისი შესაძლებლობა. უმართლობა იქცევა ნამდვილ უმართლობად ანუ დანაშაულად მაშინ, როცა კერძო ნებისყოფა შეგნებულად ეწინააღმდეგება საერთო ნებისყოფას³.

კესტლინი სასჯელს ასაბუთებს ჰეგელის სქემის მიხედვით და აცხადებს, რომ დანაშაულის მოხსნა არის უარყოფის უარყოფა და იგი უნდა წარმოადგენდეს სამაგიეროს მიზლვას, თანასწორი ზომის და ღირებულების პრინციპის თანახმად⁴.

ნებისყოფის განვითარებაში კესტლინი ასხევეებს ორ სტადიას: ბუნებრივსა და ცნობიერ ნებისყოფას. მხოლოდ უკანასკნელი წარმოადგენს ნამდვილ, თავისუფალ ნებისყოფას, ნებისყოფის თვითგამორკვევას. ყოველი მოვლენა არის როგორც პირობა, ისე განპირობებული. ბრალეული ნებისყოფის წყაროს არჩევანის თავისუფლება წარმოადგენს. ნებისყოფა თავისუფალია მხოლოდ აზროვნების მე-

¹ Hegel, Rechtsphilosophie, § 117.

² Köstlin, Neue Revision der Grundbegriffe des Criminalrechts, 1845. 21.

³ იქვე, 28.

⁴ იქვე, 45.

შეგობით. კესტლინი ასხევეებს Absicht-ს და Vorsatz-ს. Vorsatz-ის საწინააღმდეგოდ იგი თვლის შემთხვევას; ცალკე გამოყოფილია გაუფრთხილებლობა. გაუფრთხილებლობის არსს იგი ხედავს ცოდნის ნაკლოვანებაში, შეცდომაში, რომლის თავიდან აცილება შესაძლო იყო. გაუფრთხილებლობა ყოველთვის გამოხატავს ნებისყოფის უარყოფით მოქმედებას. ნებისყოფის ამ უარყოფით-ბოროტ მიმართულებაში არის რაღაც დადებით-ბოროტი, სახელობრ, „იმ პირობის ცოდნა და სურვილი, რომლიდანაც ვითარდება მართლწინააღმდეგი შედეგი, როგორც რეალურად შესაძლო შედეგი“¹.

ამ სიტყვებში მკაფიოდ გამოთქმულია ჰეგელიანელთა შეხედულება გაუფრთხილებლობაზე, რომელიც მათ ნებისყოფის მოვლენად მიაჩნიათ; განზრახვას და გაუფრთხილებლობას ისინი განიხილავენ ერთ და იმავე თვალსაზრისით; მათი შეხედულებით, ორივეს აქვს ნებისყოფითი ბუნება. სუბიექტმა იცოდა და მას სურდა ის პირობა, რომელმაც გამოიწვია დანაშაულებრივი შედეგი, მაშასადამე, აქაც გამოისახება გარკვეული ნებისყოფითი დამოკიდებულება ამ შედეგთან. ამ აზრის მცდარობა უკვე აღნიშნული იყო იურიდიულ ლიტერატურაში: აქ პირობა და განპირობებულობა არეულია ერთმანეთში, სუბიექტს გაუფრთხილებლობის დროს არა აქვს არავითარი წარმოდგენა იმ მიზეზობრივ კავშირზე, რომელიც არსებობს მის მოქმედებასა და დამდგარ შედეგს შორის.

კესტლინი განზრახვას ჰყოფს ორ სახედ: 1. პირდაპირი განზრახვა და 2. არაპირდაპირი განზრახვა; იგი ასხევეებს პირდაპირი განზრახვის შემდეგ სახეებს: ა) სუბიექტი ითვალისწინებს დანაშაულებრივ შედეგს, როგორც თავისი მოქმედების აუცილებელ შედეგს; ბ) სუბიექტის განზრახვა მიმართულია შედეგის აბსტრაქტულ შესაძლებლობაზე, ე. ი. იგი ითვალისწინებს მხოლოდ შედეგის დადგომის შესაძლებლობას და ევენტუალურად ეთანხმება მის დადგომას (ევენტუალური განზრახვა); გ) შესაძლოა ორივე შემთხვევის ღამთხვევა: სუბიექტი ისწრაფვის გარკვეული შედეგისადმი, მაგრამ ამავე დროს იგი ითვალისწინებს კიდევ სხვა შედეგის შესაძლებლობას და ეთანხმება მის დადგომას.

რაც შეეხება არაპირდაპირ განზრახვას, კესტლინი მას ათავსებს პირდაპირ განზრახვასა და გაუფრთხილებლობას შორის და განიხილავს მას როგორც ორი ელემენტის—luxuria-სი და impetus-ის—

¹ კესტლინი, დასახ. შრომა, 228.

„შინაგან ერთიანობას“. ამგვარად, კესტლინი ლებულობს ბრალის შემდეგ ფორმებს:

1. პირდაპირი განზრახვა ორი — გარკვეული და გაურკვეველი სახით;

2. არაპირდაპირი განზრახვა, რომელიც მოიცავს თვითმედონებას და სულიერ აღლეებას, აფექტს.

3. გაუფრთხილებლობა, რომელიც კესტლინს ესმის მხოლოდ არაცნობიერი გაუფრთხილებლობის მნიშვნელობით. უკვე აღნიშნული იყო, რომ ეს უკანასკნელი მას გაგებული აქვს როგორც ნებისყოფის მანკი — უარყოფით-ბოროტი ნებისყოფა.

მეორე ჰეგელიანელმა, ბერნერმა, ბრალეულობის პრობლემას მიუძღვნა სპეციალური მონოგრაფია¹. ბერნერი შერაცხვას განსაზღვრავს როგორც სუბიექტისათვის რაიმე ობიექტურის მიწერას, ნიკუთვნებას. შერაცხვა არის მსჯელობა, მის საფუძველს შეადგენს მოქმედების ცნება. მოქმედებას ბერნერი განიხილავს როგორც გარეგანი და შინაგანი მომენტების სინთეზს: მოქმედების ცნებაში შეერთებულია გარეგანი ფაქტი და ნებისყოფა, რამდენადაც იგი გამოიხატება ამ გარეგან ფაქტში. ამგვარად, ელებულობთ წონასწორობას ნებისყოფასა და გარეგან ფაქტს შორის, მაგრამ შესაძლოა ამ წონასწორობის დარღვევა: ან გადაწონის გარეგანი მხარე და მაშინ გვაქვს გაუფრთხილებლობა, ან კარბობს ნებისყოფის მომენტი და ამ შემთხვევაში ადგილი აქვს მცდელობას².

ბერნერი, ჰეგელიანელთა მთელ სკოლასთან ერთად, აღიარებს განზრახვის ნებისყოფითს ბუნებას. მაგრამ რჩება საკითხი გაუფრთხილებლობის ბუნების შესახებ.

ბერნერი აღნიშნავს იმას, რომ არსებობს ამ საკითხის გადაჭრის მრავალი უშედეგო ცდა. სხვადასხვა ავტორები ეძებდნენ გაუფრთხილებლობაში ნებისყოფის მომენტს. ზოგიერთმა კი, ჩათვალა რა ეს უიმედო საქმედ, მოინდომა ამ ცნების განდევნა სისხლის სამართლიდან.

გაუფრთხილებლობის კონსტრუქციისათვის ბერნერი მიმართავს გაუფრთხილებლობის იმ ელემენტს, რომელსაც, მისი აზრით, აქვს თვითნებისობის, სპონტანობის თვისება. ამგვარ სპონტანურ აქტად იგი თვლის ყურადღებას. ყურადღება წარმოადგენს ნებისმიერ მოქმედებას. და, მაშასადამე, მისი შეწყვეტა — ნებისმიერ უმოქმედობას. სწორად ამბობენ, რომ ყურადღება წარმოადგენს ერთ-ერთ

¹ Berner, Grundlinien des criminalistischen Imputationslehre, 1843.

² დასახ. შრომა, 175.

თითქოს დაქვემდებარებულ მოვლენას, რომელსაც მაინც აქვს დიდი მნიშვნელობა, ვინაიდან „ყურადღების გარეშე არაფერი არ არსებობს სულსათვის, იგი ანიჭებს მას არსებობას“. ცნობიერება არის მანათობელი ცენტრი ადამიანის შინაგან სამყაროში — სადაც იგი მიიმართება, ყოველგან ფენს თავის შუქს; მაგრამ იგი უნდა მიიმართებოდეს იმაზე, რაც ადამიანის მოვალეობას შეადგენს. ეს მიმართულება, ეს ყურადღება არის ადამიანის ძირითადი ზნეობრივი მოქმედება და ის განუწყვეტლივ მოითხოვს თავის განახლებას.

ბერნერმა წამოაყენა განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის შემდეგი კლასიფიკაცია:

1. გარკვეული განზრახვა, ე. ი. განზრახვა, რომელიც მიმართულია შედეგის რეალურ შესაძლებლობაზე.

2. გაურკვეველი ანუ ევენტუალური განზრახვა, ე. ი. განზრახვა, მიმართული შედეგის უბრალო შესაძლებლობაზე.

1. ცნობიერი გაუფრთხილებლობა.

2. არაცნობიერი გაუფრთხილებლობა¹.

ჩვენ ზემოთ მოკლედ დავახსიანეთ სისხლის სამართლის მეცნიერების კლასიკური მიმართულების ზოგიერთი წარმომადგენლის თეორიები ჩვენ მიერ დაყენებული მთავარი პრობლემის შესახებ. განხილული იყო ფეიერბახის, კესტლინისა და ბერნერის თეორიების მთავარი დებულებანი. სისხლის სამართლის მეცნიერებაში საერთოდ მიღებულია აზრი, რომ ფეიერბახი კანტის ფილოსოფიური სისტემის მიმდევარია, მაგრამ მისი თეორიის გაცნობა გვარწმუნებს, რომ იგი ზოგიერთ ძირითად საკითხში შორდება კანტს. რაც შეეხება ბრალეულობას, ფეიერბახი მის საფუძვლად თვლის ნებისყოფას და იძლევა კონსტრუქციას, რომელიც გამოირჩევა იმით, რომ საბოლოოდ გაუფრთხილებლობაც აგებულია განზრახვის ცნებაზე და ამ გზით შექმნილია უცნაური კონსტრუქცია, რომელსაც მართებულად „განზრახვი გაუფრთხილებლობა“ უწოდეს.

დახასიათებული იყვნენ აგრეთვე ცნობილი ჰეგელიანელები — კრიმინალისტები კესტლინი და ბერნერი. ისინიც თავიანთ თეორიებს ბრალის შესახებ ნებისყოფის ცნებაზე ამყარებენ.

ნებისყოფა იურიდიულ ლიტერატურაში სხვადასხვანაირად არის გაგებული. სისხლის სამართალში ნებისყოფა ესმით შემდეგი მნიშვნელობით:

¹ დასახ. ზომმა, 246—253.

1. ნებისყოფა როგორც სურვილი, ნებისყოფის ცალკეული აქტი.

2. ნებისყოფა როგორც მუდმივი ფსიქიკური მიდრეკილება, ნებისყოფის ცალკეული აქტების სუბსტრატი.

3. ნებისყოფა როგორც ხასიათი, ადამიანის ინდივიდუალობა.

არსებობს კიდევ სხვა კონცეფციები, მათ შორის აქ უნდა აღვნიშნოთ ეგრეთწოდებული ნორმატივისტული თეორია, რომელიც განსაკუთრებული სიმკვეთრით გამოთქვა კელზენმა. კელზენი ცდილობს დაამტკიცოს, რომ ნებისყოფის ცნება, რომლითაც სარგებლობს სამართლის მეცნიერება, ფსიქოლოგიურ ცნებას არ წარმოადგენს. ფსიქოლოგიაში მიღებული ნებისყოფა, — წერს იგი, — არის თვითდაკვირვების გზით დასადგენი ემპირიული ფაქტი, რომელიც არსის სფეროს ეკუთვნის. ეთიკისა და იურისპრუდენციის ნებისყოფა კი არის ნორმის, $\chi \epsilon \rho \alpha \rho \sigma \iota \varsigma$ თვალსაზრისით შექმნილი კონსტრუქცია, რომელსაც ადამიანის სულიერ ცხოვრებაში არავითარი კონკრეტული მოვლენა არ შეესაბამება¹.

სხვა დასკვნა შეუძლებელიც არის იმ თეორიის ავტორისათვის, რომელმაც უარყო მეცნიერებაში საერთოდ მიღებული ექსპლიკატიური მეთოდი და იურისპრუდენცია გამოაცხადა იაეთ დარგად, სადაც გამოყენებული უნდა იქნას მხოლოდ ნორმატიული მეთოდი. სამართლის მეცნიერებიდან მან განდევნა ყველაფერი, რასაც თუნდაც შორეული კავშირი აქვს სინამდვილესთან, ემპირიულ ფაქტებთან. ანვითარებს რა თანმიმდევრობით თავისი მოძღვრების ძირითად დებულებას, კელზენი მიდის იქამდის, რომ სამართლის დარგში სრულიად უარყოფს სოციალური ცხოვრების ან ფსიქიკური ფაქტების შესწავლის საჭიროებას. მისთვის სამართალი მხოლოდ ფორმალური კონსტრუქციების დარგია, სადაც მიზნობრივობის კანონზე დამყარებული კვლევადიების მეთოდების გამოყენება დაუშვებლად არის მიჩნეული. აქედან გასაგებია კელზენის აზრი იმის შესახებ, რომ იურიდიულ მეცნიერებაში მიღებულ ნებისყოფის ცნებას ნებისყოფის ფსიქოლოგიურ ცნებასთან საერთო არაფერი აქვსო.

5

იმ მიზნით, რომ უფრო სრულად გავეცნოთ ბრალეულობის ბუნების საკითხის დაყენებას ჩისხლის სამართლის მეცნიერებაში, ჩვენ დავახასიათებთ კრიმინალისტ-კლასიკოსის ბინდინგის შეხედუ-

¹ Kelsen, Hauptprobleme, 1923, 146.

ლებას. ბინდინგის თეორია ბრალეულობის შესახებ გამოიჩენს თავისებური ნიშნებით. იგი იმდენად თავისებურია, რომ კლასიკური სკოლის დახასიათებისას არ შეიძლება მას ღუშვილით ავუაროთ გვერდი. ბინდინგის თეორიას რომ ვეცნობით, ირკვევა, რომ ამ კრიმინალისტსაც ბრალეულობის საფუძვლად მიჩნეული აქვს ნებისყოფა, ისიც, მაშასადამე, ნებისყოფის თეორიის მომხრეა, მაგრამ, როგორც დავინახავთ შემდგომი გადმოცემიდან, ნებისყოფის ცნებაში მას შეაქვს ისეთი შინაარსი, რომელიც ფსიქოლოგიურისაგან ძალიან დაშორებულია. ამგვარად, ბინდინგის მაგალითი მოწმობს, თუ რა მეცნიერულად მიუღებელ შედეგებს იძლევა კლასიკური სკოლა ბრალეულობის საკითხის დამუშავების დარგში.

ბინდინგის თეორიის გასაგებად პირველ ყოვლისა საჭიროა იმის დახასიათება, თუ როგორ ესმის მას „მოქმედება სამართლებრივი მნიშვნელობით“. ბინდინგისათვის „მოქმედება სამართლებრივი მნიშვნელობით“ არის ადამიანის განხორციელებული ნებისყოფა. სამართლებრივი მოქმედება — ეს არის განხორციელებული იურიდიულად რელევანტური ნებისყოფა. მსჯელობას, რომელშიაც გამოთქმულია, რომ ნებისყოფა იყო მოცემული მოქმედების მიზეზი, იურიდიული შერაცხვა ეწოდება; ის, რაც შეერაცხება, სუბიექტის გარეშეა. ბინდინგის აზრით, გამოთქმა „შერაცხადობა“ არაა ზუსტი და უკეთესი იქნება არ ვიხმაროთ იგი და შევცვალოთ სიტყვით — „დელექტუარიანობა“. არ უნდა იქნას ერთმანეთში არეული ბრალად შერაცხვა და მიზეზობრივი კავშირის დადგენა ნებისყოფასა და შედეგს შორის. ნებისყოფასა და შედეგს შორის მიზეზობრივი კავშირის უარყოფა იმავე დროს გამორიცხავს ბრალად შერაცხვას, მაგრამ დადებითი პასუხი მიზეზობრიობის არსებობის კითხვაზე სრულიადაც არ უდრის შერაცხვას, ვინაიდან უკანასკნელი თავის ამოცანას ზედან არა იმაში, რომ დაამტკიცოს ნებისყოფის მიზეზობრიობა მოქმედებისათვის, არამედ იმაშიც, რომ, გარდა ამისა, დაადგინოს, რომ ნებისყოფა მოიცავდა მიზეზობრიობას, რომ ფაქტი არა მხოლოდ გამოწვეული იყო ნებისყოფის მოქმედებით, არამედ განხორციელებულ ბრალეულ ნებისყოფას წარმოადგენს¹.

ბინდინგი იკვლევს მოვალეობის საფუძველს. კონკრეტული მოვალეობა წარმოიშვება ნორმის შინაარსის ცოდნის გზით. მოვალეობა წარმოიშვება არა უშუალოდ ნორმით, არამედ საზოგადოების წევრთა მიერ კანონის შინაარსის გაცნობის საშუალებით. ბინ-

¹ Die Normen, II, 98.

ღინგის სიტყვით, ვინც არ იცოდა მის მიერ დარღვეული ნორმა (აკრძალვა ან ბრძანება), ის არ სჩადის დანაშაულს, ვინაიდან მისთვის ჯერ არ წარმოშობილა მოვალეობა და მისი მოქმედების შესაფასებლად სულერთია — ეს უცოდინარობა მოხდა მისი ბრალით თუ ბრალის გარეშე. რომის სამართლის დებულებამ — „სამართლის უცოდინარობა საზიანოა“¹, ან, უფრო ზუსტად, იმ დამახინჯებულმა ცნებამ, რომელიც შემდეგში შექმნა იურისპრუდენციამ, ბინდინგის აზრით, სისხლის სამართალში დიდი ვნება მიაყენა.

ბინდინგის მოძღვრებაში ცენტრალური ადგილი უკავია მართლწინააღმდეგობის შეგნების ანუ, რაც იგივეა, „ნორმისადმი წინააღმდეგობის შეგნების“ ცნებას. ამ ძირითადი ცნების განმარტების გარეშე სრულიად გაუგებარი რჩება როგორც საერთოდ მისი სისხლის სამართლის სისტემა, ისე კერძოდ, მისი მოძღვრება ბრალეულობის შესახებ. თვითონ იგი არაერთხელ ხაზგასმით აღნიშნავს იმ პკიდრო კავშირს, რომელიც „ნორმის ცოდნას“ და ბრალეულობას შორის არსებობს. მოვალეობა რომ წარმოიშობოდეს უშუალოდ ნორმით, — წერს იგი, — მოვალეობის დარღვევას ადგილი ექნებოდა ყოველთვის, როდესაც ადამიანის ნებისყოფა ახორციელებს აკრძალულს. აკრძალულის სურვილი ყოველთვის იქნებოდა ბრალეული, მაგრამ მოძღვრება ბრალის შესახებ შეუძლებელია, თუ არ გამოვედით იმ ვარაუდიდან, რომ ბრალეულმა იცოდა კანონი, რომელიც მას მოვალეობას აკისრებდა.

ბრალს აქვს სხვადასხვა მნიშვნელობა, მაგრამ ვიწრო აზრით იგი ნიშნავს დელიქტის სუბიექტურ მხარეს. დანაშაულის შედგენილობის დაწყებამდე ბრალი იურიდიული მნიშვნელობით ჯერ არაა და მთელი შედგენილობა წარმოადგენს სუბიექტური ბრალის თანდათანობით განხორციელებას, დელიქტის ყოველი ნაწილი გამსკვალულია სუბიექტური ბრალით და მისი რეალიზაციით. ამიტომ უფრო სწორი იქნება, თუ არ ვუწოდებთ ბრალს დელიქტის დაწყებითს მომენტს. იგი მთელი რგოლის ერთ-ერთი ელემენტი და ემსგავსება მართლწინააღმდეგობის ელემენტს, რომელსაც განუყრელად უკავშირდება. ბინდინგი ეთანხმება ეტკერის აზრს, რომ მართლწინააღმდეგობა არაა დანაშაულებრივი შედგენილობის ცალკეული ნიშანი, იგი მთელი შედგენილობის თვისებაა და ნიშნავს იმას, რომ აკრძალვა მოიცავს უკანასკნელს.

ყოველი ბრალი სამართლებრივი მოვალეობისადმი წინააღმდეგობას წარმოადგენს — ამით ამოიწურება მისი არსი. ბრალის სა-

¹ „Ignorantia juris nocet“.

კითხვაში არ შეიძლება მორალური საზომების შეტანა. ბრალი სამართლის საერთო ცნებაა, იგი გამოდის სისხლის სამართლის ფარგლებიდან და უკანასკნელი იცნობს არადასჯად ბრალსაც. იგი შეადგენს არა მარტო სისხლის სამართლის, არამედ სამოქალაქო სამართლის პასუხისმგებლობის საფუძველს. ხშირად პასუხისმგებლობას ბრალის გარეშეც აქვს ადგილი, ამიტომ დაუშვებელია ბრალის განსაზღვრა მარტივად როგორც პასუხისმგებლობის საფუძველსა, უფრო დაუშვებელია თვით მისი როგორც პასუხისმგებლობის განსაზღვრა. მაგრამ, რა თქმა უნდა, იგი თითქმის ყოველთვის შეადგენს სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველს. ბრალი ამოიწურება მისი წინააღმდეგობით სამართლისადმი. ამ დამოკიდებულების გამორიცხვა ბრალის განსაზღვრიდან ბინდინგს მიაჩნია „მომაკვდინებელ ცოდვად“ იურიდიული მეთოდის მიმართ.

მართლწინააღმდეგი მოქმედების ჩადენა შესაძლოა მხოლოდ ნებისყოფის განხორციელების გზით. ამის შესაბამისად ნებისყოფითი მომენტი არ შეიძლება გამოთიშული იქნას ბრალის ცნებიდან. ბრალეული მთელი დანაშაულებრივი ქმედობაა და ამდენად არ შეიძლება ბრალი მივაკუთვნოთ ამ ქმედობის ერთ რომელიმე პუნქტს, მაგალითად, შედეგს. ბინდინგი უარყოფს იმ შეხედულებასაც, რომელიც ბრალს განსაზღვრავს როგორც ფსიქიკურ და პოკიდებულებას ობიექტურად მართლწინააღმდეგ შედეგისადმი; ისტორიულად, — ამბობს იგი, — ერთი და იგივე შედეგი შესაძლოა იყოს როგორც ობიექტურად მართლწინააღმდეგი, ისე ობიექტურად ნებადართული, ფსიქიკური დამოკიდებულება შედეგისადმი საესეებით ერთნაირია როგორც აკრძალულ, ისე ნებადართულ მოქმედებებში. ფსიქიკური დამოკიდებულება გამოიხატება გრძნობებსა და წარმოდგენებში, მაგრამ ბრალეული ნებისყოფის განხორციელებაში მოცემულია ბევრად მეტი, ვიდრე მხოლოდ გრძნობებისა და წარმოდგენების ურთიერთობა.

ის ფსიქიკური საფუძველი, რომლიდანაც იზადება ცალკეული ბრალეული გადაწყვეტილება, არ უნდა იქნას გაიგივებული ბრალთან. კრიმინალისტები განიხილავენ განზრახვას და გაუფრთხილებლობას არა როგორც ბრალს, არამედ როგორც „ბრალის შედეგს“ (ჰაგენი), ან როგორც „ბრალად შერაცხვის წინამძღვრებს“ (ბირლინგი), ანდა როგორც „ადამიანში პასუხისმგებლობის წყაროს შემეცნების საშუალებებს“ (კოლმანი, ტეზარი და სხვა ს ი მ პ ტ ო მ ა ტ ი კ ე ბ ი). დიდი ხანია, რაც ცდილობენ ბრალის სახეების გაიგივებას მათ „მოჩვენებით სულიერ საფუძველებთან“. კრიმინალის-

ტები ამტკიცებდნენ, რომ განზრახვა „ნებისყოფის მანკია“, ხოლო გაუფრთხილებლობა — „გონების მანკი“. ტეზარმა განზრახვის თავისებურება აღმოაჩინა „გრძნობის არანორმალურ ცხოვრებაში“, ხოლო, რაც შეეხება გაუფრთხილებლობას, იგი მას მიაჩნია „წარმოდგენათა ასოციაციის ნაკლოვანებად“. ჰიპელი, თავის მხრივ, ბრალის ორი ფორმის განსხვავებას ხედავს განსხვავებულ ეთიკურ გაკიცხვაში, რომელსაც იმსახურებს ადამიანის ყოფაქცევა: განზრახვის შემთხვევაში დაიგმოა ე გ ო ი ზ მ ი, გაუფრთხილებლობის დროს კი — მ ო უ ფ ი ქ რ ე ბ ლ ო ბ ა.

ბინდინგი უარყოფს და მკაცრად აკრიტიკებს ყველა ამ შეხედულებას; ისინი მისთვის სრულიად მიუღებელია, ვინაიდან არ აკმაყოფილებენ დოგმატური მეთოდის მოთხოვნებს. მაგრამ შემდეგი გადმოცემიდან ჩვენ დავინახავთ, რომ თვითონ ბინდინგი არღვევს ფორმალურ-დოგმატური მეთოდის სიწმინდეს და გადადის ისეთ სფეროში, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო სისხლის სამართლთან.

ბრალი, ბინდინგის აზრით, ყოველთვის წარმოადგენს „ცალკეული ადამიანის ბრალს ცალკეული მოქმედებისათვის“, იგი ცალკეული მოვლენაა, „წ ა მ ი ე რ ი ქ მ ე დ ო ბ ა ა“, რომელიც, შესაძლოა, სრულიად არ შეესაბამება ადამიანის ჩვევებს, მხოლოდ ამისთვის აგებს პასუხს ადამიანი და არა თავისი ხასიათისათვის, თავისი მუდმივი განწყობილებისათვის, თავისი ყოფაქცევისათვის დანაშაულის ჩადენამდე და მისი ჩადენის შემდეგ. ამიტომ სასამართლოს განაჩენი არის მხოლოდ მაჯელობა იმ ცალკეულ მოქმედებაზე, რომელიც ბრალდების საგანს შეადგენს. საქმე არ იცვლება იმის გამო, რომ მოსამართლე ბრალდებულის მიერ ჩადენილი ქმედობის გამო-სარკვევად მხედველობაში იღებს მის წინანდელ ცხოვრებას ან მის ყოფაქცევას დანაშაულის ჩადენის შემდეგ. ცალკეულ შემთხვევებში — რეციდივის და პროფესიული ან ჩვევითი დანაშაულობის დროს — კანონმდებელი ანგარიშს უწევს დანაშაულის წინანდელი ცხოვრების ფაქტებს მისი კონკრეტული ბრალის ხარისხის დასადგენად; მაგრამ მნიშვნელობა მაინც ამ უკანასკნელს აქვს.

ბრალს ბინდინგი განსაზღვრავს შემდეგნაირად: „ბრალი ვიწრო მნიშვნელობით არის ნებისყოფის მოქმედება, მოკლედ, ქმედობა-უნარიანი პირის ნებისყოფა როგორც მართლწინააღმდეგობის მიზეზი, ან ქმედობაუნარიანი პირის ნებისყოფა, მიმართული მართლწინააღმდეგობაზე“. ეს მართლწინააღმდეგობა შეიძლება გამოიხატოს მოქმედების ან უმოქმედობის სახით; იგი მიზეზობრივად გან-

პირობებულია ბრალით, რამდენადაც უკანასკნელი ხორციელდება მოქმედებით ან უმოქმედობით.

ბრალი და მასთან ერთად დელიქტი არ არსებობს:

1. როდესაც მართლწინააღმდეგობა არ შეადგენდა სურვილის საგანს. ყოველი ბრალი ნებისყოფის ბრალია, და არა აზრის. ყველაზე უარესი აზრები და მოუფიქრებლობა შეიძლება განხილულ იქნას როგორც დამოუკიდებელი ბრალეულობა მხოლოდ მორალური სამსჯავროს და არა სამართლის წინაშე.

2. როდესაც მართლწინააღმდეგობა სურდა არაქმედუნარიან პირს და

3. როცა მართლწინააღმდეგ გადაწყვეტილებას ჯერ არ გამოუწვევია მიზეზობრივად მოქმედება. ბრალი დანაშაულის შინაგანი ნებისყოფითი მხარეა. ბუნებრივია, რომ ბრალეული ეწოდოს იმას, ვინც მიიღო დანაშაულის ჩადენის გადაწყვეტილება, მაგრამ ეს სიტყვათხმარება ბინდინგს სავსებით სწორად არ მიაჩნია, ვინაიდან მოცემულ მომენტსა და უახლოეს წუთს შორის ჯერ კიდევ შეიძლება ბევრი რამ გამოიცვალოს.

თუ, — ამბობს ბინდინგი, — ბრალი არის ნებისყოფა, მიმართული მართლწინააღმდეგობაზე, ხოლო დელიქტი — განხორციელებული ბრალი, ორივე ცნების სწორი გაგება დამოკიდებულია ამ საკითხის გადაჭრაზე: რას ნიშნავს მართლწინააღმდეგობის სურვილი? ეს საკითხი კი იყოფა ორ შემდეგ საკითხად: რა დამოკიდებულებაში არიან დელიქტებში ნებისყოფა და მოქმედება, ნებისყოფა და წარმოდგენა?

იძლევა რა პასუხს ამ კითხვებზე, ბინდინგი პირველ ყოვლისა საჭიროდ ცნობს ფსიქიკური მოვლენების — ნ ა ტ ვ რ ი ს ა და ს უ რ ვ ი ლ ი ს მკაფიოდ განსხვავებას. ვინც ნატრულობს, იგი თავის წარმოდგენათა ტყვეობაში იმყოფება და არ ზღუდავს თავისი ფანტაზიის აღმაფრენას მიზეზობრიობის კანონის მოსაზრებით. სწორედ ამიტომ მას შეუძლია ინატროს შეუძლებელი. მაგრამ იმის გამო, რომ ნებისყოფა ნიშნავს მიზეზობრივ მომენტს ადამიანში, შეუძლებელის მიზეზი კი წარმოუდგენელია, ამიტომაც შეუძლებელის სურვილიც არ არსებობს. ამგვარად, ნატვრა მიდის უფრო შორს, ვიდრე სურვილი. მოვლენათა კანონზომიერ დინებისაგან ნატვრის დამოუკიდებლობის გამო ნატვრა და სურვილი შეიძლება კიდევ ეწინააღმდეგებოდეს ერთმანეთს. ბინდინგის სიტყვით, ამ ორი მოვლენის არასაქმარ განსხვავებამ ცუდი გავლენა იქონია ბრალეულობის შინაარსის კვლევა-ძიების საქმეში. ამტკიცებენ, — წერს იგი, — რომ

ის, რაც ადამიანს არ აქვს წარმოდგენილი, არ შეიძლება გახდეს ნებისყოფის საგანი, და ის, რაც მას წარმოდგენილი აქვს, მაგრამ არ სურს, არ შეიძლება, ბევრ შემთხვევაში მაინც, განხილული იყოს როგორც ნებისყოფის საგანი. სწორედ იმიტომ, რომ კულპოზური დელიქტების შედეგები არ შეადგენენ სურვილის საგანს, გაუფრთხილებლობა მიჩნეულია ბრალეულობის ისეთ ფორმად, სადაც ნებისყოფა თითქოს არ არსებობს. ბინდინგი გამოდის ამ შეხედულების წინააღმდეგ.

უახლესი ფილოსოფია, — წერს იგი, — შეისწავლიდა საკითხს „არაცნობიერი ნებისყოფის“ შესახებ. ბინდინგი, შოპენჰაუერის და ედ. ჰარტმანის ფილოსოფიაზე დაყრდნობით, ამტკიცებს, რომ ნებისყოფის საგნად შეიძლება გახდეს ისიც, რაც ადამიანს არა აქვს წარმოდგენილი. ადამიანს ხშირად სურს რაიმე სწორედ იმიტომ, რომ არ შეუძლია ეს წარმოიდგინოს. ფიზიკოსს ან ქიმიკოსს, რომლებიც ექსპერიმენტს ატარებენ, სურთ გაიგონ, თუ როგორი იქნება მისი შედეგები. ჩვენ არ ვიცით, რა მოხდება და ეს გვაიძულებს უცნობი X-ის გამოწვევას. ნებისყოფა არის ის, რაც ხდის ადამიანს მოვლენათა მიზეზად, მათ ავტორად, მათი. დინება დამოუკიდებელია ადამიანის წარმოდგენებისაგან. მიზეზი მოქმედებს მოვლენებზე არა ისე, როგორც ის წარმოდგენილი აქვს ადამიანს, არამედ მიზეზობრიობის კანონის საფუძველზე, ადამიანის ნატურისაგან დამოუკიდებლად. ნატურა ეკუთვნის წარმოსახვის სფეროს, ხოლო ნებისყოფა — სინამდვილის სამყაროს. ბინდინგი დასძენს: იურისტისათვის არსებობს იმის სურვილი, რაც არაა წარმოდგენილი, და სწორი იქნებოდა, ნუ ვიჭონიებთ შიშს ფსიქოლოგების წინაშე და შემოვიღოთ ისეთი ტერმინოლოგია, რომელიც იურიდიულ შეხედულებებს შეესაბამება.

როდესაც, — განაგრძობს ბინდინგი, — ჩვენ ვახდენთ, ზნეობრივ დებას გარეგან ქვეყანაზე, არ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ გვსურს მიზეზები და არა მათი შედეგები. „თუ ნებისყოფა შეადგენს კაუზალურ მომენტს ადამიანში, მაშინ ის, რაც ადამიანის მიერ მიზეზობრივად არის მიყენებული, ყოველთვის შეადგენს სურვილის საგანს, მიუხედავად იმისა, წინათ მას წარმოდგენილი ჰქონდა ეს თუ არა ის, რასაც ჩვენ მიზეზობრივად ვიწვევთ, ჩვენი ქმედობაა. ჩვენ უნდა ვცნოთ ის, როგორც ჩვენი ნებისყოფის შედეგი“¹.

¹ იქვე, 318. ამის შესახებ აღნიშნული იყო, რომ ტურისტები, რომელიც, მთიდან გადაიჩეხა, თავისი სიკვდილის მსურველი არ იყო, იგი შენიღბული თვითმკვლეელი არაა (Exner).

გასაგებია, რომ ამ დებულების აღიარება იძლევა ფართო შე-
საძლებლობას ნებისყოფის საფუძველზე ბრალეულობის ორივე ძი-
რითადი ფორმის კონსტრუქციისათვის. ყოველივე სიძნელე, რომე-
ლიც წინ ელობება ამ საქმეს, უკვე იმთავითვე მოხსნილია. ბინდინგმა
აღიარა, რომ მიზეზებთან ერთად ადამიანს სურს ყველა მათი შე-
დეგი და ამით, რა თქმა უნდა, გაადვილა დაყენებული საკითხის
გადაჭრის ამოცანა. ბრალის ბუნების გამოკვლევისას ბინდინგის
წინაშე წამოიჭრა კითხვა: როგორ უნდა იქნას დასაბუთებული არა-
ცნობიერი გაუფრთხილებლობა? როგორ უნდა დამტკიცდეს მისი
ბუნების იგივეობა ბრალის სხვა ფორმებთან? ამ სიძნელის გადასა-
ლახავად და იმ დებულების დასასაბუთებლად, რომ ბრალის ყოველ
ფორმას აქვს ნებისყოფითი ხასიათი, ბინდინგი დასაშვებად ცნობს,
რომ არსებობს „*არა ცნობიერი ნებისყოფა*“, ე. ი. ნების-
ყოფა, რომელსაც წარმოდგენა არ უკავშირდება და ამის შედეგად
მართლწინააღმდეგი მოქმედების ჩამდენი ადამიანი უნდა იქნას
ცნობილი ბრალეულად, მიუხედავად იმისა, შეცნობილი ჰქონდა მას
თუ არა თავისი მოქმედების შედეგები. ეს აზრი, რომელიც ძალიან
მოგვაგონებს შუა საუკუნეთა სქოლასტიკოსების შეხედულებას¹,
ბინდინგს სისხლის სამართლებრივი თეორიის უმაღლეს მიღწევად
მიაჩნია და იგი ვერ ამჩნევს მის უშინაარსობას და ცნობიერების
ფაქტებთან შეუსაბამობას. ფსიქოლოგია, როგორც მეცნიერება,
„*არა ცნობიერი ნებისყოფა*ს“ არ იცნობს.

6

ზემოთ ჩვენ განვიხილეთ ბრალეულობის ფორმების კონსტრუქ-
ცია, რომელიც აგებულია ნებისყოფის ისეთ ცნებაზე, რომელსაც
არაფერი აქვს საერთო ფსიქოლოგიის დარგში შემუშავებულ ნე-
ბისყოფის ცნებასთან.

იმ თეორიების მიხედვით, რომლებიც უკვე იყო დახასიათებუ-
ლი, ჩვენ შეგვიძლია გამოვიტანოთ დასკვნა, რომ იურისტები, ბრა-
ლეულობის პრობლემის შესწავლისას, ჰქმნიან სხვადასხვა სისტე-
მებს, რომლებშიც მთავარი ადგილი მიკუთვნილი აქვს *ნების-
ყოფას*. ყველა ზემოთ გადმოცემული და განმარტებული თეორია
თავის საფუძველად აღიარებს ნებისყოფას და ნებისყოფის მეშვე-
ობით ცდილობს გააერთიანოს ბრალეულობის ცალკეული ფორმები.
მაგრამ ნებისყოფის ცნება მათ ესმით თავისებურად. ეს არაა ის

¹ თომა აკვინელის მოძღვრებას, რომლის თანახმად „შედეგი პოტენცია-
ლურად არსებობს მიზეზში“ — „*effectus enim virtute praeexistit in causa*“.

ცნება, რომელსაც იძლევა ფსიქოლოგია. იურისტებმ, მათი სპეციალური მიზნების შესაბამისად, შეაქვეთ ამ ცნებაში ისეთი შინაარსი, რომელიც ფსიქოლოგიური მეცნიერებისათვის უცხოა, უცნობია.

ნებისყოფის თეორიას ჩვენ ვხვდებით აგრეთვე გერმანელი კრიმინალისტიის ჰიპელის მოძღვრებაში, რომელიც იმავე კლასიკურ მიმართულებას ეკუთვნის¹.

ბრალის სხვადასხვა ფორმების შესწავლისას ჰიპელი იკვლევს ნებისყოფის შინაარსს და მოცულობას. იგი იძლევა პასუხს კითხვაზე — მოქმედების რომელი შედეგები შეადგენენ სურვილის საგანს? მისი აზრით, ასეთად უნდა ჩაითვალოს:

1. მოქმედი პირისათვის სასურველი შედეგები, დამოუკიდებლად მათი დადგომის ალბათობის ხარისხისა; „სასურველი“ ჰიპელს ესმის იმ მნიშვნელობით, რაც მიღებულია ჩვეულებრივ სიტყვათხმარებაში, როგორც ის შედეგები, რომელთაც სიამოვნების გრძნობა უკავშირდება, რომელთა დადგომას აქვს ადამიანისათვის დადებითი გრძნობადი ღირებულება. შედეგები უნდა იყოს სასურველი გადაწყვეტილების მიღების მომენტში და არა ქმედობის ჩადენის შემდეგ. ამავე დროს არა აქვს მნიშვნელობა იმას, თუ ალბათობის რა ხარისხით არის მოსალოდნელი შედეგის დადგომა: შედეგის დადგომა შეიძლება წარმოდგენილია არა მხოლოდ როგორც აუცილებელი ან საეგებისო, არამედ როგორც მხოლოდ შესაძლებელი ანდა კიდევ ძნელად მოსალოდნელი.

იმ შემთხვევაში, როცა სუბიექტს სურდა რამდენიმე დასჯადი შედეგი, ადგილი აქვს სათანადო დანაშაულთა იდეალურ ერთობლიობას. სხვანაირად დგას საკითხი, როცა სუბიექტს წარმოდგენილი ჰქონდა რამდენიმე სასურველი შედეგი, როგორც ურთიერთ გამომრიცხველი. ამგვარ შემთხვევაში შეიძლება ლაპარაკი ალტერნატიულ განზრახვაზე.

2. სურვილის საგანს შეადგენენ აგრეთვე მოქმედების ის შედეგები, რომლებიც სუბიექტს წარმოდგენილი აქვს როგორც სასურველთან აუცილებლად დაკავშირებული, თუნდაც რომ ისინი მისთვის იყოს განურჩეველი ან არასასიამოვნო. ჰიპელს მოჰყავს მაგალითი: ვისაც სურს მოკლას მოწინააღმდეგე, რომელიც, როგორც მან ნამდვილად იცის, თავისი ოჯახის ერთადერთი მარჩენალია, იმას სურს არა მხოლოდ ადამიანის მოკლა, არამედ ოჯახის მარჩენალის მოსპობაც, ვინაიდან უკანასკნელი შედეგი აუცილებ-

¹ Hippel, Vorsatz, Fahrlässigkeit, Irrtum. Vergl. Darstellung... Allgöin. Teil, B. III, 494.

ლად არის დაკავშირებული პირველთან. ამავე დროს არაა საჭირო, რომ მას აუცილებლად მიაჩნდეს მოწინააღმდეგის სიკვდილი, იგი მას შეიძლება ითვალისწინებდა მხოლოდ როგორც შესაძლოს; მაგრამ მან იცის: თუ დადგა სასურველი შედეგი, აუცილებლად დადგება მეორეც და, მაშასადამე, სურვილის საგანს შეადგენს როგორც პირველი, ისე მეორე შედეგი.

ეს აზრი ჰიპელს ფსიქოლოგიურადაც სწორად მიაჩნია. მაგრამ საინტერესოა, როგორ ესმის მას „აუცილებლობა“? „აუცილებელის“ ცნება, — მსჯელობს იგი, — ლოგიკური თვალსაზრისით შეიძლება იყოს სადავო, მაგრამ აქ ლაპარაკია პრაქტიკული ცხოვრების ცნებაზე, ეს ცნება კი მკაფიოდ განსაზღვრულია. აუცილებლად ჩვენ მიგვაჩნია ჩვენი ყოფაქცევის ის შედეგები, რომლებიც გვეჩვენება იმდენად სარწმუნოდ, რომ არ ვფიქრობთ მათი არდადგომის შესაძლებლობაზე და უარვეყოფთ ამგვარ აზრს, როგორც უსაფუძვლოს. მაშასადამე, ჰიპელი აუცილებლობის საკითხს წყვეტს პრაქტიკული ცხოვრების საზომის მიხედვით.

3. ევენტუალური განზრახვა. ჰიპელი სვამს კითხვას: განზრახ გამოწვეულია თუ არა ის შედეგები, რომლებიც სუბიექტს არ სურდა, აგრეთვე არ მიაჩნდა მისი მისწრაფების საგანთან აუცილებლად დაკავშირებულად? ამრიგად, აქ ლაპარაკია მხოლოდ შესაძლო ან სააღბათო, მოქმედი პირისათვის თავის თავად განურჩეველ ანდა არასასიამოვნო შედეგებზე.

თანამედროვე სისხლის სამართალი, ამბობს ჰიპელი, იცნობს ბრალეულობის ორ ფორმას; ევენტუალური განზრახვა მესამე ფორმა კი არაა, იგი მხოლოდ განზრახვის სპეციალური სახეა, ერთ-ერთია იმ შემთხვევებიდან, როდესაც სუბიექტს სურდა თავისი მოქმედების შედეგი და მან უნდა აგოს პასუხი განზრახ მიყენებული შედეგისათვის. როგორც ვხედავთ, ჰიპელი ევენტუალური განზრახვის დროსაც გულისხმობს სურვილის არსებობას.

სისხლის სამართლის ლიტერატურაში და სასამართლო პრაქტიკაში, ჰიპელის სიტყვით, გაბატონებულია შეხედულება, რომლის თანახმად ევენტუალური განზრახვის დროს არსებობს შედეგის სურვილი, ხოლო თვითიმედოვნების დროს მოქმედ პირს „იმედი ჰქონდა, რომ შედეგი არ დადგებოდა“. გერმანიის საიმპერიო სასამართლო პირდაპირ სარგებლობდა ნებისყოფის იმ ცნებით, რომელიც ხალხშია მიღებული; ლიტერატურაშიც ბატონობს „ნებისყოფის თეორია“. ევენტუალური განზრახვის საკითხში სასამართლო პრაქტიკის და თეორიის მდგომარეობის შეფასებისას ჰიპელი მი-

დის იმ დასკვნამდე, რომ ევენტუალური განზრახვის შემადგენლობა აღწერილია სხვადასხვა გამოთქმებით, რომელთა წყაროს სალი პრაქტიკული გრძნობა შეადგენს და რომლებიც ხშირად აძლევენ მოსამართლეს დასაყრდენს განაჩენის გამოსატანად. მაგრამ, მეორეს მხრივ, ზღვარის გატარებაში სრული თანხმობა არაა. ჰიპელს მაინც არ აკმაყოფილებს ევენტუალური განზრახვის განსაზღვრა.

ჰიპელი აღნიშნავს, რომ მან დაყენებული საკითხის გარკვევის მიზნით მიმართა ფსიქოლოგიას და მისგან მოელოდა საჭირო განმარტებებს, მაგრამ ეს ცდა უშედეგო აღმოჩნდა: ფსიქოლოგია არაფერს ამბობს იმ პრობლემაზე, რომელიც მას აინტერესებდა. ფსიქოლოგების დუმის ამ დარგში ჰიპელი ხსნის იმ გარემოებით, რომ ისინი მხოლოდ შემთხვევით და მეტ წილად სრულიად ზერელედ იკვლევენ ნებისყოფის საგნის საკითხს, ე. ი. საკითხს იმის შესახებ, მოქმედების რომელი შედეგები შეადგენენ ნებისყოფის საგანს და რომელი არა. ფსიქოლოგებს ყურადღებიდან გამორჩათ ის დიდი მნიშვნელობა, რომელიც ამ საკითხს აქვს იურისტებისათვის. ამიტომ იურისტი იძულებულია საკუთარი ძალით შეისწავლოს ნებისყოფის საკითხი.

როგორც ცხოვრებაში, ისე სამართალსა და ფსიქოლოგიაში, — მსჯელობს ჰიპელი, — ნებისყოფის ცნება გამოიყენება ორი მნიშვნელობით: ვიწრო და ფართო აზრით. ვიწრო აზრით ნებისყოფის საგნად მიჩნეულია მოქმედების ის შედეგი, რომელიც ადამიანს სურდა, რადგან მხოლოდ სასურველი შედეგის წარმოდგენას შეუძლია გამოიწვიოს ნებისყოფის გადაწყვეტილება. მაგრამ სასურველ შედეგთან ერთად მოქმედს შეიძლება სურდეს სხვა შედეგებიც, რომლებიც მისთვის განურჩეველია ან ზოგჯერ არასასურველიც არის. უკანასკნელი ჰიპელს მიაჩნია სურვილად ფართო მნიშვნელობით.

ნებისყოფა ფართო მნიშვნელობით, ჰიპელის აზრით, ჩვეულებრივ სიტყვათხმარებაში მიღებულია და პრინციპში უდავოა, ვინაიდან ვინც უარყოფს ამ დებულებას, მან უნდა უარყოს ისიც, რომ საშუალება გარკვეული მიზნისათვის აგრეთვე სურვილის საგანს შეადგენს¹.

ჰიპელს მიზნად დასახული აქვს იმის დასაბუთება, რომ ევენტუალურ განზრახვასაც აქვს ნებისყოფითი ბუნება. ნასურვი, ამბობს იგი, არის მოქმედების ის შედეგი, რომლის წარმოდგენას ჰქონდა პრაქტიკული მნიშვნელობა სუბიექტის გადაწყვეტილებისა—

¹ დასახ. შრომა, 504.

თვის. აქედან უდავოდ გამომდინარეობს: როდესაც ცალკეულ შემთხვევაში, მხოლოდ როგორც შესაძლო წარმოდგენილ, განუზღვრელ ან არასასიამოვნო შედეგს ნებისყოფის გადაწყვეტილებისათვის ჰქონდა იგივე პრაქტიკული მნიშვნელობა, თითქოს სათანადო შედეგი წარმოდგენილი იყო როგორც აუცილებლად დაკავშირებული სასურველთან, — მაშინ აღნიშნული შედეგი აგრეთვე ნებისყოფის საგანს შეადგენს. განუზღვრელი, როგორც მხოლოდ შესაძლო წარმოდგენილი. შედეგები ყოველთვის სურვილის საგანს შეადგენენ, ვინაიდან მათი არდადგომის იმედი არასოდეს არ იყო მოქმედების გადაწყვეტი მოტივი. სასურველი შედეგი განუზღვრელთან ერთად აქ სუბიექტისათვის უფრო მისაღებია, უმჯობესია. ვიდრე არსებული მდგომარეობა.

ამაში ხედავს ჰიპელი ევენტუალური განზრახვის გამართლებას და თანაც ამ ხაზით გაჰყავს მას ზღვარი ევენტუალურ განზრახვასა და თვითიმედოვნებას შორის. ფსიქოლოგიურად ბრალის ორივე ფორმას შორის საერთოა ის, რომ სუბიექტი მოქმედებდა, მიუხედავად იმისა, რომ მას ჰქონდა მართლწინააღმდეგი შედეგის წარმოდგენა.

მაგრამ რაში უნდა ვეძიოთ განსხვავება ბრალის ცალკეულ სახეებს შორის?

ამ განსხვავებას ჰიპელი ხედავს ფსიქოლოგიურ შედეგენილობათა განსხვავებაში, რომელიც იძლევა საფუძველს მოქმედი პირის ეთიკური გაკიცხებათვის. განზრახვის დროს ეგოიზმი აიძულებს ადამიანს თავისი პირადი მიზნები დააყენოს უფრო მაღლა, ვიდრე მართლწესრიგის მოთხოვნების შესრულება. გაუფრთხილებლობის დროს კი მოქმედება გამოწვეულია მოუფიქრებლობით. მაშასადამე, ერთ შემთხვევაში გაკიცხვის საგანია ეგოიზმი, ხოლო მეორეში — ნოუფიქრებლობა.

განზრახვის სფეროს ჰიპელი აკუთვნებს შემდეგ შემთხვევებს:

1. როდესაც სუბიექტს სასურველად მიაჩნდა მართლწინააღმდეგი შედეგი.

2. როდესაც შედეგი წარმოდგენილი იყო როგორც აუცილებლად დაკავშირებული იმ შედეგთან, რომლისაკენაც იგი ისწრაფვოდა.

3. როდესაც შედეგი წარმოდგენილი იყო როგორც მხოლოდ შესაძლო და მის დადგომას სუბიექტი გულგრილად უყურებდა.

4. როდესაც შედეგი წარმოდგენილი იყო როგორც შესაძლო, ხოლო თავის თავად არასასურველი იყო სუბიექტისათვის, მაგრამ

უკანასკნელი ამჯობინებდა მის დადგომას, ვიდრე ხელის აუებას თავისი მიზნის განხორციელებაზე.

გაუფრთხილებლობა მოუფიქრებლობის მაჩვენებელია.

1. არაცნობიერი გაუფრთხილებლობის დროს მოუფიქრებლობა იმაში მდგომარეობს, რომ სუბიექტი საერთოდ არ ფიქრობს მართლსაწინააღმდეგო შედეგზე.

2. ცნობიერი გაუფრთხილებლობის დროს კი მოუფიქრებლობა გამოიხატება იმით, რომ შესაძლოდ წარმოდგენილი შედეგის არდადგომის იმედმა მიიყვანა ადამიანს დანაშაულის ჩადენამდე¹.

„მოვალეობის საწინააღმდეგო წინდაუხედაობა“ — ესაა გაუფრთხილებლობის შინაარსი და ამ წინდაუხედაობის განსაზღვრისათვის ჰიპელი იყენებს როგორც ობიექტურ, ისე სუბიექტურ მასშტაბს. მაგრამ მართლწინააღმდეგი მოქმედების „თავიდან აცილების მოვალეობა“ გულისხმობს სათანადო შესაძლებლობის არსებობას. ვინაიდან „არავის არ ეკისრება მოვალეობა შესაძლებლობის ზევით“ („ultra posse nemo obligatur“).

ჰიპელი, როგორც იყო ნათქვამი, „ნებისყოფის თეორიის“ წარმომადგენელია და გასაგებია, რომ იგი ცდილობს დაამტკიცოს ნებისყოფის არსებობა ევენტუალური განზრახვის შემთხვევაში.

სისხლის სამართლის ლიტერატურაში ვხვდებით შეხედულებას, რომელიც უარყოფს ევენტუალურ განზრახვას როგორც ბრალეულობის დამოუკიდებელ სახეს. ამ შეხედულებას ემხრობიან. მაგალითად, შტოსი და ბარი.

შტოსი მიუთითებს, რომ ევენტუალური განზრახვის შემთხვევაში თეორია ცნობს, რომ სუბიექტი თანხმობას აცხადებდა შედეგის დადგომაზე. მაგრამ შტოსს ასეთი აზრი ხელოვნურ კონსტრუქციად მიაჩნია, იგი არ შეესაბამება სინამდვილეს, ვინაიდან ნებისყოფა დაშვებულია იქ, სადაც იგი რეალურად არ არსებობს. შტოსია სიტყვით, ევენტუალური განზრახვის დროს არის არა შედეგის სურვილი, არამედ გამოწვეული საშიშროების სურვილი, განზრახ განსაცდელში ჩაყენება². ევენტუალური განზრახვის კონსტრუქცია, წამოყენებული შტოსის მიერ, თავისი აღნაგობით თითქოს მოგვაგო-

¹ Hippel, *დასახ. შრომა*, 511.

² Stouss. *Dolus eventualis und Gefährdung*, Zeitschrift für die ges. Strafw., B. 15, 1895.

ნებს გასული საუკუნის პირველი ნახევრის კრიმინალისტიკის, შტიუბელის თეორიას, — შტიუბელიც ლაპარაკობს განსაცდელში განზრახ ჩაყენებაზე; განსხვავება იმაშია, რომ შტიუბელი ამ ცნებას იყენებს *casus*-ს მიმართ, ხოლო შტოსი ცდილობს მისი მეშვეობით ევენტუალური განზრახვის ბუნების ახსნას, დასაბუთებას.

7

გერმანელი კრიმინალისტიკის ბაროს თეორიაც ბრალის შესახებ ნებისყოფის ცნებაზეა აგებული. ნებისყოფა ამ ავტორსაც თავისებურად აქვს გაგებული. იგი იძლევა ნებისყოფის შემდეგ განსაზღვრას.

ადამიანს აქვს მისწრაფება განვითარდეს თავისი შინაგანი ბუნების შესაბამისად და მოახდინოს ზემოქმედება გარეგან ქვეყანაზე. მთელი სიცოცხლის მანძილზე არსებული ეს მისწრაფება არის ნებისყოფა, რომელიც ვითარდება და არა ცნობიერიდან გადადის ცნობიერ მდგომარეობაში. შეიძლება კიდევ ითქვას, რომ ნებისყოფა თვით ცალკეული პიროვნებაა, რამდენადაც იგი განიხილება როგორც მისწრაფების ძალა¹. ამ მისწრაფების საფუძველზე ვითარდებიან გარკვეული მიზნები, რომელთა მეშვეობით ადამიანი ნახულობს თავისი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას.

პირველად მოვლენად ბარი თვლის მისწრაფებას შინაგან, ფსიქიკურ ან გარეგან შედეგისაკენ. ვინაიდან ნებისყოფა მიმართულია იმაზე, რაც უნდა განხორციელდეს, იგი უკავშირდება მიზეზობრიობის წარმოდგენას: ადამიანს თავისი თავი წარმოდგენილი აქვს როგორც მიზეზი იმისა, რაც სურვილის საგანს შეადგენს. ბარი, ისე როგორც ბინდინგი, ასხვავებს ნატვრასა და სურვილს. შესაძლოა შეუძლებელის ნატვრაც. სურვილის საგანია მხოლოდ განხორციელებადი, ის, რაც მოხდება ჩვენი მოქმედების მეშვეობით.

ნებისყოფა მიიმართება გარკვეულ შედეგზე, მაგრამ უკანასკნელს შეიძლება უკავშირდებოდეს სხვა შედეგებიც. ის, რაც ჩვენი წარმოდგენით აუცილებლად უკავშირდება გარკვეულ შედეგს, ან როგორც მისი თანმხლები, ან მომდევნო, უფრო შორეული შედეგი, აგრეთვე უნდა ითვლებოდეს სურვილის საგნად. აქ შედეგების გაყოფა, ბარის აზრით, შეუძლებელია. ადვილი გასაგებია, თუ რა მნიშვნელობა აქვს ამ აზრს ევენტუალური განზრახვის ცნებისათვის.

ნებისყოფა, ბარის შეხედულებით, არის ადამიანის მდგომარეობა, რამდენადაც იგი ქმედითად ისწრაფვის რაიმესაკენ, და

¹Bar, Gesetz und Schuld im Strafrecht, B. II, 1907, 307.

იმავე დროს აქვს შეგნება, რომ იგი ამის მიზეზია¹. მაგრამ იმ შედეგთან ერთად, რომლისკენაც მისწრაფვიან, სურთ აგრეთვე ის შედეგებიც, რომლებიც მასთან განუყრელად არის დაკავშირებული. ამგვარად, შესაძლოა ხშირად ადამიანს სურდეს ისეთი შედეგები, რაც მისთვის არასასიამოვნოა, იმის გამო, რომ ისინი ან აუცილებლად უკავშირდება სასურველ შედეგს ანდა უკანასკნელის განხორციელების საშუალებას წარმოადგენს.

მაგრამ გულგრილობა, განუჩევლობა რომელიმე შედეგის მიმართ არასოდეს არაა მისდამი მისწრაფება. რასაკვირველია, განუჩეველი შედეგიც ნასურვია, თუ მოქმედი პირი ფიქრობს, რომ ის აუცილებელ კავშირშია მისი მისწრაფების საგანთან. ბარი ხშირად სარგებლობს გამოთქმით: „აუცილებლად დაკავშირებულია“; უნდა აღინიშნოს, რომ ამ გამოთქმას იგი მიაწერს წმინდა სუბიექტურ მნიშვნელობას: მოქმედ პირს შედეგი წარმოდგენილი აქვს როგორც აუცილებელი.

ბარი სცნობს მხოლოდ პირდაპირ განზრახვას, რომელიც, მისი შეხედულებით არსებობს:

1. როდესაც ადამიანი ისწრაფვის გარკვეულ შედეგისაკენ, სურს იგი.

2. როდესაც შედეგი თავის თავად არასასურველია ანდა განუჩეველია, მაგრამ სუბიექტის წარმოდგენით იგი აუცილებელ დამოკიდებულებაშია იმ შედეგთან, რომელიც მისი მისწრაფების საგანს შეადგენს.

ყველა სხვა შემთხვევა, რომლებსაც ჩვეულებრივ აკუთვნებენ ევენტუალური განზრახვის დარგს, ბარის თეორიის მიხედვით გამოირიცხულია განზრახვის ცნებიდან. ბარი გადაჭრით უარყოფს ევენტუალურ განზრახვას, ვინაიდან იგი არ შეესაბამება ნებისყოფის იმ ცნებას, რომელიც ზემოთ იყო განმარტებული. ბარი, ისე როგორც შტოსი², ამტკიცებს, რომ ევენტუალური განზრახვა გულისხმობს ისეთ მდგომარეობას, სადაც ფაქტიურად არაა ის ფსიქიკური აქტი, რომელსაც ნებისყოფა ეწოდება. აქ სურვილის საგანი არაა ისე ფართოდ მოხაზული, როგორც ეს ჩანს, მაგალითად, ჰიპელის კონცეფციაში. ეს შევიწროება ნებისყოფის ცნებისა მტკიცდება იმით, რომ ბარი უარყოფს ევენტუალურ განზრახვას. ნებისყოფა ბარს

¹ დასახ. შრომა, 318.

² აღსანიშნავია, რომ შტოსი ევენტუალური განზრახვის შემთხვევას აკუთვნებს ცნობიერი გაუფრთხილებლობის სფეროს. Lehrbuch des oesterreichischen Strafrechts, 96,

ესმის უფრო ვიწროდ, ვიდრე ის საერთოდ გაგებულია „ნებისყოფის თეორიის“ წარმომადგენელთა შრომებში. ეს ნათლად ირკვევა, თუ ბარის შეხედულებას შევადარებთ იმ თეორიებს, რომლებიც ზემოთ იყო დახასიათებული.

გარდა ზემოთ დასახელებულებისა, შეიძლებოდა კიდევ სხვა იურისტების მიერ წამოყენებული თეორიების გადმოცემა და განმარტება. შეიძლებოდა, მაგალითად, ბირკმეიერის შეხედულების დახასიათება; ბირკმეიერი აგრეთვე „ნებისყოფის თეორიის“ მომხრეთა რიცხვს ეკუთვნის და ამტკიცებს, რომ „ბრალი მდგომარეობს ნებისყოფის თავისუფალ განსაზღვრაში დანაშაულისადმი“. ნებისყოფის თავისუფალი განსაზღვრა შესაძლოა იყოს პირდაპირი და მაშინ საქმე გვაქვს განზრახვასთან — მართლწინააღმდეგი შედეგი სურვილის საგანს შეადგენს, ან არაპირდაპირი და ამ შემთხვევაში გვაქვს გაუფრთხილებლობა. მოქმედ პირს შესაძლოა სურს დანაშაულებრივი მოქმედება და არა აქვს წარმოდგენა, რომ ის დანაშაულებრივია, მაგრამ მას უნდა ჰქონოდა და შეეძლო კიდევ ჰქონოდა ეს წარმოდგენა. ბირკმეიერის შეხედულება წარმოადგენს იმ იურიდიული კონსტრუქციების ნიმუშს, რომლებიც სრულიად მოწყვეტილია ცხოვრების კონკრეტულ ფაქტებს.

„ნებისყოფის თეორია“ გავრცელებულია არა მხოლოდ სისხლის სამართლის გერმანულ ლიტერატურაში. მას ჰყავს მრავალი მომხრე სხვა ქვეყნებშიც. საფრანგეთში ამ თეორიის წარმომადგენელია გარო, რომელიც წერს, რომ სისხლის სამართლის ბრალეულობის ცნებაში შედის ორი ელემენტი: განზრახვა და გაუფრთხილებლობა, რომლებიც გულისხმობენ ნებისყოფას იმ მნიშვნელობით, რომ დანაშაულებრივი აქტი ყოველთვის ნებისყოფის აქტია¹.

იმავე აზრს გამოთქვამს ვიდალი. გაუფრთხილებლობა, მისი სიტყვით, არის ნებისყოფის ნაკლოვანება, რომელიც მდგომარეობს საქირო ყურადღების, წინდახედულობის ნებისმიერ უგულვებელყოფაში და რაიმე ფაქტის სურვილში, რომლის შედეგები არ იყო გათვალისწინებული, თუმცა მათი გათვალისწინება შესაძლო იყო.

¹ Garraud, Précis de droit criminel, 1926, 186.

აქტი ნებისმიერია მიზეზის მხრით, ხოლო თავისი შედეგებით ნებისმიერი არაა¹.

იტალიელ კრიმინალისტთა შორის აქ შეიძლება დავასახელოთ კლასიკური სკოლის ცნობილი წარმომადგენელი — კარმინიანი, კარარა, ლუკინი. კარარა, ცდილობს რა გაუფრთხილებლობის ბუნების გამოარკვევას, წერს: კულპოზური (გაუფრთხილებლობით ჩადენილი) ფაქტები, რამდენადაც ისინი გამომდინარეობენ ნებისყოფის ნაკლოვანებიდან, მორალურად შეერაცხება ადამიანს, ვინაიდან ნებისმიერ აქტს წარმოადგენდა გონებრივი უნარის უძრავად გაჩერება. დაუდევარ ადამიანს თუმცა არ სურს სამართლის დარღვევა, მაგრამ მას მაინც სურს ფაქტი².

რევოლუციამდელ რუს კრიმინალისტთა შორის ბრალეულობის ნებისყოფითა თეორიას აღიარებდა ტაგანცევი. ტაგანცევის სიტყვით, პირი, რომელსაც აქვს შერაცხადობა, მხოლოდ მაშინ სჩადის დანაშაულებრივ და დასჯად ქმედობას, როდესაც იგი ამ ქმედობით გამოავლენს ამ უნარს, როდესაც ჩადენილი ხელყოფა გარკვეულ დამოკიდებულებაშია მოქმედის ცნობიერებასთან, მის ფსიქიკასთან, აშკარავენს მის სურვილს ანუ ნებისყოფას. ბრალეულობის არსს შეადგენს ნებისყოფა, ვინაიდან ყოველი ბრალეულობა წარმოადგენს ჩვენი ნებისყოფის, მოქმედებისადმი ჩვენი „თვითმიმართულების“ დეფექტს, მანკიერებას ან ნაკლოვანებას. აზრი თავის თავად, რა გინდ მანკიერი უნდა იყოს იგი. ეკუთვნის სინდისის სამსჯავროს და არა სისხლის სამართლის სასამართლოს. აშკარაა, რომ ნებისყოფის და დანაშაულებრივი ხელყოფის ურთიერთობას აქვს სხვადასხვა ნიუანსები, დაწყებული იმ შემთხვევით, როდესაც ჩვენი დანაშაულებრივი მოქმედება სავსებით შეესაბამება ჩვენ სურვილებს და გათავებული ისეთი ვნების მიყენებით ან კანონის დარღვევით, რაც დამნაშავის მიერ ქმედობის ჩადენის დროს გათვალისწინებული არ იყო. ბრალეულობის ეს ნიუანსები თანამედროვე დოქტრინაში დაყვანილია ორ ტიპამდე — განზრახვამდე და გაუფრთხილებლობამდე³.

¹ Vidal. Cours de droit criminel, 1906, 168.

იხ. აგოფოვ H. Donnedieu de Vahres, Traité élémentaire de droit criminel et de législation pénale comparée, 1943, 47.

² Carrara, Programma del corso di diritto criminale. parte generale. I, § 126.

³ Русское уголовное право, т. I, 1902, стр. 572.

მეორე რევოლუციამდელი რუსი კრიმინალისტი სერგეევსკი სხვადასხვანაირად ასაბუთებს განზრახვასა და გაუფრთხილებლობას. განზრახვის ელემენტებად იგი თვლის: ჩადენილის შეგნებას, შედეგების გათვალისწინებას და კანონწინააღმდეგობის შეგნებას. საინტერესოა, რომ სერგეევსკის აზრით, მოქმედების შინაგან შემადგენლობაში შედიან ისეთი ფსიქიკური ფაქტები, როგორიცაა, მოტივები, მიზნები, სურვილები, მაგრამ ყველა ეს მომენტი არ ეკუთვნის განზრახვის ცნებას. განსაკუთრებით ხაზს უსვამს იგი მოტივების მნიშვნელობას. რაც შეეხება გაუფრთხილებლობას, სერგეევსკი ემხრობა შტიუბელის კონსტრუქციას და ამტკიცებს, რომ ბრალის ეს ფორმა გულისხმობს ისეთი მოქმედების დასჯადობას, რომელიც წარმოადგენს ვნების მიყენების საშიშროებას. კანონი, მიმართავს რა ბრძანებით მოქალაქეებს, მოითხოვს მათგან, რომ თავი შეიკავონ არა მარტო იმ მოქმედებებისაგან, რაც თანაყოფიერ ზიანს აყენებს, არამედ აგრეთვე ისეთი მოქმედებისაგან, რომელიც შეიცავს მხოლოდ ზიანის საშიშროებას¹.

პოზნიშევი ბრალს განსაზღვრის დროს აღნიშნავს, რომ ეს არის ადამიანის ფსიქიკის დამოკიდებულება მის ყოფაქცევასთან, რომელიც არღვევს სისხლის სამართლის კანონს და რომელსაც კანონმდებელი უკავშირებს სასჯელს. მაგრამ იგი იქვე აყენებს კითხვას: როგორია პირის ფსიქიკის დამოკიდებულება მის ყოფაქცევასთან, რასაც კანონმდებელი სასჯელს უნდა უკავშირებდეს? და უპასუხებს, რომ ბრალი სისხლის სამართალში გულისხმობს სუბიექტის მიერ გამოვლინებულ ისეთ განწყობილებას, რომლის დროსაც იგი მოქმედებდა დანაშაულებრივად, თანაც მას ჰქონდა შეგნებული თავისი ყოფაქცევის დანაშაულებრივი ხასიათი ან, ყოველ შემთხვევაში, ამ შეგნების შესაძლებლობა და იგი იმყოფებოდა ისეთ გარემოებაში, რომ მას შეეძლო თავი შეეკავებინა მოცემული ყოფაქცევისაგან, განუვითარებელი რომ არ ჰქონოდა ამ უკანასკნელის საწინააღმდეგო გრძნობები და წარმოდგენები². ამ განსაზღვრას რომ ვეცნობით, ჩვენ ვღებულობთ ისეთ შთაბეჭდილებას, რომ მისი ავტორი თითქოს იზიარებს „ემოციის თეორიას“, მაგრამ ეს აზრი სწორი არაა, ვინაიდან შემდეგ იგი აკრიტიკებს ამ თეორიას.

¹ Русское уголовное право, 1910, 261.

² Основные начала науки уголовного права, 1912, стр. 266.

ზემოთ ჩვენ განვიხილეთ „ნებისყოფის თეორია“ და გავეცანით ამ თეორიის ვარიანტებს სხვადასხვა კრიმინალისტების შეხედულებათა მიხედვით. დახასიათებული იყო უმთავრესად გერმანელი იურისტების მოძღვრებები იმ მოსაზრებით, რომ სწორედ გერმანიაში იურიდიული აზრი ყველაზე მეტად ეტანებოდა დაყენებული პრობლემის შესწავლას და ამუშავებდა მას.

მაგრამ თვით გერმანულ ლიტერატურაში წარმოიშვა მიმდინარეობა, რომელიც გაბატონებული „ნებისყოფის თეორიის“ წინააღმდეგ გამოდიოდა. ამ მიმდინარეობის ყველაზე უფრო თვალსაჩინო წარმომადგენლად შეიძლება ჩაითვალოს ექსნერი. ჩვენ ამჟამად არ ვეხებით ექსნერის საკუთარ კონსტრუქციას, მხედველობაში გვაქვს მისი შრომის მხოლოდ ის ნაწილი, სადაც იგი არკვევს ნებისყოფის თეორიის ნაკლოვანებებს.

პრობლემა, რომელიც ექსნერს აინტერესებს, სისხლის სამართლის დარგის ერთ-ერთ ურთულეს პრობლემად უნდა ჩაითვალოს. ესაა გაუფრთხილებლობის ბუნების, მისი შინაარსის პრობლემა¹. იგი წარმოადგენს მთავარ დაბრკოლებას, რომელიც წინ ელობება ბრალეულობის ერთიანი ცნების კონსტრუქციას. მართლაც, შესაძლოა კიდევ იმის მტკიცება, რომ განზრახვას აქვს ნებისყოფითი ბუნება (თუმცა ნებისყოფის ცნება ერთგვარი ძალდატანებით გამოიყენება იმ შემთხვევებში, რომლებიც ცნობილია ევენტუალურად განზრახვის სახელწოდებით). მაგრამ ნებისყოფის ცნება თითქმის არ გამოიყენება მაშინ, როდესაც ადამიანს სრულიად არ ჰქონდა გათვალისწინებული თავისი მოქმედების შედეგები, ხოლო საერთოდ მიღებული ფორმულის თანახმად მას შეეძლო და უნდა გაეთვალისწინებინა ისინი.

ექსნერი ამ თვალსაზრისით აკრიტიკებს გაბატონებულ ნებისყოფის თეორიას. კრიმინალისტების აზრით, — წერს იგი, — ეთიკა და სამართალი მიმართავენ ადამიანის ნებისყოფას. ეთიკური და იურიდიული თვალსაზრისით ბრალეულად შეიძლება ჩაითვალოს მხოლოდ ადამიანის ნებისყოფა. ამგვარად, დებულება, რომ „ყოველი ბრალი ნებისყოფის ბრალია“ მიჩნეულია აქსიომად, რომელიც დამამტკიცებელ საბუთებს თითქმის არ საჭიროებს. სისხლის სამართლის სხვადასხვა თეორიების დავა აქ წყდება და მხოლოდ რამდენ-

¹ Exner, Das Wesen der Fahrlässigkeit, 1910.

ნიმე ავტორი უვარგისად და სადავოდ აცხადებს აღნიშნულ დებულებას. ამ წინააღმდეგობის მიზეზს ექსნერი ხედავს პირველ ყოვლისა იმაში, რომ გამოთქმა „ნებისყოფის ბრალეულობა“ გაგებულია სხვადასხვა მნიშვნელობით, რაც მეტად საზიანო შედეგების წყაროს წარმოადგენს. ეს გაურკვეველობა იწვევს მნიშვნელოვან თეორიულ და სისხლის სამართლებრივ-პოლიტიკურ შედეგებს¹.

მეტად საგულისხმოა ის თეორიები, რომლებიც უარყოფენ გაუფრთხილებლობას როგორც ბრალეულობის სახეს. შტიუბელი და ტონი ამტკიცებენ, რომ ბრალეულობის ერთადერთი სახეა განზრახვა. ისინი მოწადინებული არიან განდევნონ გაუფრთხილებლობა სისხლის სამართლიდან და კულპოზური დელიქტები ესმით როგორც ისეთი დელიქტები, რომლებიც განზრახვა აყენებენ განსაცდელში. სურვილი მართლწინააღმდეგი შინაარსით შეადგენს ყველა დელიქტის საფუძველს. ეგრეთწოდებული გაუფრთხილებელი დელიქტები განსხვავდებიან განზრახვი დელიქტებისაგან მხოლოდ იმით, რომ უკანასკნელ შემთხვევაში შედეგი სურვილის საგანს შეადგენს; მაგრამ თუ დავუშვებთ განსაცდელში არაეცნობიერ ჩაყენებას, ის უნდა მოიცავდეს *ex actus*-ის მთელ დარგს. შტიუბელი და ტონი, ექსნერის სიტყვით, მიხვდნენ, რომ არაეცნობიერი ჩაყენება განსაცდელში სრულიად მოკლებულია ბრალეულობის ნიშანს და ამიტომ საფუძვლიანად მიიჩნიეს, რომ ადამიანს ბრალად უნდა შეერაცხოს მხოლოდ განსაცდელში განზრახვი ჩაყენება. ისინი არაეცნობიერ გაუფრთხილებლობაშიც ცდილობენ ცნობიერი ბრალის მომენტის აღმოჩენას და ამ მიზნით წამოყენებული აქვთ ახალი ნორმები, რომლებიც კრძალავენ ცნობიერად ისეთი მდგომარეობის შექმნას, საიდანაც შესაძლოა წარმოიშვას ვნების საშიშროება, მაგალითად, სიმთვრალე, უყურადღებობა და ა. შ. აქ, როგორც თვით შტიუბელი და ტონი აცხადებენ,

¹ გაუფრთხილებლობის საკითხთან დაკავშირებით ექსნერს მოჰყავს შემდეგი სილოგიზმები:

1. ყოველი ბრალი არის ნებისყოფის ბრალი.
გაუფრთხილებლობა არის ბრალი.
გაუფრთხილებლად მოქმედს სურს შედეგები (ბინდინგი).
2. ყოველი ბრალი ნებისყოფის ბრალია.
გაუფრთხილებლად მოქმედს არ სურს შედეგები.
გაუფრთხილებლობა არაა ბრალი (ჰერცი).
3. ყოველი ბრალი ნებისყოფის ბრალია.
მხოლოდ იმას, ვინც მოქმედებს განზრახვით, სურს შედეგები.
გაუფრთხილებლობა არის განზრახვის სახე (ტონი).
და ა. შ.

ბრალად ადამიანს შეერაცხება არა გარკვეული შედეგის მიყენება, მაგალითად, მკვლელობა, თავისუფლების აღკვეთა, არამედ ადრინდელი (წინამავალი) საშიში მოქმედება — სიმთვრალე, სათანადო ცოდნის შეუთვისებლობა. სინამდვილეში ეს თეორია ვერ ახერხებს არაცნობიერი გაუფრთხილებლობის შემთხვევების ახსნას განსაცდელში განზრახი ჩაყენების თვალსაზრისით, უფრო სწორი იქნება ეთქვას, რომ იგი ჰქმნის ახალ შედგენილობებს. ცალკეული კულპოზური დელიქტები ჰქრება, გაუფრთხილებლობით მკვლელო, მაგალითად, ისჯება უყურადღებობისათვის, სიმთვრალისათვის და ა. შ.¹

იმავე დებულებიდან, რომ ბრალის საფუძველს შეადგენს ნებისყოფა, ზოგიერთი კრიმინალისტი აკეთებს დასკვნას, რომ გაუფრთხილებლობა არაა ბრალის სახე, რომ გაუფრთხილებელი მოქმედება არაა ბრალეული მოქმედება. ამგვარ აზრს გამოთქვამდნენ XIX საუკუნის პირველი ნახევრის კრიმინალისტები: ალმედიჩენი, როსპირტი, ტემე. ცერბსტი, ჰერცი. მაგრამ ამ ავტორებს შორის განსხვავებაა გაუფრთხილებელი დელიქტების დასჯადობის საკითხში. ერთნი უარყოფენ იმ პრინციპს, რომლის მიხედვით უნდა დაისაჯოს მხოლოდ ბრალეულად ჩადენილი დელიქტები და ამიტომ დასაშვებად ცნობენ გაუფრთხილებლობით ჩადენილი მოქმედების დასჯადობას: ასეთია, მაგალითად, ჰერცის აზრი. მეორენი კი, როგორც ტემე, როსპირტი და ცერბსტი, აღიარებენ, რომ სასჯელი ნეუძღლებელია ბრალის გარეშე და წინადადებას იძლევიან გამორიცხულ იქნას სისხლის სამართლის კოდექსიდან ყველა არაბრალეული და. მამასადამე, კულპოზური ქმედობანი.

ცერბსტის სიტყვით, გაუფრთხილებლობისათვის სასჯელის დაწესება ნიშნავს მხოლოდ შედეგისათვის დასჯას, დასჯას ბრალის გარეშე, იგი ეკუთვნის ადმინისტრაციის, და არა სამსამართლოს, კომპეტენციას. ამ აზრის განხორციელების ერთადერთი მაგალითის სახით მოჰყავდათ ავსტრიის სისხლის სამართლის კოდექსი, რომელიც აღგენდა, რომ „დანაშაულისათვის საჭიროა ბოროტი განზრახვა“ და ამის შესაბამისად გაუფრთხილებლობა შეჰქონდა საპოლიციო დარღვევათა დარგში.

განსაკუთრებით საგულისხმოა ის მსჯელობა, სადაც აღიარებულია, რომ ყოველი ბრალი არის ნებისყოფის ბრალი, რომ გაუფრთხილებლობის დროს ადამიანს არ სურს შედეგები და, მიუხედავად ამისა, მაინც გამოტანილია დასკვნა: გაუფრთხილებლობა არის ბრალი. სწორედ ასე მსჯელობს გაბატონებული თეორია. დასახ. შრომა, 45.

¹ იქვე, 64—66.

ზემოთ უკვე აღნიშნული იყო რადბრუხისა და ჰოლდ ფონ ფერ-
ნეის შეხედულება დაყენებულ საკითხზე. ორივეს აზრით, არა-
ცნობიერი გაუფრთხილებლობა ობიექტური შე-
რაცხვის ნაშთს წარმოადგენს. გერმანელი კრიმინა-
ლისტი კოლრაუში, ეხება რა იმავე საკითხს, წერს, რომ თუ ბრალი
მდგომარეობს მოქმედი პირის ფსიქიკურ დამოკიდებუ-
ლებაში შედეგთან, არაცნობიერი გაუფრთხი-
ლებლობა საერთოდ არაა ბრალის ფორმა. რამ-
დენიც უნდა ვამტკიცოთ, რომ ხშირად პირს შეეძლო შედეგის გა-
თვალისწინება და სათანადო მოვალეობაც ჰქონდა და ასეთი შემ-
თხვევები საფუძვლიანად დასჯადად ვაღიაროთ, მაინც არ შეგვიძ-
ლია უარვყოთ ის ფაქტი, რომ მოქმედმა ვერ გაითვალისწინა შე-
დეგი ვერც აუცილებელის და ვერც შესაძლოს სახით და რჩება
მხოლოდ ერთი ამ ორიდან: ან უარი უნდა თქვან იმ გამოსავალ დე-
ბულებაზე, რომლის მიხედვით ყოველი ბრალი წარმოადგენს ამა თუ
იმ სახის შინაგან დამოკიდებულებას შედეგთან, ანდა უნდა უარყონ
ის შეხედულება, რომ არაცნობიერი გაუფრთხილებლობა ბრალის
ერთ-ერთი სახეა და ეცადონ სხვანაირად დაასაბუთონ მისი დასჯა-
ლობა. კოლრაუშს უცნაურად ეჩვენება, რომ არც ერთი მომხდარა
და არც მეორე¹.

შემდეგში ჩვენ დავუბრუნდებით ამ საკითხს და შევეცდებით
დავამტკიცოთ, რომ ფსიქიკური დამოკიდებულება შედეგთან არსე-
ბობს არაცნობიერი გაუფრთხილებლობის დროსაც.

¹ Kohlrausch, Die Schuld..., 209. თავის მეორე შრომაში Kohlrausch-ი
იძლევა ბრალის შემდეგ განსაზღვრას: „ბრალი სისხლის სამართლის მნიშვნელო-
ბით არის ის სუბიექტური დამოკიდებულება, რომელშიც შერაცხადი პირი უნდა
იმყოფებოდეს თავის კმედობისადმი, რათა შესაძლო იყოს ამ უკანასკნელისათვის
მას დაეკისროს პასუხისმგებლობა სისხლის სამართლის წესით“. Irrtum und
Schuldbegriff im Strafrecht, 1908, გვ. 1. განხილვაში შედის მოვალეობისადმი
წინააღმდეგობის შეგნება. (იქვე. 24).

თავი მეხუთე.

ბურჟუაზიული თეორიები ბრალის შესახებ.

სიმპტომატიკების თეორია, წარმოდგენის თეორია, ექსნერის
თეორია და სხვ.

1

ბურჟუაზიულ სისხლის სამართალში ერთ-ერთ მთავარ საკითხად მიჩნეული იყო შემდეგი: ბრალი ამოიწურება ნებისყოფის ცალკეული აქტით, თუ ვრცელდება დამნაშავეს მთელ პიროვნებაზე? ბუნებრივია, რომ ამ საკითხს მიაწერდნენ მნიშვნელობას არა მარტო თეორიული, არამედ პრაქტიკული თვალსაზრისითაც. არაა საჭირო იმის მტკიცება, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს მას სისხლის სამართლის საპროცესო საკითხების დაყენებისა და გადაჭრის თვალსაზრისით. რით ხელმძღვანელობს სასამართლო, როდესაც ის იკვლევს სამართალში მიცემულის ბრალეულობას — კმაყოფილდება იგი მხოლოდ იმ ნებისყოფის აქტის შესწავლით, რომელმაც წარმოშვა მოცემული დანაშაული, თუ შეისწავლის მას წარმოდგენებისა და გრძნობების იმ რთულ კომპლექსთან დაკავშირებით, რომელსაც ადამიანის საერთო განწყობილებას უწოდებენ? როგორც ვხედავთ, აქ წამოყენებულია საკითხი, რომელსაც გვერდს ვერ აუვლის ვერც სისხლის სამართლის თეორია და ვერც სასამართლო პრაქტიკა.

კლასიკურმა სკოლამ თავისი დოგმატური შესწავლის საგნად განყენებულად აღებული დანაშაულის ცნება გაიხადა; ამიტომ, როგორც მოსალოდნელი იყო, ამ სკოლის წარმომადგენელთა უმრავლესობა ბრალის ცნებას მხოლოდ ცალკეულ ქმედობას უკავშირებს. მაგრამ კლასიკური მიმართულების მომხრეთა შორის ვხვდებით ავტორებს, რომლებიც აფართოებენ ბრალის ცნებას და მიაჩნიათ იგი ადამიანის განწყობილების გამოვლინებად.

ბინდინგის თეორია უმრავლესობის შეხედულებას გამოხატავს. იგი ცნობს მხოლოდ „ცალკეული პიროვნების ბრალს ცალკეული ქმედობისათვის“; მისთვის ეს ცხოვრების ცალკეული ფაქტია, ან მისი სიტყვებით რომ ვილაპარაკოთ, — „წამიერი ქმედობა“, რომე-

ლიც შესაძლოა სრულიად არ შეესაბამება ადამიანის წინანდელ ჩვევებს. მხოლოდ ის ხდის ადამიანს ბრალეულად და მხოლოდ მისთვის აგებს იგი პასუხს და არა თავისი ხასიათისათვის, მუდმივი განწყობილებისათვის ან თავისი ყოფაქცევისათვის ქმედობის ჩადენამდე ან მის შემდეგ. ამგვარად, ბრალი უკავშირდება გარკვეულ მომენტს, ფსიქიკური პროცესის იმ მომენტს, როდესაც ხდება გადაწყვეტილების მიღება, რასაც თან ერთვის გადაწყვეტილების შესრულება, ე. ი. გარეგანი მოძრაობა ან მოძრაობისაგან თავის შეკავება. ამ განცალკევებული აქტით ამოიწურება ბრალეულობა. უკანასკნელის განსაზღვრისათვის ინტერესს არ წარმოადგენენ არც წარსულის და არც შემდეგ მომხდარი ფაქტები. ეს შეხედულება ყველაზე უფრო. შეესაბამება იმ თეორიას, რომელიც განიხილავს ნებისყოფის აქტს, როგორც სრულიად დამოუკიდებელ, იზოლირებულ მოვლენას, რომელსაც სხვა მოვლენებთან არავიოარი კავშირი არა აქვს, თავისუფალია მიზეზობრიობის კანონის გავლენისაგან და ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში შემოქმედების პროცესს წარმოადგენს. ეს შეხედულება აუცილებელი შედეგია ბინდინგის მთელი მსოფლმხედველობისა, რომელიც გამსჭვალულია ინდეტერმინისტული სულისკვეთებით.

მაგრამ ბინდინგს არ შეუძლია უყურადღებოდ დატოვოს ის ფაქტი, რომ კანონმდებელი კოდექსებში ითვალისწინებს რეციდივს და პროფესიულ დანაშაულობას და ამ შემთხვევებისათვის მომეტებულ სასჯელს აწესებს. ხოლო რეციდივის და პროფესიული დანაშაულობის შეტანა სისხლის სამართლის კოდექსებში მოწმობს იმას, რომ კანონმდებელი ანგარიშს უწევს არა მარტო მოცემულ დანაშაულში გამოვლინებულ ნებისყოფის აქტს, არამედ ამ ნებისყოფის აქტის კავშირს სუბიექტის საერთო სულიერ წყობასთან, გაბატონებულ და ფესვგადგმულ გრძნობებთან, ადამიანის წარსულთან. კოდექსებში ამ ცნებების არსებობას ბინდინგი ხსნის იმით, რომ საჭიროა დამნაშავის „კონკრეტული ბრალეულობის ხარისხის დადგენა“. მეორე მხრივ, იგი არ ივიწყებს ყოველდღიური სასამართლო პრაქტიკის იმ ფაქტს, რომ სასამართლოები განაჩენის გამოტანისას მხედველობაში იღებენ ბრალდებულის დახასიათებას, მის წარსულს. მაგრამ ყველაფერს ამას, მისი აზრით, არა აქვს მნიშვნელობა.

იმავე შეხედულებას იზიარებს კ. შმიტი. შმიტისათვის ბრალი ბოროტი ნებისყოფაა. იგი აყენებს კითხვას: ბრალი დაკავშირებულია ხასიათთან თუ ადამიანის სულიერი ცხოვრების ცალკეულ მო-

მეტანს? და უპასუხებს: ბრალი არის ნაწილი დამნაშავეის ფსიქიკაში მომხდარი მოვლენისა, რომელიც გაერთიანებულია სისხლის სამართლებრივი შეფასებისათვის და მას ექვემდებარება¹. მოქმედი სისხლის სამართალი ადგენს დანაშაულთა შედგენილობებს; იგი იძლევა დანაშაულთა ტიპებს და არა დამნაშავეთა ტიპებს; იგი არ იძლევა „ხასიათის ტაბულებს“². ამ სიტყვებში მკაფიოდ არის გამოხატული უთანხმოება, რომელიც არსებობს კრიმინალისტებს შორის. ისინი აღიარებენ, რომ სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა ეკავშირდება ცალკეულ კონკრეტულ მოქმედებას, რომ ბრალეულობა, როგორც პასუხისმგებლობის საფუძველი, მოცემულია ამ კონკრეტულ მოქმედებაში, მაგრამ არ ეთანხმებიან ერთმანეთს საკითხის გადაწყვეტაში — ამოიწურება ბრალი მოცემული აქტით თუ გამოდის მისი ვიწრო ფარგლებიდან და უნდა იქნას განხილული როგორც ადამიანის საერთო სულიერი წყობის მაჩვენებელი. ეს საკითხი წარმოადგენს დაუსრულებელი დისკუსიის წყაროს სისხლის სამართლის ლიტერატურაში.

2

სხვა პოზიცია უკავიათ იმ კრიმინალისტებს, რომლებიც ბრალეულობის შინაარსს „გ ა ნ წ ყ ო ბ ი ლ ე ბ ა შ ი“, „ხ ა ს ი ა თ შ ი“, პიროვნების ფსიქიკურ „თ ა ე ი ს ე ბ უ რ ე ბ ა შ ი“ ხედავენ³. როგორც ამ მიმართულების ერთ-ერთი წარმომადგენელი შეიძლება დავასახელოთ ფან კალკერი. ფან კალკერს „განწყობილების“ ცნების განსაზღვრის მიზნით საჭიროდ მიაჩნია ნებისყოფის ცალკეული აქტის წარმოშობის განხილვა. ნებისყოფის ყოველი აქტი, — ამბობს იგი, — გამომდინარეობს მოტივიდან, განსახორციელებელი მიზნის წარმოდგენიდან, რომელიც შეფერადებულია ემოციურად (სიამოვნების ან უსიამოვნების გრძნობით) და ზემოქმედებას ახდენს ნებისყოფაზე გარკვეული მიმართულებით. ემოციური, გრძნობადი შეფერადება განპირობებულია ინდივიდის ფსიქიკური თავისებურებით,

¹ C. Schmitt, Über Schuld und Schuldarten, 1910, 54.

² იქვე, 48.

³ „განწყობილების“ შესახებ სისხლის სამართალში ბრალის ცნებასთან დაკავშირებით იხ. Allfeld, Der Einfluss der Gesinnung des Verbrechens auf die Bestrafung, 1909.

Психравский. Меры социальной защиты и наказание в связи с сущностью вины, Журнал министер. юстиции, 1916. № 2.

Rohland, Die soziologische Strafrechtslehre, 1911.

Grotener, Neue Horizonte im Strafrecht, 1909.

Birkmeyer, Studien zu dem Hauptgrundsatz der modernen Richtung im Strafrecht—„nicht die Tat, sondern der Täter ist zu bestrafen“, 1909.

იგი შეიძლება იყოს, ამ თავისებურების შესაბამისად, მეტად თუნაკლებად ცვალებადი, ხანგრძლივი. „განწყობილება“ წარმოადგენს ნებისყოფის შედარებით-მუდმივ მიმართულებას, მის ინდივიდუალურ მიდრეკილებას.

ფან კალკერი გამოყოფს „განწყობილებას“ მოსაზღვრე ცნებებისაგან. განწყობილება განსხვავდება მოტივისაგან იმით, რომ განწყობილების მიხედვით უნდა იქნას გამორკვეული, თუ რომელი მოტივები არის გადაწყვეტი მოქმედების ამა თუ იმ დარგში. ხასიათი მოიცავს ინდივიდის სულიერ თავისებურებას მის მთლიანობაში, ხოლო განწყობილება არის ამ თავისებურების გამოვლინება ნებისყოფის მოქმედების გარკვეულ, ცოტად თუ ბევრად შეზღუდულ დარგში. ყოველდღიური ცხოვრების, ისე როგორც იურისტების და კანონმდებელთა, სიტყვათაჩმარება ყოველთვის ზუსტად არ ასხვავებს ამ ცნებებს: მოტივი და განწყობილება, ერთის მხრივ, ხოლო, მეორეს მხრივ, ხასიათი და განწყობილება, ხშირად იხმარება ერთ და იმავე მნიშვნელობით. „მამოძრავებელი მიზეზის“ ცნებას ერთნი იყენებენ მოტივის აზრით, მეორენი — „განწყობილების“ მნიშვნელობით. მაგრამ „მამოძრავებელი მიზეზი“ არის მოტივი და არა „განწყობილება“.

ამგვარად, ფან კალკერი ასხვავებს მოტივს, ხასიათს და განწყობილებას. უნდა ითქვას, რომ ხასიათის და განწყობილების განსხვავება არაა გარკვეული; საერთოდ, რომ ვეცნობით ლიტერატურას, ამ სპეციალურ საკითხზე, მივდივართ იმ დასკვნამდე, რომ მოტივის ცნების განსაზღვრაში არაა თანხმობა და გარკვეულობა. მაგალითის სახით მოგვყავს მოტივის ზოგიერთი განსაზღვრა, იურისტების მიერ მოცემული:

ლიპმანი განსაზღვრავს მოტივს შემდეგნაირად:

ის მიდრეკილება, რომელიც მოცემულ პირობებში აღწევს აქტიურობას, ხდება მოქმედების მოტივად.

მ. ე. მაიერი: მოტივი არის ის წარმოდგენა, ... რომლიდანაც ჩემი ნებისყოფის აქტი გამომდინარეობს.

ბინდინგი: მოტივი არის ის წარმოდგენა, რომელიც ჩვენს განწყობილებას ყველაზე უფრო შეესაბამება და ამით სხვებზე იმარჯვებს.

კულენბეკი: მოტივი არის საბოლოო მიზნის წარმოდგენა, ე. ი. სასურველი მომავალი მდგომარეობის მთავარი წარმოდგენა.

¹ Van Calker. Die Bestimmung der Straftat. Vergl. Darst., Allgemeines Teil, B. III, 176—177.

ტომსენი: მოტივი არის მიდრეკილება, რომლიდანაც ნებისყოფის აქტი გამომდინარეობს¹.

აქ ჩვენ მოვიყვანეთ მხოლოდ კრიმინალისტების შეხედულებანი და არაფერს ვამბობთ ფსიქოლოგებზე. ფსიქოლოგიაშიც არაა მიღებული მოტივის ცნება ერთნაირი შინაარსით. ამავე დროს იგი შეადგენს სისხლის სამართლის მნიშვნელოვან ცნებას, მისი მნიშვნელობა დიდია როგორც საკანონმდებლო, ისე სასამართლო პრაქტიკის თვალსაზრისით, მოტივს მიეწერება მნიშვნელობა იმის გამო, რომ იგი დამოკიდებულებაშია ადამიანის ხასიათთან, მასში გამოიხატება ნებისყოფის გარკვეული მიმართულება. ის, რასაც „განწყობილება“ ეწოდება, ხშირად მოტივების, მეტად თუ ნაკლებად მუდმივ გრძნობათა კომპლექსს წარმოადგენს, რომლებიც ბატონობენ ადამიანის სულიერ ცხოვრებაში. ერთ და იმავე გრძნობების ხშირი განმეორება ხელს უწყობს როგორც განწყობილების, ისე ხასიათის შექმნას. ჩვეულებრივად მოტივების განმეორება წარმოშობს გარკვეულ მიდრეკილებას. ადამიანის ჩამოყალიბებული ხასიათი, რა თქმა უნდა, ხელს უწყობს სათანადო მონათესავე მოტივების მოქმედებას და წინააღმდეგობას უწევს იმ მოტივებს, რომლებიც მისი შესაბამისი არაა. ბრძოლა, ერთის მხრივ, გამაგრებულ, ფესვგადგმულ გრძნობებსა და წარმოდგენებს, და, მეორეს მხრივ, ახლად წარმოშობილ მოტივებს შორის, უფრო ზუსტად, ამ ბრძოლის შედეგი, წარმოადგენს მოქმედების ზნეობრივი და იურიდიული შეფასების საფუძველს. სწორედ ამას ითვალისწინებენ როგორც კანონმდებლობა, ისე სასამართლო პრაქტიკა.

კალკერი „განწყობილებას“ უკავშირებს ბრალის ცნებას. ბრალეულობა, მისი სიტყვით, ნიშნავს ნებისყოფის შედარებით მუდმივ მიმართულებას, რომელიც გაგებულია როგორც გარკვეული განწყობილება, რაც ეთიკურ დაგმობას, დაწუნებას იწვევს.

კალკერის შეხედულებასთან ახლო დგას მეისნერი. მეისნერის აზრით, ნებისყოფა წარმოადგენს განცდილ შთაბეჭდილებათა და ადამიანის სულიერი თავისებურების შედეგს. ამ ფსიქიკურ თავისე-

¹ Thomsen, Untersuchungen über den Begriff des Verbrechensmotive, 1902.

ფრანგი კრიმინალისტი დონდიე დე ვაბრ დანაშაულის ცნებისათვის აუცილებლად თვლის „მორალურ ელემენტს“, რომელიც გამოიხატება შემდეგ ცნებებში: *volonté, mobile, intention, faute, erreur*.

„Mobile“ მას ესმის როგორც „ინტერესი ან გრძნობა, რომელმაც განაპირობა მოქმედება“. Donnedieu de Vabres. *Traité élémentaire de droit criminel et de législation pénale comparée*, 1943, p. 67.

ბურებას იგი განწყობილებას უწოდებს. განწყობილებას მიუყენებენ ეთიკურ მასშტაბს; ჩვეულებრივად ამბობენ: კარგი, საქებური, ცუდი, დასაგმობი განწყობილებათ¹. ნებისყოფის წარმოშობისას განწყობილებას აქვს დიდი მნიშვნელობა. იგი წარმოადგენს მუდმივ სდგომარეობას, რომელიც წინააღმდეგობას უწევს გარეგან ზემოქმედებას. ზოგიერთი ახასიათებს განწყობილებას, როგორც „განმტკიცებულ მოტივებს“, მაგრამ მეისნერს ეს შეხედულება არასწორად მიაჩნია: მოტივი უნდა იქნას გაგებული როგორც წარმოდგენა და ბასთან დაკავშირებული გრძნობა, რომელიც განსაზღვრავს ნებისყოფას ცალკეულ კონკრეტულ შემთხვევაში, და არა საერთოდ, მომავალი დროისათვის. მოტივი შესაძლოა იყო მოქმედების მიზანი. მაგრამ იგი შეიძლება სხვა წარმოდგენაც იყოს. მოტივი არის წარმოდგენის და გრძნობის შეერთება. ამბობენ, რომ შიში ან შიშმილი მოქმედების მოტივები იყო. მაგრამ არასწორი იქნება მოტივი რომ ვუწოდოთ ხასიათის თვისებას, მაგალითად, პატივმოყვარეობას, ანგარებას და სხვ.: ხასიათის თვისებები მხოლოდ არაპირდაპირი გზით მოქმედებენ ნებისყოფაზე². მოტივები უნდა შეისწავლონ მათი ძალის მხრივ და აგრეთვე მათი ეთიკური ღირებულების თვალსაზრისით. მაგრამ მეისნერს იქვე შეაქვს შესწორება: მოტივების განხილვა არ შეიძლება ეთიკური თვალსაზრისით, ვინაიდან მოტივი თავისთავად არც კარგია და არც ცუდი. მაშინ რა შეადგენს ზნეობრივი შეფასების საგანს? მხოლოდ განწყობილებათ — წერს მეისნერი³.

ამის შესაბამისად, მეისნერი იძლევა ბრალის შემდეგ განსაზღვრას:

დეტერმინისტული თვალსაზრისით ბრალი ნიშნავს იმას, რომ ადამიანი განისაზღვრა სამართლებრივი ბრძანების წინააღმდეგ თავისი კარსიდან, თავისებურებიდან, თავისი განწყობილებიდან.

ბრალისა და სასჯელის განსაზღვრის დროს შეფასების საგანს შეადგენს არა მოტივი, არამედ განწყობილებათ მისი მეტი თუ ნაკლები ღირებულების შესაბამისად. სასჯელის დანიშვნისას მოტივს მიეწერება მნიშვნელობა, რამდენადაც განსაკუთრებით ძლიერი მოტივი ამსუბუქებს გაკიცხვას და, პირიქით, განსაკუთრე-

¹ Meisner, *Motiv und Gesinnung im Strafrecht*, 1903. 42.

² იქვე, 35. გაუგებარია, რატომ არ შეიძლება ანგარება ჩვეულებრივ მოტივად.

³ იქვე, 50.

ბით სუსტი აძლიერებს მას. რაც უფრო სუსტია მოტივი, მით უფრო მეტია ბრალი, და რაც უფრო ძლიერია მოტივი, მით უფრო ნაკლებია იგი. ამგვარად, მეისნერის შეხედულებით, არსებობს შექცეული პროპორციულობა ბრალის ხარისხსა და მოტივის სიძლიერეს შორის.

როგორც ვხედავთ, კალკერის და მეისნერის შეხედულება ბრალის ბუნებაზე ერთმანეთს ენათესავენ. ორივე ავტორის აზრით, ბრალი შედგება ორი ელემენტისაგან: სუბიექტის გარკვეული განწყობილება, რომელშიც გამოისახება ნებისყოფის შედარებით მტკიცე, მყარი, მუდმივი მიმართულება და ამ ნებისყოფის ზნეობრივი გაიციხვა. ძნელი არაა იმის გაგება, რომ გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქ ენიჭება ეთიკურ საწყისს, რომლის მიხედვით წარმოებს შინაგანი, ფსიქიკური მოვლენების შეფასება.

მეისნერი აკრიტიკებს ლისტს, რომელიც ბრალს განსაზღვრავს როგორც „ანტი სოციალურ განწყობილებას“. „ანტისოციალურობა“ ცნება, ამბობს იგი, არ იძლევა შესაძლებლობას განვასხვავოთ განწყობილების ხარისხები. მეისნერი ითვალისწინებს იმ შემთხვევებს, როდესაც სამართალი და ზნეობა ერთმანეთს ეწინააღმდეგება. არის შემთხვევა, — წერს იგი, — როდესაც ადამიანის განწყობილება სამართლის საწინააღმდეგოა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ზნეობრივად საპატიოა. აქ მეისნერის თეორია ხვდება გადაულახავ დაბრკოლებას, რომელიც არღვევს მას მიერ წამოყენებული ეთიკური შეფასების კრიტერიუმს: თვითონ მეისნერს მოჰყავს ლისტის სიტყვები: ვინც უღრმესი რელიგიური, პოლიტიკური ან სოციალური რწმენის საფუძველზე გახდა არსებული მართლწესრიგის გააფთრებული მტერი, იგი არ მოქმედებს უპატიოსნოდ, როდესაც თავის რწმენას მოქმედებად აქცევს. მაგრამ მართლწესრიგი განსაცდელში ჩავარდებოდა, თუ მოინდომებდა ამ პატიოსან ადამიანს მოქცეოდა სხვანაირად, ვიდრე თავის მოსისხლე მტერს.

ამ მოსაზრებაზე მეისნერი უპასუხებს, რომ ამგვარ შემთხვევებში სამართლებრივი სიკეთე იმდენად ძვირფასია, რომ „განწყობილება“ უკანა პლანზე დგება, იჩრდილებაო. იგი თითქმის ვერ ამჩნევს, რომ ამით ძირი ეთხრება მის საკუთარ თეორიას.

3

მეტად საგულისხმოა თუ როგორ უდგებიან სოციოლოგიური მიმართულების წარმომადგენელნი დანაშაულის სუბიექტური მხარის საკითხს და რა გზით ცდილობენ მის გადაჭრას. სამართლის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე, სხვადასხვა ისტორიული ფორმაციები სხვადასხვა ზომით, ზოგჯერ უფრო ვიწროდ, ზოგჯერ

კი უფრო ფართოდ, აღიარებდნენ იმ შინაგახ ელემენტს, რასაც ეწოდება ბრალი და ეს ელემენტი მიჩნეულია სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საფუძვლად.

სოციოლოგებმა ბრალის მაგიერ წამოაყენეს „ს ა შ ი შ ი მ დ გ ო მ ა რ ე ო ბ ი ს“ ცნება. სოციოლოგიური მიმართულების ერთ-ერთი გამოჩენილი წარმომადგენელი, პრინსი წერს: „ამგვარად, ჩვენ პირველ პლანზე წამოვწიეთ ცნება, რომელიც წინათ ჩრდილში რჩებოდა: დამნაშავეის საზოგადოებისათვის საშიში მდგომარეობის ცნება, წამოყენებული მხოლოდ და მხოლოდ აკრძალული გარკვეული მოქმედების ცნების მაგიერ. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ჩადენილი ქმედობა შეიძლება იყოს, ცალკე აღებული, ნაკლებად საშიში, ვიდრე მისი ჩამდენი სუბიექტი. დასჯა ასეთი დამნაშავეისა მოცემული დარღვევისათვის, სუბიექტის მუდმივი თვისებების მხედველობაში მიუღებლად, შეიძლება იქნას სრულიად ილუზორული ხერხი“¹.

„ს ა შ ი შ ი მ დ გ ო მ ა რ ე ო ბ ი ს“ ცნებას ვნახულობთ პროფ. სალდანის მიერ შედგენილ საერთაშორისო სისხლის სამართლის კოდექსის წინასწარ პროექტში, სადაც აღნიშნული იყო: „იმის გამო, რომ სისხლის სამართლის დარღვევა წარმოადგენს ერთ-ერთ სიმპტომს, რომელიც მიუთითებს პიროვნების მდგომარეობაზე, და იგი ყოველთვის არაა ყველაზე უფრო სანდო, მოსამართლემ უნდა განსაზღვროს პასუხისმგებლობა არა მარტო დანაშაულის საფუძველზე, არამედ საშიში მდგომარეობის საფუძველზეც, რომელიც სასამართლომ უნდა დაადგინოს“. მოჰყავს რა ეს დებულება საერთაშორისო კოდექსის პროექტისა, პროფ. ა. ტრაინინი სწორად დასძენს, რომ ამ თვალსაზრისით, სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის დასასაბუთებლად კონკრეტული დანაშაულებრივი მოქმედების მოთხოვნამ აღგილი უნდა დაუთმოს „ს ა შ ი შ ი მ დ გ ო მ ა რ ე ო ბ ი ს, მ ო ქ მ ე დ ი ს მ უ დ მ ი ვ ი თ ვ ი ს ე ბ ე ბ ი ს“ გათვალისწინებას². იქვე ტრაინინს მოჰყავს კრიმინალისტ-კლასიკოსის ბირკმეიერის შეხედულება, რომელმაც სპეციალურ შრომაში აღნიშნა, რომ ძველი და ახალი მიმართულების მთელი დავა გამოიხატება თეზისში: „არა ქმედობას, არამედ მოქმედს უნდა დაედოს სასჯელი“³. ამ თეზისის ყოველ დამცველს ბირკმეიერი უყურებს როგორც ახალი მიმართულების წარმომადგენელს.

¹ Прунс. Социальн. защита и изменения угол. права, 71—72.

² Состав преступлений по советск. угол. праву, 32.

³ იქვე, 32.

ძნელი არაა იმის გაგება, თუ რა კავშირია ზემოთ დასახელებულ თეზისსა და „საშინო მდგომარეობის“ ცნებას შორის. თუ სისხლის სამართლის მეცნიერების საგანს შეადგენს დამნაშავე, ცხადია, რომ მთავარი ყურადღება უნდა მიექცეს დამნაშავეს პიროვნებას და, მაშასადამე, გამოკვეთილი უნდა იქნას ამ პიროვნების მუდმივი ფსიქიკური თვისებები, მისი საერთო მიდრეკილებანი, მისი ხასიათი; ის ფსიქიკური ელემენტი კი, რომელიც ამ პირისათვის დამახასიათებელი არაა, შემთხვევითია, მაგრამ ცალკეულ დანაშაულებრივ აქტში გამოვლინდა, მეორე პლანზეა დაყენებული. ცალკეულ დანაშაულში გამოსახული შინაგანი განცდა, ფსიქიკური აქტი სოციოლოგს არ აინტერესებს, უკეთ რომ ვთქვათ, იგი მის ყურადღებას იპყრობს მხოლოდ როგორც ერთ-ერთი სიმპტომი დამნაშავეს ხასიათისა, მისი მუდმივი, მყარი სულიერი განწყობილებისა.

„საშინო მდგომარეობის“ ცნებამ დაიკავა, როგორც ვხედავთ, ბრალის ადგილი. ამ გაურკვეველმა, ბუნდოვანმა ცნებამ დიდი არე-დარევა შეიტანა სისხლის სამართლის დარგში. აშკარაა, რომ სოციოლოგებს ამ ცნების შემოტანით მიზნად ჰქონდათ დასახული რეპრესიის გაძლიერება.

„საშინო მდგომარეობის“ ცნების წამოყენებით სოციოლოგებმა სრულიად წაშალეს ზღვარი დამნაშავესა და სულით ავადმყოფს შორის: მოიხსნა განსხვავება პირებისა, რომლებიც შეურაცხველ მდგომარეობაში იდნენ რაიმე კონკრეტულ დანაშაულს, იმ პირთაგან, რომლებიც შერაცხად მდგომარეობაში არღვევენ პართლწესრიგით დადგენილ ნორმებს. ამით, რასაკვირველია, იკარგება საფუძველი, რომელზეც დამყარებულია სასჯელის და სამკურნალო ღონისძიების არსებითი განსხვავება.

ლისტი თავის ნაწერებში ხმარობს ტერმინს „ბრალი“, იგი ასხვავებს ბრალის ორ მნიშვნელობას — ფორმალურს და მატერიალურს, და ბრალი მატერიალური მნიშვნელობით მას ესმის, როგორც დანაშაულებრივ ქმედობაში გამოვლინებული მოქმედი პირის ანტი-სოციალური განწყობილება; ამ ქმედობიდან შეიცნობა დამნაშავეს განწყობილება, რომელიც საზოგადოების წინააღმდეგ არის მიმართული.

სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელოში სწორად არის აღნიშნული: „ბრალის ცნების ადგილას კრიმინალისტ-ანთროპოლოგებმა და ბევრმა კრიმინალისტ-სოციოლოგებმა დააყენეს პიროვნების „საშინო მდგომარეობის“ ცნება როგორც მისი

სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველი. ეს უაღრესად რეაქციული მტკიცება გამოხატავდა ბურჟუაზიის მისწრაფებას იმპერიალიზმის ეპოქაში გაეუქმებინა რეპრესიის გაძლიერების მიზნით ფორმალური გარანტიების ნაშთები. კრიმინალისტ-სოციოლოგების რიგებში წამოყენებული იყო „ხ ა ს ი ა თ ი ს ბ რ ა ლ ი ს“ ცნება როგორც პიროვნების რალაც დანაშაულებრივი განწყობილებისა, რომელიც მისი სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საფუძველს წარმოადგენს. ეს იყო ცდა ბრალის ცნების შეგუებისა სისხლის სამართლის სოციოლოგიური სკოლის შეხედულებასთან, რომლის თანახმად რეპრესია უნდა შეესაბამებოდეს არა დანაშაულებრივი ქმედობის სიმძიმეს, არამედ დამნაშავეს პიროვნების საზოგადოებრივი საშიშროების ხასიათს. იგივე ხასიათი აქვს „მ ა ტ ე რ ი ა ლ უ რ ი ბ რ ა ლ ი ს“ ცნებას, რომელიც წამოაყენეს კრიმინალისტ-სოციოლოგებმა¹.

4

განხილულ თეორიებისათვის საერთოა ის, რომ ბრალის შინაარსს ისინი ნახულობენ სუბიექტის გარკვეულ განწყობილებაში. მაგრამ იმ დროს როდესაც ერთნი ამ განწყობილებას აფასებენ ეთიკური თვალსაზრისით, მეორენი ყურადღებას აქცევენ მის სოციალურ შინაარსს, მის მიზანდასახულობას. უკანასკნელი ჯგუფის თეორიები უარყოფენ იმ შეხედულებას, რომლის თანახმად ბრალი არის ნებისყოფის იზოლირებული, განცალკევებული აქტი და ნებისყოფის მოქმედებას, რომელიც კონკრეტულ დანაშაულებრივ ქმედობაში გამოიხატება, ადამიანის ფსიქიკურ წყობას, მის სულიერ „თავისებურებას“ უკავშირებენ.

გერლანდის სიტყვით, დანაშაული „ბ ო ტ ე ნ ც ი ა ლ უ რ ი“ ბრალის არსებობაზე მიუთითებს. სისხლის სამართალი იწყებს თა-

¹ Угол. право, общ. части. 1949, стр. 363.

გერმანელი კრიმინალისტი ლიპმანი ეხება სოციოლოგიური სკოლის დებულებას, რომლის თანახმად არა დანაშაულის, არამედ დამნაშავეს, არა ქმედობის, არამედ მოქმედი პირის საერთო საშიშროების მიხედვით უნდა განისაზღვროს სასჯელის ხასიათი. მისი სიტყვით, ამ დებულებიდან უნდა იქნას გამოტანილი შემდეგი დასკვნები:

- 1 არ უნდა ვუცადოთ დანაშაულის ჩადენას, ვინაიდან პიროვნების საშიშროება სხვადასხვა სახით და გზით გამოიხატება და მტკიცდება.
2. დანაშაული საერთო საშიშროების სიმპტომი იქნებოდა.
3. წაშლილი იქნებოდა განსხვავება შერაცხად დამნაშავეთა და სულით ავადმყოფთა შორის.

მაგრამ, დასძენს ლიპმანი, თვით ლისტი არ აკეთებს ასეთ დასკვნებსო. Liepmann, Strafrechtsreform und Schulenstreit, Zeitschr. für die ges. Strafrw. 1908, B. 23, H. 1.

ვის მოქმედებას მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც არსებობს „აქტუალური ბრალი“. იმის გამო, რომ ნებისყოფის მოქმედება წარმოადგენს მხოლოდ ადამიანის არსის სიმპტომ აქტურ გამოვლინებას, ნებისყოფის დახასიათება არის იმავე დროს ადამიანის მთელი არსის დახასიათება. ამ შეხედულების თანახმად, გერლანდი განსაზღვრავს ბრალს როგორც „ადამიანის შესაბამისობას (Eignung) ნორმის საწინააღმდეგო მოქმედებისადმი“¹.

აღნიშნული შეხედულებანი მკაფიოდ გამოხატავენ იმ წინააღმდეგობებს, რომლებსაც ადგილი აქვთ სისხლის სამართლის ლიტერატურაში. ისინი ამტკიცებენ ბურჟუაზიული კრიმინალისტიკის უუნარობას სისხლის სამართლის დაყენებული ძირითადი პრობლემის გაგების და გადაჭრის საქმეში. ისინი მოწმობენ, რომ ბურჟუაზიული მეცნიერება დაიბნა საკუთარ წინააღმდეგობებში და მაშინაც კი, როდესაც იგი თითქოს უახლოვდება სინამდვილეს და ცდილობს დაუკავშირდეს რეალური ცხოვრების ფაქტებს, მას არ ძალუძს სწორად გადაჭრას დასმული საკითხი. ამ მეცნიერული უუნარობის, უძლურების წყარო უნდა ვეძიოთ მცდარ, არასწორ მსოფლმხედველობაში, მცდარ ზოგად საწყისებში, რომლებიც უდაოდ გავლენას ახდენენ სისხლის სამართლებრივი აზრის მეთოდებსა და საერთო მიმართულებაზე.

ჩვენ მოკლედ უნდა გავცნოთ იმ ავტორთა თეორიას, რომლებიც სისხლის სამართლის მეცნიერებაში ცნობილი არიან „სიმპტომატიკების“ სახელწოდებით. ამ მიმდინარეობის მთავარ წარმომადგენლებად ითვლებიან ტეზარი და კოლმანი.

ტეზარი განიხილავს დანაშაულს, ე. ი. საზოგადოების საწინააღმდეგო ყოფაქცევას, როგორც ფსიქიკური ნაკლოვანების სიმპტომს. მაგრამ იბადება კითხვა: რომლისას? როგორც ჩვენ ვნახეთ, ნებისყოფის თეორიაც აგრეთვე ხაზს უსვამდა ფსიქიკური მანკის არსებობას. ტეზარის სიტყვით, როდესაც კულტურული საზოგადოების წევრი სჩადის აკრძალულ მოქმედებას, ეს „მოვალეობის გრძნობის ინტენსიობის ნაკლოვანების ნიშანს წარმოადგენს“². ტეზარი ცდილობს გაარკვიოს და დაასაბუთოს თავისი აზრი ფსიქოლოგიის დარგიდან ამოღებული მოსაზრებებით. კულტურული თანაცხოვრების წევრი, ამბობს იგი, უნდა უკავშირებდეს ასოციატიურად ერთმანეთს მავნე შედეგის წარმოადგენას კულტურული ნორ-

¹ Gerland, Deutsches Strafrecht, 1922, 97—98.

² Tesar, Die symptomatische Bedeutung des verbrecherischen Verhaltens, 1907, 205.

მის წარმოდგენას, მაგრამ თუ მან ჩაიდინა დანაშაული, ეს მოწმობს, რომ მას არ ჰქონია ნორმის შესაბამისი გრძნობა, რომელიც მოვალეობის შესრულებას უკარნახებს.

მაგრამ ეს ეხება განზრახვას. როგორი მდგომარეობაა გაუფრთხილებლობის დროს?

განზრახვის თავისებურებას ტეზარი ხედავს გრძნობაში, რომელსაც აქვს არანორმალური ხასიათი, ხოლო გაუფრთხილებლობას იგი განსაზღვრავს როგორც „ნაკლოვანებას წარმოდგენათა ასოციაციაში“. ამგვარად, მისთვის გაუფრთხილებლობა არის „გონების მანკი“. ტეზარი წერს: თუ განზრახვას, როგორც ბრალის ერთ-ერთ სახეს, ახასიათებს „გრძნობიანობის არმართლობა ცხოვრება“, გაუფრთხილებლობის ნიშანს შეადგენს „ნაკლოვანება წარმოდგენათა ასოციაციაში“. ვინაიდან ეს ეკუთვნის გონების დარღვევას, ირკვევა, რომ გაუფრთხილებლობა არის „გონების მანკი“.

ტეზარი გაუფრთხილებლობის ბუნების საკითხში უბრუნდება იმ კონსტრუქციას, რომელსაც ძველ ავტორებს შორის ჩვენ ვხვდებით უკვე აღმედინგენის მოძღვრებაში.

ტეზარის შეხედულების წინააღმდეგ გამოთქმული იყო მოსაზრება, რომ „დანაშაულებრივი ქმედობის სიმპტომატური მნიშვნელობის“ აღიარების ლოგიკურ შედეგს უნდა წარმოადგენდეს სისხლის სამართლის გაუქმება. უბასუხებს რა თავის მოწინააღმდეგეებს, ტეზარი ამტკიცებს, რომ სასჯელის გამოყენება გამართლებულია მხოლოდ მაშინ, როდესაც ადამიანმა ჩაიდინა ქმედობა, რომელიც ზუსტად აღწერილია სისხლის სამართლის კანონში¹.

ტეზარი, მაშასადამე, უარყოფს ტრადიციულ თვალსაზრისს ბრალეულობის საკითხში და განზრახვა გამოჰყავს ადამიანის ემოციური ცხოვრებიდან; მაგრამ იგი არ იძლევა ბრალეულობის ერთიან, მთლიან კონსტრუქციას, ბრალეულობის ფორმების ერთიანობა დარღვეულია იმით, რომ განზრახვა და გაუფრთხილებლობა სხვადასხვა დასაბუთებას ღებულობენ.

ტეზარის აზრით, დანაშაულებრივი ქმედობა შესაძლოა შეფასდეს ორი სხვადასხვა თვალსაზრისით:

1. ქმედობა შეფასდება იმ ვნების, ზიანის თვალსაზრისით, რომელიც მან მიაყენა გარეგან ქვეყანაში, მაშასადამე, დელიქტი ფასდება მისი რეალური მნიშვნელობის მიხედვით.

¹ დასახ. შრომა, 217.

² იქვე, 268.

2. ქმედობა შეფასდება არა მისი შედეგების, არამედ იმის მიხედვით, თუ რამდენად გამოვლინდა მასში დამნაშავე; აქ დანაშაული შეფასდება მისი სიმპტომატური მნიშვნელობის საფუძველზე¹.

თავისი მიმართულების მომხრეებს ტეზარი უწოდებს სიმპტომატიკებს და ცდილობს დაამტკიცოს, რომ შეხედულება, რომლის თანახმად დანაშაული წარმოადგენს განსაზღვრული ფსიქიკური განწყობილების გამოხატულებას, გვხვდება სისხლის სამართლის სხვადასხვა საფეხურზე, დაწყებული არისტოტელეთი და რომის იურისპრუდენციით.

როგორც ჩანს ზემონათქვამიდან, ამ ავტორის მიხედვით, მკვეთრად უპირისპირდება ერთმანეთს შეფასების ორი სხვადასხვა მასშტაბი:

1. ობიექტური — მიყენებული ზიანის და 2. სუბიექტური — ქმედობაში გამოვლინებული შინაგანი განწყობილების. მაგრამ უფრო მართებული იქნებოდა კიდევ ერთი შესაძლებლობის დაშვება: სუბიექტური და ობიექტური შეფასების სინთეზისა, რომელიც ერთდროულად გაითვალისწინებდა მიყენებული ვნების ხარისხს და შინაგანი განწყობილების თვისებას და ინტენსივობას. სწორედ ეს უქანასკნელი შესაძლებლობა უფრო შეესაბამება სინამდვილეს და იმავე დროს იძლევა მიზანშეწონილი სასჯელის საფუძველს.

ტეზარის თეორიამ გამოიწვია ცხოველი დისკუსია და კრიტიკა სხვადასხვა ავტორთა მხრივ. ზემოთ უკვე აღნიშნული იყო, თუ როგორ უყურებდა „სიმპტომატიკებს“ შეხედულებას კრიმინალისტი-კლასიკოსი ბინდინგი, რომელიც მკაცრად აკრიტიკებდა ყველა იმ თეორიას, რომელიც, მისი აზრით, ლალატობდა დოგმატურ მეთოდს და ბრალის დასასაბუთებლად ფსიქოლოგიური ცნებებით სარგებლობდა. მაგრამ თვითონ ბინდინგმა თავის მოძღვრებაში გამოიყენა „არაცნობიერი ნებისყოფის“ ცნება, რომელიც მან ისესხა შოპენჰაუერის და ედ. ფონ ჰარტმანის მეტაფიზიკური ფილოსოფიიდან.

„სიმპტომატიკებს“ მიმდინარეობას ეკუთვნის აგრეთვე ჰორსტ კოლმანი, რომელიც, შეიძლება ითქვას, უფრო თანმიმდევრულად და უფრო ენერგიულად ავითარებს იმავე შეხედულებას.

¹ დასახ. შრომა, 3.

რეალისტური დოქტრინა,—წერს კოლმანი,—ხედავს დანაშაულში გარეგან ფაქტს, რომლის მიზეზია მოქმედი პირი. დანაშაული განხილულია როგორც პროდუქტი და არა როგორც ფუნქცია დამნაშავისა. ამ აზრით მთელი გაბატონებული სისხლის სამართლის სისტემატიკა რეალისტურია. დანაშაული განსაზღვრულია როგორც დამნაშავის მიერ მიზეზობრივად გამოწვეული გარეგანი მოვლენა — მოქმედება. მაგრამ ქმედობის ცნება, როგორც რეალისტური სისტემის უმაღლესი ცნება, სრულიად შეუძლებელია — ქმედობა გვაროვნული ცნებაა, იგი უნდა მოიცავდეს მოქმედებას და უმოქმედობას. მოქმედება არასოდეს არაა ბრალეული, ბრალეულად შეიძლება იყოს მხოლოდ მოქმედი პირი. მოქმედება არასოდეს არ ისჯება, ისჯება მხოლოდ მოქმედი. ისჯება ბრალი. რომელიც გამოვლინდება სამართლის დარღვევის დროს. მაშასადამე, სამართლის დარღვევას არა აქვს პირველადი, მთავარი მნიშვნელობა, მას ენიჭება მეორეხარისხოვანი მნიშვნელობა, როგორც ბრალის შემეცნების საშუალებას. დანაშაული არის ბრალის შემეცნების, შემეცნების საშუალება¹.

რეალისტური შეხედულების თანახმად, დანაშაული უნდა იმყოფებოდეს მიზეზობრივ კავშირში ინდივიდთან. მიზეზობრივი კავშირი ამ შეხედულებისათვის ერთადერთი შესაძლო დაშოკიდებულებაა დანაშაულსა და სუბიექტს შორის. მაგრამ მიზეზობრივი კავშირი არ არსებობს უმოქმედობის დროს, ამიტომ უმოქმედობის ბუნება ამ კონცეფციისათვის გაუგებარია. უმოქმედობა გულისხმობს მოქმედების მოვალეობის არსებობას. სუბიექტი არ ასრულებს თავის მოვალეობას, ამიტომ მისი უმოქმედობა შეადგენს „ბრალის სიმპტომას“.

კოლმანის აზრით, ტეზარი უსაფუძვლოდ უპირისპირებს ერთმანეთს „რეალისტიკას“ და „სიმპტომატიკას“. სინამდვილეში პირველიც სიმპტომატიკაა, მაგრამ იგი არის ინდეტერმინისტული სიმპტომატიკა, რომლისთვისაც „ცალკეული მოვლენა ყველაფერია, მასში ვლინდება მთელი ბრალი“. კოლმანი დაასკვნის: ინდეტერმინისტული სიმპტომატიკა დანაშაულში ნახულობს კონკრეტულ ბრალს, დეტერმინისტული კი — მხოლოდ მაჩვენებელს, სიმპტომს მისი განსაზღვრისათვის².

¹ Horst Kollmann, Der symptomatische Verbrechensbegriff. Zeitschrift für die ges. Strafrw., B. 28, Heft 5, 1903, 457.

² იქვე, 459.

ამგვარად, ამ მიმართულების თვალსაზრისით დანაშაულის ჯაჭგი — მოქმედება თუ უმოქმედობა — წარმოადგენს მხოლოდ სიმპტომს, რომელიც იძლევა ადამიანის შინაგანი განწყობილების გამორკვევის საშუალებას.

5

ბურჟუაზიულ სისხლის სამართლის მეცნიერებაში ვხვდებით თეორიას, რომელსაც ბრალეულობის საფუძვლად ემოცია მიაჩნია. „ემოციის თეორია“, როგორც ვნახეთ, ნაწილობრივ აღიარებს ტეზარს, რომელიც ამტკიცებს, რომ განზრახვა გრძნობის ნაკლს წარმოადგენს.

ემოციის ცნებით ასაბუთებს ბრალის ორივე ფორმას — განზრახვასა და გაუფრთხილებლობას — გერმანელი კრიმინალისტი ექსნერი. ექსნერის აზრით, ბრალეულობა მატერიალური მნიშვნელობით შეიცავს შეფასებით მსჯელობას დამნაშავის პიროვნების შესახებ. მას მოჰყავს რადბრუხის სიტყვები, რომ ბრალეულობა არის სულიერი განწყობილება, რომლის მიხედვით მოცემული მოქმედება ითვლება დამახასიათებლად დამნაშავისათვის. მოქმედება ისჯება იმდენად, რამდენადაც მისი მიზეზი პირის განწყობილებაშია, მისგან გამომდინარეობს. მაგრამ ბრალეულობა არ ამოიწურება მხოლოდ ადამიანის ფსიქიკური დამოკიდებულებით დანაშაულებრივ შედეგთან: ფსიქოლოგიური ელემენტის გარდა არსებობს კიდევ ეთიკური ელემენტი. სისხლის სამართლებრივი მსჯელობა ბრალეულობის შესახებ არ კმაყოფილდება მხოლოდ ფსიქიკური დამოკიდებულების დადგენით, იგი გულისხმობს აგრეთვე მოქმედი პირის უარყოფით შეფასებას მისი ქმედობის საფუძველზე. მაგრამ ყოველი უარყოფითი მსჯელობა როდი აქცევს აღნიშნულ დამოკიდებულებას ბრალეულობად, ვინაიდან უარყოფით მსჯელობასთან ჩვენ საქმე გვაქვს ზნეობის და სამოქალაქო სამართლის დარღვევით. მხოლოდ ის, სახელმწიფოსაგან გამომდინარე, უარყოფითი მსჯელობა, რომელსაც უკავშირდება სასჯელი, ანიჭებს ფსიქიკურ დამოკიდებულებას ბრალეულობის ხასიათს.

ექსნერი შენიშნავს, რომ დეტერმინისტისათვის ერთადერთ მისაღებ დებულებად უნდა ჩაითვალოს ის, რომელიც შერაცხვას ასაბუთებს ხასიათის ბრალით. ამ აზრს იგი განმარტავს შემდეგნაირად. შერაცხვა უკავშირდება იმ პუნქტს, სადაც წარმოიშობა ქმედობა, ინდეტერმინისტი ასეთად თვლის ნებისყოფის თავისუფალ

გადაწყვეტილებას, რომელსაც არა აქვს მიზეზი, დეტერმინისტისათვის კი ესაა ადამიანის პიროვნება¹.

ექსნერს არ აკმაყოფილებს თეორია, რომელიც გაუფრთხილებლობას თვლის „გონების ნაკლოვანებად“. გონების ნაკლოვანება, ცოდნის უქონლობა, მისი სიტყვით, არ შეიძლება გახდეს გაციტების საგნად. ეთიკური და სამართლებრივი თვალსაზრისით ის განურჩეველია (იგი ამბობს — უფერულიაო). ეთიკური შეფასებისათვის მნიშვნელობა აქვს მხოლოდ განწყობილებას, და არა გონებას, ცოდნას. წარმოდგენა და მსჯელობა თავისთავად არასოდეს არ შეადგენენ მოტივს. მხოლოდ გრძნობასთან დაკავშირებით აღწევენ ისინი გადაწყვეტ გავლენას ადამიანის ნებისყოფაზე. გონების ნაკლოვანებას სისხლის სამართლებრივი თვალსაზრისით არა აქვს მნიშვნელობა. „გონების ბრალი“ არის *contradictio in adjecto*².

ამ ავტორის შეხედულებით, არც ერთი გაბატონებული და გავრცელებული თეორია არ უდგება მართებულად დაყენებულ საკითხს. იგი იკვლევს ბრალის ერთ-ერთი ფორმის — გაუფრთხილებლობის — ბუნებას, მაგრამ ეს კერძო საკითხი, რასაკვირველია, მჭიდროდ არის დაკავშირებული ზოგად პრობლემასთან და შეიძლება კიდევ ითქვას, რომ ზოგადი პრობლემის გადაწყვეტა დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორი პასუხი იქნება გაცემული კითხვაზე გაუფრთხილებლობის ბუნების შესახებ. როგორც ცნობილია, გაუფრთხილებლობის ცნება დიდი ხნის განმავლობაში აბრკოლებდა ბრალის საერთო ბუნების გამორკვევის და კონსტრუქციის საქმეს. კრიმინალისტი, რომელიც თავის მიზნად ისახავს ბრალის შინაარსის გაგებას, მოვალეა გამოიკვლიოს ორივე მისი ფორმა — განზრახვა და გაუფრთხილებლობა — და დაადგინოს მათი საერთო ნიშნები, მათი საერთო საფუძველი. აღნიშნული ფორმების სპეციფიკური ნიშნების გამორკვევა შედარებით ადვილია, მაგრამ გვაროვნული ნიშნების დადგენა იწვევს დიდ სიძნელებებს, რაც მტკიცდება სისხლის სამართლის მეცნიერების მთელი ისტორიით გასული საუკუნის განმავლობაში. ბურჟუაზიული სისხლის სამართალი უნაყოფოდ მუშაობდა ამ პრობლემაზე.

სისხლის სამართალი იცნობს დანაშაულის შინაგანი მხარის ორ ფორმას, რომლებიც პასუხისმგებლობის და შერაცხვის საფუძველს შეადგენენ; მათ შორის გარკვეული განსხვავებაა, ეს სპეციფიკა ამა

¹ Exner, *Das Wesen der Fahrlässigkeit*, 4;

² იქვე, 102.

თუ იმ სახით და ზომით აღნიშნულია სისხლის სამართლის მეცნიერებაში და კანონმდებლობაშიც (თუმცა არც აქაა თანხმობა).

მაგრამ როდესაც იბადება კითხვა ბრალს ცალკეული ფორმების ერთიანობის შესახებ, მაშინ აშკარავდება სისხლის სამართლებრივი აზრის სისუსტე, უძლურება, სხვადასხვა ავტორები ჰქმნიან იდეალისტურ, სქოლასტიკურ თეორიებს, რომლებიც ივიწყებენ სინამდვილეს და ლოგიკის ელემენტარულ წესებს, კრიმინალისტები ყოველ ღონისძიებას ხმარობენ, რომ დაასაბუთონ თავისი კონსტრუქციები და ამ დასაბუთების პროცესში სრულიად ამახინჯებენ როგორც ფსიქიკური, ისე საზოგადოებრივი ცხოვრების ფაქტებს.

იმ მიზნით, რომ შეისწავლოს დაყენებული პრობლემა, ექსნერი მიმართავს ფსიქოლოგიის დარგს და ფსიქოლოგიური ცნებების გამოყენების გზით ცდილობს დაამტკიცოს თავისი თეორიის მართებულობა.

ფსიქიკურ ელემენტებს, — მსჯელობს იგი, — რომლებიც ერთნაირია ან ოდესღაც დაკავშირებული იყო ერთმანეთთან დროსა და სივრცეში, აქვთ ცნობიერებაში ერთმანეთის გამოწვევის ტენდენცია. ორი წარმოდგენის ან მსჯელობის ამ კავშირს ეწოდება ასოციაცია. წარმოდგენათა ასოციაციის მნიშვნელობა ინდივიდუალურ ცხოვრებაში ცნობილია; ცოდნა და გამოცდილება ასოციაციის შექმნაში გამოიხატება; ცოდნა და გონება გულისხმობენ ასოციაციათა სიმდიდრეს და ახალი ასოციაციების შექმნის უნარს. მაგრამ მარტოდენ ეს საკმარისი არაა. ადამიანის ფსიქიკაში დიდ როლს აგრეთვე თამაშობს ყურადღება. ყურადღების მნიშვნელობა გაუფრთხილებლობის საკითხში ყოველთვის იყო აღიარებული და შემთხვევითი როდია ის ფაქტი, რომ ყურადღების მოვლენა ფსიქოლოგიაში ისევე გამოურკვეველია, როგორც გაუფრთხილებლობის პრობლემა სისხლის სამართალში. აქამდის არ არსებობს ყურადღების დამაკმაყოფილებელი განსაზღვრა.

ექსნერი მიუთითებს, რომ შინაგანი, ფსიქიკური პირობები გამოისახება სუბიექტის გარკვეულ დამოკიდებულებაში ამა თუ იმ საგნისადმი. შეგრძნება და წარმოდგენა, რომელიც ადამიანის ფსიქიკაში გამოძახილს ვერ პოულობს, არ იწვევს ყურადღებას. ის, რაც წინათ ცნობიერების შინაარსს შეადგენდა ან მასთან ასოციატიურად იყო დაკავშირებული, უფრო ადვილად და სწრაფად აღვიძებს ყურადღებას. გამოცდილი ექიმი ყურადღებას აქცევს ავადმყოფობის უმნიშვნელო სიმპტომს. ყველაფერი ეს მოწმობს, თუ რა მნიშვნე-

ლობა აქვს ცოდნას და შეძენილ გამოცდილებას ყურადღების წარმოშობის მხრივ. მაგრამ ექსნერის აზრით, გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქ აქვს ემოციურ მომენტს: ყურადღებას მიმართულებას აძლევს გრძნობა¹. ყოველგან, საბოლოო ანგარიშში, გრძნობა არის ყურადღების ხელმძღვანელი. გრძნობა ასე ვთქვათ, არჩევანს ახდენს წარმოდგენებს შორის; ასოციაცია იძლევა რეპროდუქციის შესაძლებლობას, ხოლო გრძნობა გამოავლენს მას². ექსნერი მიუთითებს იმ საერთო ფსიქოლოგიურ კანონზე, რომლის თანახმად ცნობიერება ცალკეულ მომენტში ეუფლება იმ წარმოდგენას, რომელსაც თან ახლავს ყველაზე ძლიერი გრძნობა.

ამ საფუძველზე აშენებს ექსნერი თავის მოძღვრებას ბრალის შესახებ. გაუფრთხილებლობის შინაარსი იმაში მდგომარეობს, რომ ადამიანს შეეძლო გაეთვალისწინებინა თავისი მოქმედების შედეგები, ამ უკანასკნელის წარმოდგენა რომ ყოფილიყო დაკავშირებული უსიამოვნების ძლიერ გრძნობასთან. მაგრამ მან თავისი საქციელთ დაამტკიცა, რომ დაზიანებულ სიკეთეს მისთვის არ ჰქონდა საკმაო ღირებულება. დაზიანებულ სიკეთეს რომ მისთვის ნამდვილად ღირებულება ჰქონოდა, მოქმედ პირს ექნებოდა წარმოდგენა, რომ იგი ამ სიკეთეს აყენებს დაზიანების საშიშროების წინაშე. ექსნერის აზრით, სწორედ ამაშია ბრალის მომენტი.

ყველაფერი ეს ეხება კულპოზურ მოქმედებას. მაგრამ, როგორც უკვე იყო აღნიშნული, ექსნერი ცდილობს ააგოს ბრალის ისეთი კონსტრუქცია, რომელიც გამოსადეგი უნდა იყოს როგორც გაუფრთხილებლობის, ისე განზრახვის შემთხვევაში, იგი უნდა მოიცავდეს ორივე ფორმას. ბრალის მატერიალური მომენტი, — ამბობს ექსნერი, — ის, რისთვისაც საყვედურს ვეუბნებით მოქმედ პირს, პრინციპულად ერთი და იგივეა განზრახვის და გაუფრთხილებლობის დროს. სამართლის ცნობიერი დარღვევების დროს ბრალი ყოველთვის მდგომარეობს იმაში, რომ მოსალოდნელი საშიშროების წარმოდგენას არ ჰქონდა გადამწყვეტი მნიშვნელობა, ე. ი. არ ჰქონდა საკმაო ზაწინააღმდეგო გრძნობადი ძალა იმისათვის, რომ დაეძლია ის მოტივი, რომელიც მოითხოვდა მოქმედების შესრულებას. შედეგის წარმოდგენა გამოიწვევდა უსიამოვნების უფრო ძლიერ გრძნობას, მოქმედი პირი რომ ყოფილიყო უფრო დაინტერესებული ამ შედეგის თავიდან აცილებით.

¹ დასახ. შრომა, 150.

² იქვე, 152.

თავის თეორიას ექსნერი გადმოგვცემს შემდეგი რეზიუმეს სახით: ძველ დოგმას, რომლის თანახმად ყოველი ბრალი გამოსახავს ნებისყოფის ნაკლოვანებას, უნდა დაეპირისპიროს დებულება: ყოველი ბრალის საფუძველს შეადგენს სათანადო ინტერესის ნაკლი სამართლით დაცულ სიკეთეთა შენარჩუნებისადმი. ეს ნაკლი შესაძლოა გამოვლინდეს ორი გზით: საზიანო მოქმედების განზრახ ან გაუფრთხილებლობით ჩადენის სახით. თანასწორ გარეგან პირობებში პირველი შემთხვევა უნდა ჩაითვალოს უფრო მძიმედ. საერთო წესით, სამართლის ნებელობითი დარღვევა მოწმობს უფრო მნიშვნელოვან ნაკლს სიკეთეთა შეფასების თვალსაზრისით, ვიდრე არანებელობითი. უკანასკნელ შემთხვევაში მოქმედი პირი არ ჩაიდენდა მოქმედებას, რომ გაეთვალისწინებინა მისი მანერა შედეგები. აქედან ექსნერს გამოაქვს დასკვნა, რომ ბრალის ფორმები იმავე დროს ბრალის ხარისხებს წარმოადგენენ¹.

ექსნერი, მისი სიტყვით, უარყოფს ტრადიციულად მიღებულ თეორიებს და ცდილობს ახალი გზები აღმოაჩინოს დაყენებული პრობლემის კვლევა-ძიების საქმეში. მაგრამ მას ჰყავს წინამორბედნი. ექსნერის წინამორბედად, პირველ ყოვლისა, შეიძლება ჩაითვალოს ჰაგენი, რომლის შეხედულებით, ბრალის საფუძველი არაა არც ნებისყოფა და არც წარმოდგენა, არამედ დაუშვებელი „სისუსტე სამართლებრივი გრძნობისა“². იმავე შეხედულებას, როგორც ვნახეთ, ნაწილობრივად იზიარებს ტეზარი, რომელსაც განზრახვა ესმის ემოციური ცხოვრების ნაკლოვანების მნიშვნელობით.

ექსნერის თეორიის ნაკლი, ისე როგორც საერთოდ ყველა განხილული ბურჟუაზიული თეორიებისა, მდგომარეობს იმაში, რომ მას აქვს განყენებული ხასიათი. მას არ აინტერესებს საზოგადოებრივი ცხოვრების ის შინაგანი სტრუქტურა, რომლის ნიადაგზე წარმოიშვა დანაშაული. იგი სრულიად არ ცდილობს გამოარკვეოს კავშირი, რომელიც არსებობს ბრალის ცნებასა და სასჯელის მიზნებს, მის შინაარსს შორის. ბურჟუაზიული სისხლის სამართლის თეორია სხვადასხვა საკითხებს განიხილავს წმინდა ფორმალური თვალსაზრისით, რაც სავსებით გასაგებია, ვინაიდან მის მიერ გამოყენებული მეთოდი ბუნებრივად აძლევს მას შეისწავლოს სათანადო ცნებების შინაარსი საზოგადოებრივი ცხოვრების პირობებისაგან მოწყვეტილად. ესაა აუცილებელი ლოგიკური შედეგი იმ დოგმატური მეთოდისა, რომლითაც აღნიშნული თეორია განუხრელად სარგებ-

¹ Exner, დასახ. შრომა. 234.

² Hagen, Zeitschr. für d. ges. Strafrw. 1899, H. 2.

ლობს თავის კვლევა-ძიებაში. იგი მუშაობს ნორმების შესწავლის და ანალიზის საფუძველზე და ამ გზით ჰქმნის ცნებათა აბსტრაქტულ სისტემებს.

6

ზემოთ უკვე ნათქვამი იყო, რომ სისხლის სამართლის დარგის შრომებში ვხვდებით „გ ა კ ი ც ხ ე ს“, „დ ა გ მ ო ბ ი ს“ ცნებას, რომელიც არსებითად გულისხმობს ნორმატიულ შეფასებას, ე. ი. მსჯელობას ამა თუ იმ ფაქტებზე ნორმატიული ღირებულების თვალსაზრისით. ეს მიმართულება არ კმაყოფილდება ამა თუ იმ ფსიქიკური ან საზოგადოებრივი ფაქტების დადგენით და შესწავლით; ხელმძღვანელობს რა იდეალისტური საწყისებით, იგი ცდილობს გამოარკვიოს მათი ღირებულება და მნიშვნელობა. ნორმატიული მეთოდოლოგია გავრცელებულია საერთოდ სამართლის, და კერძოდ, სისხლის სამართლის დარგში. მისი გავლენა, რა თქმა უნდა, ემჩნევა ბრალეულობის საკითხის დამუშავებასაც.

როგორც შენიშნავს გერმანელი კრიმინალისტი შმიტი, აზრი იმის შესახებ, რომ არსებობს გარკვეული დამოკიდებულება ბრალის ცნებასა და უარყოფითი შეფასების მსჯელობას შორის, სარგებლობს საერთო აღიარებით¹. სახელმწიფო სისხლის სამართლის კანონების გამოცემის გზით გამოთქვამს თავის მსჯელობას, რომელშიც მოცემულია კონკრეტულ ქმედობათა უარყოფითი შეფასება.

მაგრამ ეს შეხედულება სხვადასხვა ავტორების შრომებში განსხვავებულ შინაარსს ღებულობს. ყველაზე უფრო გავრცელებულია აზრი, რომ შეფასებას აქვს ეთიკური ხასიათი². ვხვდებით ისეთ კრიმინალისტებსაც, რომლებიც დასაშვებად ცნობენ მხოლოდ სამართლებრივ შეფასებას და მკვეთრად გაპყავთ ზღვარი ზნეობასა და სამართალს შორის.

პირველი მიმართულების ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშს წარმოადგენს ფან კალკერის მოძღვრება, რომელსაც ჩვენ უკვე გავეცანივთ. ფან კალკერი თავისი აზრის განვითარებაში მიდის იქამდის, რომ

¹ Schmitt, დასახ. შრომა, 6.

² იხ. Freudental, Schuld und Vorwurf, 1922.

იხ. van Calker, Strafrecht, 1927, 39.

ნორმატიული შეფასების შესახებ სისხლის სამართალში იხ. Mittermaier-ის, van Calker-ის. Rosenfeld-ისა და zu Dohna-ს წერილები—Zeitschrift für die ges. Strafrw. 1911, B. 32.

შეფასების მომენტი ბრალის ცნებაში—იხ. Hegler, Zeitschr. für die ges. Strafrw., 1915, B. 36, 184—232.

სრულიად აიგივებს ეთიკურ გაკიცხვას და ბრალს. გაკიცხვადობა და ბრალი მისთვის ერთი და იგივეა. იმასვე ამტკიცებს მეისნერი. იმ კრიმინალისტთა რიცხვს, რომლებიც ფიქრობენ, რომ ეთიკას და სისხლის სამართალს აქვს ბრალის ერთი და იგივე ცნება, ეკუთვნის ნეოკლასიკოსი ზაუერი. ზაუერის მიხედვით, განსხვავება იმაშია, რომ სისხლის სამართალში ბრალს უნდა ემატებოდეს გარეგანი მოქმედება, რაც ეთიკაში არაა აუცილებელი. მაგრამ ზაუერი სარგებლობს ეკლექტური მეთოდით და ამ მეთოდის შესაბამისად იგი მიმართავს იმ ცნებას, რომელიც ნასესხები აქვს სოციოლოგიური სკოლის მოძღვრებიდან. სისხლის სამართლებრივი ბრალის ცნებასათვის, მისი სიტყვით, აუცილებელია, რომ დამნაშავეს ყოფაქცევა იყოს საზოგადოებრივად საზიანო. „სოციალური საზიანობის“ ცნების შეტანა, რასაკვირველია, არ უწყობს ხელს მისი თეორიის მთლიანობას, ერთიანობას. მაგრამ იგი ესაჭიროება ზაუერს კომპრომისის დასამყარებლად ძველსა და ახალ მიმართულებას შორის, ვინაიდან ამ შეთანხმებაში ზედავს იგი სისხლის სამართლის განახლების და აწვევების საწინდარს¹.

ზაუერი ბრალს განსაზღვრავს როგორც ნებისყოფის გასაკიცხავ თავისუფალ გადაწყვეტილებას მართლწინააღმდეგ მოქმედებისადმი, მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანს ჰქონდა ან უნდა ჰქონოდა შეცნობილი მისი მართლწინააღმდეგობა².

შეთასების მომენტს ბრალის განსაზღვრისა ხაზს უსვამს რ. ფრანკი. ბრალის ცნება. ფრანკის სიტყვით, მოითხოვს მეტს, ვიდრე ფსიქიკური დამოკიდებულება. მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული შეფასებითი მომენტიც, რადგან ბრალის არსს შეადგენს ის, რომ იგი გაკიცხვას იმსახურებს³.

ტარნოვსკი, თავის მხრივ, გამოთქვამს აზრს, რომ „მორალურ გაკიცხვადობას“ სამართლებრივი ბრალისათვისაც ძირითადი მნიშვნელობა აქვსო⁴. ტარნოვსკის შეხედულებისათვის დამახასიათებელია ის, რომ იგი უპირისპირებს ერთმანეთს მორალს და სოციალურ საზიანობას, ბრალს და მიზეზობრივ კავშირს. ამ ცნებებს შორის, მისი სიტყვით, შინაგანი წინააღმდეგობაა⁵.

¹ Sauer, Grundlagen des Strafrechts, 1921, 201.

² იქვე, 548.

³ R. Frank, Das Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich, 1931, I.

⁴ H. Tarnowski, Die system. Bedeutung, der adaequaten kaus. tätstheorie für den Aufbau des Verbrechensbegriffs, 1927, 144.

⁵ იქვე, § 12.

ბერგი ამტკიცებს, რომ უნდა იქნას განსხვავებული ბრალი და ის, რაც ჩვეულებრივად მის ფორმებად არის მიჩნეული — განზრახვა და გაუფრთხილებლობა. ფსიქოლოგიური მომენტი უნდა მიეკუთვნოს განზრახვას, ხოლო ნორმატიულ-ეთიკური — ბრალეულობის ცნებას. განზრახვის ცნება ეთიკური და ნორმატიული თვალსაზრისით „უფერულია“. განზრახ შეიძლება როგორც საქმეური, ისე ბრალეული მოქმედების შესრულება, როგორც ადამიანის განსაცდელიდან გადარჩენა, ისე ადამიანის მოკვლა. ბრალეულია განზრახვა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა მოქმედება შეადგენს შეფასების საგანს, ე. ი. როდესაც მოქმედი პირი აფასებს თავის მოქმედებას ან შეეძლო მისი შეფასება როგორც არაზნეობრივის, საზოგადოებრივად საზიანოსი. აქედან ბერგს გამოაქვს დასკვნა, რომ ბრალი განზრახვაში კი არ მდგომარეობს, იგი უნდა შეუერთდეს მას¹. განზრახვა და გაუფრთხილებლობა ბრალის სახეები არაა, ისინი საერთოდ ადამიანის ნებისყოფის სახეებს წარმოადგენენ. ბერგი მათ თვლის ბრალის წინაპირობებად. ამ დებულებიდან გამომდინარეობს თავისებური აზრი, რომელსაც მნიშვნელობა აქვს ბრალის იდეის განვითარების თვალსაზრისით. სინამდვილეში, ამბობს იგი, არაა განსხვავება ბრალსა და „ობიექტურ შეერაცხვას“ შორის, როგორც ეს ესმით ბრალის ფსიქოლოგიური გაგების მომხრეებს. „ობიექტური შეერაცხვა“ სინამდვილეში „ბრალისათვის პასუხისმგებლობას“ წარმოადგენს. ისტორიულად ბრალის წინაპირობები იცვლება, მაგრამ მისი არსი უცვლელი რჩება. ობიექტური შეერაცხვის სტადიაზე ბრალეულად მიჩნეულია ყოველი მოქმედება, რომელიც იწვევს მართლწინააღმდეგ შედეგს. მოქმედი პირის შინაგანი დამოკიდებულება შედეგთან ყურადღების გარეშე რჩება. სისხლის სამართლის განვითარების შემდგომ საფეხურზე, სასჯელის საზოგადოებრივი მნიშვნელობის გაძლიერებასთან ერთად, მსჯელობა ბრალის შესახებ უკავშირდება იმას, რომ მოქმედება შესრულებულია დანაშაულებრივი ნებისყოფით. უფრო გვიან იმ მოქმედებათა დარგიდან, რომლებიც ჩადენილია ზაზნეობრიობის შეუცნობლად, გამოიყო გაუფრთხილებელი მოქმედება და ის განიხილება როგორც გაკიცხვის ღირსი. დაბოლოს, ამას დაერთო შეფასების კიდევ ერთი წინაპირობა, სახელდობრ, მოითხოვება, რომ თვით მოქმედს უნდა ჰქონ-

¹ Otto Berg, Der gegenwärt. Stand der Schuldlehre im Strafrecht, 1927. (ი. ფრეიდენტალი, პირიქით, ფიქრობს, რომ განზრახვა სრულიად არაა „უფერული“ — იგი შეიცავს ბრალის ეთიკურ მომენტს. დასახ. შრომა, 6.

დეს შესაძლებლობა შეაფასოს საკუთარი მოქმედება როგორც სამართლის და ზნეობის საწინააღმდეგო. ამგვარად, ბერგი მთლიანად აიგივებს ბრალს და ნორმატიულ შეფასებას. ბრალი სავსებით დაემთხვა „გაკიცხვას“, „დაგმობას“, რომლის წყაროდ ითვლება ზნეობრივი ნორმები.

იმ კრიმინალისტთა შორის, რომლებაც უარყოფენ ეთიკურ კრიტერიუმს ბრალის განსაზღვრისას, შეიძლება აქ დავასახელოთ ბინდინგი და ბელინგი.

ბინდინგი მკაფიოდ განასხვავებს ეთიკას და სამართალს. იგი დაუშვებლად თვლის ეთიკურ და იურიდიულ ცნებათა აღრევას. იგი გამოდის ყველა იმ თეორიის წინააღმდეგ, რომლებიც ცდილობენ გადაიტანონ სისხლის სამართალში ეთიკის დარგიდან ნასესხები იდეები. მისი შეხედულებით, შეფასებას უნდა ჰქონდეს მხოლოდ სამართლებრივი ხასიათი.

ანალოგიურ აზრს გამოთქვამს ბელინგი. ქმედობის დასჯადობისათვის, ამბობს იგი, მართლწინააღმდეგობა აუცილებელია, მაგრამ საკმარისი არაა — დასჯადობა მოითხოვს კიდევ ბრალის არსებობას. შეფასების მეშვეობით: „ქმედობა მართლწინააღმდეგია“ — დახასიათებულია მხოლოდ მისი გარეგანი მხარე, როგორც ისეთი, რაც მართლწესრიგს ეწინააღმდეგება. პირიქით, მსჯელობა, რომ ვინმე მოქმედებდა ბრალეულად, ქმედობის შინაგანი, სულიერი სუბიექტური მხარის შეფასებას იძლევა: მოქმედი პირის შინაგანი მდგომარეობა არ იყო ისეთი, როგორიც უნდა ყოფილიყო მართლწესრიგის მოთხოვნების თვალსაზრისით, ამიტომ მისი ყოფაქცევა იმსახურებს გაკიცხვას. ამგვარი გაკიცხვა არაა დასაბუთებული მხოლოდ იმით, რომ პირმა ობიექტურად დაარღვია სამართალი, ვინაიდან ამის ჩადენა მას შეეძლო ყოველი ბრალის გარეშეც. აქ უფრო მნიშვნელობა აქვს იმ სულიერ მდგომარეობას, რომელსაც იგი განიცდიდა დანაშაულის ჩადენის მომენტში, — რაც მოხდა წინათ ან შემდეგ, იმას არა აქვს მნიშვნელობა, — არც იმას აქვს მნიშვნელობა, ჰქონდა თუ არა რაიმე ნაკლი მიღებულ გადაწყვეტილებას თავისი მიმართულების, ან წარმოშობის გამო.

იურიდიული ბრალის საფუძველს მართლწესრიგის იმპერატივები შეადგენენო, — წერს ბელინგი. ამ იმპერატივებში მოცემული „ღირებულებითი ნორმები“ სახელმძღვანელო უნდა გახდეს ადამიანის გადაწყვეტილებისათვის. ბრალი სამართლებრივი აზრით დამოუკიდებელია რელიგიური ან ეთიკური შეფასებისაგან; იგი, მაშასადამე, არაა დამოკიდებული იმაზე, მოცემული საქციელი

იწვევს ეთიკური თვალსაზრისით ქებას თუ გაკიცხვას. ბრალი არაა გამორიცხული იმ შემთხვევებშიც, როდესაც დამნაშავე მოქმედებდა ზნეობრივად მაღალი გრძნობის ზეგავლენით¹.

ასეთია ბელინგის შეხედულება დაყენებულ საკითხზე. მისი აზრით, ბრალის შინაარსს ნორმატიული შეფასება შეადგენს. ეს არის წმინდა სამართლებრივი შეფასება, რომლიდანაც განდევნილია ყოველი ეთიკური ელემენტი.

იმავე აზრს გამოთქვამს შუმახერი². შუმახერი კატეგორიულად ამტკიცებს, რომ „ბრალი არის გაკიცხვა“. თანამედროვე სისხლის სამართალში ბრალის შინაარსს ზედავენ ეთიკურ „გაკიცხვაში“, მაგრამ ეთიკას არაფერი აქვს საერთო სისხლის სამართალთანო, — წერს შუმახერი. შუმახერის აზრით, ეთიკური ნორმების შეტანა სისხლის სამართლის თეორიაში იწვევს ორი ურთიერთ დაუკავშირებელი დარგის აღრევას და ამ მოსაზრებით უნდა იქნას უარყოფილი³. სამართლებრივ გაკიცხვას აქვს უტილიტარული ხასიათი⁴. გოლდშმიტის და ფრეიდეტალის საწინააღმდეგოდ შუმახერი ამტკიცებს, რომ სამართლებრივსა და ეთიკურ გაკიცხვას შორის არსებობს თვისობრივი, და არა ოდენობითი განსხვავება⁵.

„შეფასებითი თეორიები“ იდეალისტური მსოფლშეხედველობის საფუძვლებიდან გამოდიოდნენ. ისინი სრულიად არ აქცევდნენ ყურადღებას იმ ეკონომიურ და სოციალურ-პოლიტიკურ გარემოებებს, რომლებიც სამართლის ამა თუ იმ ნორმების წარმოშობას განაპირობებენ და ხელს უწყობენ მათ შემდგომ განვითარებას ან დაკნინებას. მაგრამ ამავე დროს უნდა ითქვას, რომ თვით აღმოცენება ამ თეორიებისა საზოგადოებრივი ცხოვრების გარკვეულ ფაქტებთან არის დაკავშირებული.

იმპერიალიზმის პერიოდი ხასიათდება. ბურჟუაზიული კანონიერების ნგრევით, რაც სხვადასხვა ფორმით გამოისახება. ბურჟუაზიული კანონიერების ამ ნგრევის იდეოლოგიური გამართლების ფორმად უნდა ჩაითვალოს ბრალის „შეფასებითი“ თეორიები. ბრალის „შეფასებითი“ თეორია ნიშნავდა, ბურჟუაზიული სასამართლოს განთავისუფლებას მატერიალური კეშმარიტების დადგენის საჭიროებისაგან, ის ნიშნავდა მოსამართლის განთავისუფლებას კანონის

¹ Beling. Grundzüge des Strafrechts, 1930, 17—18.

² O. Schumacher. Um das Wesen der Strafrechtsschuld, 1927. 1927.

³ დასახ. შრომა, 49.

⁴ იქვე, 42.

⁵ იქვე, 47.

შემზღუდველ ჩარჩოებისაგან, ნიშნავდა ბურჟუაზიული კანონიერების ნაშთის ლიკვიდაციას სისხლის სამართლის დარგში¹.

7

ზემოთ განხილული იყო თეორიები, რომლებიც ბრალის საფუძველს სხვადასხვა ფსიქოლოგიურ ფაქტებში ეძებენ. ერთნი მას ამყარებენ ნ ე ბ ი ს ყ ო ფ ა ზ ე და, როგორც ვნახეთ, ესაა ყველაზე უფრო ძველი და გავრცელებული თეორია, მეორენი კი ბრალის შინაარსს ადამიანის სულიერი ცხოვრების ე მ ო ც ი უ რ განცდებში ხედავენ.

ამ თეორიების გარდა, სისხლის სამართლის მეცნიერება იცნობს კიდევ ერთ თავისებურ მიმართულებას, რომელსაც ბრალის დამახასიათებელ თვისებად წარმოდგენა მიაჩნია, რის გამოც მას „წ ა რ მ ო დ გ ე ნ ი ს თ ე ო რ ი ა“ ეწოდება. „წარმოდგენის თეორიის“ ფუძემდებლად უნდა ჩაითვალოს გერმანელი იურისტი ბეკერი. საჭიროდ მიგვაჩნია ამ თეორიის დახასიათება, ვინაიდან სისხლის სამართლის ლიტერატურაში მისი შინაარსი ზუსტად არაა გადმოცემული და იწვევს გაუგებრობას.

ბეკერი იძლევა დანაშაულის ანალიზს და ამბობს, რომ ყოველი დანაშაული შედგება მ ო ქ მ ე დ ე ბ ი ს ა და შ ე დ ე გ ი ს ა გ ა ნ. აუ გესურს, ამბობს ბეკერი, მოქმედება გამოვყოთ შედეგისაგან, უნდა ვიქონიოთ მხედველობაში, რომ მოქმედება ვიწრო მნიშვნელობით ვრცელდება იქამდის, სანამ თვით ადამიანის მოძრაობა, ხოლო ყველაფერი, რაც უკანასკნელის მეშვეობით არის გამოწვეული გარეგან ნივთიერ ქვეყანაში, შედეგს წარმოადგენს: ყველაფერი, რასაც იწვევს ადამიანი თავისი მოძრაობით, როგორც შედეგი, უნდა დაუპირისპირდეს მოქმედებას².

შედეგი გულისხმობს გარკვეული ნივთების არსებობას, მოქმედება კი — ადამიანის ნებისყოფას. ამის წინააღმდეგ შესაძლოა თქვან, რომ სხეულის მოძრაობა ყოველთვის არ შეადგენს ნებისყოფის შედეგს; დამბლამ ან სხვა პირობებმა შესაძლოა შეაფერხონ ნებისყოფითი მოძრაობა. მაშასადამე, მარტო ნებისყოფა, თავისთავად, არ კმარა იმისათვის, რომ გამოიწვიოს მოძრაობა, ნებისყოფის გარდა საჭიროა კიდევ სხვა პირობების დახმარება. ამგვარად, ნებისყოფის აქტი დაკავშირებულია სხვადასხვა პირობებთან, მაგ-

¹ Советское уголовное право, часть общая, 1952, 244—245.

² Bekker, Theorie des heutigen deutschen Strafrechts, B. I, 1859,

რამ, მიუხედავად ამისა, ნებისყოფა შეადგენს სხეულის მოძრაობის მიზეზს, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში არანებისმიერ მოძრაობას, რომელიც გამოწვეულია ავადმყოფობით ან რაიმე გარეგანი ძალით. სხვა მდგომარეობაა შედეგის მიმართ.

გარეგანი შედეგი, ბეკერის აზრით, გულისხმობს მოქმედების გარდა არა მარტო დაბრკოლების უქონლობას, არამედ ღროსა და სივრცეში მოცემული გარკვეული საგნების არსებობას და ამ საგნების გარკვეულ თვისებებს. მაშასადამე, მოქმედებასა და შედეგს შორის არსებითი განსხვავებაა; მოქმედება მხოლოდ ნებისყოფის ნაყოფია, შედეგი კი არასდროს არ წარმოადგენს მარტოდენ ნებისყოფის ნაყოფს¹.

აქამდის ბეკერი ლაპარაკობდა გარეგანი შედეგენილობის ელემენტებზე, მაგრამ რჩება კიდევ საკითხი შინაგანი შედეგენილობის ელემენტების შესახებ. ამისდა მხედვეთ ბეკერი ასხვავებს ორ საკითხს:

1. მოქმედი პირის შინაგანი დამოკიდებულება მოქმედებისადმი ვიწრო მნიშვნელობით და

2. მოქმედი პირის დამოკიდებულება შედეგისადმი.

პირველი საკითხი, ბეკერის აზრით, ადვილად წყდება. პირს უნდა სურდეს მოქმედება, თორემ ეს მოქმედება მისი საკუთარი არ იქნებოდა, ვინაიდან მოქმედება სხვა არაფერია, თუ არა ნებისყოფის გამოვლინება; სასჯელის ცნება მკიდროდ დაკავშირებულია ნებისყოფასთან; სასჯელი შეეფარდება მხოლოდ იმ მოქმედებისათვის, რომელიც ნებისყოფიდან გამომდინარეობს; ნებისყოფის უარყოფასთან ერთად ისპობა დასჯადობის საფუძველი.

უფრო ძნელია მეორე საკითხის გადაჭრა: რა კავშირია მოქმედ პირსა და მისი მოქმედების შედეგს შორის?

დაშვება იმისა, რომ დანაშაულს ადგილი აქვს მაშინ, როდესაც სუბიექტს სურდა არა მარტო მოქმედება, არამედ მისი შედეგიც, ბეკერს ძალიან საეკვოდ მიაჩნია. იგი აყენებს კითხვას: რას ნიშნავს შედეგის სურვილი? როდესაც ამბობენ, რომ სუბიექტს მოქმედება სურდაო, აქ არსებითია სწორედ ის, რომ მის წყაროს ნებისყოფა შეადგენდა. ხოლო რაც შეეხება შედეგს, იგი ყოველთვის გვევლინება, როგორც მრავალი ხელისშემწყობი მიზეზების ნაყოფი. იმისათვის, რომ დავეუშვათ დანაშაულის არსებობა, საჭიროა თუ არა ყველა ეს ხელისშემწყობი მიზეზები რაიმე გზით დაეიყვან-

¹ დასახ. შრომა, 249.

ნოთ მოქმედი პირის ნებისყოფაზე? ბეკერის აზრით, ეს მეტისმეტად დიდი მოთხოვნა იქნებოდა.

ერთ ადგილას ბეკერი ამბობს: ჩვენ მოვითხოვთ მოქმედების სურვილს, შედეგის გათვალისწინებას და მოწონებასო, სიტყვაში „მოწონება“, თითქოს ისმის „ნებისყოფის თეორიის“ გამოძახილი, მაგრამ ბეკერის აზრის ასეთი გაგება სწორი არ იქნებოდა. სხვა ადგილას იგი აცხადებს: ნებისყოფის გვერდით, რომელიც წარმოშობს მოქმედებას, ჩვენ მოვითხოვთ შედეგის ცოდნასა და გათვალისწინებას როგორც დანაშაულის მეორე შინაგან ელემენტს. დასასრულ, მოვითხოვთ მისი შრომიდან კიდევ ერთ ადგილს, სადაც იგი ზუსტად გადმოგვცემს თავის შეხედულებას განზრახვის ბუნებაზე. საკმარისია თუ არა, — აყენებს იგი კითხვას, — ბრალისათვის, სრული ბრალისათვის, განზრახვისა და არა გაუფრთხილებლობისათვის, ის, რომ მოქმედ პირს ს უ რ დ ა მ ო ქ მ ე დ ე ბ ა, ხოლო შედეგს, რამდენადაც იგი ეკუთვნის დანაშაულის ცნებას, ითვალისწინებდა?¹ ამ კითხვაზე იგი დადებითად უპასუხებს.

ამგვარად, ბეკერი აგებს თავის თეორიას შემდეგი სქემის მიხედვით: ნ ე ბ ი ს ყ ო ფ ა — მ ო ქ მ ე დ ე ბ ა, გა თ ვ ა ლ ი ს წ ი ნ ე ბ ა — შე დ ე გ ი.

ზემოთ მოტანილ დებულებაში უკვე მოცემულია ძირითადი წინამძღვრები იმ თეორიისა, რომელმაც შემდეგ მიიღო „წარმოდგენის თეორიის“ სახელწოდება.

ციტელმანი იურიდიული მოქმედების ბუნების გამოკვლევისას ანვითარებს იმავე თვალსაზრისს. ციტელმანი აღნიშნავს დაყენებული საკითხის სიძნელეს. არც ფსიქოლოგიას და არც იურისპრუდენციას, მისი სიტყვით, არ გაუხდიათ იგი თავისი კვლევა-ძიების საგნად. ჩვეულებრივ ხმარობენ სიტყვას და არ იციან მისი შინაარსი. საერთოდ ამბობენ: „მე მსურს შედეგი“, ისე როგორც: „მე მსურს სხეულის მოძრაობა“. მაგრამ ფსიქიკური მოვლენები, რომლებიც აქ აღინიშნება ერთ და იმავე სიტყვით: „მე მსურს“, სრულიად სხვადასხვა შინაარსისაა. ნებისყოფის საგანი სხეულის მოძრაობაა. შედეგის სურვილი კი სულ სხვაა: იგი მიიმართება არა სხეულის მოძრაობაზე, არამედ შედეგზე².

ნებისყოფას შეუძლია მხოლოდ გამოიწვიოს სხეულის მოძრაობა და სხვა არაფერი. ის, რაც შემდეგ გამომდინარეობს სხეულის

¹ დასახ. შრომა, 257.

² Zitelmann, Irrtum und Rechtsgeschäft, 167მ, 118.

მოქარაობიდან, არაა გამოწვეული ნებისყოფით, მისგან დამოუკიდებელია.

იმავე თეორიის წარმომადგენლად უნდა ჩაითვალოს ბიუნგერი¹. ბიუნგერს მოჰყავს ზიგვარტის სქემა, რომელიც ნებისყოფის პროცესს ფართო მნიშვნელობით ჰყოფს შემდეგ სტადიებად: I. შინაგანი პროცესი — ა) რომელიმე მომავალი მდგომარეობის წარმოდგენა. ბ) მოფიქრება იმ დამოკიდებულებისა, რომელიც არსებობს პროექტსა და სუბიექტს შორის. გ) ნებისყოფის გადაწყვეტილება. II. მიზნის განხორციელება — ა) საშუალებათა დადგენა. ბ) შესრულება. ნებისყოფითი იმპულსი გარკვეულ მოქმედებისადმი. ბიუნგერის აზრით, ნებისყოფის პროცესს საკუთარი მნიშვნელობით შეადგენს უკანასკნელი პუნქტი (II, ბ).

ბიუნგერი ამტკიცებს, რომ ნებისყოფის საგანს წარმოადგენს მხოლოდ კონკრეტული მოქმედება და არა შედეგი. იმავე აზრს ეს ავტორი გამოთქვამს შემდეგ სიტყვებში: სინამდვილეში შეიძლება ლაპარაკი ზუსტი მნიშვნელობით მხოლოდ კონკრეტული მოძრაობის სურვილზე, და არა ამ მოძრაობის შედეგზე².

„წარმოდგენის თეორიის“ მოგვიანო მომხრეებს შორის უნდა დავასახელოთ ლისტი. ლისტი გამოდის „ნებისყოფის თეორიის“ წინააღმდეგ და სხვადასხვა არგუმენტებს შორის მიუთითებს იმაზე, რომ ნებისყოფის საგნად არასასურველის, არასასიამოვნოსაც კი მიჩნევა არის ძალდატანება ჩვეულებრივი სიტყვათხმარების მიმართ. „წარმოდგენის თეორიას“ იზიარებენ ფრანკი და, როგორც ჩვენ ვფიქრობთ, ზაუერი.

ლისტი განსაზღვრავს განზრახვას, როგორც „ნებისყოფის მოქმედების თანმხლებ მისი შედეგის წარმოდგენას“. განზრახვის ცნება, მასასაღამე, მოიცავს: ა) წარმოდგენას როგორც თვით ნებისყოფის მოქმედების, ისე მისი დაწყების გარემოებების შესახებ; ბ) შედეგის გათვალისწინებას; გ) დანაშაულებრივი მოქმედების დროს — მოქმედების და შედეგის მიზეზობრივი დამოკიდებულების წარმოდგენას, დანაშაულებრივი უმოქმედობის დროს — წარმოდგენას შედეგის შეუფერხებლობის შესახებ.

გადადის რა განზრახვის ცალკეულ სახეებზე, ლისტი იძლევა შემდეგ სქემას. განზრახვა, მისი სიტყვით, არსებობს:

¹ Bünge, Über Vorstellung und Wille, als Elemente subjectiver Verschuldung (Zeitschr. f. d. ges. Strafrw. 1886, B. 6).

² იქვე, 309.

1. როდესაც შედეგის წარმოდგენა ყოფაქცევის გამომწვევ პიზეზს შეადგენდა, როდესაც რაიმე ცვლილება გარეგან ქვეყანაში მოქმედების მიზანი იყო. ამავე დროს სულ ერთია, ალბათობის რა ხარისხით ჰქონდა წარმოდგენილი სუბიექტს შედეგის დადგომა — მიაჩნდა იგი აუცილებლად თუ მხოლოდ შესაძლოდ.

2. განზრახვა არსებობს იმ შემთხვევაშიც, როდესაც სუბიექტი ითვალისწინებდა შედეგის დადგომას, მაგრამ ეს წარმოდგენა მისი მოქმედების მოტივი არ გამხდარა. უკანასკნელ შემთხვევაში ლისტი ასხვავებს ორ ვარიანტს:

ა) განზრახვა მოცემულია უპირობოდ, თუ სუბიექტი დარწმუნებულია შედეგის დადგომაში — პირდაპირი განზრახვა.

ბ) განზრახვა მოცემულია პირობით, როდესაც სუბიექტს შედეგის დადგომა მხოლოდ შესაძლოდ მიაჩნდა (ევენტუალური განზრახვა); სახელდობრ, იმ ვარაუდით, რომ იგი „არ უარყოფდა შედეგის დადგომას“, არ მისულა მსჯელობამდე: „შედეგი არ დადგება“. თუ სუბიექტს იმედი აქვს თავისი სიმარჯვის, ილბლიანობის და სხვ. და არ მოელის შედეგს (მაგალითად, ეილტელმ ტელის მიერ გასროლა, მყინვარზე ასვლა), მაშინ განზრახვაზე ლაპარაკიც კი არ შეიძლება.

ლისტი შენიშნავს, რომ მისი შეხედულება შეიძლება გამოითქვას „ფრანკის ფორმულით“.

გერმანელმა კრიმინალისტმა ფრანკმა იმ მიზნით, რომ გაეტარებინა ზღვარი განზრახვასა და გაუფრთხილებლობას შორის წამოაყენა ფორმულა, რომლის მიხედვით განზრახვა არის მაშინ, როდესაც სუბიექტს შედეგი წარმოდგენილი აქვს როგორც შესაძლო, მაგრამ იგი უარს არ იტყოდა მოქმედების შესრულებაზე კიდევ რომ ყოფილიყო დარწმუნებული შედეგის დადგომის აუცილებლობაში¹. ფრანკის სიტყვით, თუ საქმის გარემოებათა გამო შეიძლება დასკვნის გამოტანა, რომ სუბიექტი, დარწმუნდა რა შედეგის დადგომის აუცილებლობაში, უარს იტყოდა მოქმედების ჩადენაზე, უნდა უარეყოთ განზრახვის არსებობა².

სხვადასხვა მიმართულებების წარმომადგენლები სარგებლობდნენ „ფრანკის ფორმულით“ და მასში ხედავდნენ ხსნას შექმნილ მდგომარეობიდან. საკმარისია აღვნიშნოთ, რომ მას იყენებენ „ნებისყოფის თეორიის“ მომხრეებიც. მაგალითად, ამ ფორმულას იყენებს ჰიპელი და მისი მეშვეობით ცდილობს ახსნას ევენტუალურა

¹ Liszt, Lehrbuch des deutschen Strafrechts, § 39.

² Frank, დასახ. შრომა, გვ. 190.

განზრახვის ბუნება. იგი სცნობს მის ღირებულებას და ხაზს უსვამს მის მნიშვნელობას როგორც მატერიალური სისხლის სამართლის, ისე პროცესის თვალსაზრისით. პირველი თვალსაზრისით, ამბობს იგი, „შესაძლოს წარმოდგენა“ ასაბუთებს განზრახვას, როდესაც მას სუბიექტის ფსიქიკური მდგომარეობისათვის *in concreto* ჰქონდა იგივე პრაქტიკული მნიშვნელობა, რაც „აუცილებლობის წარმოდგენას“. პროცესუალური თვალსაზრისით ეს მნიშვნელობა შეიძლება გამოირკვეს კითხვის დაყენებით: იმოქმედებდა თუ არა სუბიექტი იმავე გზით, დარწმუნებული რომ ყოფილიყო შედეგის დადგომის აუცილებლობაში? მაგრამ სწორედ ეს პრაქტიკული საკითხი ხვდება დიდ სიძნელეებს.

„ფრანკის ფორმულას“ თვითონ მისი ავტორი უკავშირებს „წარმოდგენის თეორიას“, ზოგიერთი კი, პირიქით, ფიქრობს, რომ იგი ენათესავება „ნებისყოფის თეორიას“. ასეთია, მაგალითად, ჰიპელის აზრი; ჰიპელი თავისი შეხედულების გასამაგრებლად მიუთითებს, რომ ფრანკმა აღნიშნული ფორმულა ისესხა XIX საუკუნის პირველი ნახევრის კრიმინალისტ ბრეიდენბახისაგან, რომელიც „ნებისყოფის თეორიის“ მომხრეთა რიგს ეკუთვნოდა და ეს ფორმულა წამოაყენა ნებისყოფის არსებობის შესამოწმებლად.

ეგრეთწოდებული „ფრანკის ფორმულა“ მიმართავს მტკიცების უბრალო ხერხს: „შესაძლოს“ კატეგორია აქ შეცვლილია „აუცილებელის“ კატეგორიით. სასამართლო პრაქტიკაში, ცალკეულ კონკრეტულ შემთხვევებში გამოყენებისას იგი ხვდება დაბრკოლებებს, ვინაიდან ძნელია იმ ფსიქიკური მდგომარეობის დადგენა, რომელსაც ეს ფორმულა გულისხმობს.

ნეოკლასიკოსი ზაუერიც ეკუთვნის კრიმინალისტთა იმ ჯგუფს, რომელიც აღიარებს „წარმოდგენის თეორიას“.

ზაუერი განიხილავს დაყენებულ პრობლემას „ალბათობის“ თვალსაზრისით. იგი ყურადღებას აქცევს იმას, თუ ალბათობის რა ხარისხით ჰქონდა წარმოდგენილი სუბიექტს მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომა. ზაუერის სიტყვით, „განზრახვა არის საალბათო მართლწინააღმდეგობის ცოდნა“¹. ამიტომ იგი, კოლერთან ერთად, თვლის, რომ უკეთესი იქნებოდა უარი ვთქვათ ტერმინზე „ევენტუალური განზრახვა“, ვინაიდან „ევენტუალობა“ ნიშნავს უბრალო შესაძლებლობას, რაც განზრახვისათვის საკმარისი არაა. ზაუერი მაინც ხმარობს ძველ ტერმინს, თუმცა იგი თავის შინაარსს არ შეე-

¹ Sauer, Grundlagen des Strafrechts, 609.

საბამება. „ალბათობის ცოდნა“, რომელიც ეხება არა მარტო მიზეზობრივ კავშირს, არამედ დანაშაულის შედგენილობის სხვა ნიშნებსაც, გაუფრთხილებლობის დროს მოცემული არაა. გაუფრთხილებლობა ხასიათდება იმით, რომ აქ არის მხოლოდ შესაძლებლობის ცოდნა ან დანაშაულებრივი შედგენილობის ნიშნების სრული უცოდინარობა. ზაუერის აზრით, ამით გატარებულია ზღვარი განზრახვასა და გაუფრთხილებლობას შორის.

გამოყოფს რა ცალკე განზრახვის იმ სახეს, რომელსაც გერმანელი კრიმინალისტები Absicht-ს უწოდებენ. ზაუერი ლეგულობს ბრალის სახეების შემდეგ სქემას:

1. პირდაპირი განზრახვა — დანაშაულებრივი შედგენილობის არსებობის ს ა რ წ მ უ ნ ო ცოდნა.

2. ევენტუალური განზრახვა — ა ლ ბ ა თ ო ბ ი ს ცოდნა.

3. ცნობიერი გაუფრთხილებლობა — შ ე ს ა ძ ლ ე ბ ლ ო ბ ი ს ცოდნა.

4. არაცნობიერი გაუფრთხილებლობა — შ ე გ ნ ე ბ ი ს უ ქ ო ნ ლ ო ბ ა¹.

ამგვარად, ზაუერის მიერ წამოყენებული სქემა მოიცავს ოთხ სახეს — განზრახვის ორ სახეს და ორს გაუფრთხილებლობისას. იქ, სადაც თავდება ერთი სახე, იწყება მეორე. ზაუერი ევენტუალურ განზრახვას თვლის განზრახვის პ ი რ ვ ე ლ ა დ ფ ო რ მ ა დ, რადგან მასში მოცემულია „ბრალის სრული ელემენტი“, „სახელდობრ, — „ა ლ ბ ა თ ო ბ ი ს შ ე გ ნ ე ბ ა“².

ამ მოკლე დახასიათებიდან ნათლად ჩანს, თუ როგორია, ზაუერის თეორიის მიხედვით, ბრალეულობის და მისი ცალკეული სახეების საფუძველი. ზაუერის წინაშე წამოიჭრა საკითხი: სად გადის ზღვარი განზრახვასა და გაუფრთხილებლობას შორის? და ამასთან დაკავშირებით: როგორ უნდა გამოიყოს ევენტუალური განზრახვა ცნობიერი გაუფრთხილებლობისაგან? არსებითად, პირველი საკითხი ემთხვევა მეორეს, ვინაიდან ევენტუალური განზრახვა წარმოადგენს მოსაზღვრე დარგს, რომლის შემდეგ იწყება გაუფრთხილებლობა.

ზაუერი პთელი თავისი სისტემის შესაბამისად სწყვეტს დაყენებულ პრობლემას და სარგებლობს წმინდა ფორმალური მეთოდით. იგი სრულიად არ უწევს ანგარიშს სინამდვილის ფაქტებს და აშენებს ბრალის სახეების კიბეს შემდეგი სქემის საფუძველზე:

¹ Sauer, Grundlagen des Strafrechts, 612.

² იქვე, 613.

განზრახვა — ალბათობის შეგნება, გაუფრთხილებლობა — დანაშაულებრივი შედეგის დადგომის შესაძლებლობის შეგნება. ამავე დროს ყოველდღიური ცხოვრების დაკვირვებით უდავოდ მტკიცდება, რომ ევენტუალური განზრახვის დროსაც დანაშაულებრივი შედეგის დადგომის ალბათობის ხარისხი შესაძლოა იყოს ისეთივე, როგორც თვითიმედოვნების შემთხვევაში. ბრალის აღნიშნულ სახეებს შორის ზღვარის გატარება „ალბათობის“ და „შესაძლებლობის“ მიხედვით სრულიად უიმედო ცდად უნდა ჩაითვალოს.

საკიროდ მიგვაჩნია რამდენიმე სიტყვით შევიჩრდეთ მ. ე. მაიერის თეორიაზე. არსებითად მაიერი არ ეკუთვნის „წარმოდგენის თეორიის“ მომხრეთა რიგს. აღიარებს რა ბრალის ფორმების ტრადიციულ ორწევროვან კლასიფიკაციას, იგი ცდილობს ახალი გზით მის დასაბუთებას. მაგრამ მაინც შეიძლება ითქვას, რომ ამ ავტორის შეხედულება „წარმოდგენის თეორიის“ უახლოვდება, რამდენადაც ბრალის სახეების კონსტრუქციის დროს იგი გამოდის მოტივის ცნებიდან; რომელიც მას ესმის დანაშაულებრივი შედეგის წარმოდგენის მნიშვნელობით.

მაიერი უარყოფს როგორც „ნებისყოფის“, ისე „წარმოდგენის“ თეორიებს და მას წამოყენებული აქვს საკუთარი კონსტრუქცია, რომელსაც იგი „მოტივის თეორიას“ უწოდებს. უკანასკნელი, მისი ავტორის სიტყვით, „აკავშირებს მოქმედი პირის ცოდნას და ნებისყოფას უმაღლეს ერთიანობაში“¹. იურიდიული კონსტრუქციის ამოცანა მდგომარეობს იმაში, რომ მრავალფეროვანი სინამდვილე გამოსახულ იქნას მარტივ ფორმულებში. ბრალის ცალკეული ფორმების შესწავლისას მაიერი აღნიშნავს შემთხვევების შემდეგ ჯგუფებს:

ა) სუბიექტს წარმოდგენილი ჰქონდა შედეგი და სურდა იგი, ე. ი. შედეგის წარმოდგენამ გამოიწვია მოქმედება. შედეგი სუბიექტის მიზანს შეესაბამება. ბრალის ეს ფორმა პირდაპირი განზრახვაა, რომელიც მძიმე სახეს შეადგენს.

ბ) სუბიექტს არ ჰქონდა წარმოდგენილი შედეგი და არც სურდა იგი. ამით გამორიცხულია შედეგის წარმოდგენის მოტივაციური მნიშვნელობა. აქ მოცემულია არაცნობიერი გაუფრთხილებლობა, რომელიც შეადგენს ბრალის მსუბუქ სახეს.

გ) სუბიექტს გათვალისწინებული ჰქონდა შედეგი, მაგრამ მას არ სურდა მისი დადგომა, ე. ი. შედეგის წარმოდგენა არ გამხდარა:

¹ Max E. Mayer, Lehrbuch, 1923, 240.

მოქმედებაზე უარის თქმის საფუძველი. თუ გამოვიკვლევთ, ამბობს მაიერი, იმ პირობებს, რომელთა გამო შედეგის წარმოდგენამ ვერ იქონია მოტივაციური ძალა, ამის გადამწყვეტი მიზეზი შეიძლება აღმოვაჩინოთ ან იმაში, რომ სუბიექტი განურჩევლად უყურებდა შედეგს (ევენტუალური განზრახვა), ან იმაში, რომ იგი იმედოვნებდა შედეგი არ დადგებოდა (ცნობიერი გაუფრთხილებლობა). ეთიკური თვალსაზრისით ამ ორ შემთხვევას შორის უდავოდ განსხვავებაა, ფსიქოლოგიურად კი ორივეს აქვს ერთნაირი ბუნება მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ყურადღებას ექცევთ მარტოოდენ ცოდნას და ნებისყოფას და მათ დამოკიდებულებას შედეგთან. პირიქით, ისინი გამოიყოფა ერთმანეთისაგან, როგორც კი ვარკვევთ იმ გრძნობებს (გულგრილობა, შიში, იმედი), რომლებიც თან ერთვის ცოდნას და ნებისყოფას. მაიერის აზრით, სწორედ ამ ფსიქიკურ სხვაობაში უნდა ვეძიოთ განსხვავებული ეთიკური შეფასების საფუძველი¹.

მაიერი განმარტავს ბრალის ცალკეულ ფორმებს მოტივის ცნების მიხედვით. მისი განმარტებიდან ჩანს, რომ მოტივის შინაარსში იგი მთავარ ადგილს უთმობს წარმოდგენის ელემენტს. „შედეგის წარმოდგენა“ — ესაა მისი თეორიის მთავარი, გადამწყვეტი რგოლი. მაგრამ ვინც ჩაუფიქრდება მისი სისტემის იმ ნაწილს, სადაც იგი განმარტავს ევენტუალური განზრახვის და თვითიმედოვნების ურთიერთ დამოკიდებულებას და განსხვავებას, ადვილად მიხვდება, რომ აქ მოტივი როგორც „შედეგის წარმოდგენა“ კარგავს თავის მნიშვნელობას: იგი ხომ ორივე შემთხვევაშია მოცემული და ორივეში არ გამხდარა საწინააღმდეგო მოტივად, ცხადია, რომ ეს წარმოდგენა არ შეადგენს გამიჯვნის ნიშანს. მაიერი ეძებს გამოსავალს ამ მდგომარეობიდან და მსჯელობს შემდეგნაირად: როგორც ევენტუალური განზრახვის, ისე თვითიმედოვნების დროს არსებობს შედეგის ცოდნა, ორივე შემთხვევაში არაა შედეგის სურვილი, მაშასადამე, წარმოდგენის და ნებისყოფის მხრივ ისინი ერთმანეთს ემთხვევა. რაშია მათი განსხვავება? საბოლოოდ, ამ განმასხვავებელ ნიშანს მაიერი ნახულობს გრძნობების დარგში.

სისხლის სამართლის ლიტერატურაში მაიერის შეხედულება არაერთხელ იყო გაკრიტიკებული. მისი მოწინააღმდეგენი მიუთითებდნენ, რომ მას არასწორად ესმის მოტივის შინაარსი.

¹ Max E. Mayer, Lehrbuch, 1923, 243.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ საერთოდ მაიერის მოძღვრება ყველაზე უფრო ენათესავება „წარმოდგენის თეორიას“. ამ მხრივ სწორია ფრანკი, როდესაც შენიშნავს, რომ თვით „წარმოდგენის თეორია“ ყოველთვის იყო რამდენადმე „მოტივირების თეორია“¹. მაგრამ ამავე დროს არსებობს აზრი, რომელიც მას „ნებისყოფის თეორიას“ უკავშირებს².

8

ბურჟუაზიული კრიმინალისტები საერთოდ დგანან მოქმედი კანონმდებლობის თვალსაზრისზე, რომელიც თუმცა ხშირად არც კი იძლევა ზოგად განმარტებებს, მაგრამ მაინც იზიარებს ბრალეულობის ფორმების ორწევროვან დაყოფას.

მაგრამ აღნიშნულ თეორიებთან ერთად ვხვდებით ისეთ თეორიებსაც, რომლებიც სტოვებენ ისტორიულად გაკეთულ გზებს და ბრალეულობის ფორმების ახალ სისტემებს ქმნიან. მართალია, ისინი ძალიან იშვიათად გვხვდება, მათი გავლენა და მნიშვნელობა ლიტერატურული დისკუსიების ჩარჩოებით ამოიწურება, მაგრამ ეს განკერძოებული ნოვატორული ცდები ბურჟუაზიული სისხლის სამართლის მეცნიერების არადამაკმაყოფილებელი მდგომარეობის ზედმეტ დამამტკიცებელ საბუთს წარმოადგენს.

იმ კრიმინალისტთა ჯგუფს, რომელიც კავშირს სწყვეტს ტრადიციულ შეხედულებებთან, უნდა მიაკუთვნოთ ლეფლერი და მირჟიჩკა.

ლეფლერი ბრალს სასჯელს უკავშირებს. იგი წერს, რომ სასჯელის ბუნებიდან ბრალეულობის სწორი შეფასება გამომდინარეობს; სასჯელის ყველა მიზნობრივი დამოკიდებულება მიმართულია პ ი რ ო ვ ნ ე ბ ა ზ ე და არა მოქმედებაზე; სასჯელი იმას უნდა შეეფარდოს, ვინც თავისი მოქმედების გამო ხასიათდება როგორც საზოგადოებრივად მავნე პიროვნება³. სისხლის სამართლებრივი ბრალი არ წარმოადგენს აუცილებლად ნებისყოფის ბრალს. სასჯელი მთელი ინდივიდის წინააღმდეგ არის მიმართული და არა მისი ცალკეული ფსიქიკური ფუნქციის წინააღმდეგ.

¹ Frank. დასახელ. შრომა, 181.

² HippeI, დასახ. შრომა. 527.

³ Lüffler, Die Schuldformen... 4.

უნდა აღინიშნოს, რომ საბჭოთა ლიტერატურაში ვხვდებით ლეფლერის კონცეფციის შემოღების ცდას. ეს ცდა ეკუთვნის პროფ. ჩელკოვს. იხ. Спорные вопросы учения о преступлении. „Социалист. законность“, 1947, № 4.

რაც შეეხება ბრალის სახეებს, ლეფლერის სიტყვით, სისხლის სამართლებრივი აზრით ჩვენი ფსიქიკის დამოკიდებულებას რომელიმე მანვე შედეგისადმი შეუძლია მიიღოს სამი სხვადასხვა ფორმა:
I. სუბიექტს სურდა შედეგის დადგომა: პირდაპირი განზრახვა (Absicht).

II. სუბიექტი ითვალისწინებდა შედეგს, მხოლოდ არ სურდა მისი დადგომა: შეცნობითობა (Wissentlichkeit).

III. სუბიექტს არ სურდა შედეგის დადგომა და არც ითვალისწინებდა მას, მაგრამ შეეძლო და უნდა გაეთვალისწინებინა და აეცილებინა თავიდან: გაუფრთხილებლობა (Fahrlässigkeit)¹.

ბრალის სამი ფორმის დადგენის შემდეგ ლეფლერი გადადის თვითნებური მათგანის განხილვაზე.

I. პირდაპირი განზრახვა. სუბიექტს სურს შედეგის დადგომა, რა მიზანიც არ უნდა არსებობდეს; „სურვილის“ განმარტებისას ლეფლერი ყურადღების გარეშე სტოვებს ყოველგვარ ფსიქოლოგიურ კამათს და განსაზღვრავს და აღნიშნული მოვლენა ესმის როგორც „ჩვენი „მეს“ ისეთი დამოკიდებულება შედეგთან, როცა ვაჭყრაფვით მისიკენ და ამავე დროს თანახმა ვართ მასზე“, — ჩვენი ფსიქიკის ის მოვლენა, რომელსაც განვიცდით, იგი აღწერას არ ემორჩილება, მაგრამ მას ჩვენ სრული დარწმუნებით წარმოვიდგენთ. უბრალო ნატერისაგან სურვილი იმით განსხვავდება, რომ მას თან ახლავს მოვლენათა მსვლელობაში „მიზნობრივად ჩარევის“ ძალის შეგნება; მე შემიძლია ვინატრო, და არა ვისურვო, რომ ქარიშხალმა დაზოგოს ჩემი ნათესი; მაგრამ ნატვრა და ნებისყოფა ერთი და იგივე შედეგის მიმართ არასდროს არ უპირისპირდებიან ერთმანეთს; შედეგის დადგომის სურვილი გულისხმობს ამ შედეგის ცოდნას. „არაცნობიერი“ ნებისყოფა, რა სახითაც არ უნდა გამოდით, იგი, პრაქტიკული მეცნიერებისათვის გამოუსადეგარია, რადგან იგი მიუწვდომელია ცდისათვის.

ლეფლერის სიტყვით, აქ მოცემელი ნებისყოფის ცნება შეესაბამება როგორც სახალხო შეხედულებას, ისე ფსიქოლოგიის თანამედროვე მდგომარეობას. რომის სამართალში იგი სისხლის სამართლებრივი განზრახვის განსაკუთრებულ საფუძველს შეადგენდა.

ამ ჯგუფში შემავალი მოქმედებანი მოწმობენ მოქმედი პირის საზოგადოების საწინააღმდეგო შედეგისადმი ყველაზე ენერგიულ

¹ Löffler, Die Schuldformen... 4.

დამოკიდებულებას; ისინი მისი საზოგადოებრივი საშიშროების მაჩვენებელს წარმოადგენენ და ამიტომ აქ უმკაცრესი რეპრესია უნდა იქნას გამოყენებული.

II. შეცნობითობა. ამ ცნებას ლეფლერის მოძღვრებაში განსაკუთრებული და უმნიშვნელოვანესი ადგილი უკავია. აქ ჩვენ ვეხებით იმ დარგს, რომელმაც თავისებური ხასიათი მიანიჭა ამ ავტორის მთელ კონცეფციას და რომელშიც გაერთიანებულია სხვადასხვა შინაარსის ბრალის ფორმები.

რით ხასიათდება დასახელებული ფორმა? იმით, რომ სუბიექტი ითვალისწინებდა შედეგს, მაგრამ არ სურდა იგი.

ლეფლერის მიხედვით, ეს ფორმა ერთიანია ფორმალურად, მაგრამ მატერიალურად, ე. ი. თავისი შინაარსით იგი წარმოადგენს სხვადასხვა ვარიაციებს, რომლებიც „გათვალისწინების განსხვავებული სიცხადით“ არიან განპირობებული. ჩვენი მოქმედებების ყოველი მომავალი შედეგი ჩვენ სუბიექტურად გარკვეული ალბათობის თვალსაზრისით წარმოგვიდგება, უკანასკნელს კი უსასრულო საფეხურები გააჩნია; დაწყებული სრული სარწმუნოებით და დამთავრებული შეუძლებლობით მიდის უწყვეტი რიგი, რომლის შუალედური საფეხურები ჩვენ შეგვიძლია დავანაწილოთ არასრულად შემდეგი სიტყვებით: „სავსებით სააღბათოა“ — „სააღბათოა“ — „შესაძლოა“ — „შეუძლებელია“.

გემის პატრონი ისტუმრებს ზღვით ცურვის საექვო უნარის მქონე დაზღვეულ გემს; მას სურს მოგების მიღება და არავითარ შემთხვევაში არ უნდა ეკიპაჟის და მგზავრების დაღუპვა. შესაძლებელია, რომ გემის პატრონი ეუბნება თავის თავს: ეს გემი ქარიშხლიან ამინდში შორეულ მგზავრობას ვერ აიტანს; ანდა იგი ფიქრობს: გემის ნაკლოვანებები არც თუ ისე სერიოზულია, გემი გადაიტანს ყველაფერს. იგი ორივე შემთხვევაში ითვალისწინებს გემზე მყოფი მგზავრების დაღუპვას, როგორც თავისი მოქმედების შესაძლებელ შედეგს. მაგრამ ლეფლერი მიუთითებს, თუ რამდენად განსხვავებულია ის სიცხადე, რომლითაც ის ამ შედეგს ითვალისწინებს და ალბათობის როგორი კიბეა ამ ორ უკიდურესობას შორის.

აღნიშნულ მოქმედებათა სოციალური შეფასებისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ამ მატერიალურ მხარეს. ვინც იცოდა, რომ მის მოქმედებას უდავოდ მოჰყვებოდა მეორე პირის სიკვდილი და მაინც ჩაიდინა ეს მოქმედება, მან საკუთარი თავი გამოავლინა ისეთ ადამიანად, რომელიც მზადაა ჩაიდინოს საზოგადოების საწინააღმდეგო ქმედობა, თუკი ეს სასარგებლოა მისთვის. ასეთი ადა-

მიანი არანაკლებ საშიშია, არანაკლებ საპირობეს გამოსწორებას, ვიდრე ის, რომელსაც პირდაპირ სურდა შედეგის დადგომა; გარდა ამისა, აქ საჭიროა მესამე პირთა ენერგიული დაშინებაც. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მსგავს შემთხვევებში ფსიქოლოგიური შემადგენლობა იგივე არ არის, რაც პირდაპირი განზრახვის დროს, მაგრამ ორივენი თანასწორ სასჯელს იმსახურებენ.

რაც უფრო მცირეა საშიშროების ალბათობა, მით უფრო მცირე უნდა იყოს რეპრესია. ზიანის მიყენების ალბათობა შეიძლება იმდენად უმნიშვნელო იყოს, რომ თვით სამართალი იძლევა მისი განზრახვი უგულებელყოფის უფლებას. ვინც მალაროებში აწარმოებს მუშაობას და იცის, რომ ამ წარმოებამ, უშიშროების ყველა მიღებულ ღონისძიებათა მიუხედავად, შეიძლება გამოიწვიოს სიკვდილის შემთხვევები, არ სჩადის დანაშაულს.

ამგვარად, ამ ჯგუფში დასჯადობა საგრძნობლად არის დაზარისხებული; უმძიმეს შემთხვევებში საჭიროა იმ სასჯელის მაქსიმუმის შეფარდება, რომლის გამოყენებასაც სახელმწიფო შესაბამისი სამართლებრივი სიკეთის დასაცავად მიზანშეწონილად თვლის; აქედან დაწყებული დასჯადობა განუწყვეტელი თანმიმდევრობით აბსოლუტურ ნულამდე ეცემა.

საუკუნეთა განმავლობაში დოქტრინა ამაოდ მუშაობს ამ საკითხთან დაკავშირებულ შემთხვევებზე. ბრალეულობის ორ სახედ დაყოფამ, როგორც ეს რომის სამართალში იყო მიღებული, ღრვა გავლენა მოახდინა: „ვინ გაბედავდა აზრის განვითარებას რომის იურიისტებზე უფრო შორს!“ — ამბობს ლეფლერი. ამიტომ აღნიშნული შემთხვევებიდან უმძიმესი მიაკუთვნეს განზრახვას იმ სწორი გრძნობის გავლენით, რომ ისინი თანაბარ სასჯელს იმსახურებენ და აგრეთვე იმ დებულებიდან გამომდინარე, რომ ვისაც მიზეზი (მოქმედება) სურს, მას აგრეთვე აუცილებლად უნდა სურდეს მისი შედეგებიც. ამ „აუცილებლის ფსიქოლოგიის“ მცდარობა არა ერთხელ იყო დასაბუთებული. მამაცი მხედრები, რომლებიც მოწინააღმდეგის რიგებს ესხმიან თავს, დიდი ალბათობით ითვალისწინებენ თავიანთ დაღუპვას, როგორც ამ მოქმედების შედეგს, მაგრამ სურათი მათ ეს შედეგი? უფრო ყველა ღონეს ხომ არ ხმარობენ ისინი ამ შედეგის თავიდან ასაცილებლად? იმ ზომით, რომლითაც შედეგის ალბათობა მცირდება, იმის ვარაუდი, რომ იგი ნასურვი უნდა იყოს, „სულ უფრო და უფრო აუტანელი ხდება“. ამავე დროს ჩნდება სამართლიანი გრძნობა, რომელიც ნაკლებ დასჯადობას მოითხოვს. სწორედ ამის გამო იძულებულნი გახდნენ შედარებით მსუბუქი შე-

ობვევები, როგორც „ცნობიერი გაუფრთხილებლობა“, მიეკუთვნება ბინათ ცაქა-ს დარგისათვის.

III. გაუფრთხილებლობა. ზემოაღნიშნულიდან ჩანს, რომ ლეფლერი უკანასკნელ ჯგუფში მხოლოდ იმ შემთხვევებს ათავსებს, რომლებიც დაუდევრობის სახელწოდებას ატარებენ. ჩვენ ვიცით, რომ გაუფრთხილებლობის მეორე სახეს, სახელდობრ თვითმედოვნებას იგი აკუთვნებს „შეცნობითობის“ ფართო დარგს.

ლეფლერს შესაშვ ფორმის განმარტებაში ახალი არაფერი შეაქვს. იგი მხოლოდ ტრადიციულ ფორმულას იმეორებს: გაუფრთხილებლობა არის მაშინ, როდესაც სუბიექტს არ ჭურდა შედეგის დადგომა და არც ითვალისწინებდა მას, მაგრამ შეეძლო და უნდა აეცილებინა იგი თავიდან; აქ ჩვენ საქმე გვაქვს ეგრეთწოდებულ არაცნობიერ გაუფრთხილებლობასთან. აქ საქმე ცხოვრების ისეთ შემთხვევებს ეხება, როცა ადამიანს არ გააჩნია წარმოდგენათა ასოციაცია ანდა, უკიდურეს შემთხვევაში, ამ ასოციაციის მეშვეობით გამოწვეულმა წარმოდგენამ მოსალოდნელი საშიშროების შესახებ სათანადო სიცხადეს ვერ მიაღწია.

ლეფლერი ამბობს, რომ ჩვენ შეგვიძლია გავკიცხოთ ქმედობის ჩამდენი მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ასოციაციის ნაკლი დაიკვანება ყურადღების ნაკლოვანებაზე. სახელმწიფო ჩვენი ყოფაქცევითაგან ყურადღების მინიმუმს მოითხოვს. გაუფრთხილებლობა მხოლოდ მაშინ გვაქვს, როცა ასოციაციის არარსებობა დაიკვანება ნორმალური ყურადღების ნაკლოვანებაზე. თავის მხრივ, ყურადღება დამოკიდებულია სხვა ფსიქიკურ მოვლენებზე და არ შეიძლება უარვეყოთ, რომ ძალთა ამ რთულ პროცესში ნებელობითი აქტებიც იღებენ მონაწილეობას. მაგრამ აქ ნებელობითი აქტები არასდროს არ არიან მიმართული მოცემულ საზოგადოებრივად საშიშ შედეგზე: შემთხვევების დიდი უმრავლესობის დროს ჩვენ თვითონ არ გვაქვს შეცნობილი საკუთარი უყურადღებობა, ისე რომ ეს უკანასკნელიც შეიძლება არ იყოს ნებისმიერი.

განხილული მოძღვრების ძირითად ნაკლოვანებას წარმოადგენს ის, რომ იგი ერთმანეთში ურევს სხვადასხვა თვისების, შინაარსის ფსიქოლოგიურ ფაქტებს. ლეფლერი „შეცნობითობის“ ცნების ქვეშ აერთიანებს ისეთ არაერთგვაროვან მოვლენებს, როგორიცაა: ა) შედეგის, როგორც აუცილებელი რამის, გათვალისწინება, ბ) ევენტუალური განზრახვა და ე) თვითიმედოვნება; ამგვარად, ევენტუალურ განზრახვაა და თვითიმედოვნებას შორის ზღვარი იშლება. ასეთი შედეგ ავსებით ბუნებრივია ამ თეორიის თვალსაზრისით, რომე-

ლიც ბრალეულობის საზომად თვლის მხოლოდ ალბათობის ხარისხს, რომლითაც სუბიექტი საზოგადოებრივად მაენე შედეგის დადგომას ითვალისწინებს. გამოდის „ალბათობის საფეხურთა“ დაუსრულებელი კიბე და სასამართლოს რჩება მხოლოდ იმის გამორკვევა, თუ როგორი „სიცხადით“ ითვალისწინებდა ადამიანი თავისი ქცევის შესაძლებელ შედეგს და აქედან გამომდინარე — მძიმე ან მსუბუქი სასჯელის შეფარდება. მაგრამ ამ თეორიას, რომელიც გამოდიოდა არსებული სისტემის გამარტივების პრეტენზიით, ავიწყდებოდა, რომ ადამიანი, არა მარტო მოაზროვნე არსებაა, არამედ აგრეთვე გრძნობებისა და ნებისყოფის მქონე არსებაც არის. გარდა წარმოდგენისა, მას აქვს გრძნობა და მისწრაფება გარკვეული მიზნებისაკენ, გრძნობა მის ფსიქიკასა და ყოველდღიურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს. ის შემთხვევა, როცა ადამიანი უშვებდა შესაძლებელ შედეგს, რომლის მიმართ იგი გულგრილად იყო განწყობილი, არა მარტო ფსიქოლოგიურად, არამედ თავისი საზოგადოებრივი მნიშვნელობითაც მეკეთრად განსხვავდება იმისგან. როცა ადამიანი იმედოვნებდა შესაძლებელი საშიში შედეგის თავიდან აცილებას. განსხვავება მათ შორის მდგომარეობს წარმოდგენილი შედეგისადმი სხვადასხვანაირ ემოციურ დამოკიდებულებაში. სწორედ ამაში უნდა ეძიოთ ის ზღვარი, რომელიც ევენტუალურ განზრახვას თვითიმედოვნებისაგან მიჯნავს, ხოლო რაც შეეხება გათვალისწინების „სიცხადეს“, ან „ალბათობის ხარისხს“, ისინი ორივე შემთხვევაში შესაძლოა სავსებით ერთნაირი იყოს.

ლეფლერის მოძღვრებამ სისხლის სამართლის ლიტერატურაში გაცხოველებული დისკუსია გამოიწვია: ამ მოძღვრებას შეჰქონდა სიახლის ელემენტი არსებულ თეორიაში და ცალკეულმა კრიმინალისტებმა ცოტად თუ ბევრად განიცადეს მისი გავლენა. გაბატონებული სკოლის წარმომადგენლები კი, როგორც მოსალოდნელი იყო, მას უარყოფითად შეხედნენ.

ლეფლერს თავისი შეხედულება ვრცლად არ ჩამოუყალიბებია; მის შრომაში მოცემულია მხოლოდ მონახაზი, მისი მოძღვრების ძირითადი მომენტები. არსებითად, მისი შრომა ბრალეულობის ფორმების განვითარების ისტორიულ მიმოხილვას წარმოადგენს როგორც თეორიის, ისე საკანონმდებლო ძეგლების მიხედვით.

ლეფლერის ძირითად დებულებათა შემდგომ განვითარებას ჩვენ მირეიჩკას შრომაში ვხედავთ. მირეიჩკა უბრალოდ როდი იმე-

ორება იმას, რაც გამოთქმული იყო ლეფლერის მიერ: იგი კრიტიკულად ეკიდება თავისი წინამორბედის ცალკეულ აზრებსა და დებულებებს და მის მოძღვრებაში ზოგიერთი ცვლილება შეაქვს.

ჩირეიჩკამ წამოაყენა ბრალის ფორმების შემდეგი სქემა:

1. ცნობიერი ბრალი.
2. არაცნობიერი ბრალი¹.

ცნობიერ ბრალს თავის მხრივ ჰყოფს: ა) პირდაპირ განზრახვად და ბ) ცნობიერ ბრალად ამ სიტყვის ვიწრო მნიშვნელობით. საბოლოო ანგარიშში მირეიჩკას მიღებული აქვს შემდეგი სქემა:

1. პირდაპირი განზრახვა (Absicht).
2. ცნობიერი ბრალი.
3. არაცნობიერი ბრალი².

ამგვარად, საბოლოო სახით ლეფლერისა და მირეიჩკას სქემები ერთმანეთს ემთხვევა.

მირეიჩკას მიხედვით, Absicht არის გარკვეული შედეგის, როგორც მოქმედების მიზნის, გათვალისწინება. Absicht-ისათვის, საჭიროა შემდეგ პირობათა არსებობა:

1. შედეგის წარმოდგენა (გათვალისწინება).
2. წარმოდგენილი შედეგის სურვილი.
3. წარმოდგენილი და ნასურვი შედეგი მოქმედების მიზანს უნდა წარმოადგენდეს³.

მირეიჩკას მოძღვრებაში თვალსაჩინო ადგილი უკავია საშიშროების ცნებას. იგი ამბობს, რომ საშიშროების ცნება, ე. ი. მავნე შედეგის დადგომის შესაძლებლობა ღიდი კამათის საგანს წარმოადგენდა; ბევრი მასში წმინდა სუბიექტურ ცნებას ხედავს. თვით მირეიჩკა იმ თვალსაზრისზე დგას, რომ საშიშროების შესახებ მსჯელობის დროს არ შეიძლება გაეწიოს ანგარიში მოქმედის სუბიექტურ აზრს, არამედ ფართო ან ვიწრო წრეების მიერ ცდის საფუძველზე გამომუშავებული შეხედულებით უნდა ვიხელმძღვანე-

¹ Thyren ამტკიცებს, რომ ცნობიერი ბრალის ფარგლებში არ არსებობს მტკიცე დასაყრდენი მისი ცალკეული სახეების განსასხვავებლად. Abhandlungen aus dem Strafrecht und der Rechtsphilosophie II, Über dolus und culpa, 1896, § 22. ფელდშტეინი იხიარებს ამ მოსაზრებას და მთელ ცნობიერი ბრალის დარგს განზრახვას აკუთვნებს. Пенхол. основы и юрид. констр. форм виновности, 1903, 70.

² Miricka, დასახ. შრომა, 112.

³ იქვე, 108.

ლოთ. ამგვარად, აქ ლაბარაკია ზოგიერთი საშუალო მასშტაბების, მსჯელობების შესახებ, მაგრამ საბოლოო ანგარიშში ეს „საშუალო მსჯელობებიც“ სუბიექტურ ხასიათს ატარებენ. მირეიჩკა გამოსავალს იმ მოსაზრებაში პოულობს, რომ ასეთი მსჯელობები დროთა ვითარებაში სტაბილური, მყარი ხდება, რომ ჩვენს წარმოდგენაში არსებული საშიშროების ელემენტი შესაბამის მდგომარეობაზე გადაიტანება და ამ აზრით „საშუალო მსჯელობები“ რამდენადმე ობიექტურ ხასიათს ღებულობენ. როგორც ვხედავთ, ავტორს მსჯელობათა ობიექტური ხასიათის შესახებ საკმაოდ უცნაური შეხედულება აქვს.

მირეიჩკა ვარაუდობს, რომ არსებობს გარკვეული ნორმალური პუნქტი, სანამდეც საშიშროება ნებადართულია და მხოლოდ მაშინ, როცა სცილდება ამ საზღვარს, იგი აკრძალული და მართლსაწინააღმდეგო ხდება. მისი სიტყვით, თუ ქმედობის საშიშროება სამართლებრივი სიკეთისათვის იმავე დროს მის საზოგადოებისადმი წინააღმდეგობის ხარისხს ნიშნავს, მაშინ მართლწესრიგი შეიწყნარებს საშიშ ქმედობას მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა მის საზოგადოებისადმი წინააღმდეგობას გადაწონის ის ინტერესი, რომელიც საზოგადოებას ემსახურება. უდავოა, რომ ამ ინტერესისათვის გადამწყვეტია ის მიზანი, რომელსაც მოქმედება ისახავს. რაც უფრო საზოგადოებრივია მოქმედების მიზანი, მით უფრო დიდია საშიშროების ხარისხი, რომელსაც ჩვენ ვუშვებთ და მით უფრო მაღლა ვწევთ მაჩვენებელს იმ საზომზე, რომლის ქვევითაც საშიშროებას მართლწინააღმდეგად არ ვთვლით. მართლწესრიგი უდავოდ დიდ საშიშროებას უშვებს იმ პირთა მიმართ, რომლებიც ქვანახშირის მალაროებში მუშაობენ, ვინაიდან იგი ანგარიშს უწევს ამ საქმიანობის საზოგადოებრივ მნიშვნელობას. ქუჩაში დიდი სისწრაფით მოძრაობის გამო შექმნილი საშიშროება ნებადართულია სახანძრო რაზმისათვის, და არა კერძო პირის ეტლისათვის.

რომელი ქმედობები უნდა ჩაითვალოს საშიშად სისხლის სამართლებრივი თვალსაზრისით?

მირეიჩკას აზრით, სისხლის სამართლებრივი თვალსაზრისით საშიშია ის მოქმედებები, რომლებიც იწვევენ ზეადექვატურ საშიშროებას (უფრო დიდს, ვიდრე ადექვატური). სხვა სიტყვებით, მხოლოდ ზეადექვატური საშიშროება წარმოადგენს საშიშროებას სისხლის სამართლის გაგებით.

ნორმალური და ადექვატური საშიშროების ცნებას მირეიჩკა მიუყენებს ბრალეულობის ზემოთ აღნიშნულ ფორმებს და აკეთებს შებდეგ დასკვნებს:

ცნობიერი ბრალი მოქმედების ან უმოქმედობის სახით გვაქვს მაშინ:

1. როცა სუბიექტმა იცოდა, რომ არღვევდა ქცევის წესს, რომელიც გამოცემული იყო სამართლებრივი სიკეთისათვის ზიანის მიყენების საშიშროების თავიდან ასაცილებლად ან მის შესამცი-რებლად.

2. როცა სუბიექტმა იცოდა, რომ იგი საფრთხეში აგდებს სხვის სამართლებრივ სიკეთეს, იმ შემთხვევაში, უკეთუ მის მიერ შეცნობილი საშიშროება არ შეესაბამება მოცემულ ურთიერთობებს (ადექვატურზე მეტია).

მირეიჩკას აზრით, ცნობიერი ბრალი ხასიათდება მართლსაწინააღმდეგო შედეგის გათვალისწინებით; გათვალისწინების ინტენსიურობის სხვადასხვა ხარისხი მის სწავლებაში არ თამაშობს ისეთ როლს, როგორსაც ლეფლერი ანიჭებს ამ ნიშანს. სწორედ ამამია. მირეიჩკას სწავლების ერთ-ერთი არსებითი განმასხვავებელი ნიშანი: იგი ამბობს, რომ ცნობიერი ბრალის არსი მართლსაწინააღმდეგო შედეგის გათვალისწინებაში მდგომარეობს, თანაც აუცილებლობის შეცნობა საჭირო არაა, საკმარისია შედეგის დადგომის შესაძლებლობის გათვალისწინება. იქ, სადაც თავდება ეს გათვალისწინება, იწყება შეუცნობელი ბრალი, ე. ი. გაუფრთხილებლობა.

გაუფრთხილებლად (არაცნობიერი ბრალით) მოქმედებს ის:

1. ვინც მოქმედებით ან უმოქმედობით არღვევს ქცევის წესს, რომელიც გამოცემულია სამართლებრივი სიკეთისათვის ზიანის მიყენების საშიშროების თავიდან აცილებისა ან მისი შემცირებისათვის.

2. ვინც შეუგნებლად, მდგომარეობის შესაბამისი მზრუნველობის დარღვევის შედეგად, გამოიწვია მეტი საშიშროება, ვიდრე ეს მოცემულ მდგომარეობას შეეფერებოდა¹.

მირეიჩკა პირდაპირ განზრახვასაც განმარტავს ადექვატური საშიშროების ცნების თვალსაზრისით. ბრალის ამ ფორმის არსებობისათვის ასევე საჭიროა ზეადექვატური საშიში მოქმედება².

¹ Miricka. დასახ. შრომა, 173.

² იქვე, 176.

მირეჩიკას თეორიის განმასხვავებელ ნიშანს, როგორც ზემოაღნიშნულიდან ჩანს, წარმოადგენს „საშიშროების“ ცნება, რომელსაც იგი ბრალის ცალკეულ ფორმებს უკავშირებს. მაგრამ ყველასათვის ცხადია, რომ „საშიშროება“ მასთან სუბიექტურ ხასიათს ატარებს; სისხლის სამართლისათვის კი საშიშროების სუბიექტური გაგება აშკარად არასაკმარისია: საშიშროებას უნდა გააჩნდეს ობიექტური, რეალური ხასიათი და ამის შესაბამისად აისახოს ადამიანის ცნობიერებაში. მართალია, მირეჩიკა ცდილობს ამ ცნების ობიექტურობა გადაარჩინოს „საშუალო მსჯელობებზე“ მითითების გზით, რომლებიც გამომუშავებულია ემპირიულად, ცდის საშუალებით. მაგრამ ეს მითითება საქმეს ვერ შევლის, რადგანაც, მისი აღიარების თანახმად, „საშუალო მსჯელობებიც“, საბოლოო ანგარიშით, სუბიექტურ ხასიათს ატარებენ.

გარდა ამისა, მირეჩიკას წინააღმდეგ შეიძლება წამოყენებული იქნას იგივე მოსაზრება, რომელიც ზემოთ იყო მოყვანილი ლეფლერის შეხედულების შეფასების დროს. შეცნობილი ბრალი მირეჩიკას თეორიის მიხედვით შეესატყვისება ბრალეულობის იმ ფორმას, რომელსაც ლეფლერი „შეცნობითობას“ უწოდებს. ის, რაც უკანასკნელის შესახებ იყო ნათქვამი, შეიძლება გამოყენებულ იქნას პირველის მიმართაც: „ცნობიერი ბრალის“ ცნებაში მირეჩიკა აერთიანებს ფსიქოლოგიურად განსხვავებულ შემთხვევებს, რომლებმაც იურიდიული თვალსაზრისითაც უნდა მიიღონ სხვადასხვა შეფასება და უნდა მიეკუთვნონ ბრალეულობის სხვადასხვა ფორმებს. მხედველობაში გვაქვს ევენტუალური განზრახვა და თვითიმედოვნება, რომელთა ერთმანეთში არევა, რა თქმა უნდა, სწორად ვერ ჩაითვლება.

9

კაპიტალისტურ სახელმწიფოთა სისხლის სამართლის მეცნიერებაში სამი მთავარი სკოლა არსებობდა. ძველი მიმართულება, რომელიც ჯერ კიდევ XVIII ს. ჩაისახა და მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში გაბატონებულ მიმართულებად შეიძლება ჩაითვალოს, თავის კვლევა-ძიებაში დოგმატური მეთოდით სარგებლობდა და შესწავლის საგნად განყენებულად აღებულ დანაშაულებრივ მოქმედებას აცხადებდა. ბრალის პრობლემა იმავე მეთოდის საფუძველზე იყო შესწავლილი.

მეორე მიმართულება, გასული საუკუნის სამოცდაათიან წლებში აღმოცენებული, დანაშაულსა და დამნაშავეს იკვლევდა ბუნების მეცნიერების თვალსაზრისით, ბიოლოგიური მეთოდის საფუძველზე.

მისთვის, რასაკვირველია, იურიდიული ცნებები და ინსტიტუტები, საერთოდ მიღებული და აღიარებული სისხლის სამართლის დისციპლინაში, ზედმეტი და მიუღებელი იყო. ისეთი ცნებები, როგორიცაა, ბ რ ა ლ ე უ ლ ო ბ ა, შეურაცხველობა, მომზადება, მცდელობა და სხვ. მისთვის არ არსებობდა. კრიმინალისტ-ანთროპოლოგებმა შემოიღეს ეგრეთწოდებული „ფიზიკური პასუხისმგებლობის“ ცნება და ამით ფაქტიურად ობიექტური შერაცხვის საწყისი აღიარეს. საერთოდ რომ შევაფასოთ ანთროპოლოგიური მიმართულების მიერ წამოყენებული თეორია, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მან ფაქტიურად უარყო სისხლის სამართალი, როგორც იურიდიული მეცნიერება.

შესაშვ მიმართულებამ მიზნად დაისახა დანაშაულისა და სასჯელის საკითხის შესწავლის თითქმის ახალ მეცნიერულ საფუძველზე და მეთოდზე დამყარება. მაგრამ, მიუხედავად ფართო და მყვირალა პროგრამისა, სინამდვილეში იგი სარგებლობდა ეკლექტიკური, ნარევი, სხვადასხვა თეორიებიდან ნასესხები მეთოდოლოგიით. კრიმინალისტ-სოციოლოგთა თეორიულ არსენალში მთავარი ადგილი უკავია ისეთ ცნებებს, როგორიცაა „ს ა შ ი შ ი მ დ გ ო მ ა რ ე ო ბ ა“ და „უ შ ი შ რ ო ე ბ ი ს ზ ო მ ე ბ ი“. ამ ცნებებს უნდა დაეკავთ ბრალისა და სასჯელის ადგილი: უკანასკნელი ცნებები ზედმეტად იყო მიჩნეული და ისინი განდევნილი უნდა ყოფილიყო სისხლის სამართლის დარგიდან.

დაკვირვებით რომ შევისწავლოთ ის, რასაც კრიმინალისტ-სოციოლოგები „ს ა შ ი შ მ დ გ ო მ ა რ ე ო ბ ა ს“ უწოდებენ, მიაღწევთ დასკვნამდე, რომ მათი თეორიის ეს ძირითადი ცნება, გაურკვეველი შინაარსისაა, მეტად ბუნდოვანია. ამ ცნებით იშლება განსხვავება შერაცხად და შეურაცხველ დამნაშავეთა შორის. გარდა ამისა, განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ერთ გარემოებას. სოციოლოგიურმა მიმართულებამ „ს ა შ ი შ ი მ დ გ ო მ ა რ ე ო ბ ი ს“ ცნებით წამოაყენა ისეთი დებულება, რომელიც, შეიძლება ითქვას, ძირფესვიანად ეწინააღმდეგება დანაშაულის კანონიერ შედგენილობას, შინაგანი აუცილებლობით არღვევს მას. მართლაც, დანაშაულის შედგენილობის ცნება მოითხოვს, რომ ესა თუ ის პირი პასუხისმგებაში იქნას მიცემული მხოლოდ მაშინ, როცა მის მიერ ჩადენილი მოქმედება ატარებს იმ ნიშნებს, რომლებიც კანონით არის გათვალისწინებული. მაგრამ „ს ა შ ი შ ი მ დ გ ო მ ა რ ე ო ბ ა“ ისეთი მდგომარეობაა პირისა, რომელიც მხოლოდ კანონში აღნიშნული სახით როდი აშკარავდება, იგი შეიძლება გამოვლინდეს სხვა სახით, მან შეიძლება ატაროს ისეთი ნიშნები, რაც კანონით სრუ-

ლიად არაა გათვალისწინებული. ამიტომაც იყო, რომ კრიმინალისტ-სოციოლოგებს ხშირად მიუთითებდნენ — რატომ უნდა ვუცადოთ, სანამ „საშიში მდგომარეობის“ ადამიანი ჩაიდენს რომელიმე კონკრეტულ დანაშაულსო? მისი საშიშროება ხომ სხვა ფაქტებითაც არის დამტკიცებული.

პროფ. ა. ტრაინინის სიტყვით, ფაშისტური სისხლის სამართლის იდეები ახლო დგას სოციოლოგიურ მიმართულებასთან და ამის დასამტკიცებლად მას მოჰყავს, მაგალითის სახით, ფაშისტური გერმანიის ერთ-ერთი „თეორეტიკოსის“, ვოლფის, შეხედულება; ვოლფმა აღიარა კრიმინალისტ-სოციოლოგის ლისტის დამსახურება, რაც თითქმის გამოიხატა იმაში, რომ მან წამოაყენა ლოზუნგი: უნდა დაისაჯოს არა „მოქმედება“, არამედ „მოქმედი პირი“. მაგრამ ვოლფს უკვე არ აკმაყოფილებს ლისტის მიერ წამოყენებული აბსტრაქტული, ფორმალურად თანასწორუფლებიანი „მოქმედი პირი“. ეს უკვე განვლილ ეპოქას ეკუთვნის.

ბურჟუაზიულ სახელმწიფოთა სისხლის სამართლის კოდექსები, ჩვეულებრივ, იძლევა სისხლის სამართლის კანონის შემდეგ სტრუქტურას: „ვინც ჩაიდენს კანონით გათვალისწინებულ დანაშაულს, მას შეეფარდება კანონით დადგენილი სასჯელი“. ეს აბსტრაქტული „ვინც“, ვოლფის აზრით, სხვანაირად უნდა იქნას გაგებული: „ვინც, წარმოადგენს რა პიროვნებას. განსაზღვრული ტიპის შესუსტებული სამართლებრივი შეგნებით, ჩაიდენს მოცემულ დანაშაულს, მას...“ და სხვ. ამგვარად, დასკვნის ტრაინინი, ფაშისტური რეცეპტით აგებულ კოდექსში დანაშაულის შედგენილობა შორს არის მიგდებული: გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება გარკვეული ტიპის „მოქმედს“¹.

ეს გამანადგურებელი ტენდენცია განყენებულ, თეორიულ ხასიათს როდი ატარებდა: იგი ხორციელდებოდა საკანონმდებლო გზითაც. ავტორს, მაგალითის სახით, მოჰყავს გერმანიაში 1933 წ. 24 ნოემბერს გამოცემული კანონი საშიშ ჩევეით დამნაშავეთა წინააღმდეგ. ამ კანონის ძალით, ყოველი დანაშაულებრივი ქმედობა, რომელიც ჩადენილი იყო განზრახ და ისჯებოდა თავისუფლების აღკვეთით, შეიძლება გამხდარიყო საფუძველი სასჯელის გასაძლიერებლად საკატორღო სამუშაოების 15 წლამდე, უკეთუ საქმე ეხებოდა საშიშ ჩევეით დამნაშავეს. როგორც საფუძვლიანად შენიშ-

¹ Состав преступления... 39.

ნავს ავტორი, აქ დანაშაულის შედგენილობის პრობლემა უკვე მოხსნილია. გადაწყვეტ მნიშვნელობას ღებულობს დამნაშავე პირის „ტიპი“, მისი კუთვნილება საშიშ და ჩვევით დამნაშავეთა კატეგორიისადმი¹.

პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ ბურჟუაზიული კრიმინალისტები მიმართავენ ცდებს, რომ ახლებურად დაასაბუთონ ის თეორიები, რომლებიც გასულ საუკუნეში ჩამოყალიბდა. სწორედ ამ მისწრაფებით აიხსნება ის გარემოება, რომ აღნიშნულ ხანაში სისხლის სამართალში აღმოცენდა ეგრეთწოდებული ნეოკლასიციზმი, ნეოლომბროზიანობა და ნეოსოციოლოგიური მიმართულება. ყველას მათ ამოძრავებდა სურვილი გამოენახათ ახალი საბუთები, ახალი დასაყრდენი ძველი დრომოკმეული თეორიებისათვის. ნეოკლასიკოსებს შორის თვალსაჩინო ადგილი უკავია ზაუერს. რომ გადახედოთ ზაუერის სქელტანიან ნაშრომს „სისხლის სამართლის საფუძვლები“, აღმოვაჩინოთ, რომ მასში ფაქტიურად ახალი და ორიგინალური არაფერია; ავტორი სესხულობს სხვადასხვა ფილოსოფიური სისტემებიდან თავისი თეორიის ელემენტებს, სპეციალურ საკითხებშიც იმავე მეთოდს იყენებს: ძველი კლასიკური მიმართულების მოძღვრებაში შეტანილია სოციოლოგთა არსენალიდან ნასესხები ცნებები, „სამაგიეროს მიზლის“ პრინციპის გვერდით მოთავსებულია „უშიშროების ღონისძიების“ ცნება; აღიარებულია მიზეზობრიობის უნივერსალური მნიშვნელობა და ამავე დროს ადამიანის ნებისყოფის თავისუფლება და სხვ. ამგვარი ხერხების საფუძველზე აგებულია თეორიული „კონსტრუქცია“ და ავტორი ღრმად დარწმუნებულია, რომ მან ახალი სასიცოცხლო ძალა ჩაუდგა კლასიკოსთა მოძღვრებას.

რა თქმა უნდა, ზაუერის კომპრომისული ცდა ძველი მოძღვრების გამოცოცხლებისა თავის მიზანს ვერ აღწევს.

რაც შეეხება ნეოლომბროზიანობას, ისიც არსებითად წარმოადგენს ანთროპოლოგიური მიმართულების გამოცოცხლების ცდას; ძირითადი საწყისები იგივეა, შეტანილია ზოგიერთი ცვლილებები, რომლებიც არავითარ არსებით გავლენას არ ახდენენ საერთო კონცეფციის შინაარსზე.

უკანასკნელ დროს კაპიტალისტურ სახელმწიფოთა ლიტერატურაში დიდი გავრცელება მიიღო რასულმა და ბიოლოგიურმა თეორიებმა, მეტად საგულისხმოა, რომ ეს რასული და ბიოლოგიური

¹ Состав преступления... 40.

შეხედულებანი მხოლოდ თეორიის სფეროთი შემოფარგლული არაა: მათ გამოიღეს გარკვეული პრაქტიკული შედეგები საკანონმდებლო დარგში, მათი ზეგავლენით წარიმართება სასამართლო პრაქტიკაც. მოსახლეობის სხვადასხვა ფენების დისკრიმინაცია ზოგიერთ კაპიტალისტურ სახელმწიფოებში უცილობლად რასულ იდეათა ანარქელს წარმოადგენს. ბიოლოგიური თეორიის შედეგია ისეთი ლონისძიებები, როგორიცაა სტერილიზაცია და სხვ.

თავისთავად ცხადია, რომ ბიოლოგიურ და რასულ თეორიებს ბ რ ა ლ ე უ ლ ო ბ ი ს პ რ ო ბ ლ ე მ ა არ აინტერესებს, მათთვის იგი არ არსებობს. რასული დისკრიმინაციის თვალსაზრისით ცალკეული მოქალაქის სუბიექტურ განწყობილებას არა აქვს უკვე მნიშვნელობა. პასუხისმგებლობის სუბიექტებს წარმოადგენენ რასა, გარკვეული სოციალური ჯგუფი, კოლექტიური ერთეულები. ამგვარად, გამოცოცხლდა და ფართო გამოყენება მიიღო „ობიექტური შერაცხვის“ ძველმა პრინციპმა.

ზემოთ აღნიშნული იყო, რომ რასულმა თეორიებმა განსაკუთრებით დიდი გავრცელება მიიღო უკანასკნელ პერიოდში. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ მათ არ იცნობდა წინანდელი ხანა. ჯერ კიდევ XIX ს. ვნახულობთ მწერლებს, რომლებიც ამ მიმართულებას ეკუთვნიან. რასულ თეორიებს ავითარებდნენ გობინო, ვაშე დე ლაპუჟი, გუმპლოვიჩი და სხვ. როცა ლაპარაკობენ რასული თეორიის წარმომადგენლებზე, ჩვეულებრივად გობინოს გულისხმობენ. მაგრამ ამ მიმართულების უფრო თვალსაჩინო წარმომადგენელია ვაშე დე ლაპუჟი. რასული მოძღვრების დამაჩასიათებელი ნიშნები უფრო მკვეთრად სწორედ ამ უკანასკნელის შრომაშია მოცემული. ლაპუჟის შრომას ეწოდება „ს ო ც ი ა ლ უ რ ი ს ე ლ ე ქ ც ი ე ბ ი“, ამ სახელწოდებით ავტორს სურს გამოხატოს ის, რომ იგი თითქოს დარვინისტული მოძღვრების მიმდევარია¹. სელექციის დარვინისტული პრინციპის მოქმედების არე, მისი აზრით, არ განისაზღვრება მხოლოდ ბუნებრივი სამყაროთი, მისი გავლენა დიდია აგრეთვე ადამიანის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ავტორისათვის მთავარ ცნებას წარმოადგენს რასის ცნება, რომელიც მას ესმის როგორც ფიზიოლოგიური და ფსიქიკური თვისებების ერთობლიობა, რომლებიც შეადგენენ გარკვეულ ტიპს. რასა არის ისტორიის ძირითადი ფაქტორი. ანთროპოლოგიური ნიშნების მიხედვით, ავტორი ჰყოფს კაცობრიობას რამდენიმე ტიპად, რომელთა შორის ძირითადია ორი:

¹ Les sélections sociales, 1896.

დოლიხოკეფალები და ბრაზიკეფალები. დოლიხოკეფალები უმაღლესი რასაა, არიელთა რასაა, კაცობრიობის ისტორიაში ისინი თამაშობენ მთავარ როლს, ისინია მაღალი ფსიქიკური თვისებების მატარებელი. მაგრამ, ავტორის აზრით, კაცობრიობის კულტურული წინსვლა და განვითარება ბრკოლდება იმის გამო, რომ ისტორიის მსვლელობაში რასული სიწმინდე იკარგება მეტისაჲის შედეგად. ლაპუეი განიხილავს სელექციის გავლენას და შედეგებს საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა დარგში; იგი დაწვრილებით იკვლევს შერჩევის მოქმედებას სამხედრო, პოლიტიკურ, სარწმუნოებრივ, მორალურ, ლეგალურ, ეკონომიურ დარგებში. დასკვნები, რომლებიც მას გამოაქვს ამ განხილვიდან, პესიმისტური ხასიათისაა. განსაკუთრებით საინტერესოა ლაპუეის მოსაზრებები სისხლის სამართლის საკითხების, რეპრესიული პოლიტიკის შესახებ. იგი იზიარებს ლომბროზოს აზრს თანდაყოლილი დამნაშავეის არსებობის შესახებ. „ყოველი ჩამომავალი ბოროტმოქმედისა, წერს იგი, კიდევ რომ იყოს უპატიოსნესი ადამიანი, ატარებს თავისში დანაშაულობის ჩანასახსო“¹. ანთროპოლოგების მსგავსად, ლაპუეი გამოთქვამს აზრს, რომ დამნაშავეის წინააღმდეგ უნდა იქნას მიღებული უმკაცრესი ღონისძიებები და, რაც უფრო საფულოსხმოა, პასუხისმგებლობა იგი დამნაშავეის მთელ ოჯახზე ავრცელებს².

როგორც ვხედავთ, ლაპუეს სურს აღადგინოს ის წესები. რეპრესიის ის მეთოდები, რაც შუა საუკუნეების სახელმწიფოში იყო მიღებული. საოცარია, რომ ავტორი თავის რეაქციულ შეხედულებებს ასაღებს „ზუსტად დადგენილ მეცნიერულ პრინციპებად“.

ლაპუეს თეორია ეკუთვნის სოციოლოგიის იმ მიმართულებას, რომელსაც ზოგიერთი ავტორი ანთროპოლოგიურს ანუ ეთნოლოგიურს უწოდებს. იგი ცდილობს ახსნას საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების კანონები ეთნოლოგიის მონაცემთა საფუძველზე, მაგრამ, რა თქმა უნდა, თავის მიზანს ვერ აღწევს და მიღებული მეთოდოლოგიის შედეგად ვერც მიაღწევდა. პოლიტიკურად იგი ემსახურება უაღრესად რეაქციულ მიზანს: ზოგიერთი ეგრეთწოდებული „მაღალი“ რასების უპირატესობის დასაბუთებას, სხვა ხალხების დისკრიმინაციის საფუძვლის გამონახვას.

რასულ თეორიებს მხარს უჭერენ და იმავე მიმართულებით მოქმედებენ ბიოლოგიის დარგიდან ამოღებული თეორიები, რომელ-

¹ Les sélections sociales, 1896, 321.

² იქვე, 321—322.

ბიკ ვეისმან-მენდელ-მორგანის შეხედულებებით საზრდოობენ.
ჩ. ამ. შეერთ. შტატებში უკანასკნელ ხანაში გამოვიდა მთელი
რიგი წიგნები, რომელთა ავტორები (პუტონი, აბრაჰამსენი და სხვ.),
იხილავენ დანაშაულობის პრობლემას წმინდა ბიოლოგიური თვალ-
საზრისით და არსებითად იმეორებენ იმ შეხედულებებს, რომლებიც
ლომბროზომ გამოთქვა უკვე გასულ საუკუნეში.

ბრალის ცნება საბჭოთა სისხლის სამართალში

1

საბჭოთა ხელისუფლების უკვე პირველ საკანონმდებლო აქტებში ვხვდებით გამოთქმებს „ბრალეული“, „ბრალი“, „არაბრალეულობა“¹. „რსფსრ-ის სისხლის სამართლის სახელმძღვანელო საწყისები“, გამოცემული 1919 წელს, ადგენენ, რომ „სასჯელი არაა სამაგიეროს მიზნად „ბრალისათვის“, არაა ბრალის გამოსყიდვა“. ამ დადგენილებით საბჭოთა კანონმდებელმა მკვეთრად დაუპირისპირა სასჯელის ახალი გაგება დასჯითი პოლიტიკის იმ მიზნებს და შინაარსს, რომელიც საერთოდ მიღებულია კაპიტალისტური ქვეყნების სამართალში. საბჭოთა ხელისუფლებამ უარი თქვა იმ სისხლის სამართალზე, რომელიც სასჯელს განიხილავდა, როგორც სამაგიეროს მიზლვას, და მის დანიშნულებად „ბრალის გამოსყიდვა“ მიაჩნდა.

მაგრამ „ბრალის გამოსყიდვის“ უარყოფა სრულიადაც არ ნიშნავდა საერთოდ ბრალის ცნებაზე უარის თქმას. საგულისხმოა, რომ იმავე ძეგლში აღნიშნულია დანაშაულის სუბიექტური ელემენტები. როდესაც კანონმდებელი აღნიშნავს, თუ რით უნდა განისაზღვროს სასჯელი ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში, იგი მიუთითებს, რომ სასამართლო მოვალეა მიიღოს მხედველობაში: ქმედობა ჩადენილია მიყენებული ვნების შეგნებით თუ უვიცობის და შეუგნებლობის

¹ სპეკულაციასთან ბრძოლის შესახებ—1917 წ. 15 ნოემბრის, მექრთამეობის შესახებ—1918 წ. 8 მაისის დეკრეტი; სპეკულაციის შესახებ 1918 წლის 22 ივლისის დეკრეტი; დებულება პოლკის სასამართლოების შესახებ, 1919 წ. 10 ივლისის დეკრეტი.

რსფსრ-ის 1922 წ. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 23 მუხლის მე-9 პ. ლაპარაკობს: „ბრალდებულის ბრალეულობა ან არაბრალეულობა“.

გამო (პ. „გ“); გამოავლინა დამნაშავემ წინასწარ მოფიქრებულა განზრახვა, სისასტიკე, სიბოროტე, მზაკვრობა თუ ქმედობა ჩადენილია აღელვების მდგომარეობაში (в состоянии запальчивости), მოუფიქრებლად და დაუდევრობით (პ. „თ“)¹.

როგორც ვხედავთ, ამ დადგენილებით რამდენადმე უკვე მოცემულია ის ფსიქიკური ელემენტები, რომლებსაც ჩვენ ბრალის ცნებით ვგულისხმობთ. აქ კანონი ითვალისწინებს განზრახვის იმ სახეს, რომელსაც აფექტი ეწოდება, აგრეთვე გაუფრთხილებლობის ერთ-ერთ სახეს — დაუდევრობას. მართალია, ბრალის ფორმები კანონით ჯერჯერობით არაა ჩამოყალიბებული, მაგრამ შეიძლება ითქვას, რომ კანონმდებელი არ ივიწყებს დანაშაულის სუბიექტურ მხარეს და ამ მიმართულებით უკვე პირველი ნაბიჯია გადადგმული.

ბრალის ფორმები გარკვეული, დამთავრებული სახით მოცემული და განმარტებულია პირველ საბჭოთა სისხლის სამართლის კოდექსში². თუმცა მასში ჯერ კიდევ არაა ერთი მეტად მნიშვნელოვანი ელემენტი, რომელიც განზრახვის ფორმულაში შეაქვს „ძირითად საწყისებს“³.

რომ გავეცნოთ იმდროინდელ საბჭოთა სისხლის სამართლის ლიტერატურას, ვნახავთ, რომ ბრალისა და მისი ფორმების შესახებ გამოთქმული იყო სხვადასხვა შეხედულება. თანამედროვე საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში საერთოდ მიღებულია აზრი, რომ ბრალი ლოგიკურად წარმოადგენს გვაროვნულ ცნებას, ხოლო განზრახვა და გაუფრთხილებლობა მისი სახეებია. მაშასადამე, ვინც ლაპარაკობს ბრალზე, გულისხმობს მის სახეებს და, პირიქით, როდესაც ვამბობთ განზრახვა ან გაუფრთხილებლობაო, ამით უკვე ვვარაუდობთ ბრალს. ეს ცნებები განუყრელად დაკავშირებულია ერთმანეთთან. ბრალი რომ მოვწყვიტოთ მის ფორმებს და განცალკევებულად განვიხილოთ, ამით გამოვიწვევთ დაბნეულობას და დაუკარგავთ იმ შემაერთებელ რგოლს, რომელიც იძლევა შესაძლებლობას აღმოვეჩინოთ განზრახვას და გაუფრთხილებლობას საერთო დასაყრდენი.

მაგრამ, როგორც ჩანს, იმ ხანაში, რომლის შესახებაც ჩვენ გვაქვს საუბარი, როდესაც საბჭოთა თეორია იწყებდა მუშაობას

¹ 12 მუხლი.

² 11 მუხლი.

³ „...მოქმედებდა რა განზრახ, ითვალისწინებდა თავისი მოქმედების შედეგების საზოგადოებრივად საშიშ ხასიათს, სურდა ეს შედეგები ..“ (6 მუხლი)

ახლად გამოცემული სისხლის სამართლის კოდექსის საფუძველზე, მდგომარეობა სხვაგვარი იყო.

საბჭოთა კრიმინალისტები ფიქრობდნენ, რომ საბჭოთა კანონმდებლობამ უარყო ბრალის ცნება, როგორც ისეთი, რომელიც ბურჟუაზიულ სამართალში მიღებულ „მორალური ბრალის“ ცნებას უკავშირდება და, მაშასადამე, საბჭოთა სისხლის სამართლისათვის მიუღებელია.

იმისათვის რომ, — წერდა ა. პიონტოვსკი თავისი სახელმძღვანელოს მეორე გამოცემაში¹, — შესაძლო იყოს ვალიაროთ შერაცხადი პირის პასუხისმგებლობა რომელიმე დანაშაულისათვის, საკმარისი არაა დადგენა, რომ ეს დანაშაული ჩადენილია მოცემული პირის მიერ. საჭიროა კიდევ დადგენა, რომ ის ჩადენილია განზრახ ან გაუფრთხილებლობით. დანაშაულის სუბიექტის ფსიქიკის დამოკიდებულება მის მიერ მიყენებულ დანაშაულებრივ შედეგისადმი განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის ფორმით არის დანაშაულის შედეგნილობის სუბიექტური მხარე². ასეთია ის განსაზღვრა, რომელსაც იძლევა ა. პიონტოვსკი. ამ ფსიქიკური კავშირის უქონლობა სუბიექტსა და შედეგებს შორის იწვევს მის მოქმედებაში დანაშაულის შედეგნილობის უარყოფას. სისხლის სამართლის ბურჟუაზიულ თეორიაში, — განაგრძობს ა. პიონტოვსკი, — განზრახვა და გაუფრთხილებლობა მჭიდროდ დაკავშირებულია „ბრალის“ ცნებასთან. ისინი მიჩნეულია „ბოროტი ნებისყოფის“ გამოვლინების ფორმებად, „მორალური ბრალის“ გამოვლინების ფორმებად. მაგრამ საბჭოთა კანონმდებლობის მიერ „მორალური ბრალის“ უარყოფა სრულიადაც არ უნდა იწვევდეს „განზრახვის“ და „გაუფრთხილებლობის“ ცნებების უარყოფას. განზრახვა და გაუფრთხილებლობა საბჭოთა სამართლისათვის შერაცხადი პირის შედეგისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულების ფორმებია, რომლებიც მოწმობენ, რომ მოცემული პირი საზოგადოებრივად საშიშია. ეს ცნებები პირველი, მაგრამ არა ერთადერთი საშუალებაა შერაცხადი პირის საზოგადოებრივი საშიშროების დასადგენად მის მიერ ჩადე-

¹ А. А. Понтоковский, Советское угол. право, общ. части, 1928.

² იქვე, 190.

ნილ დანაშაულთან დაკავშირებით¹. თუ პირის მოქმედებაში არაა განზრახვა ან გაუფრთხილებლობა, ჩადენილი მოქმედება სრულიად არ მოწმობს მოცემული პირის საზოგადოებრივ სამიშროებას. ეს ცნებები საჭიროა იმისათვის, რომ სოციალურად სამიში მოქმედება (განზრახ ან გაუფრთხილებლობით ჩადენილი) გამოვკყოთ სოციალურად არასაშიშისაგან (შემთხვევით ჩადენილისაგან). პიონტოვსკის სიტყვით. „საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობამ, უარყო რა „მორალური ბრალის“ ცნება და შეინარჩუნა რა განზრახვის და გაუფრთხილებლობის ცნებები, მოახდინა მხოლოდ ამ უკანასკნელ ცნებათა დეფინიციის შეზღუდვა. მან უკუაგდო „მორალური ბრალის“ ის იდეოლოგიური ფეტიშისტური გარსი, რომელშიც მოთავსებული იყო ეს ცნებები ბურჟუაზიულ სამართალში“².

მოტანილი სიტყვებიდან ირკვევა, რომ პიონტოვსკის აზრით, საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობამ უარი თქვა ბრალის ცნებაზე, ვინაიდან ამ უკანასკნელს აქვს იდეალისტური შინაარსი, იგი გაგებულია როგორც „ბოროტი ნებისყოფის“ გამოვლინება. თუ როგორ ესმოდათ ბრალი ბურჟუაზიულ კრიმინალისტებს, ამის შესახებ ჩვენ ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი³. და სავსებით ბუნებრივია ის მკვეთრად უარყოფითი დამოკიდებულება ამ ცნებისადმი, რომელსაც იჩენენ საბჭოთა კრიმინალისტები აღნიშნულ ხანაში.

პიონტოვსკიმ უარყო ბრალის ცნება, როგორც ისეთი, რაც თავისი ბუნებით ბურჟუაზიული სისხლის სამართლის ძირითად საწყისებთან იყო დაკავშირებული, მაგრამ საჭიროდ სცნო განზრახვის და გაუფრთხილებლობის ცნებების შენარჩუნება. ამგვარად, ის, რაც ამჟამად ბრალის ფორმებად მიგვაჩნია, სისხლის სამართლის აუცილებელ კუთვნილებად იქნა აღიარებული, მაგრამ აქ იბადება კითხვა: თუ ამ ფორმებს მოვაშორებთ ბრალს, როგორც მათ შემადგენელ ცნებას, მათ საფუძველს, რას გამოხატავენ ისინი? ბურჟუაზიულ სამართალში ეს ფორმები „მორალური ბრალის“ გამოვლინებად ითვლება. რას გამოსახავენ ისინი საბჭოთა სისხლის სამართლის მიხედვით?

¹ იქვე, 190. „Эти понятия являются первыми, но не единственными средствами (ზახი ზემოა ა. ვ.) установления социальной опасности применяемого лица в связи с совершением им преступления. ბუნებრივად იბადება კითხვა: რომელი საშუალებებია კიდევ, გარდა განზრახვის და გაუფრთხილებლობისა?“

² იქვე, 190.

³ იხ. ამ შრომის მეოთხე თავი.

პიონტკოვსკი იძლევა პასუხს ამ კითხვაზე. მისი აზრით, განზრახვა და გაუფრთხილებლობა წარმოადგენენ შერაცხადი პირის საზოგადოებრივი საშიშროების დადგენის საშუალებებს. ისინი დანაშაულებრივი შედეგისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულების ფორმებია, მაგრამ ამავე დროს მათში გამოიხატება მოცემული პირის საზოგადოებრივი საშიშროება, ეს ფორმები სოციალური საშიშროების მაჩვენებელია, მისი დადგენის საშუალებებია. საგულისხმოა პიონტკოვსკის აზრი იმის შესახებ, რომ განზრახვა და გაუფრთხილებლობა ერთადერთ საშუალებებს არ წარმოადგენენ შერაცხადი პირის სოციალური საშიშროების დასადგენად. აქ თითქმის მოჩანს სოციოლოგიური სკოლის მოძღვრების გავლენა. სოციოლოგიური სკოლა ანალოგიურად ამტკიცებდა, რომ დანაშაულებრივი არის სოციალური საშიშროების ერთ-ერთი მაჩვენებელი და ეს დებულება იწვევდა საფუძვლიან შენიშვნას — თუ დანაშაულის გარდა არსებობს კიდევ სოციალური საშიშროების სხვა მაჩვენებლები, რატომ უნდა ვუცადოთ, სანამ ინდივიდი დანაშაულს ჩაიდენსო? ამ კითხვაზე სოციოლოგიური სკოლის წარმომადგენელი ლისტი დამაკმაყოფილებელ პასუხს ვერ იძლეოდა. მას სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის არსებობისათვის დანაშაულის ჩაიდენის ფაქტი მაინც საჭიროდ მიაჩნდა.

ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ დასახელებულ ხანაში საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორია ბრალის ცნებას საერთოდ უარყოფდა. მაგრამ საინტერესოა ის, რომ ზოგიერთი იურისტის მიერ გამოთქმული იყო სურვილი, რომ განზრახვის და გაუფრთხილებლობის ცნებებიც ამოღებული ყოფილიყო საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობიდან. პიონტკოვსკი მათ შორის ასახელებს პაშე-ოზერსკის და ჩელცოვ-ბებუტოვს და შენიშნავს, რომ მეტად საეჭვოა უკანასკნელის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ კოდექსი შეიძლება განთავისუფლდეს პრაქტიკულად თითქმის უსარგებლო განზრახვის და გაუფრთხილებლობის ცნებებისაგან. ფსიქოლოგიურად, ამბობს პიონტკოვსკი, გასაგებია ამგვარი უკიდურესად მემარცხენე წინადადება. ბურჟუაზიულ სისხლის სამართლებრივ თეორიაში განზრახვა და გაუფრთხილებლობა მეტისმეტად მჭიდროდ არის დაკავშირებული მორალური ბრალის ცნებასთან. საბჭოთა მეცნიერებამ უარი არ უნდა თქვას განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის პრაქტიკულად საჭირო ცნებებზე, მან მხოლოდ უნდა გაწმინდოს ეს ცნებები იდეალისტური გარსისაგან, გაანთავისუფლოს ისინი „მორალური ბრალის“ ტყვეობიდან.

ამგვარად, იმდროინდელი სისხლის სამართლის თეორიის თვალსაზრისით ბრალის ცნება საბჭოთა მეცნიერებისათვის მიუღებლად ითვლებოდა როგორც იდეალისტური მსოფლმხედველობის გამომსახველი. როგორც ვნახეთ, ზოგიერთი კრიმინალისტები უფრო შორს მიდიოდნენ და ცდილობდნენ სისხლის სამართლის დარგიდან გაედევნათ განზრახვა და გაუფრთხილებლობა იმ მოსაზრებით, რომ ეს ცნებები ბურჟუაზიულ სისხლის სამართლებრივ თეორიაში „მორალური ბრალის“ ცნებას უკავშირდება.

ა. პიონტკოვსკი არ იზიარებდა ამ უკანასკნელ შეხედულებას. მისი აზრით, განზრახვა და გაუფრთხილებლობა პრაქტიკულად სასარგებლო ცნებებია, რომლებიც უნდა იქნან გამოყენებული საბჭოთა სისხლის სამართალში, საჭიროა მხოლოდ მათი განთავისუფლება იდეალისტური თეორიის გავლენისაგან. პიონტკოვსკი ამავდროს ბრალის ცნებას და მასთან ერთად შეფასებითს მომენტსაც, რასაკვირველია, უარყოფდა.

საბჭოთა სისხლის სამართლის მეცნიერებამ თავისი განვითარების შემდგომ საფეხურებზე აღიარა, რომ ბრალის ცნებას აუცილებლად არ ახასიათებს ის შინაარსი, რომლითაც იგი ცნობილია ბურჟუაზიული სამართლის მეცნიერებაში; იგი შეიძლება დამყარებული იქნას სულ სხვა საფუძველზე.

სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელოს უკანასკნელი პერიოდის მთელ რიგ გამოცემებში დანაშაულის შედგენილობის ანალიზის დროს ცალკეულ ელემენტად გამოყოფილია შედგენილობის სუბიექტური მხარე, რომელიც გაგებულია ბრალისა და მისი ცალკეული ფორმების მნიშვნელობით. ზოგჯერ ბრალის გვერდით მცირეოდენი ადგილი დათმობილი აქვს აგრეთვე მოტივს და ემოციის ცნებებს.

გავეცნოთ, თუ როგორაა დამუშავებული ბრალის საკითხი აღნიშნული სახელმძღვანელოს უკანასკნელი გამოცემის მიხედვით.

ბრალი ამ სახელმძღვანელოში მიჩნეულია დანაშაულის შედგენილობის სუბიექტურ მხარედ. საბჭოთა სისხლის სამართლის პროცესის ძირითად ამოცანას შეადგენს საქმეზე მატერიალური კეშმარიტების დადგენა, — წერს ამ განყოფილების ავტორი. ამ მატერიალური კეშმარიტების უმნიშვნელოვანეს ნაწილს წარმოადგენს იმის დადგენა, ბრალეულია თუ არაა ბრალეული მოცემული პირი გარკვეული დანაშაულის ჩადენაში.

საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონის თანახმად, პირის ბრალეულად ცნობისათვის საკმარისი არაა იმის დადგენა, რომ მან

პიზეზობრივად გამოიწვია დანაშაულებრივი შედეგი. საბჭოთა სისხლის სამართალი არ იცნობს ეგრეთწოდებულ ობიექტურ შერაცხვას. ე. ი. შერაცხვას მხოლოდ მიზეზობრივი დამოკიდებულების საფუძველზე. პირის ბრალეულად ცნობა საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობის მიხედვით ნიშნავს იმის დადგენას, რომ მან განზრახ ან გაუფრთხილებლობით ჩაიდინა საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა¹. ამის დადგენაზეა მიმართული მთელი წინასწარი და სასამართლო გამოძიება.

საქმეზე მატერიალური კეშმარიტების დადგენა, მოსამართლის შეგნებაში გარკვეული ფაქტის — პირის ბრალის არსებობის თუ არარსებობის — სწორი ასახვის პროცესი, ხშირად რთული პროცესია, იგი დაკავშირებულია შეკრებილი დამამტკიცებელი საბუთების ყოველმხრივ გამოკვლევასთან და მათ შეფასებასთან შინაგანი რწმენის საფუძველზე.

პირის ნებისყოფის მიმართულებას, ბრალის ფორმებს, — ყველაფერს ამას სასამართლო შეიცნობს ბრალეულის მიერ ჩადენილ მოქმედებათა საფუძველზე, წარმოდგენილი დამამტკიცებელი საბუთების შეფასების გზით.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს მრავალი მითითება იძლევა ბრალის მატერიალურ გაგებას. ამ მითითებათა მიხედვით, განაჩენი არ შეიძლება დამყარებულ იქნას სასამართლოს ვარაუდზე, რომელიც არაა გამაგრებული საქმეში არსებული მასალებით, ბრალდება არ შეიძლება დაემყაროს დაუმტკიცებელ განცხადებებს, დაზარალებული პირის ექვებს, რაც გამოიწვეულია სამართალში მიცემულთან მისი მტრული ურთიერთობით.

ბრალი შეიძლება გამოისახოს ორი ფორმით: განზრახვის და გაუფრთხილებლობის ფორმით. განზრახვა და გაუფრთხილებლობა წარმოადგენენ პირის თავისებურ ფსიქიკურ დამოკიდებულებას მის მიერ ჩადენილ საზოგადოებრივად საშიშ ქმედობისადმი. ასეთია ის განსაზღვრა, რომელსაც ვნახულობთ სახელმძღვანელოში. მაგრამ როგორ უნდა გავიგოთ ბრალი?

სახელმძღვანელოში აღნიშნულია, რომ განზრახვასა და გაუფრთხილებლობაში გამოისახება პირის ფსიქიკური დამოკიდებულება დანაშაულებრივ ქმედობასთან. ამ ფსიქოლოგიური შინაარსის გარეშე შეუძლებელია ბრალიც. მაშასადამე, აღნიშნული ორი ფორმა შეადგენს ბრალის ფსიქიკურ შინაარსს.

¹ Советское угол. право, общ. часть. 1952. 215.

პაგრამ ბრალი არაა უბრალო ფსიქოლოგიური ცნება, იგი სოციალურ-პოლიტიკური ცნებაა¹. საბჭოთა სისხლის სამართალი თვლის განზრახვას და გაუფრთხილებლობას ბრალის ფორმებად მხოლოდ მაშინ, როდესაც ისინი გამოსახულია გარკვეულ საზოგადოებრივად საშიშ ქმედობაში. ბრალი წარმოადგენს ისეთ ქმედობათა სუბიექტურ მხარეს. რომლებიც დაგეგმილია, გაკიცხულია სოციალისტური სახელმწიფოს სისხლის სამართლის კანონებით და იმავე დროს კომუნისტური ზნეობით როგორც საშიში საბჭოთა წყობილებისა ან სოციალისტური მართლწესრიგისათვის. ქმედობის როგორც საზოგადოებრივად საშიშის ამ სახელმწიფოებრივი შეფასების გარეშე არ არსებობს ბრალი. იქ, სადაც არაა ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროება, — არასდროს არაა ბრალი როგორც სისხლის სამართლის ცნება².

პირის ბრალეულად ცნობა საბჭოთა სასამართლოს მიერ ნიშნავს მის ბრალეულად აღიარებას სოციალისტური სახელმწიფოს და საბჭოთა ხალხის წინაშე. პირის ბრალეულობის ხარისხი განისაზღვრება, პირველ ყოვლისა, მის მიერ განზრახ ან გაუფრთხილებლობით ჩადენილი ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხით³.

ამის შემდეგ სახელმძღვანელო იძლევა ბრალის განსაზღვრას:

„ბ რ ა ლ ი, ს ა ბ ჭ ო თ ა ს ი ს ხ ლ ი ს ს ა მ ა რ თ ლ ი ს თ ა ნ ა ხ მ ა დ, ა რ ი ს პ ი რ ი ს გ ა ნ ზ რ ა ხ ე ა ა ნ გაუფრთხილებლობა, გამოსახული მის მიერ ჩადენილ ქმედობაში, რომელიც საშიშია საბჭოთა წყობილებისა ან სოციალისტური მართლწესრიგისათვის და ამიტომ იწვევს გაკიცხვას საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონის და კომუნისტური ზნეობის მხრივ“⁴.

ამ განსაზღვრის ანალიზის შედეგად ირკვევა, რომ ბრალის აუცილებელ შემადგენელ ელემენტებს წარმოადგენენ:

¹ Советское угол. право, общ. часть, 1952, 216.

² იქვე, 216.

³ იქვე, 216.

⁴ იქვე, 216.

თავის შრომაში „Вопросы общей части уголовного права и практике судебно-прокурорских органов (გამოვიდა 1954 წ.), პიონტოვსკი ბრალს განსაზღვრავს შემდეგნაირად:

1. განზრახვა ან გაუფრთხილებლობა, რომლებშიც მოცემულია სუბიექტის ფსიქიკური დამოკიდებულება დანაშაულებრივ ქმედობასთან;

2. ფსიქიკური დამოკიდებულების ეს ფორმები გამოიხატება ქმედობაში, რომელიც საშისროებას წარმოადგენს საბჭოთა წყობილებისა ან სოციალისტური მართლწესრიგისათვის;

3. ჩადენილი ქმედობა გაკიცხულია საბჭოთა სამართლით და კომუნისტური ზნეობით.

საბოლოო ანგარიშით, რომ დავაუსტოთ მოტანილი ფორმულის შინაარსი, მივიღებთ მის ორ ძირითად ნაწილს:

1. ფაქტიურს, რაც გამოიხატება პირის ფსიქიკურ დამოკიდებულებაში ქმედობასთან (მოქმედებასა და მის შედეგთან) და

2. შეფასებითს, რაც მდგომარეობს იმაში, რომ ეს ფსიქიკური დამოკიდებულება და მისი შესაბამისი, მისგან გამომდინარე ქმედობა დაიგმომა საბჭოთა სამართლით და ზნეობით, როგორც ისეთი, რომელიც თავისი ბუნებით და მიზნებით ეწინააღმდეგება საბჭოთა თანაცხოვრების წესებს. დაგმომა, გაკიცხვა, მაშასადამე, ხდება გარკვეული ნორმების თვალსაზრისით.

ამგვარად, ბრალი ყოველთვის გულისხმობს ამ ორი ნაწილის არსებობას, იგი აუცილებლად ფაქტიური და შეფასებითი ელემენტების სინთეზს წარმოადგენს. ამიტომ მართებულად ვერ ჩაითვლება ის შეხედულება, რომელიც ამტკიცებს, რომ ბრალი მხოლოდ ფსიქიკური დამოკიდებულებაა დანაშაულებრივ ქმედობასთან და მისი შინაარსი ამ ფსიქიკური დამოკიდებულებით ამოიწურებაო. ამ მხრივ სახელმძღვანელოში მოცემული განსაზღვრა უდაოდ სწორია.

საჭიროდ მიგვაჩნია შეეჩერდეთ „შეფასების“ ცნებაზე. „შეფასება“ ნიშნავს იმას, რომ ჩვენ ვმსჯელობთ რომელიმე საგნის თვისებაზე, ვარკვევთ მის დადებით ან უარყოფით მხარეებს და ამ მსჯელობის პროცესში ვხელმძღვანელობთ გარკვეული ნორმებით. ნორმების შინაარსი, რა თქმა უნდა, შეიძლება სულ სხვადასხვა იყოს.

ბრალის პრობლემის გადაჭრაში, როგორც ჩვენ უკვე ვნახეთ, ბუჩქუაზიულ კრიმინალისტებს შეაქვთ იდეალისტური თვალსაზ-

„Вина лица есть его умысел или неосторожность, выраженные в совершении общественно-опасном деянии, т. е. деянии, опасном для основ советского строя или социалистического правопорядка. Вина есть субъективная сторона преступления“. (ზვ გვ.). ეს განსაზღვრა, რა თქმა უნდა, სრული არაა.

რისი, ბრალის შინაარსი გაგებულია იდეალისტური მეტაფიზიკის აზრით, როგორც ბოროტი ნებისყოფის გამოვლინება, რომელიც მარადიული სამართლიანობის, ან ზნეობრივი კანონის მოთხოვნის საფუძველზე სამაგიეროს მიზლვას იმსახურებს.

მაგრამ ყოველი შეფასება, რასაკვირველია, ამ ხაზით არ სწარმოებს. შეფასებას იძლევა მარქსისტულ-ლენინური სამართლის მეცნიერება, რომელიც სულ სხვა იდეებით და საწყისებით ხელმძღვანელობს.

ამასთან დაკავშირებით ინტერესს არ იქნება მოკლებული მოვითხანოთ აქ უტევსკის სიტყვები, რომლებიც დასმულ საკითხს ეხება. უტევსკი შენიშნავს, რომ საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმული იყო აზრი, თითქოს შეფასებითი მომენტის შეტანა ბრალის გაგებაში წმინდა კანტიანურ კონცეფციას წარმოადგენს. პიონტოვსკი ლაპარაკობდა იმ განსხვავებაზე, რომელიც არსებობს ბრალის როგორც სუბიექტის ქმედობისადმი ფსიქიკურ დამოკიდებულების გაგებასა და ბრალის როგორც შეფასებითი კატეგორიის, ნორმატიულ გაგებას შორის. ბრალის უკანასკნელმა გაგებამ ფართო გავრცელება მიიღო XX ს. ბერძენულ სისხლის სამართლის თეორიაში. ანაა ძნელი იმის მიხედვით, — ამბობს პიონტოვსკი, — რომ შეხედულებათა ბრძოლა ამ საკითხში სხვადასხვა მსოფლმხედველობათა ბრძოლას გამოხატავს; ბრალის როგორც შეფასებითი კატეგორიის ცნება ნეოკანტიანურ ფილოსოფიას ემყარება. ასეთი გაგების მომხრეები აშკარად აერთებენ თავის ბრძოლას ბრალის ფსიქოლოგიური გაგების წინააღმდეგ საერთო ბრძოლასთან მატერიალიზმის წინააღმდეგ სამართლის თეორიაში. ამგვარად, პიონტოვსკის სიტყვით, სისხლის სამართლის ძირითადი ცნება — ბრალის ცნება — სათანადო ნორმატიული მასალის განზოგადებას არ წარმოადგენს. მის კონსტრუქციას კრიმინალისტები ასაბუთებენ გარეუბრითი (внеюридического порядка) არგუმენტების მეშვეობით, რომლებიც საერთო მსოფლმხედველობიდან არის ნასესხები¹. აქედან უნდა გამოვიტანოთ ის დასკვნა, რომ პიონტოვსკი იმ დროს უარყოფდა შეფასებითი მომენტის შეტანას ბრალის ცნებაში.

¹ მოტანილია უტევსკის წიგნში „Вина в советском уголов. праве“, 84.

პიონტოვსკიმ ზემოთ აღნიშნული აზრი გამოთქვა 1947 წელს — К методологии изучения действующего права. Ученые записки Всесоюз. инст. юрид. наук, вып. VI, 1947 г., стр. 51.

უტევსკი საფუძვლიანად არ ეთანხმება პიონტკოვსკის აზრს. უტევსკის შეხედულებით, როგორც კანონმდებლობა, ისე სასამართლო იძლევა ამა თუ იმ ფაქტების, ადამიანთა ყოფაქცევის შეფასებას.

კანონმდებელი, — წერს უტევსკი, — ადგენს რა სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილის წესებს, გამოდის ადამიანის ყოფაქცევის სხვადასხვა აქტების სოციალისტური სახელმწიფოსათვის საშიშროების შეფასებიდან. საკანონმდებლო მოღვაწეობა მნიშვნელოვნად შეფასებითია, საბჭოთა სისხლის სამართლის მთელი განსაკუთრებული ნაწილი, ყველა ცალკეული კანონები, რომლებიც აწესებენ დანაშაულთა ახალ შედგენილობებს ან ძველს აუქმებენ, შეიცავენ მსჯელობებს სათანადო ან არასათანადო ყოფაქცევის შესახებ. დანაშაულის ყოველი ახალი შედგენილობის შემოღება იმ მოქმედებათა შეფასების შედეგია, რომლებიც სოციალისტური სახელმწიფოსათვის საშიშროებას წარმოადგენენ.

განსაკუთრებული ნაწილის მუხლებში მოცემულია სხვადასხვა მოქმედებათა შეფასება საბჭოთა კანონმდებლობის მიერ სოციალისტური სახელმწიფოს ინტერესების თვალსაზრისით. თანაც ზოგჯერ დისპოზიციებსა და სანქციებში მოცემულია დანაშაულის პოლიტიკური შეფასება¹.

უტევსკი მიუთითებს, რომ კანონმდებელი ბევრ შემთხვევაში პირდაპირ ანიჭებს სასამართლოს ამა თუ იმ გარემოების შეფასების უფლებას. ასე, მაგალითად, ბევრ შემთხვევაში რსფსრ-ს სისხლის სამართლის კოდექსი მუხლების დისპოზიციებსა და სანქციებში ლაპარაკობს „დამამძიმებელ გარემოებებზე“ (61 მ., ნაწ. 2.); „განსაკუთრებით დამამძიმებელ გარემოებებზე“ (59^ა მ.); „შემამსუბუქებელ გარემოებებზე“ (59^ბ); „მძიმე შედეგებზე“ (109 მ.); „ქვენა გრძნობებზე“ (136 მ., პ. „ა“); „გამაწილებელ მოგონილზე“ (161 მ.); „შლეგობასა და უხამსობაზე“ (74 მ., 2 ნაწ.) და სხვ.²

უტევსკი სწორად აღნიშნავს, რომ ბრალდებულის ყოფაქცევაში „გამაწილებელის“ ან „ქვენა გრძნობის“ ცნობა ან უარყოფა წარმოადგენს შეფასებითი მოქმედების შედეგს, რომელიც სრულიად სხვადასხვაა იმის მიხედვით, თუ რომელი მოსამართლე გვყავს მხედველობაში — მოსამართლე, რომლის შინაგანი რწმენა „ბურჟუაზიული მართლშეგნებით იკვებება“ და ყველაფერს განიხილავს კერძო საკუთრების თვალსაზრისით, თუ ის მოსამართლე, რომლის

¹ დასახ. შრომა, 81.

² იქვე, 82.

შინაგანი რწმენა საზრდოობს საზოგადოებისა და სახელმწიფოსადმი დამოკიდებულების სოციალისტური საწყისებით¹.

საბჭოთა სასამართლოს საქმიანობას აქვს შეფასებითი ხასიათი პირველყოვლისა იმიტომ, რომ კანონის ძალით სასამართლოს ეკისრება საქმეში არსებული დამამტკიცებელი საბუთების შეფასება. ამ საქმიანობას აქვს შეფასებითი ხასიათი, რამდენადაც სასამართლო დამამტკიცებელ საბუთთა შეკრების შემდეგ ვალდებულია შეაფასოს ისინი სამართალში მიცემულის ბრალეულობის თუ არაბრალეულობის თვალსაზრისით. საბჭოთა სასამართლო სამართლის ნორმებს მექანიკურად არ უფარდებს ამა თუ იმ კონკრეტულ საქმეს. იგი მოცემულ საქმეს აფასებს სოციალისტური სახელმწიფო ინტერესების თვალსაზრისით, — თუ რაოდენ საშიშროებას წარმოადგენს იგი საბჭოთა სახელმწიფოსათვის. უტევესკის მოჰყავს ს. გოლუნსკის სიტყვები იმის შესახებ, რომ აქ ლოგიკური მუშაობა არ ამოიწურება მხოლოდ იმის დადგენით, რომ სასამართლოს მიერ განსაზილველი საზოგადოებრივი ურთიერთობა შეესაბამება ამა თუ იმ სამართლის ნორმას. სასამართლოს ამოცანაა — მის მიერ განსაზილველი საზოგადოებრივი ურთიერთობის ყოველმხრივი შეფასება, რომელშიც სამართლის ნორმა წარმოადგენს მთავარ, და არა ერთადერთ კრიტერიუმს².

ამგვარი შეფასების დროს საბჭოთა სასამართლო გამოდის სოციალისტური მართლშეგნებიდან. სსრ კავშირის უმაღლესმა სასამართლომ სცნო არასწორად კვალიფიკაცია ვინმე კაუფმანის მოქმედებისა, რომელმაც მოკლა ექვთანობის ნიადაგზე მოჭ. მ., რსფსრ-ის სისხლის სამართლის კოდექსის 138 მუხლის მიხედვით. ლენინგრადის საქალაქო სასამართლომ „მძიმე შეურაცხყოფა“ ჰპოვა კაუფმანის ცოლის მიერ თვით ღალატის ფაქტში. სასამართლო კოლეგიის განჩინება გადაკრით უარყოფს შეხედულებას, რომლის მიხედვით თვით ღალატის ფაქტი წარმოადგენს მძიმე შეურაცხყოფას მეორე მეუღლისათვის. სასამართლო კოლეგიის განჩინებაში აღნიშნულია, რომ ასეთი შეხედულება არსებითად ეწინააღმდეგება საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონს და სოციალისტურ მართლშეგნებას. ამ განჩინებით ცხადად მტკიცდება ის პრინციპული განსხვავება, რომელიც არსებობს საბჭოთა და ბურჟუაზიული საზოგადოების მიერ ერთ და იმავე მოტივების შეფასებაში³.

¹ დასახ. ზრომა, 81.

² იქვე, 83.

³ იქვე, 83.

ჩვენ შეეჩერდით ამ საკითხზე იმ მოსაზრებით, რომ მას საბჭოთა სამართლის თვალსაზრისით განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმული იყო ორი პკვეთრად დაპირისპირებული შეხედულება. ერთი ამტკიცებდა, რომ ბრალეულობა არის სუბიექტის ფსიქიკური დამოკიდებულება დანაშაულებრივ შედეგთან, მეორე შეხედულების თანახმად კი ბრალეულობის შინაარსი მხოლოდ ამ ფსიქიკური ფაქტით არ ამოიწურება, საჭიროა კიდევ შეფასებითი მომენტი.

უტევსკის მიერ გამოთქმული აზრი უღაოდ საფუძვლიანია. არ შეიძლება, — წერს იგი, — საბჭოთა სასამართლოს შეფასებითი საქმიანობის უარყოფა მხოლოდ იმიტომ, რომ ბურჟუაზიული კრიმინალისტები ლაპარაკობენ ბურჟუაზიული სასამართლოს შეფასებითს მოქმედებაზე. საკითხი, პირველ ყოვლისა, ისაა, ვინ და რაკლასობრივ პოზიციებიდან აფასებს სამართალში მიცემულის ყოფაქცევას. არაა ძნელი იმაში დარწმუნება, რომ ბრალის შეფასებით თეორიებს საბჭოთა სისხლის სამართლის მეცნიერებაში არც ფილოსოფიური დასაბუთების და არც პოლიტიკური თვალსაზრისით არაფერი აქვთ საერთო ბურჟუაზიულ რეაქციულ ნეოკანტიანურ თეორიებთან¹.

დაყენებულ საკითხში უტევსკის უფრო სწორი პოზიცია ეკავა. ჩვენ არ ვეთანხმებით ამ ავტორის ზოგად, ძირითად შეხედულებას, რამდენადაც იგი ასხვავებს ბრალის ორ გაგებას — ბრალს ფართო და ვიწრო მნიშვნელობით. უტევსკის საერთო კონცეფცია, როგორც ნაჩვენები იქნება შემდგომ გადმოცემაში, ჩვენ სრულიად უსაფუძვლოდ მიგვაჩნია, ვინაიდან იგი მის თვითნებურ კონსტრუქციას წარმოადგენს, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო არც სამართლის და არც ფსიქოლოგიის ფაქტებთან. მაგრამ ზემოთ დახასიათებული მისი მოსაზრება იმის შესახებ, რომ კანონმდებელი და მოსამართლე თავიანთ საქმიანობაში იყენებენ შეფასებითს კრიტერიუმს, უცილობლად ღინამდვილეს შეესაბამება და საზოგადოებრივი ცხოვრების ფაქტებს გამოხატავს².

¹ დასახ. შრომა, 85.

² ეფრნალ „Советское государство и право-ს მოწინავეში (1955. № 2) სწორად არის აღნიშნული: „Отвергая подвигаемую буржуазными криминалистами идеалистическую оценочную „теорию“ вины, советские криминалисты ни в какой мере не должны умалять значения той отрицательной оценки, которую дает советский закон преступлению и преступнику... Пра-

მართლაც რომ დაუუკვირდეთ საერთოდ სამართლის და, კერძოდ, სისხლის სამართლის დარგის მოვლენებს, ადვილად შევამჩნევთ, რომ აქ შეფასების თვალსაზრისი განსაკუთრებით დიდ როლს თამაშობს; იგივე ითქმის პოლიტიკის შესახებ, ვინაიდან სამართალი და პოლიტიკა მჭიდროდ არის ერთმანეთთან დაკავშირებული. მაგრამ როდესაც შეფასებითს საქმიანობაზე ვლაპარაკობთ, არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ამ მხრივ მთავარი როლი ეკუთვნის კანონმდებელს, იგი ადგენს სამართლის ნორმებს, რომლებითაც გამოთქვამს საზოგადოებრივი ცხოვრების ამა თუ იმ ფაქტების, საზოგადოების წევრთა ყოფაქცევის შეფასებას, იძლევა სავალდებულო მითითებას, თუ რომელი საქციელი მიაჩნია მას გასაკიცხავად და დაჯადად. ყოველი სასჯელის საფუძველს გაიცხვავს ე. ი. უარყოფით შეფასება წარმოადგენს.

მოსამართლე მოქალაქეთა ყოფაქცევის შემფასებელი ორგანოა. იპიც თავის განაჩენით გამოთქვამს მსჯელობას ამა თუ იმ პიროვნების შესახებ. როდესაც მოსამართლეს გამოაქვს განაჩენი, რომლითაც გარკვეულ პირს შეუფარდებს სასჯელის ამა თუ იმ ზონას. ეს ნიშნავს, რომ ამ პირის საქციელი გაიცხვის ღირსად არის ცნობილი არსებული მართლწესრიგის თვალსაზრისით.

მაშასადამე, როგორც კანონმდებელი, ისე მოსამართლე ორივე თავიანთ საქმიანობაში შეფასებას იძლევიან. მაგრამ მათ შორის არსებითი განსხვავებაა, რაც განპირობებულია იმით, რომ მოსამართლე კანონს ექვემდებარება. მოსამართლე თავის მოღვაწეობაში უფარდებს სამართლის ნორმას და ბუნებრივია, რომ მის მიერ მოცემული შეფასება კონკრეტული ფაქტებისა უნდა შეესაბამებოდეს იმ ზოგად შეფასებას, რომელიც ნორმაშია ასახული, ამ უკანასკნელიდან უნდა გამომდინარეობდეს. ადვილი წარმოსადგენია, რა თავისუფლებას მოიპოვებდა სასამართლო, ეს შეზღუდული გარეწობა რომ არ არსებობდეს. ამით სასამართლო პრაქტიკა გარკვეულ ფარგლებშია ჩაყენებული.

სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილს სახელმძღვანელოში ვკითხულობთ, რომ რეაქციული ნეოკანტონური „შეფასებითი“ თეორიების თანახმად სასამართლო თვითონ ჰქმნის პირის ბრალს უარყოფით შეფასებითი მსჯელობის მეშვეობით ბრალდ-

вильное применение судом советского уголовного и уголовно-процессуального закона означает практическую реализацию той отрицательной правовой и нравственной оценки, которую советский закон дает преступлению и преступнику“ (стр. 7).

ბულის მთელი ყოფაქცევის შესახებ. ამით ბრალეულად ხდება ყველა, ვინც კი საშიშია ბურჟუაზიისათვის. შეფასებითი თეორიები უარყოფენ, რომ განზრახვა და გაუფრთხილებლობა ბრალის ფორმებს შეადგენენ. ისინი განზრახვას და გაუფრთხილებლობას განიხილავენ როგორც გარემოებებს, რომლებიც სხვებთან ერთად შეიძლება მიღებულ იქნან მხედველობაში პირის საშიშროების სიმპტომების სახით. ბრალის როგორც განზრახვის და გაუფრთხილებლობის ფსიქოლოგიური გაგების წინააღმდეგ ბრძოლას ისინი თვლიან მატერიალისტური შეხედულების ნაშთის წინააღმდეგ ბრძოლად სამართლის თეორიის დარგში. იდეალისტური შეხედულებით ბრალი იქცეოდა თვით მოსამართლის წმინდა შეფასებით მსჯელობად სამართალში მიცემულის ყოფაქცევის შესახებ და დანაშაულის შედგენილობა კარგავდა თავის მნიშვნელობას. მოსამართლის ასეთი შეფასებითი მსჯელობა წარმოიშობოდა კლასობრივი ინტერესების, მისი პოლიტიკური შეხედულების, წინასწარაღებული იდეების, განწყობილების გავლენით¹.

ბრალის შეფასებითი თეორიები ნიშნავდა ბურჟუაზიული სამართლის განთავისუფლებას კონკრეტულ საქმეზე მატერიალური კემშარიტების ძიების საჭიროებისაგან, იგი ნიშნავდა მოსამართლის განთავისუფლებას კანონის შემზღუდველ ჩარჩოებისაგან და ბურჟუაზიული კანონიერების ნაშთის გაუქმებას სისხლის სამართლის დარგში. სახელმძღვანელოს სიტყვით, „შ ე ფ ა ს ე ბ ი თ ი“ თეორიების რეაქციული პოლიტიკური აზრი იმაში მდგომარეობდა, რომ ისინი გარეგნულად იცავდნენ ძველ სამართლებრივ ცნებებს და იმავე დროს ანთავისუფლებდნენ ბურჟუაზიულ სასამართლოს ბურჟუაზიული კანონის მოთხოვნებისაგან და სასამართლოს ყოველ თავისუფალ მოსაზრებას ბრალეულობის საკითხის გადაწყვეტად აცხადებდნენ².

ზემოთ მოტანილი განმარტებებიდან ჩანს, რომ საბჭოთა-ლურიდიულ ლიტერატურაში სცნობენ შ ე ფ ა ს ე ბ ი თ ი მომენტის შეტანის საჭიროებას ბრალის ცნებაში, ვინაიდან ეს უკანასკნელი, ფ ს ი ქ ი კ უ რ ი დ ა მ ო კ ი დ ე ბ უ ლ ე ბ ი ს გარდა, მოითხოვს კიდევ ამ ფსიქიკური განწყობილების შეფასებას საბჭოთა სამართლის და ზნეობის თვალსაზრისით. ამის გარეშე ბ რ ა ლ ი ს შ ი ნ ა ა რ ს ს. ს ა თ ა ნ ა დ ო ს ი ს რ უ ლ ი თ ვ ე რ წ ა რ მ ო ვ ი დ გ ე ნ თ.

¹ Советское уголовное право, общая часть, 1952, 245.

² იქვე, 245.

ბურჟუაზიულ სისხლის სამართალში მიღებული „შეფასებითი“ თეორიები სულ სხვა ხასიათისაა: ისინი ემყარება იდეალისტურ საწყისებს, ნეოკანტიანურ კონცეფციას, მოსამართლეს ანიჭებენ მოსაზრების ფართო თავისუფლებას და ფაქტიურად ბურჟუაზიული კანონიერების გაუქმებას ნიშნავენ.

საგულოსხმო სურათს იძლევა იმ ევოლუციის განხილვა, რომელიც განიცადა ამ საკითხში ოფიციალურად მიღებულ სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილის სხვადასხვა დროს გამოცემულ სახელმძღვანელოებში გამოთქმულმა შეხედულებამ.

1939 წელს გამოცემული სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელო იძლევა შემდეგ განსაზღვრას: „ბრალი არის პიროვნების ფ ს ი ქ ი კ უ რ ი დ ა მ ო კ ი დ ე ბ უ ლ ე ბ ა მის მიერ ჩადენილ ქმედობისადმი განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის სახით“. იქვე აღნიშნულია, რომ ეს არის სუბიექტური მხარე დანაშაულის შედგენილობისა. თუ სუბიექტსა და დანაშაულს შორის არ არსებობს ფსიქიკური კავშირი, ეს იმას ნიშნავს, რომ სუბიექტის მოქმედება არ შეიცავს დანაშაულის შედგენილობას¹.

სახელმძღვანელოს ამ გამოცემაში ა. პიონტოვსკი იმეორებს იმ განსაზღვრას, რომელსაც ჩვენ გავეცანიოთ მისი პირველი შრომის მიხედვით.

სახელმძღვანელოს 1943 წლის გამოცემაში ახალი არაფერია, იგივე განსაზღვრაა მოცემული: ბრალი გაგებულია როგორც შერაცხადი სუბიექტის ფ ს ი ქ ი კ უ რ ი დ ა მ ო კ ი დ ე ბ უ ლ ე ბ ა დანაშაულებრივ შედეგისადმი განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის ფორმით².

იმავე სახელმძღვანელოს 1948 წლის გამოცემაში ვკითხულობთ, რომ დანაშაულის შედგენილობისათვის საჭიროა მოცემული პირის ბრალი ამ დანაშაულის ჩადენაში, ე. ი. შერაცხადი პირის ფ ს ი ქ ი კ უ რ ი დ ა მ ო კ ი დ ე ბ უ ლ ე ბ ი ს დადგენა მის მიერ ჩადენილ დანაშაულისადმი განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის ფორმით³. აქაც იგივე აზრია განმეორებული.

1950 წელს გამოვიდა და განსახილველად დაიგზავნა ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელო პროფ. ა. უტევესკის რედაქციით, რომელიც, ეხება რა ბრალის, როგორც დანაშაულის შედგენილობის სუბიექტური მხარის, საკითხს, განმარტავს, რომ შერაცხადი პირის

¹ Уголовное право, общая часть, 1939, 187.

² Угол. право, общ. часть, 1943, 139.

³ Угол. право, общ. часть, 1948, 334.

ბრალეულად ცნობისათვის არაა საკმარისი იმის დადგენა, რომ ქმედობა ჩადენილია ამ პირის მიერ. ამისათვის ყოველთვის საჭიროა დადგენა, რომ იგი მოცემულმა პირმა ბრალეულად ჩაიდინა, ე. ი. აუცილებელია დანაშაულის შედგენილობის სუბიექტური მხარის არაებობის დადგენა, განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის ფორმით, მის პირ ჩადენილი საზოგადოებრივად საშიში ქმედობის მიმართ¹.

ეს განსაზღვრა არსებითად იგივეა, რაც წინათ განხილული. აქაც ბრალის მარტოოდენ ფსიქიკური შინაარსია აღნიშნული.

მხოლოდ 1952 წელს გამოცემული სახელმძღვანელო იძლევა ახალ ფორმულას, რომელშიც ფსიქიკური დამოკიდებულების გარდა ხაზგასმით აღნიშნულია ბრალის შეფასებითი ელემენტი — ქმედობა გაკიცხულია საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონით და კომუნისტური ზნეობით². როგორც ვხედავთ, საკმაოდ დიდი დრო დასჭირდათ საბჭოთა სისხლის სამართლის სახელმძღვანელოს შემდგენლებს იმისათვის, რომ მოეცათ სრულ და სწორი განსაზღვრა იმ ცნებისა, რომელიც ამ დარგში ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ცნებას წარმოადგენს.

ბრალის ცნებასთან დაკავშირებულია სხვადასხვა საკითხები. ამ საკითხთაგან ზოგიერთის განხილვა და განმარტება ჩვენ საჭიროდ მიგვაჩნია.

ბრალის ფაქტიური შინაარსი, მისი, თუ შეიძლება ითქვას, რეალური საფუძველი, რომელიც შეფასების ობიექტს შეადგენს, ესაა ინდივიდის ფსიქიკური დამოკიდებულება დანაშაულებრივ ქმედობასთან. ბრალის ოთხ სახეთაგან სამი ისეთია, რომ სუბიექტი ითვალისწინებს დანაშაულებრივ შედეგს; ესაა: პირდაპირი და ევენტუალური განზრახვა და გაუფრთხილებლობის ის სახე, რომელსაც თვითიმედოვნება ეწოდება. ამ სამ შემთხვევაში ფსიქიკური დამოკიდებულების არსებობის დადგენა ადვილია, სუბიექტს აქვს შედეგის წარმოდგენა, გათვალისწინების ხარისხი შეიძლება იყოს სხვადასხვა — უტყუარობა, ალბათობა, შესაძლებლობა, — მაგრამ ამას აქ მნიშვნელობა არა აქვს. ფსიქიკური დამოკიდებულების დასადგენად საკმარისია შედეგის გათვალისწინების ფაქტი.

მაგრამ დაგვრჩა გაუფრთხილებლობის მეორე სახე — დაუდევრობა, რომელიც ხასიათდება იმით, რომ მოქმედი პირი არ ითვალის-

¹ Советское социалистическое уголовное право, общая часть, 1950, 161.

² Угол. право, ч. общая, 1952, 216.

წინებს თავისი მოქმედების შედეგს, ხოლო საერთოდ მიღებულა ფორმულის მიხედვით მას შეეძლო და უნდა გაეთვალისწინებინა იგი. დაუდევრობა საქ. სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის მე-9 მუხლის მიხედვით წარმოადგენს ისეთ მდგომარეობას, როდესაც საზოგადოებრივად საშიში ქმედობის ჩამდენს, „უნდა გაეთვალისწინებინა, რა შედეგი მოჰყვებოდა მის მოქმედებას, მაგრამ არ გაითვალისწინა იგი“. დაუდევრობას ახასიათებს ორი მომენტი: უარყოფითი — თავისი მოქმედების შედეგების გაუთვალისწინებლობა და დადებითი — ისეთი პირობების არსებობა, რომლებიც იძლევა იმის აღიარების შესაძლებლობას, რომ სუბიექტს უნდა გაეთვალისწინებინა თავისი მოქმედების შედეგები. პირველი მომენტით დაუდევრობა გამოიყოფა განზრახვისა (ორივე სახის) და თვითიმედოვნებისაგან, ხოლო მეორე მომენტით ბრალის გარეშე მავნე შედეგების მიყენებისაგან, რომლისთვისაც პირი სრულიად არ აგებს პასუხს სისხლის სამართლის წესით¹.

სახელმძღვანელოში მოტანილია დაუდევრობის მაგალითის სახით შემდეგი შემთხვევა. ე. და ბ. ბრუნდებოდნენ მარხილით ნადირობის შემდეგ. მარხილში ე.-ს დატენილი თოფი იდვა, მობრუნებისას მან ხელთათმანი წამოსდო თოფის ჩახმაზს, თოფი გავარდა და ბ. მუხლში დაქრა. სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის პაქმეთა სასამართლო კოლეგიამ თავის განჩინებაში დააკვალიფიკირა ე.-ს მოქმედება სისხლის სამართლის კოდექსის 145 მ. 1 ნაწილის მიხედვით როგორც გაუფრთხილებლობით სხეულის დაზიანება. ე., თუმცა არ ითვალისწინებდა თავისი მოქმედების საშიშ შედეგს, მაგრამ უნდა გაეთვალისწინებინა იგი, წინდახედული რომ ყოფილიყო; მისი ფსიქიკური დამოკიდებულება მომხდარ შედეგთან დაუდევრობის ფორმით გამოვლინდა².

სახელმძღვანელო სწორად აღნიშნავს, რომ დაუდევრობის დროს დანაშაულის სუბიექტის კავშირი მიყენებულ შედეგთან არსებითად განსხვავდება პირის შედეგთან დამოკიდებულების ყველა სხვა ფორმებისაგან. პირდაპირი და არაპირდაპირი განზრახვის და თვითიმედოვნების დროს სუბიექტს ყოველთვის აქვს შეგნებული დანაშაულებრივი შედეგის დადგომის შესაძლებლობა, თუმცა იგი სხვადასხვანაირად ეკიდება ამ გათვალისწინებულ შედეგებს, რაც მისი ნებისყოფის განსხვავებულ მიმართულებასთან არის დაკავშირებული; ამ მხრივ დაუდევრობას აქვს თავისებური ხასიათი. პირის

¹ Советское угол. право, общ. часть, 1952, 236.

² იქვე, 236.

მიერ თავისი მოქმედების შედეგების შეგნება, რასაც ადგილი აქვს ყოველი ნებისყოფითი მოქმედების დროს, აქ „შევიწროებულია. იგი არ მოიცავს ჩადენილი მოქმედების ყველა შესაძლო შედეგს“¹.

თუ დაუდევრობის, ე. ი. არაცნობიერი გაუფრთხილებლობის, დროს მდგომარეობა ასეთია, როგორ უნდა იქნას დასაბუთებული ამ შემთხვევაში ფსიქიკური დამოკიდებულების არსებობა? ცხადია, რომ თუ ეს ჩვენ ვერ დავადასტურეთ, დაუდევრობას ვერ მივიჩნივთ ბრალის ფორმად, ვინაიდან იკარგება ის დამოკიდებულება დანაშაულებრივ ქმედობასთან, რომელიც ბრალის ყველა ფორმის საფუძვლად არის აღიარებული.

სახელმძღვანელო ცდილობს გასცეს პასუხი ამ კითხვაზე. სათანადო განყოფილების ავტორი მსჯელობს შემდეგნაირად. სუბიექტი არ ითვალისწინებს დანაშაულებრივი შედეგის დადგომის შესაძლებლობას, მაგრამ მას შეეძლო მისი გათვალისწინება და ამით აეცდინა თავიდან, წინასწარ აღეკვეთა მისი დადგომა, მაგრამ მოცემული პირისათვის არსებული შესაძლებლობა დანაშაულებრივი შედეგის გათვალისწინებისა მან არ აქცია სინამდვილედ, ვინაიდან არ გამოიჩინა სათანადო წინდახედულობა, სიფრთხილე, სხვისი ინტერესებისადმი მზრუნველობა სოციალისტური თანაცხოვრების წესების დაცვის საქმეში და სხვა. სწორედ „ნებისყოფის ამ განსაკუთრებულ ხასიათში“, რაც უყურადღებობის სახით გამოვლინდა, „მდგომარეობს პირის ის რეალურად არსებული ფსიქიკური დამოკიდებულება დამდგარ შედეგებთან, რომელიც დაუდევრობით ჩადენილ ყოველ დანაშაულს ახასიათებს“².

ასეთია დაუდევრობის ცნების განმარტება, რომელსაც იძლევა ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელო. დაუდევრობის შემთხვევაშიც, მაშასადამე, მოცემულია „ფსიქიკური დამოკიდებულების“ ფაქტი, რაც მტკიცდება იმით, რომ დამნაშავეს ჰქონდა შედეგის დადგომის გათვალისწინების შესაძლებლობა, მაგრამ „მან ეს შესაძლებლობა სინამდვილედ არ აქცია“. რა იყო ამის მიზეზი? მან არ გამოიჩინა საჭირო მზრუნველობა სხვისი ინტერესებისადმი და არ დაიცვა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მიღებული წინდახედულობის წესები. დაუდევრობის ბუნების ანალიზი აქ-როგორც ვხედავთ, ფსიქოლოგიური სიღრმით არ ხასიათდება.

¹ Советское угол. право, общ. часть, 1952, 236.

² იქვე, 236.

საკითხი სწორედ ისაა, თუ რატომ მოქმედმა პირმა შედეგის გათვალისწინების „შესაძლებლობა არ აქცია სინამდვილედ“. ამაში უნდა ვეძიოთ დაყენებული საკითხის მთელი არსი და საფუძველი. ზემოთ მოტანილი მსჯელობის ავტორი ფიქრობს, რომ დაუდევრობის სპეციფიკური ბუნება ბრალის სხვა ფორმებს შორის განპირობებულია დამნაშავეის „ნებისყოფის განსაკუთრებული ხასიათით“. რა შეადგენს „ნებისყოფის განსაკუთრებულ ხასიათს“ დაუდევრობის დროს? როგორ უნდა გავიგოთ ნებისყოფა? ამ კითხვებზე სახელმძღვანელო არავითარ პასუხს არ იძლევა. ამავე დროს კი დაყენებული საკითხის მკვლევარისათვის გასაგებია, რომ დაუდევრობის როგორც ფსიქიკური დამოკიდებულების დასაბუთებისათვის მხოლოდ ნებისყოფის აქტის დასახელება საკმარისი არაა. ნებისყოფის აქტთან ერთად ადამიანის სულიერ ცხოვრებაში მოქმედებენ სხვა ფსიქიკური მოვლენები, რომლებიც თვით ნებისყოფას აძლევენ ამა თუ იმ მიმართულებას. ამ ფსიქიკური მოვლენების უგულვებელყოფა ბრალის სხვადასხვა ფორმების ბუნების კვლევაში დროს ნაყოფიერ და სწორ შედეგს ვერ მოგვცემს. შემდგომ გადმოცემაში ჩვენ დავუბრუნდებით დაუდევრობის ცნებას და შევეცდებით გამოვიკვლიოთ მისი ფსიქიკური საფუძველი.

საბჭოთა სისხლის სამართალი ობიექტურ შერაცხვას არ იცნობს, სასჯელის შეფარდება შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც საზოგადოებრივად საშიში ქმედობის ჩამდენი მოქმედება განზრახ ან გაუფრთხილებლობით¹, ე. ი. როდესაც მის ქმედობაში აშკარავდება ბრალის ერთ-ერთი სახე, დაწყებული პირდაპირი განზრახვით და გათავებული დაუდევრობით. უკვე ნათქვამი იყო, რომ დაუდევრობა თავისებური, სპეციფიკური სახეა, რომელიც გამოირჩევა ბრალის სხვა სახეებისაგან იმით, რომ მოქმედ პირს არ აქვს თავისი მოქმედების შედეგების შეგნება. შედეგის გათვალისწინების შესაძლებლობა წარმოადგენს ზღვარს, რომელიც ჰყოფს დაუდევრობას იმ დარგისაგან, რომელსაც „შემთხვევა“ ეწოდება და რომელიც სისხლის სამართლის წესით პასუხისმგებლობას გამოირიცხავს. მაგრამ როგორ უნდა იქნას გამორკვეული — ჰქონდა თუ არა ქმედობის ჩამდენს შედეგის გათვალისწინების შესაძლებლობა? როგორც ვხედავთ, აქ ისმის საკითხი, რომელსაც აქვს მეტად დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა, ვინაიდან მის გადაჭრაზე დამოკიდებული პასუხისმგებლობის დაკისრება თუ სასჯელისაგან განთავის-

¹ საქ. სსრ სისხლის სამ. კოდექსის მე-9 მუხლი.

უფლება. მაგრამ იმისათვის, რომ ვიმსჯელოთ, რომელ მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე, სახელდობრ, ჰქონდა თუ არა მოქმედ პირს შედეგის გათვალისწინების შესაძლებლობა და ამის შესაბამისად დაუდგანოთ დაუდევრობის ან „შემთხვევის“ არსებობა, უნდა ვიხელმძღვანელოთ რომელიმე კრიტერიუმით. სისხლის სამართლის თეორიაში მიღებულია ორი კრიტერიუმი: ობიექტური და სუბიექტური. ობიექტური კრიტერიუმის მიხედვით დანაშაულებრივი დაუდევრობა დასადგენად მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული წინდახედულობის და სხვისი ან საზოგადოებრივი ინტერესებისადმი მზრუნველობის „საშუალო“ ზომა, ხოლო როდესაც საქმე ეხება რომელიმე სპეციალურ დარგს, — მოცემული პროფესიისათვის, სპეციალური დარგისათვის ჩვეულებრივი ცოდნა, გამოცდილება. სუბიექტური კრიტერიუმის გამოყენებისას კი ხელმძღვანელობენ მოცემული პირის ინდივიდუალური თვისებებით, მისი ცოდნით, მომზადებით, განვითარებით, მისი კულტურული დონით. საბჭოთა სისხლის სამართალში ორივე თვალსაზრისს ჰყავდა თავისი წარმომადგენელი და დამცველი. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ უფრო სწორია ის შეხედულება, რომელიც სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელოშია განმარტებული¹.

სახელმძღვანელოში აღნიშნულია, რომ მხოლოდ ობიექტური კრიტერიუმის გამოყენებას შეიძლება შედეგად მოჰყვეს ბრალეულად ცნობა ისეთი პირებისა, რომლებსაც სინამდვილეში არ ჰქონიათ ფსიქიკური დამოკიდებულება დამდგარ შედეგთან. დანაშაულებრივი დაუდევრობის არსებობის დასადგენად გათვალისწინების შესაძლებლობის ფაქტი უნდა გამოირკვეს დანაშაულის სუბიექტის ინდივიდუალური თვისებების მიხედვით. სოციალისტური სისხლის სამართალი მკაცრად ატარებს ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის პრინციპს. ამიტომ საჭიროა იმის დადგენა, რომ სწორედ მოცემულ პირს ჰქონდა თავისი მოქმედების დანაშაულებრივი შედეგების გათვალისწინების შესაძლებლობა გარკვეულ კონკრეტულ პირობებში. მაგრამ ამათ არაა გამორიცხული ობიექტური კრიტერიუმით სარგებლობა. იგი გამოყენებული უნდა იქნას პირვანდელი ორიენტაციის მიზნით. წინდახედულობის გარკვეული მოთხოვნები ყოველი პროფესიისათვის მუშავდება შრომის პროცესში. წინდახედულობის მოთხოვნები ყოველდღიურ საყოფაცხოვრებო ურთიერთობათა დარგში იქმნება სოციალისტური თანაცხოვრების წესების გზით. ენაა ამოსავალი წერტილი, მაგრამ საბოლოო ანგარიშით საკითხი

¹ 1952 წლის გამოცემა, 237.

წყდება იმის მიხედვით, ჰქონდა თუ არა მოცემულ პირს, მისი ინდივიდუალური, სუბიექტური თვისებების — ნიჭის, ცოდნის, გამოცდილების — გამო შესაძლებლობა გაეთვალისწინებინა თავისი მოქმედების დანაშაულებრივი შედეგი¹. ეს თვალსაზრისი, რა თქმა უნდა, უფრო სწორი და უფრო სამართლიანია.

სახელმძღვანელოში გამოთქმულია აზრი, რომ სასამართლო პრაქტიკა მიდის ამ გზით და მხედველობაში ღებულობს ბრალდებულის კონკრეტულ თვისებებებს, როდესაც არკვევს მის მოქმედებაში გაუფრთხილებლობის არსებობას. მაგალითის სახით მოტანილია სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 1938 წ. 7 ივნისის დადგენილება ს. საქმეზე, რომელიც სამართალში იყო მიცემული რსფსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 59^ა გ პუნქტის მიხედვით; პლენუმმა არ სცნო ს. ბრალეულად იმის გამო, რომ ს. როგორც სტახანოველი წინ წამოწეული იყო ზეინკლებიდან ბრიგადირის თანამდებობაზე სამი დღით წინ კატასტროფამდე, ტექნიკური ექსპლოატაციის წესებს, აგრეთვე მატარებლების მოძრაობის და სიგნალზაციის ინსტრუქციებს არ იცნობდა; ბრიგადირად დანიშნისას მისთვის არავის არ მიუცია ინსტრუქცია მისი მოვალეობის შესახებ². მოტანილი დადგენილება ნათლად მოწმობს, რომ უმაღლესი სასამართლოს პლენუმი გაუფრთხილებლობის დასადგენად ხელმძღვანელობს სუბიექტური, ინდივიდუალური კრიტერიუმით³.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამ. საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ 1948 წლ. 22 მაისის განჩინებით ბ. საქმეზე უარყო მსჯავრის დადება სამსახურის უვულებელყოფისათვის და მიუთითა, რომ ბრალის ცნობისათვის გაუფრთხილებლობის ფორმით საჭიროა იმის დადგენა, რომ მოცემულ პირს, კონკრეტულ გარემოებაში, თავისი ცოდნის და ნიჭის მიხედვით, შეეძლო არ დაეშვა მავნე შედეგების დადგომა⁴. აქაც გატარებულია ინდივიდუალური საწყისი.

¹ დასახ. სახელმძღვ., 237.

² იქვე, 238.

³ ბრალის ფორმების შესახებ სასამართლო პრაქტიკასთან დაკავშირებით იხ. М. Исаев и А. Пионтковский, Вопросы уголовного права, материального уголовного права и уголовного процесса в судебной практике Верховного Суда СССР. 1947.

М. Исаев, Вопросы уголовного права и уголовного процесса в судебной практике Верховного Суда СССР, 1948.

А. Пионтковский, Вопросы общей части уголовного права в практике судебно-прокурорских органов, 1954.

⁴ იქვე, 239.

უკეთუ საქმის კონკრეტული გარემოების გამოკვლევით დადგანდა, რომ სამართალში მიცემულ პირს თავის სუბიექტურ მონაცეზა გამო არ შეეძლო გაეთვალისწინებინა მანე შედეგი, სისხლის სამართლის წესით პასუხისმგებლობა გამორიცხულია. დაუდევრობის საკითხი იხსნება, ვინაიდან აქ უკვე საქმე გვაქვს „შემთხვეასთან“ (casus).

ბრალის და მისი ფორმების ცნებებთან დაკავშირებით უნდა გავეცნოთ აგრეთვე საკითხს — საზოგადოებრივი საშიშროების შეგნება წარმოადგენს თუ არა განზრახვის შემადგენლობით ელემენტს? ეა საკითხი მნიშვნელოვან საკითხად არის მიჩნეული სისხლის სამართლის დარგში. მას არა აქვს, როგორც ეს პირველი შეხედვით შესაძლოა მოგვეჩვენოს, მარტოოდენ თეორიული მნიშვნელობა. იგი იწვევს პრაქტიკულ ინტერესსაც, ვინაიდან მკიდროდ უკავშირდება სასამართლო პრაქტიკის დანიშნულებას, მის ამოცანებს. ამ საკითხს ჩვენ განვიხილავთ შემდგომ თავში.

2

პროფ. ა. გერცენზონმა გამოთქვა თავისი აზრი განსახილველი პრობლემის შესახებ¹.

დანაშაულის სუბიექტური მხარე, — წერს გერცენზონი, — ხასიათდება დამნაშავის ბრალით. ბრალით გამოსახება პირველ ყოვლისა სუბიექტის დამოკიდებულება მის მიერ ჩადენილ მოქმედებისა და მის შედეგებისადმი: თავისი მოქმედების შედეგების გათვალისწინება თუ გაუთვალისწინებლობა, გარკვეული შედეგის მიღწევის სურვილი ან სურვილის უქონლობა.

გერცენზონის აზრით, ბრალი ახასიათებს დამნაშავის საზოგადოებრივ საშიშროებას, მაგრამ ამით არ ამოიწურება ბრალის მნიშვნელობა. სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას ადგილი აქვს მხოლოდ მაშინ, როდესაც ქმედობა ჩადენილია ბ რ ა ლ ე უ ლ ა დ ამაში გამოიხატება სუბიექტური შერაცხვის საწყისი. ხოლო თუ საზოგადოებრივად საშიში შედეგი დადგა ისეთ პირობებში, როდესაც სუბიექტს არ ჰქონდა შეცნობილი შედეგი და არც შეეძლო მისი შეცნობა, პასუხისმგებლობა მოხსნილია.

ბურჟუაზიულ სისხლის სამართლის ლიტერატურაში არსებობს ბრალის ცნების განსაზღვრის მრავალი ცდა. მას განსაზღვრავენ როგორც სუბიექტის ბოროტი ნებისყოფის გამოვლინებას, როგორც

¹ Уголовное право, часть общая, 1946.

ნებისყოფის განუვითარებლობას, როგორც საზოგადოების საწინააღმდეგო თვისებების, პიროვნების საშიში მდგომარეობის გამოხატულებას; ასხეავენ ზნეობრივ და ბიოლოგიურ ბრალს, ფორმალურ და მატერიალურ ბრალს. ზოგიერთი სრულიად უარყოფს ბრალს და მის მაგიერ ცნობს დამნაშავეს საშიშროებას¹.

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში ერთ დროს ვხვდებოდით ბრალის ცნების უარყოფის ცდებს, რომლებიც გამოდიოდნენ იმ მცდარ დებულებიდან, რომ ბრალი თითქოს ეყრდნობა ნებისყოფის თავისუფლების თეორიას, რომ იგი გამოხატავს ბურჟუაზიულ იურიდიულ მსოფლმხედველობას. ამ მცდარი შეხედულების გამო ზოგიერთი კრიმინალისტი ფიქრობდა, რომ საბჭოთა სისხლის სამართალი უარს ამბობს ბრალის ცნებაზე და ცვლის მას საზოგადოებრივი საშიშროების ცნებით. განზრახ და გაუფრთხილებლობით ჩადენილ დანაშაულთა განსხვავებას კი ეს ავტორები უყურებდნენ როგორც წმინდა ტექნიკურ ხერხს, რომელიც თითქოს სრულიად არაა დაკავშირებული ბრალთან².

მაგრამ ბრალი, გერცენზონის სიტყვით, წარმოადგენს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პირობას და ცალკეულ კონკრეტულ შემთხვევაში ბრალის ფორმების დადგენა უზრუნველყოფს სოციალისტური კანონიერების პრინციპების განხორციელებას დანაშაულობასთან ბრძოლის საქმეში. „ბრალი არ შეიძლება დაპირისპირებულ იქნას საზოგადოებრივ საშიშროებისადმი, იგი მის ერთ-ერთ არსებით ნიშანს წარმოადგენს“³.

საბოლოოდ გერცენზონი ბრალს განსაზღვრავს შემდეგნაირად:

„ბრალი არის სუბიექტის თავის დანაშაულებრივ მოქმედებისა და მის შედეგებისადმი დამოკიდებულების იურიდიული დახასიათება და იმავე დროს მისი ყოფაქცევის საზოგადოებრივი შეფასება“⁴.

გერცენზონი დასძენს, რომ ბრალი გამოიხატება ორი ძირითადი ფორმით — განზრახვით და გაუფრთხილებლობით, რომლებიც, თავის მხრივ, იყოფა ცალკეულ სახეებად⁵.

გერცენზონი ბრალის ზოგადი ცნების ჩამოყალიბების დროს ხმარობს გამოთქმას „იურიდიული დახასიათება“ — („юридическая

¹ დასახ. შრომა, 329.

² იქვე, 329.

³ იქვე, 329.

⁴ იქვე, 329.

⁵ იქვე, 330.

характеристика“), რაც, რა თქმა უნდა, სიზუსტით არ გამოირჩევა, მაგრამ ვფიქრობთ, რომ მისი აზრი მაინც გასაგებია, იგი არსებითად ემთხვევა იმ განსაზღვრას, რომელსაც ჩვენ ზემოთ გავცევით¹. გერცენზონის მიერ მოცემულ განსაზღვრაშიც გათვალისწინებულია ბრალის ორი შემადგენლობითი ელემენტი: სუბიექტის ფსიქიკური დამოკიდებულება მის მიერ ჩადენილ ქმედობისადმი და მისი ყოფაქცევის შეფასება. მაშასადამე, აღნიშნულია როგორც ფაქტობრივი მდგომარეობა, ისე შეფასებითი მომენტი.

საყურადღებოა გერცენზონის აზრი იმის შესახებ, რომ ბრალი და საზოგადოებრივი საშიშროება არ შეიძლება დაეპირისპიროს ერთმანეთს. საბჭოთა სისხლის სამართლის ლიტერატურაში გამოთქმული იყო შეხედულება, რომელიც ბრალს თვლის საზოგადოებრივი საშიშროების მაჩვენებლად. თვითონ გერცენზონი წერს, რომ

„впна характеризует общественную опасность преступника, определяя его отношение к совершенному деянию и его результату“²) მაგრამ ცხადია, რომ ამ ორ ცნებას შორის არსებითი განსხვავებაა. ეს საკითხი იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ მოითხოვს დაკვირვებით შესწავლას. ამავე დროს კი შეიძლება ითქვას, რომ იგი შესწავლილი და დამუშავებული არაა.

პროფ. ბ. მანკოვსკი იკვლევს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საფუძვლებს და ბუნებრივია, რომ იგი იხილავს ბრალის პრობლემასაც, ვინაიდან ბრალი პასუხისმგებლობის ერთ-ერთ ძირითად წინამძღვარს წარმოადგენს³.

მანკოვსკის სიტყვით, საბჭოთა სახელმწიფოებრივი წყობილების პირობებში ბრალის ცნებას აქვს მეტად არსებითი მნიშვნელობა სოციალისტური კანონიერებისათვის ბრძოლის თვალსაზრისით. ამ ცნების სოციალური ბუნება საბჭოთა სამართალში ძირეულად განსხვავდება იმ სოციალური ბუნებისაგან, რომელიც მას აქვს ბურჟუაზიულ სამართალში. ბრალეულობის ცნებას საბჭოთა სამართალში ღრმა კავშირი აქვს დასჯითი პოლიტიკის იმ ამოცანებთან, რომლებსაც ისახავს საბჭოთა სახელმწიფო⁴.

¹ იხ. ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელო, 1952 წლის გამოცემა.

² დასახ შრომა, 329

³ В. Маньковский. Проблема ответственности в уголов. праве, 1949.

⁴ დასახ შრომა, 96.

საბჭოთა სოციალისტური კანონიერებისათვის უცხოა პასუხის-მგებლობის აგება დამნაშავეთა ტიპების მიხედვით, ვინაიდან ეს არსებითად ნიშნავს დანაშაულთა ზუსტ შედგენილობებზე უარის თქმას და მათ საორიენტაციო ჩამოთვლის გზაზე გადასვლას. მაგ-ნებლები საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში ყოველნაირად ცდილობდნენ შემოეღოთ ბურჟუაზიული სკოლების რეაქციული თეორიები ბრალის როგორც პასუხისმგებლობის საფუძვლის უარ-ყოფის შესახებ¹.

პასუხისმგებლობის ინდივიდუალიზაცია მარქსიზმ-ლენინიზმის თვალსაზრისით ემყარება იმას, თუ რა საფრთხეს წარმოადგენს მოქ-მედება და პიროვნება სოციალისტური საზოგადოების ურთიერთო-ბებისათვის².

მანკოვსკი ასხვავებს ბრალს როგორც სისხლის სამართლის პა-სუხისმგებლობის ერთ-ერთ საერთო საფუძველს და ბრალს როგორც დანაშაულის შედგენილობის ელემენტს.

ბრალის გაგება მხოლოდ დანაშაულის ელემენტის მნიშვნელო-ბით მას არასწორად მიაჩნია. მისი აზრით, ბრალი ფართო მნიშვნე-ლობით მოიცავს არა მარტო დამნაშავეს ფსიქიკურ დამოკიდებულებას შედეგებისადმი და სუბი-ექტის ყოფაქცევის შეფასებას გაბატონებული მართლწესრიგის მხრივ; არამედ იმ საკითხებ-საც, რომლებიც დაკავშირებულია პასუხისმგე-ბლობის დასაბუთებასთან³.

ამგვარად, მანკოვსკის შეხედულებით ბრალის ფართო ცნებაში შედის ფსიქიკური დამოკიდებულება, მისი ყოფა-ქცევის შეფასება და გარდა ამისა კიდევ სხვა საკითხები, რომელთა გადაწყვეტა საჭიროა პასუხისმგებლობის დასადგენად⁴.

ამ კონცეფციას რომ ვეცნობით, უნებლიედ გვებადება აზრი, რომ იგი ენათესავება პროფ. უტევსკის შეხედულებას, რომელსაც ჩვენ ქვემოთ განვიხილავთ. ამ მხრივ მანკოვსკი შეიძლება უტევსკის

¹ დასახ. შრომა, 97.

² იქვე, 99.

³ იქვე, 105.

⁴ „Вина в широком смысле слова охватывает не только момент психического отношения виновного к результату и оценку поведения субъекта со стороны господствующего правопорядка, но также и вопро-сы, связанные с обоснованием ответственности, проблемой детерминизма и индетерминизма в поведении виновного“. 105.

წინამორბედად ჩაითვალოს: უკანასკნელიც ასხევეებს ბრალის ორ მნიშვნელობას: ფართოს და ვიწროს. მაგრამ მანკოვსკი არ ანეითარებს ამ აზრს, მისი განვითარება წილად ხვდა პროფ. უტევესკის.

საბჭოთა სამართალში, — წერს მანკოვსკი, — ლაპარაკიც კი არ შეიძლება ეგრეთწოდებულ „წმინდა ბრალზე“, სადაც ბრალის ცნებიდან გამორიცხულია ფსიქოლოგიური მომენტი. ქმედობის შე-რააცხვა რომელიმე პირისათვის პირველყოვლისა გულისხმობს, რომ ეს ქმედობა სწორედ მან ჩაიდინა და ჩაიდინა განზრახ ან გაუფრთხი-ლებლობით. უკეთეს სუბიექტის ყოფაქცევაში არ გამოისახება გან-ზრახვა ან გაუფრთხილებლობა, ეს ნიშნავს, რომ არაა დანაშაულის შედგენილობა. ამ პრინციპით ხელმძღვანელობენ საბჭოთა სამარ-თალში ბრალეულობის დასაბუთების მიზნით, ამავე პრინციპს გა-ნუხრებლად ახორციელებენ საბჭოთა სასამართლოები თავის საქმი-ანობაში. მაგრამ მაინც არის შემთხვევები, როდესაც სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლო თავისი განჩინებით აუქმებს სახალხო სასა-მართლოების განაჩენს, რომელიც გამოტანილი იყო ბრალეულობის საკითხის არასაკმაოდ გულმოდგინე შესწავლის შედეგად.

მანკოვსკი განიხილავს საკითხს მართლწინააღმდეგობის შეგნე-ბის შესახებ და სწორად ჰყვას მას. საბჭოთა სისხლის სამართლის ლიტერატურაში, — ამბობს იგი, — სულ უფრო პოულობს აღიარებას დებულება, რომ სუბიექტის მიერ მისი ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების შეგნება ბრალის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მომენტს წარმოადგენს. რამდენადაც პიროვნება სოციალისტურ საზოგადოე-ბაში პასუხს აგებს თავისი მოქმედებისათვის, მას უნდა ჰქონდეს შეცნობილი მისი მართლწინააღმდეგობა. სოციალისტური დემოკრა-ტია და კანონმდებლობა არ შეიძლება დაეყრდნოს მხოლოდ შედე-გის შერააცხვის პრინციპს, მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული, ჰქონდა თუ არა პირს შეგნებული მის მიერ ჩადენილი ქმედობის მართლწინააღმდეგობა.

საბოლოოდ, მანკოვსკი აკეთებს შემდეგ დასკვნებს:

1. სუბიექტის ფსიქიკური დამოკიდებულება შედეგისადმი გან-ზრახვისა ან გაუფრთხილებლობის ფორმით ბრალეულობის უმნიშვნელოვანეს საფუძველს წარმოადგენს. განზრახვის და გაუფრთხი-ლებლობის მეორეხარისხოვან ადგილზე უკან დაწევის ან სოცია-ლური საშიშროების სხვადასხვაგვარ კრიტერიუმებში მათი ჩახშო-ბის ცდები ღრმად ეწინააღმდეგება მარქსიზმ-ლენინიზმს. აქ მან-კოვსკი გაკვრით ეხება ბ რ ა ლ ის ა და ს ო ც ი ა ლ უ რ ი ს შ ი შ-რ ო ე ბ ის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხს, მაგრამ არ გან-მარტავს მას.

2. დამნაშავეს მიერ თავისი მოქმედების საზოგადოებრივი საშიშროების შეგნება ბრალის ცნების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მომენტს წარმოადგენს.

3. სუბიექტის მხოლოდ ის განზრახი ან გაუფრთხილებელი ყოფაქცევა არის ბრალეული, რომელიც გაკიცხულია გაბატონებული კლასის მართლწესრიგის მიერ როგორც დანაშაულებრივი ყოფაქცევა. ბრალის ცნება უმჭიდროეს კავშირშია მოცემული კლასობრივი საზოგადოების სოციალურ ბუნებასთან¹.

ზემოთ ნათქვამის შესაბამისად, მანკოვსკი იძლევა ბრალის შემდეგ განსაზღვრას:

„ბრალი არის პირის ფსიქიკური დამოკიდებულება ქმედობისადმი განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის ფორმით, რომელიც შეფასებულია გაბატონებული კლასის კანონმდებლობით როგორც დანაშაულებრივი ყოფაქცევა, საშიში ამ მართლწესრიგისათვის“.

„ბრალი საბჭოთა სისხლის სამართალში არის პირის ფსიქიკური დამოკიდებულება ქმედობისადმი განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის ფორმით, რომელიც შეფასებულია სოციალისტური კანონმდებლობით როგორც დანაშაულებრივი ყოფაქცევა, საშიში საბჭოთა მართლწესრიგისათვის“².

ამგვარად, მანკოვსკის მიერ წამოყენებული განსაზღვრა მოიცავს ორივე ელემენტს: ფსიქიკური დამოკიდებულების ფაქტს და ამ ფაქტის შეფასებას მოქმედი კანონმდებლობის მიერ. მაგრამ მაინც გაურკვეველი რჩება, თუ როგორ ესმის ავტორს ამ ფსიქიკური დამოკიდებულების შინაარსი³.

¹ Маньковский, დასახ. შრომა, 117. შეფასებითი მომენტის შესახებ იხ. აგრეთვე В. Макашвили, Вина и соотношение противоправности, Сборник Методические матер. Всесоюз. юрид. заочного института, 1948, № 2.

² Маньковский, დასახ. შრომა, 118.

³ კირიჩენკო სწორად აღნიშნავს: „ბრალი წარმოადგენს პირის ფსიქიკურ დამოკიდებულებას მის მიერ ჩადენილ საზოგადოებრივად საშიშ ქმედობისადმი. სოციალისტურ სახელმწიფოში და სოციალისტურ საზოგადოებაში ის წარმოადგენს სახელმწიფოს და საზოგადოების მიერ გაკიცხულ პირის ფსიქიკურ დამოკიდებულებას (განზრახვისა ან გაუფრთხილებლობის ფორმით) მის მიერ ჩადენილ საზოგადოებრივად საშიშ ქმედობისადმი“. (В. Кириченко, Ответственность за должностные преступления по советскому уголовному праву. 1956, стр. 102). ავტორი ეხება მოტივის და მიზნის საკითხს და წერს, რომ „განზრახი დანაშაულის სუბიექტურ მხარეს ეკუთვნის, ბრალის ფორმების გარდა, მოტივი და მიზანი. მოტივი — ის ამოძრავებელი მიზეზია, რომელმაც განაპირობა დანაშაუ-

პროფ. ა. ტრაინინს ეკუთვნის მონოგრაფიული შრომა დანაშაულის შედგენილობის შესახებ.

სოციალისტური სისხლის სამართლის სისტემაში, — წერს ა. ტრაინინი, — სწავლება დანაშაულის შედგენილობის შესახებ უნდა აიგოს დანაშაულის კლასობრივი ბუნების საერთო სწავლების და მისი მატერიალური და ფორმალური განსაზღვრის საფუძველზე. თვით შექმნა დანაშაულის შედგენილობებისა კანონმდებლის მიერ ხდება ნიშნების შეხამების გზით, რომლებიც ერთობლივად ჰქმნიან საზოგადოებრივად საშიშ მოქმედებას. ამიტომ დანაშაულის შედგენილობა ყოველთვის არის საზოგადოებრივად საშიში მოქმედება. სწორედ ამ პრინციპის მიხედვით არის იგი წარმოდგარი. ამიტომ, თუ შედგენილობამ, — აშკარა მცირემნიშვნელობის და მავნე შედეგების უქონლობის გამო, — დაკარგა საზოგადოებრივად საშიში მოქმედების მატერიალური ნიშნები და, მაშასადამე, უკვე არ წარმოადგენს დანაშაულის ზოგადი მატერიალური ცნების კონკრეტულ გამოხატულებას სისხლის სამართლის კოდექსის მე-6 მუხლის აზრით, — იგი თანმიმდევრულად კარგავს თავის სისხლის სამართლებრივ ფუნქციას: იგი არ იწვევს სასჯელს¹.

ა. ტრაინინი სწორად აღნიშნავს, რომ დანაშაულის შედგენილობა, მიუხედავად მისი კონკრეტულობისა, ყოველთვის ატარებს განზოგადებულ ხასიათს, იგი მოიცავს არა ინდივიდუალურ, არამედ ტიპიურ ნიშნებს. ამიტომ მოცემული დანაშაულის დამახასიათებელ ფაქტიურ ნიშნებსა და მისი შედგენილობის ელემენტებს შორის არ შეიძლება იყოს არც იგივეობა და არც სრული დამთხვევა. პირიქით, ფაქტიური ნიშნების არსებითად განუზომელი წრიდან შედგენილობის ელემენტებში შეაქვთ მხოლოდ მცირეოდენი, ხშირად ძალიან შეზღუდული, კანონით შერჩეული ნიშნები².

შეისწავლის რა დანაშაულის შედგენილობის ცნებას, ტრაინინი მიუთითებს, რომ საჭიროა, გამოკრევეა იმ გარემოებებისა, რომლე-

ლის ჩადენა; მიზანი — ის საბოლოო შედეგია, რომლის მიღწევისაკენ ისწრაფვის დანაშაულები. მოტივსა და მიზანს შეუძლიათ მოახდინონ არსებითი გავლენა ჩადენილი დანაშაულის კვალიფიკაციაზე. აგრეთვე მისი საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხზე. (იქვე, 108), როგორც ვხედავთ, კირიჩენკო მართებულად ახასიათებს მოტივისა და მიზნის ურთიერთობას და მათ მნიშვნელობას სისხლის სამართლის დარგში.

¹ А. Траинин, Состав преступления по советскому уголовному праву, 1951, 68.

² იქვე, 79.

პიც, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი აუცილებელია სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის დადგომისათვის, მაინც შედგენილობის ელემენტებს არ წარმოადგენს. ტრაინინი აღნიშნავს ასეთ გარემოებათა ორ ჯგუფს: გარემოებანი, რომლებიც თვით სუბიექტს ახასიათებენ, და გარემოებანი, რომლებიც ახასიათებენ მის მოქმედებას¹.

ექვს გარეშეა, რომ დანაშაულის სუბიექტად შეიძლება იყოს მხოლოდ შერაცხადი ფიზიკური პირი, სადაც არაა შერაცხადობა, იქ არ შეიძლება წარმოიშვას თვით საკითხი სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის და, მაშასადამე, დანაშაულის შედგენილობის შესახებ. სწორედ ამიტომ შერაცხადობა არაა დანაშაულის შედგენილობის ელემენტი და არ წარმოადგენს პასუხისმგებლობის საფუძველს. შერაცხადობა არის სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის აუცილებელი სუბიექტური პირობა, სუბიექტური წინამძღვარი: სისხლის სამართლის კანონი სჯის დამნაშავეს არა იმიტომ, რომ იგი ფსიქიკურად ჯანსაღია, არამედ იმიტომ, რომ იგი ფსიქიკურად ჯანსაღია. ტრაინინის აზრით, ეს პირობა გათვალისწინებულია სისხლის სამართლის კოდექსის ზოგად ნაწილში როგორც ძირითადი და უცვლელი პრინციპი მართლმსაჯულებისა და მას არა აქვს და არც შეიძლება ჰქონდეს ადგილი განსაკუთრებულ ნაწილში, რომელიც დანაშაულის კონკრეტულ შედგენილობებისათვის არის მიძღვნილი. სწორედ ამიტომ სისხლის სამართლის კანონების არც ერთი დისპოზიცია არ მოიხსენიებს შერაცხადობას. სწორედ ამიტომ შეურაცხველობის საკითხი შეიძლება წამოიჭრას ყოველი დანაშაულის შედგენილობის არსებობის საკითხის გადაწყვეტამდე. შერაცხადობა, ტრაინინის სიტყვით, მიდის შედგენილობის წინ და მუდამ მის გარეშე რჩება².

ამ მოსაზრებით ტრაინინი არასწორად თვლის ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელოში მიღებულ სისტემას, სადაც შერაცხადობა განხილულია როგორც დანაშაულის შედგენილობის ერთ-ერთი ელემენტი. გერცენზონის მიერ გამოცემული ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელო, ტრაინინის სიტყვით, ერთის მხრივ, სწორად აღნიშნავს, რომ დამნაშავეს შერაცხადობა წარმოადგენს მისი პასუხისმგებლობის წინამძღვარს, ხოლო, მეორე მხრივ, შერაცხადობას ათავსებს დანაშაულის საერთო შედგენილობის ძირითად ელემენტებს შორის.

¹ А. Трайнин, Состав преступления по советскому уголовному праву, 1951. 76.

² იქვე, 77.

სერგეევაც უშვებს შეცდომას, რამდენადაც შერაცხადობას თვლის. შედგენილობის სუბიექტური მხარის ერთ-ერთ ნიშნად¹.

ტრაინინის მიერ გამოთქმული თავისებური მოსაზრება თავისი დამაჯერებლობით არ გამოირჩევა. ტრაინინი ცდილობს გაამაგროს თავისი შეხედულება სასამართლო პრაქტიკიდან ამოღებული არგუმენტებით. მას მოჰყავს სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის დადგენილება, სადაც აღნიშნულია, რომ „ბ რ ა ლ ე უ ლ ო ბ ი ს ა ლ ი ა რ ე ბ ი ს ე რ თ ე რ თ ს ა ვ ა ლ დ ე ბ უ ლ ო პ ი რ ო ბ ა ს ბ რ ა ლ დ ე ბ უ ლ ი ს შ ე რ ა ც ხ ა დ ო ბ ა წ ა რ მ ო ა დ გ ე ნ ს. და ამიტომ შეურაცხველ პირს არ შეიძლება შეეთარდოს სასჯელი“².

უდაოდ კეშმარიტია ის დებულება, რომ შერაცხადობა არის ბრალეულობის აუცილებელი წინაპირობა, რომ უკანასკნელი პირველის გარეშე დაუშვებელია, მაგრამ ამით სრულიადაც არაა დამტკიცებული ტრაინინის აზრის საფუძვლიანობა; პირიქით, თუ ბრალეულობა განუყრელად არის დაკავშირებული შერაცხადობასთან, ისიც უნდა იქნას მიჩნეული დანაშაულის შედგენილობის ელემენტად.

ყოველი დანაშაულის შედგენილობა გარკვეული ელემენტებია ერთობლიობას წარმოადგენს. ყველა ეს ელემენტი, ტრაინინის სიტყვით, თანასწორლირებულია იმ აზრით, რომ ყველა ერთნაირად საჭიროა იმისათვის, რომ პირი ცნობილი იქნეს პასუხისმგებლად მის მიერ ჩადენილი კონკრეტული დანაშაულისათვის. მაგრამ ზოგიერთ ელემენტებს, ამ ავტორის შეხედულებით, აქვს ორგეარო მნიშვნელობა: წარმოადგენენ რა კონკრეტული დანაშაულის ერთ-ერთ ნიშანს, ისინი იმავე დროს პასუხისმგებლობის უფრო ღრმა საფუძველს გამოხატავენ. სოციალისტურმა სისხლის სამართალმა უნდა ამოხსნას მათი ღრმა პოლიტიკური მნიშვნელობა. ტრაინინი ამბობს, რომ „ეს დებულება უდიდესი ზომით ეხება ბრალს, როგორც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საფუძველს სოციალისტურ სისხლის სამართალში“³.

საბჭოთა კანონმდებლობა ზოგად ნაწილში მკაფიოდ და კონკრეტულად ადგენს, რომ პასუხისმგებლობა სისხლის სამართლის

¹ А. Траинин, Состав преступления по советскому уголовному праву, 1951, 79.

² იქვე, 77.

³ იქვე, 93.

წესით ეკისრება მხოლოდ იმათ, ვინც მოქმედებდა განზრახ ან გაუფრთხილებლად. ამით ბრალი პოულობს საერთო პრინციპულ მნიშვნელობას როგორც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის აუცილებელი სუბიექტური საფუძველი.

მაგრამ ბრალი არის პასუხისმგებლობის მხოლოდ ერთი — სუბიექტური საფუძველი. მხოლოდ ამ ერთი პრინციპით არ ამოიწურება პასუხისმგებლობის დასაბუთება სოციალისტურ სისხლის სამართალში.

საზოგადოებრივ მოვლენათა დიალექტიკური შესწავლა მათ სისრულით და ყოველმხრივ შესწავლაში გამოიხატება. სისხლის სამართლის დარგში დიალექტიკური მეთოდი გამოიხატება იმაში, რომ არ უნდა იქნას მოწყვეტილი ერთმანეთისაგან სუბიექტური და ობიექტური, სუბიექტი და მოქმედება. დამნაშავე და დანაშაული. სოციალისტური მართლმსაჯულება ემყარება სუბიექტური და ობიექტური მომენტის, დამნაშავეს პიროვნების და მისი ყოფაქცევის შეფასების დიალექტიკურ შეხამებას. აქედან გამომდინარეობს დასკვნა, რომ პასუხისმგებლობის საფუძვლები არ შეიძლება ეყრდნობოდეს მხოლოდ სუბიექტურ მომენტს; ბრალს, როგორც პასუხისმგებლობის სუბიექტურ საფუძველს, უნდა უერთდებოდეს სხვა, ობიექტური საფუძველი. რომელია ეს ობიექტური საფუძველი?

ტრაინინი აღნიშნავს, რომ მრავალგვარია ის ელემენტები, რომლებიც დანაშაულის შედგენილობის ობიექტურ მხარეს ახასიათებენ. ასეთია დანაშაულის ჩადენის ხერხი, ადგილი, დრო და სხვა გარემოებანი. მაგრამ ყველა ეს გარემოება ცვალებადია, მცირემნიშვნელოვანია და ბევრი დანაშაულისათვის არც არის დამახასიათებელი. ობიექტური მხარის საერთო, მტკიცე, მუდმივ ელემენტად ტრაინინი საფუძვლიანად თვლის მიზეზობრივ კავშირს. ყოველი დანაშაულებრივი მოქმედება და მისი შედეგები უნდა იყოს მიყენებული სუბიექტის მიერ, მისი ყოფაქცევის ნაყოფს უნდა წარმოადგენდეს. აქედან უნდა გამოვიტანოთ დასკვნა, რომ მიზეზობრივი კავშირი წარმოადგენს პასუხისმგებლობის ობიექტურ საფუძველს¹.

ამგვარად, სისხლის სამართლის წესით პასუხისმგებლობას აქვს როგორც სუბიექტური, ისე ობიექტური საფუძველი;

¹ А. Трайнин, Состав преступления по советскому уголовному праву, 1951, 85

პირველი არის ბ რ ა ლ ი, ხოლო მეორე — მ ი ზ ე ზ ო ბ რ ი ვ ი კ ა ე შ ი რ ი. ორივე წარმოადგენს დანაშაულის ყოველი შედგენილობის აუცილებელ ელემენტებს¹.

ჩვენი შრომა თავის ამოცანად ისახავს ბრალის ცნების შესწავლას. მოკლედ დავახასიათებთ ტრაინინის შეხედულებას ამ საკითხში.

ტრაინინი ასხვავებს ბრალის ორ გაგებას: როგორც დანაშაულის შედგენილობის ელემენტს და როგორც პასუხისმგებლობის საფუძველს.

ბრალი, როგორც ყოველი დანაშაულის შედგენილობის ელემენტი, განზრახვის და გაუფრთხილებლობის გ ვ ა რ ო ბ ი თ ი ც ნ ე ბ ა ა. ამიტომ ბრალი არის პირის ფსიქიკური დამოკიდებულება დანაშაულებრივ მოქმედებისა და მის შედეგისადმი განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის ფორმით. ეს განსაზღვრა, ტრაინინის აზრით, გამოხატავს ობიექტურ პროცესს, ობიექტურ ფაქტს და ეს ანიჭებს ბრალს მტკიცე ხასიათს. მაგრამ ეს ფსიქოლოგიური განსაზღვრა, რომელსაც ფასი აქვს ბრალის, როგორც დანაშაულის შედგენილობის ელემენტის, დასადგენად, აშკარად არასაკმარისია იმისათვის, რომ განვსაზღვროთ ბრალი, როგორც პასუხისმგებლობის საფუძველი. ზემოთ აღნიშნული განსაზღვრა იძლევა მხოლოდ იმ ფსიქოლოგიური პროცესის რეგისტრაციას, რომელიც სუბიექტში ხდება. ბრალი მეორე გაგებით აუცილებლად უნდა შეიცავდეს დამატებით ნიშნებს, რომლებიც ნამდვილად ასაბუთებენ სახელმწიფო იძულების უძლიერესი ფორმის — სასჯელის — გამოყენებას. ტრაინინი არკვევს ამ ნიშნებს.

ადამიანის ნებისყოფა, — წერს იგი, — არაა თავისუფალი მეტაფიზიკური იდეალიზმის აზრით, არაა თავისუფალი ცხოვრების და განვითარების კანონებისაგან, მაგრამ ადამიანი არც მექანიზმია; საერთო კანონზომიერების ფარგლებში აქტიურად, შემოქმედებით ცხოვრობს, მოქმედებს და, მაშასადამე, მან უნდა აგოს პასუხი თავისი მოქმედებისათვის. ამრიგად, ადამიანის მოქმედებათა მარქსისტულად გაგებული თავისუფლება წარმოადგენს ფილოსოფიურ წინამძღვარს, რომელიც ასაბუთებს ადამიანის ყოფაქცევის დადებით ან უარყოფით შეფასებას².

¹ А. Трайнин. Состав преступления по советскому уголовному праву. 1951, 124.

² იქვე, 126.

ბრალი ასაბუთებს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას. არა მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი პირის გარკვეული ფსიქოლოგიური მდგომარეობის — მისი განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის — გამოვლინებაა, არამედ იმიტომაც, რომ ეს მდგომარეობა — პირის ფსიქიკური დამოკიდებულება დანაშაულებრივ მოქმედებასა და მის შედეგთან — იწვევს უარყოფით შეფასებას. სწორედ ეს თავის საფუძველში კლასობრივი, საზოგადოებრივი, მორალური შეფასება პირის ფსიქიკური მდგომარეობისა ანიჭებს ბრალს პასუხისმგებლობის საფუძვლის მნიშვნელობას¹. აქედან ტრაინინი კეთებს მეტად საყურადღებო დასკვნას. „და სწორედ იმიტომ, — წერს იგი, — რომ პირის ყოფაქცევის საზოგადოებრივი მორალური გაკიცხვა წარმოუდგენელია, თუ ამ პირის ფსიქიკაში არ იყო თავისი ყოფაქცევის საზოგადოებრივი საშიშროების შეგნება, ეს შეგნება წარმოადგენს ბრალის, როგორც შედეგილობის ელემენტის და როგორც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის, ერთ-ერთ ნიშანს“².

ტრაინინი შენიშნავს, რომ სისხლის სამართლის კოდექსის საერთო დებულებებს, რომლებიც სოციალისტური მართლმსაჯულების ძირითად საწყისებს განსაზღვრავენ, შეაქვთ ბრალის ცნებაში საზოგადოებრივი საშიშროების შეგნება (რსფსრ სს კოდექსის 10 მუხლი, საქ. სსრ სს კოდექსის მე-9 მუხლი). რასაც იხილავს, დასძენს ტრაინინი, სოციალიზმის ქვეყანაში, სადაც მოქალაქეთა კულტურული დონე მაღალია და მოვალეობის გრძნობა განვითარებულია, საზოგადოებრივი საშიშროების შეგნების უქონლობაზე ლაპარაკი შეიძლება მეტად იშვიათ შემთხვევებში. მაგრამ ასეთი რამ მაინც მოსალოდნელია. ტრაინინს მოჰყავს სათანადო მაგალითები სასამართლო პრაქტიკიდან. სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლო სპობდა საქმეებს, სადაც ბრალდება წაყენებული იყო საქონლის ვაგონებით თვითნებური მოგზაურობის გამო სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1941 წლის 9 აპრილის ბრძანებულების მიხედვით, უკეთუ დარღვევა მოხდა კანონის მოქმედების პირველ ხანაში, პირმა კი არ იცოდა ახალი კანონის შესახებ.

ამგვარად, ტრაინინის შეხედულებით უნდა იქნას განსხვავებული ბრალის ორი გაგება, ან როგორც იგი წერს: „ბრალის ორი თვისება“ (два качества). ერთის მიხედვით, ბრალი გარკვეულ ფსიქი-

¹ А. Трайнин. Состав преступления по советскому уголовному праву. 1951, 126.

² იქვე, 126.

კურ მდგომარეობას წარმოადგენს, ხოლო მეორე მორალურ შეფასებაში გამოისახება. არსებითად ტრაინინი იძლევა ბრალის იმავე განსაზღვრას, რასაც ჩვენ უკვე გავეცანით, როდესაც განვმარტავდით ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელოში გამოთქმულ შეხედულებას. აქაც ბრალი გაგებულია ფ ს ი ქ ი კ უ რ ი და შე ფ ა ს ე ბ ი თ ი ელემენტების ერთობლიობის მნიშვნელობით. მაგრამ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ტრაინინის კონცეფციამ შესაძლოა ერთგვარი გაუგებრობა გამოიწვიოს იმ მხრივ, რომ „ბრალის ორი თვისების“ განსხვავება მათი გათიშულობის შთაბეჭდილებას ახდენს. ბრალი ერთი მთლიანი ცნებაა, ორივე მისი ელემენტი განუყრელად არის ერთმანეთთან დაკავშირებული.

ტრაინინი წერს: „Таким образом, вина выступает в двух качествах: вина, как элемент состава, конкретно выражается в формах умысла и неосторожности, т. е. определенного психического отношения лица к преступному действию и его результату. Вина, как основание уголовной ответственности, говорит о психическом отношении к действию, порицаемому с точки зрения господствующих общественных отношений“¹.

ბრალის ობიექტური დახასიათება, როგორც შედგენილობის ელემენტისა, ხელს უწყობს სისხლის სამართლის კანონის სწორ გამოყენებას უარყოფითი შეფასების მომენტი, მოცემული ბრალში, როგორც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საფუძველში, ანიჭებს მას სისხლის სამართლის რეპრესიის გამოყენების საფუძვლის ნამდვილ ხასიათს სოციალისტურ სისხლის სამართალში². ამ სიტყვებიდან უნდა გამოვიტანოთ დასკვნა, რომ თუმცა ავტორი ასხვავებს ბრალის „ორ თვისებას“ და პასუხისმგებლობას ამყარებს შეფასებით მომენტზე, მაგრამ სინამდვილეში პასუხისმგებლობა თავის დასასაბუთებლად აუცილებლად ორივე პირობის — როგორც ფაქტიურის, ისე შეფასების — არსებობას მოითხოვს.

¹ დანაშაულის სუბიექტური მხარის ფაქულტატურ ელემენტებად ტრაინინი თვლის მოტივს და მიზანს. მოტივი და მიზანი აღნიშნულია სს კოდექსის განსაკუთრებული ნაწილის მთელ რიგ ნორმებში. კოდექსი ლაპარაკობს მოტივზე როგორც დანაშაულის ძირითად ან მაკვალიფიცირებელ ელემენტზე. მოტივი, რომელიც უშუალოდ

¹ А. Трайнин. Состав преступления по советскому уголовному праву, 1951. 128.

² იქვე. 128.

არაა დასახელებული კანონში, შეიძლება გამოდგეს მოსაზღვრე შედგენილობათა გამიჯვნის კრიტერიუმად. ამ მხრივ საყურადღებოა სამხედრო-სატრანსპორტო კოლეგიის 1949 წლის 8 იანვრის განჩინება სიროტკინის საქმეზე, რომლის თანახმად სხეულის მსუბუქი დაზიანების მიყენება უნდა დაკვალიფიციკირდეს არა რსფსრ სს კოდექსის 143 მუხლის (სხეულის მსუბუქი დაზიანება), არამედ იმავე კოდექსის 74 მუხლის (ხულიგნობა) მიხედვით¹.

მიზანი და მოტივი შედგენილობის არა სავალდებულო, არამედ მხოლოდ ფაქულტატური ელემენტებია². ტრაინინის სიტყვით, თითქოს არ არსებობს საფუძველი იმისათვის, რომ ვეძებოთ მიზანი და მოტივი ისეთ შედგენილობებში, სადაც კანონი მათ სრულიად არ იხსენიებს. მაგრამ სინამდვილეში, ამბობს იგი, ეს ასე არაა: რიგ შემთხვევებში — და ამას აქვს დიდი მნიშვნელობა სასამართლო პრაქტიკისათვის — კანონი არ იხსენიებს მიზანს და მოტივს, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, დანაშაულთა სათანადო შედგენილობების უფრო ღრმა ანალიზი გვაძლევს ვალიაროთ, რომ გარკვეული მიზანი მაინც ამ შედგენილობების აუცილებელ ელემენტს წარმოადგენს. ამ დებულებას, ტრაინინის სიტყვით, პირველ ყოვლისა აქვს დიდი მნიშვნელობა სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1947 წ. 4 ივნისის ბრძანებულების სწორი გამოყენებისათვის.

1947 წლის 4 ივნისის ბრძანებულება „მოქალაქეთა პირადი საკუთრების დაცვის გაძლიერების შესახებ“ განსაზღვრავს ქურდობას როგორც „მოქალაქეთა პირადი ქონების ფარულ ან აშკარა გატაცებას“, ხოლო მიზანს, როგორც გატაცების ელემენტს, არ იხსენიებს. მიუხედავად ამისა, გარკვეული მიზანი — გატაცებული ნივთის როგორც თავისი საკუთრების განკარგვის მიზანი — შეადგენს ქურდობის შედგენილობის აუცილებელ ელემენტს. ასეთია კანონის აზრი, ასეთია აგრეთვე სასამართლო პრაქტიკაც³.

სსრ კავშირის უმაღლესმა სასამართლომ აღნიშნული მიზნის და, მაშასადამე, გატაცების შედგენილობის არსებობა უარყო იმ შემთხვევაში, როდესაც სხვისი ქონება წაღებული იყო ამ ქონების კანონიერი მფლობელის მხრივ ნებაართვის მიღების იმედით. სხვისი ნივთის თავის საკუთრებად ქცევის მიზნის უქონლობა ზოგჯერ წარმოადგენს ზღვარს, რომელიც ჰყოფს ერთი დანაშაულის შედგე-

¹ Трайнин. Состав преступления по советскому уголовному праву. 1951, 248.

² იქვე, 244.

³ იქვე, 245

წილობას მოსაზღვრე შედგენილობისაგან, განსაკუთრებით კი გატაცებას ხელისუფლების ბოროტად გამოყენებისაგან. ასე, მაგალითად სსრ კავშირის უმაღლესმა სასამართლომ არ პოვა წისკვილის გამგის პოლიაკოვის მოქმედებაში, რაც იმით გამოიხატა, რომ მან წისკვილის დეტალის რემონტისათვის გასცა 10 კილოგრამი ფქვილი, — 162 მუხლის ნიშნები. პოლიაკოვის დანაშაული უნდა ყოფილიყო დაკვალიფიცირებული რსფსრ სს კოდექსის არა 162 მუხლის (გატაცება), არამედ 109 მუხლის მიხედვით, როგორც სამსახურებრივი მდგომარეობის ბოროტად გამოყენება¹.

არის შემთხვევები, როდესაც სხვისი ნივთის თავის საკუთრებად ქცევის მიზნის უქონლობა წარმოადგენს იმ ზღვარს, რომელიც ჰყოფს გატაცებას თვითნებობისაგან².

ფაქულტატური ელემენტები, რომლებიც დანაშაულის სუბიექტურ მხარეს ახასიათებენ, ტრაინინის სიტყვით, მოტივით და მიზნით არ ამოიწურება. ტრაინინი მათ აკუთვნებს აგრეთვე აფექტის მდგომარეობას, რომელსაც ითვალისწინებს რსფსრ სს კოდექსის 138 მუხლი (საქ. სსრ სს კოდექსის 146 მუხლი): განზრახი მკვლელობის ჩადენა „ისეთი უ ე ც ა რ ი დ ა ძ ლ ი ე რ ი ს უ ლ ი ე რ ი ა ლ ე ლ ე ბ ი ს ზ ე გ ა ვ ლ ე ნ ი თ, რ ა ც გ ა მ ო წ ვ ე უ ლ ი ი ყ ო დ ა ზ ა რ ა ლ ე ბ უ ლ ი ს მი ე რ უ კ ა ნ ო ნ ო ძ ა ლ ა დ ო ბ ი თ ან მ ძ ი მ ე შე უ რ ა ც ხ ყ ო ფ ი თ“. იგივე ფსიქიკური მდგომარეობაა გათვალისწინებული საქ. სსრ სს კოდექსის 153 მუხლით, სადაც ნათქვამია: „სხეულის განზრახ მძიმე ან ნაკლებად მძიმე დაზიანება ისეთი უ ე ც ა რ ი დ ა ძ ლ ი ე რ ი ს უ ლ ი ე რ ი ა ლ ე ლ ე ბ ი ს ზ ე გ ა ვ ლ ე ნ ი თ, რ ა ც გ ა მ ო წ ვ ე უ ლ ი ი ყ ო დ ა ზ ა რ ა ლ ე ბ უ ლ ი ს მი ე რ უ კ ა ნ ო ნ ო ძ ა ლ ა დ ო ბ ი თ ან მ ძ ი მ ე შე უ რ ა ც ხ ყ ო ფ ი თ“.

არსებითად ჩვენ ამგვარ შემთხვევაში საქმე გვაქვს განზრახვის ერთ-ერთ სახეობასთან. ტრაინინი ამ „სულიერ ალელვებას“, ანუ აფექტს განიხილავს აგრეთვე როგორც შედგენილობის ელემენტს, რომელიც დანაშაულის სუბიექტურ მხარეს ახასიათებს³.

დაბოლოს, უნდა შევხვთ მოკლედ პროფ. ა. ტრაინინის შეხედულებას დანაშაულის შედგენილობის ცნების განვითარების შესახებ ბურჟუაზიულ სისხლის სამართლის მეცნიერებაში.

¹ А. Трайнин, Состав преступления по советскому уголовному праву, 1951, 247.

² იქვე, 247.

³ იქვე, 247.

ჯერ კიდევ 1941 წ. გამოცემულ შრომაში „Кризис буржуазной демократии и развитие учения о составе преступления“¹ ტრაინინი ამტკიცებდა, რომ კრიმინალისტ-კლასიკოსები სრული გარკვეულობით პირველ პლანზე აყენებდნენ არა სუბიექტურ, არამედ ობიექტურ მომენტებს,—ქმედობის და არა მოქმედის თვისებებს. არკვევს რა ამ შეხედულებათა პოლიტიკურ მიზეზებს, ტრაინინი წერს, რომ შედგენილობის ობიექტური კონსტრუქცია არ იყო შემთხვევითი მოვლენა სისხლის სამართლებრივი იდეების განვითარებაში. „ეს კონსტრუქცია განუყრელად იყო დაკავშირებული ახალი საზოგადოებრივი ურთიერთობების განვითარებასთან, რომლებიც მოდიოდნენ ფეოდალური და აბსოლუტური ევროპის შესაცვლელად. ის იყო სპეციფიკური ფორმა, რომლითაც სისხლის სამართლის სფეროში თავის გამოსახულებას პოულობდა მაშინ აყვავების გზაზე მყოფი ბურჟუაზიული დემოკრატიის იდეები. დანაშაულია შედგენილობის ობიექტური კონსტრუქცია თავისი დროისათვის უთუოდ პროგრესულ მოვლენას წარმოადგენდა“².

თუ კლასიკოსები უპირველეს მნიშვნელობას მოქმედებას ანიჭებდნენ, ბურჟუაზიული დემოკრატიული რღვევის და დამლის პერიოდში აღმოცენებული ანთროპოლოგიური და სოციოლოგიური სკოლები სისხლის სამართლებრივ აზრს წარმართავენ საწინააღმდეგო ხაზით — მოქმედებისაგან მოქმედისაკენ³.

თავის უკანასკნელ შრომაში „Состав преступления по советскому уголовному праву“ ტრაინინი იმეორებს იმავე შეხედულებას. კრიმინალისტ-კლასიკოსები, — წერს იგი, — თვლიდნენ ბრალეულობას სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის წინაპირობად. მაგრამ ისინი პირველ პლანზე აყენებდნენ მოქმედების და არა სუბიექტის თვისებებს. ფეიერბახი არ უგულვებელყოფდა ბრალის მნიშვნელობას, მაგრამ იგი ბრალს შედგენილობის გარეთ ათავსებდა. თუმცა ტრაინინი იძულებულია აღიაროს, რომ ფეიერბახი თანმიმდევრულად არ იცავს ამ აზრს⁴.

ტრაინინის სიტყვით ანთროპოლოგები და სოციოლოგები იძლეოდნენ დანაშაულის შედგენილობის სუბიექტურ კონსტრუქციას, მათ უკვე აინტერესებდათ არა მოქმედება, დანაშაული, არამედ მოქ-

¹ Всесоюзная правовая Академия, Материалы научной сессии № 2, 1941.

² იქვე, 72.

³ იქვე, 72.

⁴ დასახ. შრომა, 21.

გედი პირი, დამნაშავე. სკოლების ბრძოლა თავისი პირველი წყაროს მიხედვით გამოწვეული იყო იმით, რომ „კლასიკოსთა“ ობიექტივიზმი გამოსახავდა ბურჟუაზიული სისტემის გამაგრების პერიოდს, ხოლო ანთროპოლოგების და სოციოლოგების სუბიექტივიზმი — კაპიტალიზმის ლაბის რეაქციულ პერიოდს, იმპერიალიზმის ეპოქას¹.

მაგრამ ვფიქრობთ, რომ ტრანინის მიერ გამოთქმული აზრი დანაშაულის შედგენილობის ცნების განვითარების შესახებ სინამდვილეს არ გამოხატავს. იგი ისტორიულ ფაქტებს არ შეესაბამება, ვინაიდან არსებული მასალების მიხედვით შეიძლება დამტკიცებულად ჩაითვალოს, რომ კლასიკური სკოლის წარმომადგენელნი ხშირად შედგენილობის სუბიექტურ კონსტრუქციას აღიარებდნენ. მეორეს მხრივ, ობიექტური კონსტრუქცია თავისი ყველაზე უფრო ნაკვეთი სახით სწორედ იმპერიალიზმის ეპოქაში იყო წამოყენებული².

4

საბჭოთა სისხლის სამართლის ლიტერატურაში ბრალის პრობლემას სპეციალური შრომა მიუძღვნა პროფ. ბ. უტევსკიმ. საჭიროა გავეცნოთ ზოგადი ხაზებით მის შეხედულებას.

კანონმდებლობა და სასამართლო პრაქტიკა, წერს იგი, როცა აწყვეტენ საკითხს ბრალის როგორც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საერთო საფუძვლის შესახებ. ა რ კ მ ა ყ ო ფ ი ლ დ ე ბ ი ა ნ გ ა ნ ზ რ ა ხ ვ ი ს და გ ა უ ფ რ თ ხ ი ლ ე ბ ლ ო ბ ი ს, როგორც პიროვნების თავისი მოქმედებისადმი ფ ს ი ქ ი კ უ რ ი დ ა ნ ო კ ი დ ე ბ უ ლ ე ბ ი ს, მოთხოვნით. ისინი მოითხოვენ ო ბ ი ე ქ ტ უ რ ი და ს უ ბ ი ე ქ ტ უ რ ი გ ა რ ე მ ო ე ბ ე ბ ი ს არსებობას, რომლებიც იძლევიან საფუძველს ბრალდებულის და მისი მოქმედების უარყოფითი მორალურ-პოლიტიკური შეფასებისათვის. ამიტომ აშკარად არაღამაკმაყოფილებელია ბრალის ის განსაზღვრები, რომლებიც ზღუდავენ თავის ამოცანას მ ხ ო ლ ო დ გ ა ნ ზ რ ა ხ ვ ი ს ა და გ ა უ ფ რ თ ხ ი ლ ე ბ ლ ო ბ ი ს დადგენით³.

პროფ. უტევსკი განიხილავს, თუ როგორ უნდა გავიგოთ მორალურ-პოლიტიკური შეფასება და მისი შინაარსი. ბრალს სოციალისტური სახელმწიფოს წინაშე აქვს სულ სხვა მორალურ-პოლიტიკური ხასიათი, სხვა კლასობრივი შინაარსი, ვიდრე

¹ დასახელ. შრომა, 37.

² იმ. ბელინგის თეორია—იხ. მისი Grundzüge des Strafrechts, 1930, § 16—17.

³ Вина в советском уголовном праве, 73.

ბრალს რომელიმე ექსპლოატატორულ, კერძოდ; ბურჟუაზიულ სახელმწიფოში. ბრალი მშრომელისა, რომელმაც ჩაიდინა დანაშაული სოციალისტურ სახელმწიფოში — ესაა ბრალი თავისი კლასის, ყველა მშრომელის, თავისი სოციალისტური სამშობლოს წინაშე¹. ბრალს საბჭოთა სისხლის სამართალში აქვს არა მხოლოდ პოლიტიკური, არამედ მორალური ხასიათიც. სოციალისტურ სისხლის სამართალში არაა და არც შეიძლება იყოს რაიმე წინააღმდეგობა იმ წინაარსსა, რომელიც კანონსა და სასამართლოს შეაქვთ ბრალეული ყოფაქცევის ცნებაში, და ხალხის მორალურ წარმოდგენებს შორის. ყოფაქცევას, რომელსაც საბჭოთა კანონმდებელი თვლის მორალურად დასაგმობად, ყველა მშრომელი თვლის მორალის საწინააღმდეგოდ. ბრალეული ყოფაქცევა — ესაა სოციალისტური სისხლის სამართლის თვალსაზრისით ისეთი ყოფაქცევა, რომელმაც მშრომელთა თვალში მიიღო უარყოფითი ზნეობრივი შეფასება².

განსაკუთრებულ პარაგრაფს უთმობს პროფ. უტევესკი ბრალის ხარისხების საკითხს (о степенях вины). სისხლის სამართლის სახელმძღვანელოები და სპეციალური შრომები, მისი სიტყვით, არც კი აყენებენ ამ საკითხს. თეორიამ იგი გამოუყვლეველი დატოვა. ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ საკითხი ბრალის ხარისხების შესახებ დიდი ხანია შევიდა სასამართლოს და პროკურატურის პრაქტიკაში. სასამართლო პრაქტიკა დიდი ხანია აყენებს საკითხს ბრალის ხარისხების შესახებ, ერთ და იმავე დანაშაულის თანამონაწილეებს ჰყოფს ძირითად და მეორეხარისხოვან ბრალეულებად და უარყოფს „სამართალში მიცემულთა პერსონალური ბრალეულობის გაუპიროვნებას“³.

ცალკეული თანამონაწილის „ბრალის ნაწილი“ ან „ბრალის ხარისხი“ შეიძლება იყოს მეტი ან ნაკლები. განსაკუთრებით საჭირო ხდება სასამართლო პრაქტიკაში ცალკეულ სამართალში მიცემულთა ბრალის ხარისხის დადგენა იმ შემთხვევებში, როცა ლაპარაკია თანამონაწილეობაზე და როცა ცალკეული თანამონაწილენი გამოდიან სხვადასხვა როლებში⁴.

¹ Вина в советском уголовном праве, 77.

² იქვე, 79.

³ იქვე, 95.

⁴ იქვე, 97.

ბრალის ხარისხების შესახებ იხ. Б. Ошерович, К вопросу о степенях виновности. ВЮЮИ, Ученые записки, 1. 1940, 58—78.

დაბოლოს, პროფ. უტევსკი იძლევა ზოგად დებულებებს, რომლებითაც, რეზიუმეს სახით, ახასიათებს ბრალს როგორც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საერთო საფუძველს. ამ ფართო გაგებით ბრალის ნიშნები შემდეგია:

1. იმ სუბიექტური და ობიექტური გარემოებების ერთობლიობის არსებობა, რომლებიც ახასიათებენ სამართალში მიცემულს, მის მიერ ჩადენილ დანაშაულს, შედეგებს, პირობებს და მოტივებს დანაშაულის ჩადენისა.

2. უარყოფითი საზოგადოებრივი (მორალურ-პოლიტიკური) შეფასება ყველა ამ გარემოებისა სოციალისტური სახელმწიფოს სახელით.

3. საბჭოთა სასამართლოს რწმენა, რომ სამართალში მიცემულის მოქმედებანი ამ შეფასების საფუძველზე უნდა იწვევდეს სისხლის სამართლის, დანაშაულის რაიმე (აღმინისტრაციულს, დისციპლინურს, სამოქალაქოს) პასუხისმგებლობას.

„ამგვარად, დასკვნის პროფ. უტევსკი, ბრალი როგორც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საერთო საფუძველი — ესაა ერთობლიობა გარემოებებისა, რომლებიც, საბჭოთა სასამართლოს რწმენით, ღირსია უარყოფითი საზოგადოებრივი (მორალურ-პოლიტიკური) შეფასებისა სოციალისტური სახელმწიფოს სახელით და მოითხოვს სამართალში მიცემულის სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას“¹.

ამ ფორმულაში მოკლედ და მკვეთრად არის ჩამოყალიბებული პროფ. უტევსკის შეხედულება განსახილველ საკითხზე.

პროფ. უტევსკის აზრით, საჭიროა განვასხვავოთ ბრალის ორგვარი გაგება:

1. ბრალი ფართო მნიშვნელობით, ე. ი. როგორც საერთო საფუძველი სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისა.

2. ბრალი ვიწრო მნიშვნელობით, ე. ი. როგორც დანაშაულის შედგენილობის სუბიექტური მხარე (განზრახვა და გაუფრთხილებლობა).

პირველი გაგებით ბრალის ცნება მართლაც რომ ღებულობს უფართოეს მოცულობას. თავისი შინაარსით იგი მოიცავს სხვადასხვა როგორც სუბიექტურ, ისე ობიექტურ ელემენტებს. ამ თვალსაზრისით ბრალი უდრის სინამდვილეში.

¹ Вина в советском уголовном праве, 103.

იმას, რასაც სისხლის სამართალში ეწოდება დანაშაულ¹.

მაშასადამე, იმისათვის, რომ წარმოვიდგინოთ ნამდვილი შინა-არსი და ბუნება ფართო მოცულობით გაგებულ ბრალისა, საჭიროა გათვალისწინება ყველა ელემენტის, რომელსაც კი შეიძლება ჰქონდეს რაიმე მნიშვნელობა ამა თუ იმ კონკრეტული, ინდივიდუალური საქმისათვის. საჭიროა გამოკვლევა სხვადასხვა ხასიათის გარემოებებისა, სულერთია, თუ რომელ სფეროს ეკუთვნის ეს გარემოებანი — სუბიექტურს თუ ობიექტურს. ზემოთ მოყვანილი სქემა ნათლად ამტკიცებს ამას. რომ დავუკვირდეთ ბრალის ფართო გაგებას, რომელიც წამოყენებულია ავტორის მიერ, შევამჩნევთ, რომ ეს ცნება ეკუთვნის სისხლის სამართლის პროცესის დარგს. სწორედ ამ დარგიდან ამოიღო მან იგი. ვფიქრობთ, რომ ეს აზრი განსაკუთრებულ მტკიცებას არ საჭიროებს. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში კანონმდებელი ადგენს იმ ნორმებს, რომლებითაც მოწესრიგებულია მოსამართლის მოღვაწეობა, რომლის საბოლოო მიზანია სამართალში მიცემული პირის ბრალეულობის თუ არაბრალეულობის გამოკვლევა. ამ საბოლოო მიზნით არის განპირობებული მთელი პროცესის მსვლელობა. დასახული მთავარი მიზნის მისაღწევად კი სასამართლომ უნდა მიიღოს მხედველობაში საქმეში მოცემული და განხილული ყველა როგორც სუბიექტური, ისე ობიექტური გარე-

¹ თვით ავტორის სიტყვით, აქ უნდა იქნას მოთავსებული:

ა. სამართალში მიცემულის ყოფაქცევა,

ბ. მისი მოქმედების მოტივები,

გ. მისი მიზნები,

დ. საზოგადოებრივად საშიში შედეგები, თუ მათ ჰქონდა ადგილი,

ე. ამ შედეგების ხასიათი და ოდენობა,

ვ. სამართალში მიცემულის პიროვნება,

ზ. დაზარალებულის პიროვნება,

თ. სუბიექტური და ობიექტური ხასიათის სხვა გარემოებანი, რომელთაც აქვთ მნიშვნელობა საქმის სწორი გამოკვლევისათვის.

ი კ ე მ, 66. სხვა ადგილას პროფ. უტევსკი წერს:

„ბრალი როგორც დანაშაულის სუბიექტური მხარე ნამდვილად წარმოადგენს საბჭოთა სისხლის სამართალში დანაშაულის შედგენილობის უმნიშვნელოვანეს ელემენტს, კანონიერების და ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის განხორციელების გარანტიას. ამ აზრით დებულება, რომ განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის გარეშე არაა ბრალი და ამასთან ერთად არაა დანაშაულის შედგენილობა — უდავოა. მაგრამ, რაკინდ მნიშვნელოვანი უნდა იყოს ეს დებულება, მისი დადგენა ჯერ კიდევ არ ნიშნავს, რომ ბრალის საკითხი ამოწურულია. ბრალის ცნება, როგორც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საერთო საფუძვლისა, უფრო ფართოა და მდიდარი, ვიდრე ბრალის ცნება, როგორც დანაშაულის შედ-

მოება, ე. ი. გამოიძიოს კონკრეტული საქმე და გამოიტანოს თავისი განაჩენი ყველა დამამტკიცებელი საბუთის საფუძველზე. ამგვარ მოთხოვნებს უყენებს ჩვენი კანონმდებელი სასამართლოს, რომელმაც უნდა გამოიტანოს თავისი მსჯავრი ბრალეულობის შესახებ. ასეთია ბრალის ცნება სისხლის სამართლის პროცესის თვალსაზრისით.

როდესაც პროფ. უტევსკი ლაპარაკობს ბრალზე ამ სიტყვის ფართო გაგებით, იგი უნდა გულისხმობდეს სწორედ ამას, მაგრამ პროფ. უტევსკი ამ აზრს გარკვევით არსად არ გამოთქვამს და იქმნება შთაბეჭდილება, რომ იგი ბრალის ორივე გაგებას აკუთვნებს მატერიალურ სისხლის სამართალს.

სასამართლო იკვლევს არა მარტო ბრალს ვიწრო მნიშვნელობით, იმ მნიშვნელობით, როგორც ეს დახასიათებულია საქ. სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის მე-9 მუხლში, მას აინტერესებს მთლიანად დანაშაული, ყველა მისი შემადგენლობითი ელემენტებით. საქ. სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 42 მუხლის თანახმად, სასამართლომ სასჯელის გადაწყვეტისას „მხედველობაში უნდა მიიღოს. აუ რამდენად და რა მხრივ საშიშია დამნაშავე და მის მიერ ჩადენილი დანაშაული, უნდა მიიღოს აგრეთვე მხედველობაში დამნაშავის პიროვნება, დანაშაულის მოტივი და ისიც, თუ რაოდენ სოციალურ საფრთხეს წარმოადგენს ეს დანაშაული დროისა და ადგილის პირობების მიხედვით“. როგორც ვხედავთ, კანონმდებელი აკისრებს მოსამართლეს მეტად ფართო ამოცანის გადაწყვეტას: მან უნდა შეისწავლოს კონკრეტული საქმე ყოველმხრივ, გაუწიოს ანგარიში როგორც პიროვნების შინაგან განწყობილებას, — განზრახვას ან გაუფრთხილებლობას, მიზანს, მოტივს, — ისე გარეგან, ობიექტურ გარემოებებსაც და მხოლოდ ერთობლივად აღებულ და შეფასებულ დამამტკიცებელ საბუთებზე დაყრდნობით დაადგინოს თავისი მსჯავრი. სასამართლო თავის განაჩენში წყვეტს საკითხს დამნაშავის ბრალეულობის შესახებ და ეს ბრალეულობის დამდგენელი მსჯავრი დამყარებულია დანაშაულებრივი აქტის ყველა ნიშნის შესწავლაზე. მსჯავრის, განაჩენის სახით, რასაკვირვე-

გენილობის სუბიექტური მხარისა. ბრალი როგორც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საერთო საფუძველი შეიცავს ბრალსაც როგორც დანაშაულის სუბიექტურ მხარეს. მაგრამ იგი შეიცავს ბევრ სხვა რამესაც". ამგვარად ვსმის ატორს ბრალის ფართო ცნება. იქვე, გვ. 9.

ლია, მოცემულია მსჯელობა ბრალის შესახებ ამ სიტყვის ფართო მნიშვნელობით.

მაგრამ, როგორც ჩანს, პროფ. უტევსკი ამ აზრს არ იზიარებს, მას მიაჩნია, რომ ბრალის ცნება ორივე გაგებით მატერიალური სისხლის სამართლის სფეროში უნდა იქნას მოთავსებული. ეს გარემოება ბუნებრივად ჰქმნის გაუგებრობას და იწვევს სრულიად სამართლიან კრიტიკას.

გარდა ამისა, საჭიროა აღვნიშნოთ პროფ. უტევსკის კონცეფციის შემდეგი ნაკლი. შეფასების მომენტი მას შეაქვს ბრალის ფართო ცნებაში. ამის დასამტკიცებლად მოვიყვანოთ რამდენიმე ადგილს მისი ნაშრომიდან: „Понятие вины как общего основания уголовной ответственности охватывает и оценку субъективной стороны состава преступления“¹. სხვა ადგილას იგი წერს: „Ощепочное понимание вины и является теоретической базой для установления и определения этого более широкого понятия вины“². რომ არ დარჩეს არავითარი ეჭვი ჩვენი აზრის სისწორეში, მოვიყვანოთ კიდევ ერთ ციტატას; ბრალის როგორც პასუხისმგებლობის საერთო საფუძველს, ე. ი. ფართოდ გაგებული ბრალის არსებით ნიშნებს შორის ავტორი მიუთითებს: „Отрицательная общественная (морально-политическая) оценка от имени социалистического государства всех этих обстоятельств“ (იგულისხმება სუბიექტურ და ობიექტურ გარემოებათა ერთობლიობა...)³. მაშასადამე, ავტორის სიტყვით, მორალურ-პოლიტიკური შეფასების მომენტი, ე. ი. დამნაშავეს და დანაშაულის დაგმობის, გაკიცხვის მომენტი ახასიათებს ბრალის ფართო ცნებას, ხოლო ის ცნება, რომელიც მოცემულია საქ. სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის მე-9 მუხლში, სადაც განმარტებულია დანაშაულის შედგენილობის სუბიექტური მხარის შინაარსი, გამოსახული განზრახვის და გაუფრთხილებლობის ფორმით, — ეს ცნება თითქოს რჩება შეფასებითი მსჯელობის გარეშე.

ცხადია, რომ ასეთი მიდგომა დაყენებულ საკითხისადმი მის სწორ გარკვევას ხელს ვერ შეუწყობს. იმის მაგიერ, რომ კვლევადიება დააყენოს სწორ მეცნიერულ გზაზე და მისცეს მკითხველს ისეთი განმარტება, რომელიც შეესაბამება საბჭოთა კანონმდებლობას და გაუადვილებს მას უკანასკნელის შესწავლას, პროფ.

¹ Вина в советском уголовном праве, 19.

² იქვე, 59.

³ იქვე, 103.

უტევსკის შეაქვს არეულობა, დაბნეულობა სისხლის სამართლის ძირითადი პრობლემის შესწავლის საქმეში. სხვა რა ვუწოდოთ, თუ არა დაბნეულობა, ისეთ შეხედულებას, რომელიც ხელოვნურად ჰქმნის მატერიალურ სისხლის სამართალში ზედმეტ ცნებას, ხოლო იმ ცნებას, რომელიც თავისი ბუნებით ამდარგს ეკუთვნის, აცლის, აშორებს მის ძირითად, დამახასიათებელ ნიშანს. მართლაც, რომ დაუუყვირდეთ სისხლის სამართლის კოდექსის მე-9 მუხლში განმარტებულ განზრახვის და გაუფრთხილებლობის ცნებებს, აღმოვაჩენთ, რომ იქ კანონმდებლის მიერ აღნიშნულია ფაქტიური ფსიქიკური მდგომარეობა, ფსიქიკური კავშირი დანაშაულებრივ ქმედობასთან, მაგრამ ამავე დროს თვით კანონი გულისხმობს ამ ფაქტიური ფსიქიკური დამოკიდებულების მორალურ-პოლიტიკურ შეფასებას. უკანასკნელი მომენტი სწორედ აქაა მოცემული. ამიტომ სრულიადაც არ იყო საჭირო მორალურ-პოლიტიკური შეფასების ამოგდება მის ნორმალურ, ბუნებრივ ადგილიდან და მისი მოთავსება „ფართო ბრალის“ ცნებაში.

საბჭოთა ლიტერატურაში პროფ. უტევსკის შეხედულებათა საფუძვლიანი კრიტიკა ეკუთვნის მ. შნეიდერს¹.

მ. შნეიდერი აღნიშნავს, რომ პროფ. უტევსკის შეხედულებანი ამახინჯებს ბრალის ნამდვილ შინაარსს და მნიშვნელობას, რომ „ფართო“ ბრალის კონცეფცია მოკლებულია საფუძველს გარქსისტულ-ლენინური თეორიის თვალსაზრისით. უტევსკის შრომაში ან დაშვებულია სუბიექტურის და ობიექტურის აღრევა და მაშინ საქმე გვაქვს ბრალის არა მატერიალისტურ, არამედ იდეალისტურ გაგებასთან, ანდა ბრალის ცნებით შეცვლილია დანაშაულის ცნება, რომელიც წარმოადგენს საზოგადოებრივად საშიში ქმედობის სუბიექტურ და ობიექტურ თვისებათა ერთობლიობას. ასეთი „ყოვლისშემძველი მნიშვნელობის გამო ბრალი გაითქვიფა დანაშაულის ზოგად ცნებაში“. შექმნა რა ორი ბრალი, პროფ. უტევსკიმ მოწყვიტა ფსიქიკური დამოკიდებულების ფორმა („ვიწრო“ ბრალი) მის მორალურ-პოლიტიკურ შინაარსს, რომელიც გამოცხადებულია „ფართო“ ბრალის ნიშნად. განზრახვა და გაუფრთხილებლობა პრინციპულად გამოიჯნულია ბრალის მორალურ-პოლიტიკური შინაარსისაგან და მისდამი დაპირისპირებულია. ანიჭებს რა ობიექტურ გარემოებებს

¹ Социалистическая законность. 1951, № 2.

მათთვის უჩვეულო მნიშვნელობას, პროფ. უტევსკი ამით ამცირებს დამნაშავეს ბრალს და ბრალეულის დამოკიდებულებას მის მიერ ჩადენილ საზოგადოებრივად საშიშ ქმედობისადმი. მეორეს მხრივ, ავტორის მიერ მოცემული არეული გაგება ბრალისა, რომელიც ამცირებს დანაშაულის სუბიექტური ნიშნების მნიშვნელობას, — „открывает лазейку для субъективного впечатления“.

საერთოდ მ. შენიდერის შენიშვნები სწორია, მის რეცენზიაში მოცემული კრიტიკა პროფ. უტევსკის მიერ წამოყენებულ დებულებებისა მოთქმებულ და საფუძვლიან ხასიათს ატარებს.

კრიტიკულ შენიშვნებს უტევსკის წიგნზე იძლევა აგრეთვე მ. მერკუშევი.

მერკუშევი სწორად აღნიშნავს, რომ ბრალი როგორც პასუხისმგებლობის საერთო საფუძველი „შთანთქამს არა მარტო ბრალის ცნებას, არამედ დანაშაულის ზოგად ცნებასაც და ამიტომ იგი უსაფუძვლოა“. უტევსკის აზრით, ბრალის ფართო ცნების დადგენის გზით ვიწროვდება სისხლის სამართლის კანონების გამოყენების სფერო. მერკუშევი აყენებს კითხვას: რა საჭიროა გამოგონება ისეთი პრინციპებისა, რომლებიც სისხლის სამართლის რეპრესიის შევიწროებაზეა მიმართული. გარდა ამისა, უტევსკიმ წამოაყენა ბრალის როგორც პასუხისმგებლობის საერთო საფუძვლის ისეთი განსაზღვრა, რომ დანაშაულებრივის და არადანაშაულებრივის საკითხის გადაწყვეტა სავსებით გადაეცა სასამართლოს. ეს კი სწორი არაა: თვით კანონი წარმოადგენს საკმაოდ სანდო კრიტერიუმს, რომ გადავწყვიტოთ საკითხი იმის შესახებ, თუ რაა დანაშაულებრივი და რაა არადანაშაულებრივი. მერკუშევის სიტყვით, უტევსკი ნებისით თუ უნებლიეთ ხელჰყოფს საბჭოთა სამართლის კონსტიტუციურ პრინციპს, გამოთქმულს 112 მუხლში, რომელიც აღგენს, რომ მოსამართლენი ემორჩილებიან მხოლოდ კანონს. უტევსკი ხელჰყოფს აგრეთვე კანონთა სტაბილობის პრინციპს, ვინაიდან, აყენებს რა კანონის სასტიკი დაცვის პრინციპის აღგილას სასამართლოს რწმენის პრინციპს, იგი უარყოფს კანონთა სტაბილობის ცნებას¹.

საყურადღებოა ის მოსაზრებები, რომლებიც პროფ. ა. პიონტკოვსკიმ გამოთქვა უტევსკის კონცეფციის წინააღმდეგ. ამა თუ იმ პირის ბრალი, პიონტკოვსკის აზრით, არსებობს დამოუკიდებლად იმისა, შეცნობილია თუ არა იგი სასამართლო ორგანოების მიერ. მატერიალისტისათვის ჰეშმარიტება არის გარე-

¹ Советская книга, 1951, № 10, стр. 76.

განი სამყაროს სწორი ასახვა ადამიანის ცნობიერებაში. ბრალი არაა მხოლოდ ფსიქოლოგიური ცნება, იგი სოციალურ-პოლიტიკური ცნებაა. მაგრამ ბრალი შეუძლებელია გარკვეული ფსიქოლოგიური შინაარსის გარეშე. ბრალი ისეთ ქმედობათა სუბიექტური მხარეა, რომლებიც შეფასებულია სოციალისტური სახელმწიფოს მიერ როგორც საშიში საბჭოთა წყობილებისა და სოციალისტური მართლ-წესრიგისათვის. ქმედობის ამ სახელმწიფოებრივი შეფასების გარეშე არ არსებობს ბრალიც.

პროფ. უტევსკის არ სურს ანგარიში გაუწიოს იმას, რომ მსჯავრ-დადებულის მოქმედებაში დანაშაულის შედგენილობის არსებობის აღიარებით გამოსახულია მისი მოქმედების სახელმწიფოებრივი შეფასება, შეფასება, რომელიც მთელი საბჭოთა ხალხის ნებისყოფას გამოხატავს. საბჭოთა კანონის ეს შეფასება სავალდებულოა სასამართლოსათვის. სასამართლო თავის მოღვაწეობაში ემორჩილება კანონს, იგი ანხორციელებს საბჭოთა ხალხის ნებისყოფას.

ა. პიონტკოვსკის აზრით, „არ შეიძლება ბრალის დაყენება მოსამართლის შემფასებელ მსჯელობაზე“. მას ღრმა შეცდომად მიაჩნია შეცვლა დამნაშავის ინდივიდუალური ბრალისა, რომელიც არსებობს ობიექტურად, მოსამართლის ცნობიერების გარეშე, სასამართლოს უარყოფითი მსჯელობით დამნაშავის საზოგადოებრივად საშიში ყოფაქცევის შესახებ. ასეთი შეხედულება, მისი სიტყვით, ნიშნავს ბრალის იმ იდეალისტური გაგების პოზიციას, გადასვლას, რომელიც გამოგონილი იყო რეაქციული ნეოკანტიანური ფილოსოფიის მიერ. პოლიტიკურად პროფ. უტევსკის მიერ წამოყენებული ბრალის „შეფასებითი“ თეორია ნიშნავს სოციალისტურ კანონისადმი ნიჰილისტურ დამოკიდებულებას.

ა. პიონტკოვსკი შენიშნავს, რომ სახელმწიფოს მიერ ადამიანის მოქმედების როგორც დანაშაულის უარყოფითი შეფასება შედის იმთავითვე განზრახვის და გაუფრთხილებლობის ცნებაში. ეს უკანასკნელი ცნებები ამგვარ შეფასებას უკვე თავისი შინაარსით გულისხმობენ.

ა. პიონტკოვსკი დაასკვნის, რომ ბრძოლა, რომელსაც აწარმოებს უტევსკი, სინამდვილეში ნიშნავს ბრძოლას სოციალისტური კანონიერების წინააღმდეგ, ვინაიდან მისი თვალსაზრისით სოციალისტური კანონის ზუსტი და ცხადი მოთხოვნები სასამართლოსათვის არასავალდებულო ხასიათს ღებულობენ¹.

¹ Против извращения понятия вины по социалистическому уго-
праву, журнал „Социалистическая законность“, 1952, № 1, стр. 8—21.

თავისი შრომის მეორე ნაწილში პროფ. უტევესკი განმარტავს ბრალის „ვიწრო“ ცნებას, ე. ი. ბრალს როგორც დანაშაულის შედეგინილობის სუბიექტურ მხარეს.

განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის არსებობის, როგორც დანაშაულის შედეგინილობის სავალდებულო ელემენტების, მოთხოვნას, ამბობს იგი, აქვს გარკვეული პოლიტიკური მნიშვნელობა, იგი წარმოადგენს კანონიერების და მართლმსაჯულების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს გარანტიას. ამ მოთხოვნას ავტორი ისეთ დიდ ადგილს ანიჭებს სოციალისტურ სამართალში, რომ მას ერთ დონეზე აყენებს იმ დემოკრატიულ პრინციპთან, რომელიც აღიარებს, რომ „არაა დანაშაული და სასჯელი კანონის მითითების გარეშე“. ფსიქიკური კავშირის არსებობა განსაზღვრულ მოქმედებასა და ამ მოქმედების აგრეთვე განსაზღვრულ შედეგს შორის, ე. ი. დანაშაულის სუბიექტური მხარის არსებობა, ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში წარმოადგენს წინამდებარის იმისათვის, რომ დავაყენოთ საკითხი ბრალის როგორც პასუხისმგებლობის საერთო საფუძვლის შესახებ¹.

უარის თქმა აღნიშნულ მოთხოვნაზე ნიშნავს ეგრეთწოდებულ ობიექტური შერაცხვის აღიარებას, უსაზღვრო თვითნებობას და უკანონობას. ავტორი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ობიექტური შერაცხვის საწყისი აქამდის მიღებულია თანამედროვე ბურჟუაზიულ ქვეყნებში, ამავე საწყისის იყენებდა ფაშისტური სისხლის სამართალი. „ობიექტური შერაცხვის ფეოდალური პრინციპი არსებითად გამოცოცხლებული იყო უკვე ანთროპოლოგიური და სოციოლოგიური მიმართულებებით სისხლის სამართლის მეცნიერებაში“². ეს აზრი სავსებით სწორია, მაგრამ ავტორს ავიწყდება, რომ სხვა ადგილას თვითონ იგი ამტკიცებს: საუკუნეთა განმავლობაში ამ პერიოდამდე (XIX საუკუნემდე — ა. ვ.) ფეოდალიზმის დროს გაბატონებული კლასის ინტერესებისათვის პირველ პლანზე წამოყენებულია და დამახინჯებულად ვითარდება სუბიექტური მხარე დანაშაულისა, რომელიც თანდათანობით დევნის, ასუსტებს ობიექტური მხარის მნიშვნელობას³. ავტორს, ალბათ, მხედველობაში აქვს რელიგიური ერესების დევნა და ინკვიზიციური პროცესი. მართალია, აქ

¹ Вина в советском уголовном праве, 124.

² იქვე, 130.

³ იქვე, 1.9.

ეურადლება ექცეოდა დანაშაულის სუბიექტურ მხარეს, ისჯებოდა აზრი, გადახვევა ეკლესიის დოგმატიებისაგან, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ფეოდალურ პერიოდში თითქოს პირველ პლანზე წამოყენებული იყო სუბიექტური მხარე, „постепенно вытесняющая общественные интересы“¹. ფეოდალურ ხანაში ობიექტური შერაცხვის პრინციპის მოქმედება განსაკუთრებით ძლიერი და ფართო იყო.

როგორც აღნიშნული იყო, პროფ. უტევსკის მიხედვით, როცა დგება საკითხი ბრალის როგორც პასუხისმგებლობის საერთო საფუძვლის შესახებ, აუცილებელია განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის არსებობის გამორკვევა. მაშასადამე, ავტორს ბრალის ორი ცნების ურთიერთდამოკიდებულება წარმოდგენილი აქვს შემდეგი სახით: განზრახვა და გაუფრთხილებლობა, ე. ი. დანაშაულის შედგენილობის სუბიექტური მხარე, წარმოდგენს ბრალის როგორც პასუხისმგებლობის საერთო საფუძვლის წინამძღვარს, ბრალი ვიწრო გაგებით წინაპირობაა ბრალის ფართო ცნებისა.

ეს შეხედულება სრულიად მიუღებელია საბჭოთა სისხლის სამართლის თვალსაზრისით. საბჭოთა კანონი გარკვევით აღგენს, რომ განზრახვა და გაუფრთხილებლობა წარმოდგენენ ბრალის ფორმებს, და არა მის წინამძღვრებს. ისიც უნდა ითქვას, რომ პროფ. უტევსკი ამ დებულების წამოყენებით ახალს არაფერს იმბობს: იგივე აზრი დიდი ხანია გამოთქმული იყო გერმანელი იურისტის ბირლინგის მიერ, რომელიც განზრახვასა და გაუფრთხილებლობას განიხილავდა როგორც „ბრალის წინამძღვრებს“.

ეხება რა საკითხს ბრალის როგორც ფსიქიკური პროცესის შესახებ, პროფ. უტევსკი აღნიშნავს, რომ საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში დამნაშავის განცდებში ასხვავებენ ორ ფსიქიკურ მომენტს: ინტელექტუალურს, რომელიც თავის გამოხატულებას პოულობს დამნაშავის მიერ მისი მოქმედების მნიშვნელობის (ფაქტიურის და იურიდიულის) შეგნებაში და შედეგების გაოვალისწინებაში (გარდა დაუდევრობისა), და აგრეთვე ნებისყოფის მომენტს მისი დადებითი და უარყოფითი სახით („სურდა“ ან „არ სურდა“, „უშვებდა“). მაგრამ შეგნება და ნებისყოფა განხილულია ფორმალურად, აპოლიტიკურად, როგორც განყენებული ცნებები, საზოგადოებრივი შეგნებისაგან მოწყვეტილად, როგორც შეგნება

¹ Вина в советском уголовном праве, 119.

და ნებისყოფა ვიღაც აბსტრაქტული ადამიანისა, რომელიც ალებულია კონკრეტული ისტორიული ვითარების გარეშე¹.

ავტორი სამართლიანად დასძენს, რომ ბრალეულის ფსიქიკური პროცესების შესწავლა არ შეიძლება შეიზღუდოს მხოლოდ ამ პროცესის ორი მხარით — შეგნებით და ნებისყოფით. ეს ანალიზი უნდა შეიქმნას მესამე მხარის — გ რ ძ ნ ბ ის, ე მ ო ც ი ის შესწავლით. ფსიქოლოგიის კანონებს თავისი მნიშვნელობა აქვთ მაშინაც, როცა შევისწავლით დანაშაულის ჩამდენ პირთა ფსიქიკას, ხოლო ადამიანის ფსიქიკა წარმოადგენს შემეცნების, გრძნობისა და ნებისყოფის განუყრელ ერთიანობას. ამგვარად, დაასკვნის ავტორი, საჭიროა დამნაშავის ფსიქიკური პროცესის ყოველმხრივი ანალიზი და შესწავლა². ეს აზრი სწორი და საფუძვლიანია, ვინაიდან გრძნობებს, ემოციურ მხარეს სისხლის სამართლის სპეციალურ ლიტერატურაში, მართლაც, არ ექცეოდა სათანადო ყურადღება, იგი იყო თითქმის მივიწყებული, მეცნიერულ გამოკვლევებში ცენტრალური ადგილი ეკავა შეგნების და ნებისყოფის შესწავლას. კრიმინალისტები განსაკუთრებული გულმოდგინებით იკვლევდნენ ნებისყოფას, რადგან მათი შეხედულებით სწორედ ეს ფსიქიკური მოვლენა შეადგენდა ბრალის შინაგან არსს, მის საფუძველს.

შეგნების და ნებისყოფის შემდეგ პროფ. უტევსკი გადადის ე მ ო ც ი ე ბ ზ ე, როგორც ბრალის ელემენტზე, მაგრამ ამ უკანასკნელი საკითხის გამოკვლევაში არაფერი ახალი არ შეაქვს, იგი მხოლოდ გამოთქვამს აზრს, რომ გრძნობების (ემოციების) შესწავლას აქვს განსაკუთრებული მნიშვნელობა განზრახვის და გაუფრთხილებლობის ანალიზისათვის³. საბჭოთა სისხლის სამართლის მეცნიერების ამოცანაა — საბჭოთა ფსიქოლოგიის საფუძველზე მოგვცეს ანალიზი ემოციებისა, რომლებიც დამახასიათებელია საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონების დამრღვევ პირებისათვის. ეს ემოციები, რასაკვირველია, განსხვავდება საბჭოთა ადამიანის ემოციებისაგან. მათ აქვთ სრულიად სხვა მორალურ-პოლიტიკური ხასიათი და ამიტომაც ისინი ღებულობენ უარყოფით საზოგადოებრივ შეფასებას. მათი გათვალისწინების გარეშე შეუძლებელია მთლიანი,

¹ Вина в советском уголовном праве, 138.

² იქვე, 139.

³ იქვე, 163.

სრული შეფასება სამართალში მიცემულის ყოფაქცევისა, დასაბუთებული გადაწყვეტა საკითხისა სამართალში მიცემულის ბრალის და მისი ბრალის ხარისხის შესახებ.

ბრალის განსაზღვრაში კანონმდებელს არ შეაქვს ის ნიშნები, რომლებიც ეკუთვნიან ბრალეული პირის გრძნობების (ემოციების) სფეროს, მაგრამ ავტორის აზრით, ეს არ ათავისუფლებს სისხლის სამართლის მეცნიერებას მოვალეობისაგან მოათავსოს ემოციები იმ განცდების რიცხვში, რომლებიც ბრალის ფსიქიკურ საფუძველს შეადგენენ. ეს მოვალეობა გამაგრებულია იმით, რომ ყველა უდიდეს საბჭოთა საკანონმდებლო აქტში სისხლის სამართლის ხაზით ამა თუ იმ ზომით ბრალეულის მოქმედების შეფასებისას გათვალისწინებულია ემოციებიც, რომლებიც მის ყოფაქცევას ახასიათებენ. თავისი აზრის დასამტკიცებლად ავტორს მოჰყავს „რსფსრ-ის სისხლის სამართლის სახელმძღვანელო საწყისები“, გამოცემული 1919 წ., 1922 წლის სისხლის სამართლის კოდექსი, 1924 წლის „ძირითადი საწყისები“ და რსფსრ-ის სისხლის სამართლის კოდექსი 1926 წ. რედაქციით. ავტორი მიუთითებს ცალკეულ მუხლებს, სადაც კანონმდებელი აღნიშნავს გრძნობას, როგორც დანაშაულის შედგენილობის ერთ-ერთ ელემენტს¹.

ყველაფერი ეს სწორია, ყველა კრიმინალისტიკისათვის ცნობილი საკანონმდებლო მასალაა. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მკითხველი, რომელიც მოითხოვს საკითხის გაღრმავებულ ანალიზს, უკმაყოფილო რჩება: მას ვერ დააკმაყოფილებენ საკითხის დაყენება და მისი ზერელედ განხილვა. სასურველი იყო, მაგალითად, ე მ ო ც ი ი ს დ ა ნ ე ბ ი ს ყ ო ფ ი ს, ე მ ო ც ი ი ს დ ა მ ო ტ ი ვ ი ს უ რ თ ი-ერთ დამოკიდებულებების გამო რკვევა².

პროფ. უტევსკი განიხილავს საკითხს ბრალის ფორმების შესახებ და აღნიშნავს, რომ ექსპლოატიტორულ სახელმწიფოებში კანონმდებლობა, სასამართლო პრაქტიკა და მეცნიერება ამ საკითხს იკვლევენ მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში, რომ საბოლოო ანგარიშში მიღებული იყო მხოლოდ ორი ფორმა, ზოლო ცალკეული ფორმის ფარგლებში — ორ-ორი სახე. ზოლო რაც შეეხება გან-

¹ Вина в советском уголовном праве, 149.

² იხ. ამ შრომის პირველი თავი, სადაც ლაპარაკია მოტივების მნიშვნელობაზე.

ზრახვის ერთ-ერთ ფორმას — ევენტუალურს — იგი წარმოადგენს XIX საუკუნის პირველი მეოთხედის ნაყოფს¹.

შემდეგ პროფ. უტევსკი ახასიათებს განზრახვას და მის სახეებს. ლაპარაკობს რა არაპირდაპირ ანუ ევენტუალურ განზრახვაზე, ავტორი მიუთითებს, რომ საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში ევენტუალური განზრახვის ანალიზის დროს ჩვეულებრივ ამტკიცებენ, რომ ბრალეულს აქვს თავისი მოქმედების დანაშაულებრივი შედეგების დადგომის შესაძლებლობის ან აღბათობის შეგნება. ავტორის აზრით, ეს მტკიცება სწორი არაა და ამიტომ იგი საკიროებს ერთგვარ შესწორებას. შესაძლოა, ამბობს იგი, შემთხვევები, როცა დამნაშავეს აქვს შეგნება, რომ არასასურველი შედეგი აუცილებლად დადგება. ევენტუალური განზრახვის დროს არაა გამორიცხული აგრეთვე ისეთი შემთხვევები, როცა სუბიექტის მიერ მისი მოქმედების შედეგები შეგნებულია როგორც აუცილებელი².

ეს აზრი ცოტა არ იყოს უცნაურ შთაბეჭდილებას ახდენს. საერთოდ მიღებული შეხედულების თანახმად, იმ შემთხვევაში, როცა არსებობს აუცილებლობის შეგნება, აღიარებულია პირდაპირი განზრახვა. კარგად ახასიათებს ევენტუალური განზრახვის თავისებურებას პროფ. ა. ტრაინინი. ევენტუალური განზრახვა, ამბობს იგი, გულისხმობს, რომ შედეგი, რომელიც სურვილის გარეშე შეგნებულია ბრალეულის მიერ, სწორედ ევენტუალურია, ე. ი. შეიძლება დადგეს, მაგრამ შეიძლება არც დადგეს. ა. ტრაინინს მოჰყავს სასკოლო მაგალითი: ვინმე ცეცხლს წაუკიდებს სახლს იმ მიზნით, რომ მიიღოს დაზღვევის პრემია. მან იცის, რომ სახლში ბავშვია, მაგრამ არ სურს ბავშვის დაღუპვა. ამ მაგალითში ბავშვი შეიძლება დაიღუპოს, მაგრამ შესაძლოა გადაარჩეს. აქ დამნაშავე აგებს პასუხს ცეცხლის წაკიდებისათვის, რომელიც ჩადენილია პირდაპირი განზრახვით და ბავშვის მკვლელობისათვის, რაც ევენტუალური განზრახვით არის ჩადენილი.

ავიღოთ მეორე შემთხვევა: კაბინაში, რომელიც მიმავრებულია თოკით სახურავზე მეთათე სართულის სიმაღლეზე, მუშაობს ორი მუშა — ივანოვი და სემიონოვი. რომანოვმა, რომელიც მტრობს ივანოვს, გადაწყვიტა მისი მოკვლა და ამ მიზნით გადაქრა კაბინის დამამაგრებელი თოკი. ორივე მუშა იღუპება. რომანოვს არ სურდა

¹ Вина в советском уголовном праве, 166.

² იქვე, 235—236.

სემიონოვის მოკვლა, მაგრამ შეგნებულად დაუშვა მისი სიკვდილი. სემიონოვის სიკვდილი ევენტუალური არაა, იგი აუცილებელია. ამ მოსაზრებით პროფ. ტრაინინი სრულიად საფუძვლიანად დაასკვნის, რომ ორივე მუშის მკვლელობა ჩადენილია რომანოვის მიერ პირდაპირი განზრახვით, ვინაიდან ერთის მკვლელობა მეორის მკვლელობის გარეშე შეუძლებელი იყო. „მაშასადამე. აპობს ა. ტრაინინი, იქ, სადაც არასასურველი, მაგრამ მხოლოდ შეგნებულად დაშვებული შედეგი აუცილებელია, ევენტუალურ განზრახვაზე ლაპარაკიც კი არ შეიძლება“¹.

ევენტუალური განზრახვის ამგვარი გაგება თავის დადასტურებას პოულობს სასამართლო პრაქტიკაში. საბჭოთა სისხლის სამართლის მეცნიერებაშიც იგივე შეხედულებაა მიღებული და გაბატონებული, მაგრამ პროფ. უტევსკი ამ შეხედულებას არ ეთანხმება და გამოთქვამს აზრს, რომელიც ლოგიკურ საფუძველს მოკლებულია.

იკვლევს რა განზრახვის სახეებს, პროფ. უტევსკი აყენებს საკითხს ნებისყოფის მომენტის შესახებ ევენტუალური განზრახვის დროს. პირდაპირი განზრახვის დროს ნებისყოფის მომენტის დადგენა არავითარ სიძნელეს არ წარმოადგენს: თვით კანონი გარკვევით მიუთითებს, რომ სუბიექტს სურს დანაშაულებრივი შედეგი. მაგრამ როცა ვიკვლევთ ევენტუალურ განზრახვას, მდგომარეობა რთულდება, ვინაიდან აქ ნებისყოფის არსებობის დადგენა ღიდ სიძნელესთან არის დაკავშირებული. პროფ. უტევსკი ამ საკითხში გამოთქვამს შემდეგ შეხედულებას.

„ევენტუალური განზრახვის თავისებურებას, — ამბობს იგი, — შეადგენს ის, რომ არასასურველ შედეგებზე მიმართული ნებისყოფის უქონლობას არ შეუძლია შეაკავოს ნებისყოფა, რომელიც სასურველი შედეგების დადგომასეა მიმართული. მთელი ნებისყოფა ევენტუალური განზრახვით მოქმედი პირისა სასურველ შედეგებზეა მიმართული“. შინაგანი წინააღმდეგობაა იმის მტკიცება, რომ მისი ნებისყოფა არასასურველ შედეგებზეცაა მიმართული, ვინაიდან სურვილი არასასურველისა — ფსიქოლოგიური უაზრობაა².

¹ Состав преступления по советскому уголовному праву, 1951¹ გვ. 219. 220.

² დასაბუღ. შრომა, 257.

ევენტუალური განზრახვის შესახებ იხ. В. Тившин, „Советское государство и право“. 1947, № 7. К вопросу о понятии эвентуального умысла. ლივნიცი განზრახვის შინაარსს ნებისყოფაში ხედავს — „...при умысле преступный

საბჭოთა კრიმინალისტებმა დიდი ყურადღება მიაქციეს ნებისყოფის პროცესის შინაარსს ევენტუალური განზრახვის დროს. ბევრი მათგანი ამტკიცებს, რომ როცა მოცემულია ევენტუალური განზრახვა, დამნაშავეს არ სურს დანაშაულებრივი შედეგის დადგომა. ამავე დროს დამნაშავეს დამოკიდებულება არასასურველ შედეგისადმი ზშირად გაგებულია როგორც მისთვის ინდიფერენტული. არაა საჭირო, ამბობს ავტორი, იმის მტკიცება, რომ სურვილის უქონლობა და გულგრილი დამოკიდებულება ერთი და იგივე არაა, ეს არაა იდენტური ფსიქოლოგიური განცდები. უნდომობა, სურვილის უქონლობა (нежелание) არაა რალაც პასიური მდგომარეობა, ყოველ განცდებს მოკლებული; იგი არის აქტიური განცდა, რომელიც დაკავშირებულია უარყოფით დამოკიდებულებასთან დანაშაულებრივ შედეგებისადმი¹.

რას ნიშნავს გულგრილი, განუჩეველი, ინდიფერენტული მდგომარეობა, რომელსაც კრიმინალისტები გულისხმობენ ევენტუალური განზრახვის დროს? ეს ისეთი მდგომარეობაა, როდესაც შეგნება და ნებისყოფა არ ახდენენ რეაქციას ამა თუ იმ მოვლენაზე. იგი ხასიათდება პასიურობით.

პროფ. უტევსკი აყენებს საკითხს: საერთოდ შესაძლოა თუ არა ევენტუალური განზრახვის დროს გულგრილი დამოკიდებულება დამნაშავესა გათვალისწინებულ არასასურველ დანაშაულებრივ შედეგებისადმი? ამ კითხვაზე იგი უარყოფით პასუხს იძლევა. გულგრილი დამოკიდებულება (безразличное отношение) გათვალისწინებულ არასასურველ შედეგისადმი, მისი აზრით, ფსიქოლოგიურად შეუძლებელია². თუ არასასურველი დანაშაულებრივი შედე-

результат входят, и при легкомыслии — не входят и содержание лишь факта” (стр. 41). მაგრამ ამ ნებისყოფის მომენტს ადგილი არა აქვს ევენტუალური განზრახვის დროს. ავტორი განზრახვის სახეთა ერთიან ცნებას ვერ იძლევა. მისი სიტყვით, „фактуальный умысел есть предположение о фактом возможности причинения его действиями преступных последствий при отсутствии желания этих последствий” (ზახი ზევნაა—ვ) и расчета на какое-либо конкретное отрицательное, достаточное, но чиную субъекта, для предотвращения этих последствий“ (стр. 42). მაშასადამე, ავტორი ვერ ახერხებს განზრახვის ერთიანი კონსტრუქციის აგებას.

¹ Утевский, დასაბ. შრომა, 259.

² როგორც ვხედავთ, პროფ. უტევსკი უარყოფს გულგრილი, ინდიფერენტული ფსიქიკური მდგომარეობის შესაძლებლობას ევენტუალური განზრახვის შემთხვევაში. ასეთივე აზრი გამოთქმული იყო უკვე გასული საუკუნის დამლევს კოლოკოლოვის მიერ თითქმის იმავე სიტყვიერი ფორმით. კოლოკოლოვი ამბობს:

გის შესაძლებლობის (და აუცილებლობის) შეგნებამ ვერ შეაყავა პიროვნება დანაშაულის ჩადენისაგან, ეს სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ იგი გულგრილად ეპყრობა ამ შედეგს. საერთოდ როგორ შეიძლება, რომ შერაცხადი ადამიანი გულგრილად უყურებდეს მისი მოქმედებით გამოწვეულ დანაშაულებრივ შედეგს?¹ ამ მოსაზრებით პროფ. უტევსკი ამტკიცებს, რომ იმ პირის ფსიქიკური განცდის დამახასიათებელ თვისებას, რომელიც მოქმედებს ევენტუალური განზრახვით, შეადგენს არა გულგრილი დამოკიდებულება დანაშაულებრივ შედეგისადმი, არამედ მეტი თუ ნაკლები სიძლიერით განცდილი მისდამი უარყოფითი დამოკიდებულება².

„გულგრილობა“, „განუჩეველობა“ ჩვეულებრივად უკავშირდება მეორე გამოთქმას: დამნაშავე უშეცხვარა-სასურველი შედეგების დადგომას. ზოგჯერ „გულგრილობა“ (განუჩეველობა) და „დაშეცხვარა“ გაგებულია როგორც სინონიმები ევენტუალური განზრახვის განმარტების დროს. ასეთია, მაგალითად, შარგოროდსკის შეხედულება. „დაშეცხვარა“ შესახებ ლაპარაკობენ სხვა საბჭოთა კრიმინალისტები — ა. ტრაინინი, ა. პიონტკოვსკი, მ. ისაევი და სხვ.³

როგორ სწევდეს დაყენებულ საკითხს თვით პროფ. უტევსკი? პროფ. უტევსკის შეხედულებით, იმ პირისათვის, რომელიც მოქმედებს ევენტუალური განზრახვით, დამახასიათებელია ის, რომ იგი თანხმობას აცხადებს დანაშაულებრივი შედეგების დადგომაზე, ამ შედეგებს მსხვერპლად სწირავს თავისი საკუთარი ინტერესების დასაკმაყოფილებლად.

„...Индивидуальное отношение к преступному результату, обозначаемое обыкновенно термином „dolus eventualis“ или иначе „преступное безразличие“—является психической необходимостью“. (Уголовное право, курсы лекций 1894—95 г., стр. 214). „Вместе с тем, очевидно, что во всех тех случаях, где опровергаемое мною учение принимает так назыв. „преступное безразличие“—во всех таких случаях виновный на самом деле прямо желает, чтобы преступное последствие так или иначе было избегнуто, отклонено тем или другим способом. Таким образом, dolus eventualis существует только в фантазии криминалистов, а не есть что либо существующее в действительной жизни“ (იქვე, 215).

რომ ვეცნობით კოლოკოლოვის მსჯელობას, მიმართულს ევენტუალური განზრახვის წინააღმდეგ, ჩვენთვის ცხადი ხდება, რომ პროფ. უტევსკი იმეორებს კოლოკოლოვის მოსაზრებას.

¹ Вина в советском уголовном праве, 260.

² იქვე, 260.

³ იქვე, 261.

დაბოლოს, ავტორი იძლევა ევენტუალური განზრახვის შემდეგ განსაზღვრას: ევენტუალური განზრახვა არის იმ შემთხვევებში, „როცა ბრალეულს არ შეუძლია არ ჰქონდეს იმის შეგნება, რომ მის მოქმედებას შესაძლებელია მოჰყვეს ანდა აუცილებლად მოჰყვება შედეგები, რომლებიც მავნეა საბჭოთა წყობილების საფუძვლები-სათვის ან საბჭოთა სახელმწიფოს მიერ დაცული ინტერესებისათვის, და, მიუხედავად ამ შეგნებისა, თანხმობას აცხადებს ამ შედეგების დადგომასზე“¹.

რაც შეეხება ამ ფორმულაში აღნიშნულ აუცილებლობის შეგნების მომენტს, ამაზე ჩვენ უკვე გვქონდა ლაპარაკი, ზემოთ გარკვეული იყო, რომ ამგვარი შემთხვევები ეკუთვნიან არა ევენტუალურ, არამედ პირდაპირი განზრახვის სფეროს.

მეორე მომენტი, რომელიც გამოთქმულია სიტყვებში: „თანხმობას აცხადებს“ (соглашается) დანაშაულებრივი შედეგების დადგომასზე, არ წარმოადგენს პროფ. უტევსკის დამოუკიდებელ, თავისებურ აზრს. „თანხმობა“ შედეგებზე ხშირად გვხვდება ბურჟუაზიულ სისხლის სამართლის მეცნიერებაში, სადაც ეს ცნება გამოყენებული იყო იმ მიზნით, რომ ევენტუალური განზრახვაშიც აღმოეჩინათ და დაემტკიცებინათ ნებისყოფის მომენტის არსებობა და ამგზით დაედგინათ საერთო საფუძველი განზრახვის ორივე ფორმისათვის. კრიმინალისტ-კლასიკოსები თავის მიზნად ისახავდნენ გამოერკვიათ პირდაპირი და ევენტუალური განზრახვის შემაერთებელი ელემენტი, შეესწავლათ მათი საერთო შინაარსი, და ამ მიზნის მისაღწევად ისინი აცხადებდნენ, რომ ევენტუალური განზრახვის დროსაც მოცემულია ნებისყოფითი პროცესები. ამიტომაც სარგებლობენ ისინი გამოთქმით: დამნაშავე „თანახმია“ დადგეს დანაშაულებრივი შედეგი. მათი აზრით, ამ სიტყვით— „თანხმობა“ გამოსახულია ისეთი ფსიქიკური მოვლენა, რაც თავისი შინაარსით სურვილს ენათესავება². პროფ. უტევსკის ეს ტერმინი გადმოაქვს საბჭოთა სისხლის სამართალში, იგი რატომღაც დარწმუნებულია, რომ ამით ჰქმნის ახალ გზას ჩვენი სპეციალური დისციპლინის ძირითადი პრობლემის დამუშავების საქმეში. ამავე დროს იგი ვერ ამჩნევს, რომ ამ სიტყვას ლოგიკურად უკავშირდება

¹ Вина в советском уголовном праве. 262.

² ნებისყოფის თეორია სარგებლობდა გამოთქმებით: „oinwilligen“, „zustimmen“, „billigen“ და სხვ.

გარკვეული კონსტრუქცია ბრალის იმ ფორმისა, რომელსაც არაპირდაპირი განზრახვა ეწოდება.

ამგვარად ჩვენ ვლევულობთ საინტერესო სურათს. კრიმინალისტიკალური-კლასიკოსები სარგებლობდნენ გამოთქმით „თანხმობა და ანაშაულებრივი შედეგის დადგომაზე“ და ამ გამოთქმის საშუალებით სურდათ გაეტარებინათ ის აზრი, რომ ევენტუალური განზრახვის დროსაც ბრალეულის ნებისყოფა მიმართულია დანაშაულებრივ შედეგზე. მათი შეხედულებით, სწორედ ამ სიტყვით — „თანხმობა“ გამოიხატებოდა ნებისყოფის, სურვილის არსებობა არაპირდაპირი განზრახვის შემთხვევაში. პროფ. უტევსკი ხმარობს იმავე სიტყვას, სიტყვა „თანხმობა“ მას უფრო სწორად მიაჩნია, ვიდრე „დაშვება“, რომელიც მიღებულია საბჭოთა თეორიასა და სასამართლო პრაქტიკაში და ამავე დროს იგი ამტკიცებს, რომ ევენტუალურ განზრახვას ახასიათებს სურვილის უქონლობა, — „მეტი თუ ნაკლები სიძლიერით განცდილი უარყოფითი დამოკიდებულება“ დანაშაულებრივ შედეგისადმი. ცხადია, რომ აქ აშკარა წინააღმდეგობაა. პროფ. უტევსკის თავისი შეხედულების ნათელსაყოფად უხეირო სიტყვა ამოურჩევია. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ საქ. სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის მე-9 მუხლში ნახმარი გამოთქმა: „ან შეგნებულად მიანება მოქმედებას თავისი შედეგი მოჰყოლოდა“, რასაც სპეციალურ ლიტერატურაში განმარტავენ როგორც „შედეგის დაშვებას“, — უფრო მისაღებია, რადგან იგი უკეთ ასახავს ევენტუალური განზრახვის ბუნებას.

ტ. სერგეევამ ბრალის პრობლემის შესახებ სპეციალური შრომა გამოაქვეყნა¹. არსებითად მისი ძირითადი დებულებანი უტევსკისას ემთხვევა.

საბჭოთა სოციალისტური სისხლის სამართლის ძირითადი საწყისების შესაბამისად, — წერს სერგეევა, — სასჯელი შეიძლება დანიშნული იქნას საბჭოთა სასამართლოს მიერ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც არსებობს გარკვეული საფუძვლები. გამოდის რა აქედან, სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლო მოითხოვს საბჭოთა სასამართლოებისაგან, რომ სისხლის სამართლის საქმის გან-

¹ Т. Сергеева, Вопросы виновности и вины в практике Верховного Суда СССР по уголовным делам, 1950.

ხილვისას დადგენილი იქნას როგორც ობიექტური (მოქმედება და უმოქმედობა, მიზეზობრივი კავშირი, შედეგი, ადგილი, დრო, ხერხი და სხვ.), ისე სუბიექტური (განზრახვა, გაუფრთხილებლობა, მიზანი, მოტივი და სხვ.) გარემოებანი. ეს გარემოებანი ერთობლივად შეადგენენ საფუძველს სასჯელის შეფარდებისათვის.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ მიუთითა, რომ სხეულის მძიმე დაზიანების მიყენებისათვის პირი პასუხს აგებს რსფსრ-ის სს კოდექსის 142 მუხლის მეორე ნაწილის მიხედვით მხოლოდ მაშინ, უკეთუ დადგენილია, რომ მის მოქმედებასა და სიკვდილს შორის არსებობდა მიზეზობრივი კავშირი და რომ ბრალდებულმა სასიკვდილო შედეგის მიმართ გამოიჩინა გაუფრთხილებლობა. სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის ამ საერთო საფუძველს სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობაში ეწოდება „ბ რ ა ლ ე უ ლ ო ბ ა“ (виновность)¹.

„ბ რ ა ლ ე უ ლ ო ბ ა“ არის იმ ობიექტურ და სუბიექტურ გარემოებათა ერთობლიობა, რომლებიც საბჭოთა სისხლის სამართლის თვალსაზრისით ასაბუთებენ მსჯავრის დადებას, კონკრეტული სასჯელის შეფარდებას გარკვეული დანაშაულის ჩადენისათვის².

პასუხისმგებლობის ერთ-ერთ უმთავრეს და სავალდებულო სუბიექტურ საფუძველს წარმოადგენს ადამიანის გარკვეული ფსიქიკური დამოკიდებულება მისი მოქმედების შედეგისადმი. მის აღსანიშნავად, სერგეევას სიტყვით, სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლო, როგორც წესი, სარგებლობს ტერმინით „ბ რ ა ლ ი“³. სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლო ხაზგასმით აღნიშნავს ბრალის როგორც პასუხისმგებლობის სუბიექტური საფუძვლის მნიშვნელობას და მიუთითებს, რომ მხოლოდ ბრალეული, ე. ი. განზრახ ან გაუფრთხილებლობით ჩადენილი საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა, გათვალისწინებული საბჭოთა კანონით, შეიძლება მიჩნეულ იქნას დანაშაულად. ამიტომ სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლო განუხრელად მოითხოვს საბჭოთა სასამართლოებისაგან, რომ გამამტყუნებელი განაჩენის გამოტანას აუცილებლად წინ უნდა უძღოდეს ბრალდებულის ბრალის დადგენა. მხოლოდ ამ მოთხოვნის ზუსტი

¹ Т. Сергеева, Вопросы виновенности и вины в практике Верховного Суда СССР по уголовным делам. 1950, 6.

² იქვე, 6.

³ იქვე, 7.

შესრულების პირობით შესაძლო ზდება ინდივიდუალური, პირადი პასუხისმგებლობის პრინციპის ნამდვილი განხორციელება¹.

როგორც ესმის სერგეევას „ბრალი“? ბრალი, მისი აზრით, არის საბჭოთა სოციალისტური სახელმწიფოს და საზოგადოების მხრივ დაგმობის, გაკიცხვის გამომწვევი ფსიქიკური დამოკიდებულება განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის ფორმით შერაცხადი და გარკვეულ ასაკს მიღწეული ადამიანისა მის მიერ ჩადენილ ობიექტურად საზოგადოებრივ საშიშ ქმედობისადმი, რაც მოცემულ ადამიანზეა დამოკიდებული და დანაშაულის ჩადენის ჭუბიექტურ მიზეზს წარმოადგენს².

როგორც ვხედავთ, ამ განსაზღვრაში ახალი არაფერია, ვინაიდან ბრალის გაგებას „ფსიქიკური დამოკიდებულების“ მნიშვნელობით ხშირად ვხვდებით საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში. ამ მხრივ სერგეევას მიერ გამოთქმულ მსჯელობაში ორიგინალური არაფერია. მაგრამ მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის გარემოება, რომ ავტორი მკვეთრად ასხვავებს „ბ რ ა ლ ს“ და „ბ რ ა ლ ე უ ლ ო ბ ა ს“ („вина“ и „виновность“). ამ განსხვავებაზეა დამყარებული სერგეევას მთელი აღმოჩენა და, რაც ყველაზე უფრო საინტერესოა, იგი დარწმუნებულია, რომ სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პრაქტიკა ამართლებს მის შეხედულებას.

თვით ავტორის საკუთარი სიტყვით თავის შრომაში იგი სარგებლობს ტერმინით „ბრალეულობა“ („виновность“) სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის ს ა ე რ თ ო საფუძვლის აღსანიშნავად, ხოლო ტერმინით „ბრალი“ მისი სუბიექტური საფუძვლის აღსანიშნავად, რადგან უმრავლეს შემთხვევაში დასახელებულ ტერმინებს სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლო ხმარობს ამ მნიშვნელობით. ავტორი თავის მიზნად ისახავს გაარკვიოს სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პრაქტიკის საფუძველზე „ბრალეულობის და ბრალის ცნებების პოლიტიკური, თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა სისხლის სამ. საქმეებზე სოციალისტური მართლმსაჯულების განხორციელების დროს“³.

¹ Т. Сергеева, Вопросы виновности и вины в практике Верховного Суда СССР по уголовным делам, 1950, 7.

² იქვე, 8, ბრალის იგივე განსაზღვრა მოცემულია სერგეევას შრომის 111—112 გვ.

³ იქვე, 11.

სერგეევმა მიუთითებს, რომ „ბრალეულობას“, როგორც ეფრო ფართო ცნებას, მის შრომაში მეტი ადგილი აქვს დათმობილი, ვიდრე „ბრალს“. უკანასკნელი ცნების გამოკვლევა ნაწარმოებია მხოლოდ ამ ცნების ზოგადი განსაზღვრის და მისი ბრალეულობასთან ურთიერთდამოკიდებულების თვალსაზრისით¹.

ზემოთ ჩვენ ვნახეთ, თუ როგორ განსაზღვრავს სერგეევა ბრალს. ანლა გავეცნოთ ბრალეულობის განსაზღვრას. ბრალეულობა, მისი აზრით, არის „ერთობლიობა ობიექტურ და სუბიექტურ გარემოებებისა, რომლებიც ასაბუთებენ საბჭოთა სოციალისტური სისტემის სამართლის თვალსაზრისით პირისადმი კონკრეტული სასჯელის შეფარდებას მის მიერ ჩადენილი გარკვეული დანაშაულისათვის“².

რომ ვეცნობით სერგეევას შეხედულებას, ცხადი ხდება, რომ მის მიერ წამოყენებული „ბრალის“ და „ბრალეულობის“ განსხვავება ემთხვევა ბრალის „ვიწრო“ და „ფართო მნიშვნელობით“ გაგებას, რააც ჩვენ ვნახულობთ უტევსკის ზემოთ განხილულ შრომაში. ბრალი ვიწრო გაგებით, — ესაა დანაშაულის სუბიექტური მხარე (განზრახვა და გაუფრთხილებლობა), ბრალი ფართო გაგებით — ყველა სუბიექტური და ობიექტური გარემოება, რომელიც პასუხისმგებლობას ასაბუთებს. ამ აზრით ბრალეულობა უდრის ფაქტიურად დანაშაულის ცნებას.

აკად. ა. ვიშინსკიმ გამოთქვა თავისი აზრი ბრალის გაგების შესახებ, რომელიც ზოგიერთის მხრივ ბ. უტევსკის შეხედულებას უახლოვდება³.

როგორ ესმის ა. ვიშინსკის ბრალის ცნების შინაარსი?

მას მოჰყავს ბრალის ის განსაზღვრა, რომელიც მოცემულია სისტემის სამართლის ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელოში: „ბრალი, საბჭოთა სისტემის სამართლის თანახმად, არის პირის განზრახვა ან გაუფრთხილებლობა, გამოსახული მის მიერ ჩადენილ ქმედობაში,

¹ იქვე, 11.

² იქვე, 34. თითქმის მთელი წიგნი მიძღვნილია „ბრალეულობის“ პრობლემისადმი: 2, 3, 4, 5 თავები.

³ ჟურნალი „Советское государство и право, 1953, № 4, „Некоторые вопросы науки советского права“.

⁴ 1952 წლის გამოცემა.

რომელიც საშიშია საბჭოთა წყობილებისა ან სოციალისტური მართლწესრიგისათვის და ამიტომ იწვევს გაკიცხვას ზისხლის სამართლის კანონის და კომუნისტური ზნეობის მხრივ“. ამ ფორმულაში ცხადად ვხედავთ ორ სხვადასხვა ელემენტს: ფსიქიკურ პროცესს, რომელიც განზრახვასა და გაუფრთხილებლობაში გამოიხატება და ამ ფსიქიკურ პროცესის შეფასებას — მისი გაკიცხვა, დაგმობა სახელმწიფოსა და ზნეობის მიერ. ამაზე ჩვენ ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი.

ა. ვიშინსკი ლაპარაკობს „ეგრეთწოდებული „შეფასებითი თეორიის“ შესახებ და, როგორც ჩანს, იგი უარყოფს შეფასების მომენტს. ამ უარყოფას კი არ გააჩნია არავითარი საფუძველი, თუ, რა თქმა უნდა, შეფასებას გავიგებთ არა იდეალისტური ფილოსოფიის მეტაფიზიკური პოსტულატების (მაგალითად, კანტიანური), არამედ საბჭოთა სახელმწიფოს საკანონმდებლო საწყისების თვალსაზრისით. საბჭოთა სამართლის კანონი იძლევა გარკვეულ სახელმძღვანელო ნორმას, რომელშიც ასახულია მოქალაქეთა ყოფაქცევის შეფასება, სასამართლომ კი, თავის მხრივ, ეს ნორმა ცხოვრებაში უნდა გაატაროს.

შეფასების ცნებაზე უარის თქმა ნიშნავს თვით ბრალის იდეის უარყოფას; მაშინ ჩვენთვის გაუგებარი იქნებოდა განზრახვის სისხლის სამართლებრივი შინაარსი: განზრახ შეიძლება ჩადენილ იქნას როგორც ბოროტი, ისე კეთილი საქმეც. განზრახ მოქმედება შეუძლია ზღუდით ავადმყოფსაც, მაგრამ თვით ვიშინსკის სიტყვებით, „სულით ავადმყოფმა არ შეიძლება პასუხი აგოს და იყოს ბრალეული იურიდიული მნიშვნელობით“. მთელი საქმე აქ შეფასებაა და თუ ბრალის ცნებიდან გავდევნით შეფასების მომენტს, ჩვენ ვკარგავთ იმ კრიტერიუმს, რომელიც აუცილებელია სათანადო ორიენტაციისათვის ისეთ რთულ დარგში, როგორიცაა მოცემული პრობლემა.

ავტორი სვამს კითხვას: რა არის ბრალი და თვითონ იძლევა პასუხს: „არ ვისახავ რა ამოცანად ბრალის ამომწურავი განსაზღვრის მოცემას, ვფიქრობ, რომ უფრო სწორი იქნებოდა გვეთქვა, რომ ბრალი არის დანაშაულის ჩამდენ პიროვნებასა და ჩადენილი დანაშაულის ობიექტს შორის არსებული მიზეზობრივი კავშირის გამოვლინება“. მაგრამ, როგორც ვხედავთ, აქ ადგილი აქვს ცნებათა ერთმანეთში არევის: მიზეზობრივი კავშირი დანაშაულის ობიექტური მხარეა, ხოლო ბრალი — მისი სუბიექტური მხარე. დანაშაულის სუბიექტსა და ობიექტს შორის მიზეზობრივ კავშირზე მითითებით და ბრალის მასზე დაყვანით, ვიშინსკი ბ რ ა ლ ს დ ა ნ ა —

შაულოთან აიგივებს: ეს ორი ცნება ერთმანეთს ემთხვევა, ბრალი უდრის დანაშაულს. გამოდის თეორიაში ცნებათა დაუშვებელი გამარტივება. სხვათა შორის, ვიშინსკი მიმართავს ტერმინ „ბრალის“ ფილოლოგიურ განმარტებას და აცხადებს, რომ რუსულად „ბრალი“ მიზეზს ნიშნავს, მაგრამ ეს განცხადება, რასაკვირველია, არ წარმოადგენს არგუმენტს.

ა. ვიშინსკი თავისი შეხედულების შემდგომ გადმოცემაში აფართოებს ბრალის ცნებას, რომელიც პროფ. უტევსკის მიერ განმარტებულ კონცეფციას უახლოვდება. დაუსაბუთებელი რომ არ დარჩეს ეს განცხადება, მოვიყვანო უტევსკის შეხედულებას. როგორც ცნობილია, უკანასკნელი ასხვავებს ბრალის ორ ცნებას: ფართოს და ვიწროს.

უტევსკი ბრალის ფართო ცნების შინაარსის განხილვისას გადათვლის მის შემდეგ ნიშნებს:

„1. სუბიექტურ და ობიექტურ გარემოებათა ერთობლიობის არსებობა, რომლებიც ახასიათებენ სამართალში მიცემულს, მის მიერ ჩადენილ დანაშაულს, შედეგებს, დანაშაულის ჩადენის პირობებსა და მოტივებს.

2. სოციალისტური სახელმწიფოს სახელით ყველა ამ გარემოებათა უარყოფითი საზოგადოებრივი (მორალურ-პოლიტიკური) შეფასება.

3. საბჭოთა სასამართლოს რწმენა, რომ ამ შეფასების საფუძველზე სამართალში მიცემულის მოქმედებამ უნდა გამოიწვიოს სისხლის სამართლის და არა სხვა სახის (ადმინისტრაციული, დისციპლინური, სამოქალაქო) პასუხისმგებლობა“¹.

ბრალი ვიწრო გაგებით განმარტებულია როგორც დანაშაულის შედგენილობის სუბიექტური მხარე — როგორც განზრახვა და გაუფრთხილებლობა². აქედან ჩანს, რომ ვიშინსკი არ არის სწორი, როდესაც ამტკიცებს თითქოს უტევსკი არ იძლეოდეს ბრალის განმარტებას „ფართო“ და „კერძო“ გაგებით.

¹ დასახელ. შრომა, 103.

² „საბჭოთა კრიმინალისტიკები ბრალს აქამდე განმარტავენ როგორც დანაშაულის შედგენილობის მხოლოდ ერთ-ერთ ელემენტს. ეს იმ კრიმინალისტიკებსაც ეხება, რომლებიც ლაპარაკობენ ბრალზე, როგორც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საფუძველზე, მაგრამ ბრალი განზრახვაზე და გაუფრთხილებლობაზე დაყავთ. აქამდე ზღვარს არ დებენ ბრალის უფრო ფართო ცნებას, როგორც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საერთო საფუძველსა და უფრო ვიწროს — როგორც დანაშაულის შედგენილობის აუცილებელ ელემენტს, მის სუბიექტურ მხარეს შორის“. უტევსკი, დასახელ. შრომა, 51.

თუ ჩავუკვირდებით პირველ დებულებაში ჩამოთვლილი ნიშნების ერთობლიობას, დავრწმუნდებით, რომ ეს ნიშნები საოცრად ემსგავსებიან თვით ვიშინსკის მიერ მოცემულ ბრალის განსაზღვრას.

მართლაც, ვიშინსკი ფიქრობს, რომ შეიძლება ბრალის განსაზღვრა შემდეგი სქემის მიხედვით:

„ბრალი — მიზეზობრივი კავშირი დანაშაულის ჩამდენსა და ჩადენილი დანაშაულის ობიექტს შორის...

პ ი რ ო ბ ე ბ ი — განზრახვა ან გაუფრთხილებლობა. განზრახვის ხარისხი. გაუფრთხილებლობის ხარისხი: გაუფრთხილებლობა სხვადასხვანაირია — დანაშაულებრივი დაუღევრობა, დანაშაულებრივი თვითიმედოვნება და სხვა. (სხვა კიდევ რომელი? — ა. ვ.)..

დანაშაულის ჩადენის მ ო ტ ი ვ ე ბ ი.

დანაშაულის ჩამდენის პ ი რ ო ვ ნ ე ბ ა.

დანაშაულის ჩადენის გ ა რ ე მ ო ე ბ ა ნ ი.

ყველა დასახელებული ელემენტის განსაზღვრის შენდგენენ ბრალსაც განვსაზღვრავთ, ვუპასუხებთ კითხვაზე, თუ რა არის ბრალი“.

ამგვარად, ბრალის ცნების შინაარსში შედის ყველა დასახელებული ელემენტი, ხოლო ეს უდრის იმას, რასაც უტევსკი „სუბიექტურ და ობიექტურ გარემოებათა ერთობლიობას“ უწოდებს, ე. ი. ბრალის ფართო გაგებას. ვიშინსკის ფორმულა თავისი შინაარსით ძალიან გავს უტევსკის ფორმულას, განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ ვიშინსკი არ ასახელებს შეფასების მომენტს.

ჩვენის აზრით, ვიშინსკიმ ვერ გადაწყვიტა დასმული პრობლემა. მან ისევე როგორც უტევსკიმ, გააიგივა ბრალი დანაშაულთან, მაშინ როცა ბრალი დანაშაულის შედგენილობის მხოლოდ ერთ-ერთ ელემენტს წარმოადგენს.

5

ზემოთ განხილული იყო სხვადასხვა ავტორების შეხედულებანი იმ ძირითად პრობლემაზე, რომელიც ჩვენი გამოკვლევის საგანს შეადგენს.

დასასრულ, უნდა დავახასიათოთ ორი საბჭოთა კრიმინალისტიკის შეხედულება იმავე საკითხში. ესენი არიან: ბ. ოშეროვიჩი და მ. შარგოროდსკი.

ოშეროვიჩი იკვლევს საკითხს ბრალეულობის ხარისხების შესახებ. ბრალეულობას იგი შერაცხადობას უკავშირებს, მას განსაკუთრებით შემეცირებული შერაცხადობა აინტერესებს და იგი ამტკიცებს, რომ „შემეცირებული შერაცხადობის პრობლემა... სისხლის

სამართლის ენაზე არის შემცირებული ბრალის და შემცირებული პასუხისმგებლობის პრობლემა¹. ოშეროვიჩი თითქმის იდენტურად აცხადებს ამ ორ ცნებას, რაც, რასაკვირველია, სწორი არაა, ვინაიდან შერაცხადობა მხოლოდ ბრალის წინაპირობაა და მას ვერ დაემთხვევა, მიუხედავად იმისა, რომ ბრალის აღიარება მას ყოველთვის აუცილებლად გულისხმობს. შერაცხადობის ხარისხების უარყოფა სრულიადაც არ ნიშნავს ბრალის ხარისხების უარყოფას. საბჭოთა სისხლის სამართალი არ ცნობს შემცირებულ შერაცხადობას, რომელსაც ეხედებით ზოგიერთ ბურჟუაზიულ სახელმწიფოთა სს კოდექსებში (მაგალითად, დანიის 1930 წ. კოდექსში, შვეიცარიის 1937 წ. კოდექსში), მაგრამ იგი ცნობს ბრალის ხარისხებს. ეს აუცილებელია, რადგან თვით ბრალის ფორმები, დადგენილი საბჭოთა სს კოდექსებით, იმავე დროს უკვე ბრალის ხარისხებს წარმოადგენენ.

საბჭოთა სისხლის სამართალი, წერს ოშეროვიჩი, გამოდის იმ დებულებიდან, რომ ბრალი შეადგენს პასუხისმგებლობის საფუძველს და რომ ეს პასუხისმგებლობა განპირობებულია ბრალეულობის ხარისხით. ეს დებულება წარმოადგენს საბჭოთა სისხლის სამართლის ქვაკუთხედს და ერთ-ერთ თეორიულ საფუძველს, რომელზეც შენდება სოციალისტური სისხლის სამართლის მთელი მეცნიერება².

ოშეროვიჩი ცდილობს გამოარკვიოს ბრალის შინაარსი. საბჭოთა სამართლის ლიტერატურაში, — ამბობს იგი, — ბრალი განსაზღვრულია როგორც დანაშაულის ჩამდენი პირის ფსიქიკური დამოკიდებულება მის მოქმედებისადმი. ასეთი განსაზღვრა ოშეროვიჩს ძირითადად სწორად მიაჩნია, მაგრამ, მისი აზრით, ის საჭიროებს ზოგიერთ დაზუსტებას³. ეს განსაზღვრა სწორია იმ მხრივ, რომ იგი ხაზს უსვამს იმას, თუ ვის მიერ არის ჩადენილი სოციალურად საშიში მოქმედება — შერაცხადი თუ შეურაცხველი პირის მიერ. თუ სოციალურად საშიში მოქმედება ჩადენილია შერაცხადი პირის მიერ, მისი ფსიქიკური დამოკიდებულება თავის მოქმედებისადმი იქნება სხვა, ვიდრე მაშინ, როდესაც ამგვარ მოქმედებას ჩაიდენს შეურაცხველი პირი. პირველ შემთხვევაში არის ბრალი, მეორეში კი იგი არ არსებობს.

¹ Г. Ошерович, К вопросу о степенях виновности, ВШЮН, Ученые записки, вып. 1, 1940, стр. 68.

² დასახ. შრომა, 63.

³ იქვე, 63.

„ბრალის არსებობა, — წერს ოშეროვიჩი, — ჯერ კიდევ არ ლაპარაკობს იმაზე, რომ ესა თუ ის მოქმედება, თუნდაც სოციალურად საშიში, შეიძლება შეერაცხოს ადამიანს, ვინაიდან ბრალი თავის თავად არ წარმოადგენს კრიტერიუმს, რომელიც გამოხატავს პირის დამოკიდებულებას თავის მოქმედებისადმი. პირის თავის მოქმედებისადმი დამოკიდებულების დასადგენად აუცილებელია რომ ვიხელმძღვანელოთ ბრალეულობის ძირითადი ფორმებით: განზრახვით და გაუფრთხილებლობით“¹. ოშეროვიჩის მსჯელობა ახდენს უცნაურ შთაბეჭდილებას იმ მხრივ, რომ აქ ბრალი განხილულია „თავის თავად“, თითქოს იგი რაღაც დამოუკიდებელია; ოშეროვიჩის აზრი ბუნდოვანია, მაგრამ დაბოლოს ირკვევა, რომ იგი ბრალის ძირითად ფორმებად თვლის განზრახვას და გაუფრთხილებლობას. ოშეროვიჩი ანალიზს უკეთებს ბრალის სხვადასხვა სახეებს — პირდაპირ და ევენტუალურ განზრახვას, თვითიმედოვნებას და დაუდევრობას, ამ ანალიზის შედეგად იგი დაასკვნის, რომ ამ სახეებში გამოსახულია ბრალეულობის განსხვავებული ხარისხები. ფსიქიკური დამოკიდებულება პირისა მის მოქმედებისადმი ოშეროვიჩს ესმის როგორც ნებისყოფითი დამოკიდებულება; იგი წერს: „პირის ფსიქიკური ნებისყოფითი დამოკიდებულება...“, მას მოჰყავს ჰეგელის სიტყვები: „ქმედობა შეიძლება შეერაცხოს მხოლოდ როგორც ნებისყოფის ბრალი...“²

ამგვარად, ოშეროვიჩს ბრალი გაგებულია აქვს როგორც დამნაშავეის ფსიქიკური დამოკიდებულება მის მიერ ჩადენილ ქმედობისადმი განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის ფორმით. რაც შეეხება ბრალის მეორე შემადგენელ ელემენტს, — შეფასებას, ოშეროვიჩი მას არ ითვალისწინებს.

თავის ბროშურაში „Вина и наказание в советском уголовном праве“ მ. შარგოროდსკი წერს, რომ სასჯელის შეთარღების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პრინციპად საბჭოთა სისხლის სამართალში მიჩნეულია პირადი პასუხისმგებლობის პრინციპი. საბჭოთა სამართლისათვის უცხოა ობიექტური ბრალის ცნება. საბჭოთა კანონი იცნობს მხოლოდ ინდივიდუალურ ბრალს. შარგოროდსკი ბრალს განსაზღვრავს როგორც „დანაშაულის სუბიექტის ფსიქიკურ დამოკიდებულებას მის მიერ ჩადენილ ქმედობისადმი და ამ ქმედობის შედეგებისადმი განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის

¹ Б. Ошерович. К вопросу о степенях виновности. ВШЮИ, Ученые записки, вып. 1, 1940, стр. 63.

² იქვე, 69.

ფორმით¹. ბრალის არარსებობა ნიშნავს დანაშაულის შედგენილობის არარსებობას. ზელმძღვანელი სასამართლო ორგანოები არაერთგზის მიუთითებდნენ, რომ სისხლის სამართლის წესით პასუხისმგებლობისათვის საჭიროა სურვილი თუ არა, ყოველ შემთხვევაში შედეგების გათვალისწინება ან გათვალისწინების შესაძლებლობა. პირის პასუხისმგებლობის დასადგენად საჭიროა არა მარტო ის, რომ მას უნდა გათვალისწინებინა თავისი მოქმედების შედეგები, არამედ ისიც, რომ მას შეეძლო ამ შედეგების გათვალისწინება².

როგორც ვხედავთ, შარგოროდსკიც, ისე როგორც ოშეროვიჩი, დაყენებულ პრობლემას სჭრის გამარტივებულად: მასაც ბრალი მხოლოდ ფსიქიკურ დამოკიდებულებად მიაჩნია; ბრალის უმნიშვნელოვანესი ელემენტი — მორალურ-პოლიტიკური შეფასება მივიწყებულია.

საბჭოთა სისხლის სამართლის ლიტერატურაში ვხვდებით ა. ლაბტევის შრომას — „დანაშაულის შემადგენლობა და სისხლის სამართლის საქმეთა კვალიფიკაცია“³, რომელშიც აღნიშნულია, რომ განზრახვა და გაუფრთხილებლობა წარმოადგენენ ბრალეულობის გამოვლინების სხვადასხვა ფორმებს და შემდეგ ამისა ავტორი იძლევა განზრახვის და გაუფრთხილებლობის სახეების დახასიათებას. ამით ამოიწურება ავტორის მსჯელობა ბრალის შესახებ. უნდა დავუმატოთ, რომ ლაბტევი ითვალისწინებს დანაშაულის მოტივების და მიზნის მნიშვნელობას. მისი სიტყვით, დანაშაულის შედგენილობის სუბიექტური მხარის ანალიზის დროს განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს დანაშაულის მოტივის და მიზნის სწორად დადგენას. მოტივი, რომელიც ამოძრავებდა ადამიანს დანაშაულის ჩადენის დროს, აგრეთვე მიზანი, რომელსაც იგი ისახავდა, შედის დანაშაულის შედგენილობის სუბიექტურ მხარეში. ცალკეული დანაშაულისათვის მოტივის და მიზნის მხედველობაში მიღებას აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა; მაგალითად, სპეკულაციის შედგენილობა მოითხოვს გამორჩენის მიზანს, ანგარებით ყალბი დოკუმენტის გაკეთება — ანგარების მიზანს. ზოგ შემთხვევაში მოტივი და მიზანი ბრალის დამამძიმებელ გარემოებებს წარმოადგენენ⁴.

¹ М. Шаргородский, Вины и наказание в советском праве, 1945, стр. 4.

² იქვე, 5.

³ ქართული თარგმანი 1939 წ.

⁴ იქვე, 16—17.

ზემოთ დახასიათებული იყო სისხლის სამართლის ერთ-ერთი ძირითადი პრობლემის — ბრალის პრობლემის — გამოკვლევის და გადაჭრის ცდები საბჭოთა სისხლის სამართლის მეცნიერებაში¹. საბჭოთა სისხლის სამართლის განვითარების სხვადასხვა პერიოდების შესწავლის შედეგად გამოიჩინა, რომ ამ განვითარების პირველ საფეხურზე საბჭოთა კრიმინალისტიკები უარყოფითად უყურებდნენ თვით ბრალის ცნებას, ვინაიდან იგი მათ მიაჩნდათ ბურჟუაზიული სამართლებრივი იდეოლოგიის გადმონაშთად. გამოთქმული იყო კიდევ აზრი, რომელიც განზრახვასა და გაუფრთხილებლობას უარყოფდა იმ მოსაზრებით, რომ ეს ცნებები თითქოს უცხოა და ზედმეტი საბჭოთა სამართლისათვის.

შემდეგში ეს ნიჰილისტური განწყობილება ბუნებრივად დაძლეულ იქნა, ბრალის ცნებამ მოიპოვა მოქალაქეობის უფლება საბჭოთა სამართლის მეცნიერებაში და ბრალი უკვე განხილული იყო როგორც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის აუცილებელი საფუძველი². მაგრამ ბრალის ცნების გაგებაში არსებობდა მნიშვნელოვანი განსხვავება. ერთნი ფიქრობდნენ, რომ ბრალის შინაარსს შეადგენს სუბიექტის ფსიქიკური დამოკიდებულება მის მიერ ჩადენილ დანაშაულებრივ ქმედობისადმი (ზოგიერთი ავტორის ვარიანტით: მოქმედებისა და მის შედეგებისადმი) განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის ფორმით და რომ ბრალი ამოიწურება ამ ფსიქიკური დამოკიდებულებით. მეორენი კი ამტკიცებდნენ, რომ ბრალის

¹ ამ პარაგრაფში გადმოცემული შეხედულება ავტორს პირველად განმარტებული ჰქონდა თავის შოთაში, რომელიც მან 1940 წელს სარედაქციოდ მოსკოვს პროფ. მ. ისაევს გაუგზავნა.

² საბჭოთა სასამართლო პრაქტიკაც ბრალეულობის პრინციპით მტკიცედ ხელმძღვანელობს.

სსრკ უმაღლესი სასამართლოს განჩინებით ესა თუ ის შედეგები იწვევენ ბრალდებულის პასუხისმგებლობას მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა ისინი მისი განზრახი ან გაუფრთხილებელი ბრალის შედეგს წარმოადგენენ. (Собрание постановлений Президиума и определений коллегии Верховного Суда Союза ССР, 1943 г., стр. 74).

ბრალდებული არ აგებს პასუხს იმ შედეგებისათვის, რომლებიც თუმცა დაკავშირებულია მის მოქმედებასთან. მაგრამ დადგა იმ გარემოებათა გამო, რომელთა გათვალისწინება და თავიდან აცილება მას არ შეეძლო, (იქვე, გვ. 72).

სასამართლო პრაქტიკა სუბიექტური პრინციპის გვერდით აღიარებს ობიექტური წინაპირობის აუცილებლობას. ბრალდება შეიძლება წაყენებულ იქნას მხოლოდ მაშინ, როცა ბრალდებულის მოქმედებასა ან უმოქმედობას და დამდგარ დანაშაულებრივ შედეგს შორის არსებობს მიზეზობრივი კავშირი, (იქვე, გვ. 17).

გაგება მარტოდენ ამ ფსიქიკური მდგომარეობის მნიშვნელობით. საქმარისი არაა, საქირაა კიდეც ამ მდგომარეობის შეფასება საბჭოთა სახელმწიფოს და საბჭოთა საზოგადოების ზნეობრივი პრინციპების თვალსაზრისით. განსაკუთრებული ადგილი უკავია პროფ. უტეცსკის, რომელმაც წამოაყენა თავისებური და მეტად სუბიექტური კონცეფცია, რაც თავის დასაბუთებას და გამართლებას ვერ ნახულობს ვერც ფსიქოლოგიის და ვერც საზოგადოებრივი ცხოვრების ფაქტებში.

როდესაც შევისწავლით ბრალის პრობლემას, ჩვენ ვამჩნევთ, რომ იგი ფაქტიურად იყოფა ორ განსხვავებულ საკითხად: ჯერ ერთი, საქირაა დადგენილ იქნას ბრალის ცალკეულ სახეთა განმასხვავებელი ნიშნები; მკვლევარის ყურადღება აქ მიექცევა იმ ნიშნებს, რომელთა მეშვეობით ისტორიულად გამოუმუშავებული ერთი ფორმა გაიმიჯნება დანარჩენებისაგან. ეს საკითხი იწვევს არა მარტო თეორიულ, არამედ ღრმა პრაქტიკულ ინტერესს, რადგან ბრალეულობის ცალკეული ფორმების ხარისხის და მათი საზოგადოებრივი შეფასების მიხედვით განპირობებულია სასამართლოს მიერ შესაფარდებელი სასჯელის ზომა.

გარდა ამისა, საქირაა გამოვარკვიოთ ბრალის ცალკეულ სახეთა საერთო ბუნება. ამ საკითხის ყურადღებით შესწავლა ლოგიკურად აუცილებელ ამოცანას წარმოადგენს, რადგან საერთო გამოერთიანებელი საფუძვლის გარეშე დანაწევრებული სახეები კარგავენ კავშირს ერთმანეთთან და ამის შედეგად ბუნებრივად იბადება კითხვა — შეიძლება თუ არა ვილაპარაკოთ ბრალის ერთიანი ცნების შესახებ, რომელსაც ექნებოდა ყველა ცალკეული სახეების მომცველი შინაარსი? აშკარად, აქ გამოკვლევის საგანა ბრალის ზოგადი ცნება წარმოადგენს.

როგორ უნდა გადაიჭრას ეს საკითხები საბჭოთა სისხლის სამართლის თვალსაზრისით?

ზემოთ დახასიათებულ საბჭოთა სამართლის ლიტერატურაში არსებულ ორ შეხედულებას შორის უფრო დასაბუთებულად და სწორად მიგვაჩნია ის, რომელსაც ბრალის ცნებაში შეაქვს ფსიქიკური დამოკიდებულების გარდა შეფასების ელემენტი. მაშასადამე, ბრალის ცნება მოიცავს ორ შემადგენელ ელემენტს:

1. ბრალის ფსიქოლოგიური შინაარსი, რომელიც გამოისახება სუბიექტის გარკვეულ ფსიქიკურ კავშირში მის მიერ ჩადენილ ქმედობასთან.

2. შეფასებითი მსჯელობა ამ ფსიქიკური ფაქტის შესახებ, გამოთქმული სახელმწიფოსა და საზოგადოების მიერ.

ბრალის ფსიქოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს ის შინაგანი განცდა, რომელიც თავის გამოვლინებას პოულობს გარეგან ქვეყანაში მოქმედების ან უმოქმედობის სახით. შინაგანი განცდა — ეს წარმოდგენათა, გრძნობებისა და ნებისყოფის აქტების რთული კომპლექსია. მაგრამ თუ დავუკვირდებით ფსიქიკური პროცესების განუწყვეტელ, მუდმივ ცვალებად ნაქადას, შევამჩნევთ, რომ განწყობილების ძირითად ელემენტს შეადგენენ გრძნობები: გრძნობები გარკვეულ ელფერს აძლევენ წარმოდგენებს, აფერადებენ მათ და მოძრაობაში მოჰყავთ ნებისყოფა. სანამ წარმოდგენას არა აქვს კავშირი გრძნობის ცხოვრებასთან, იგი უძლურია მოახდინოს გავლენა ნებისყოფაზე. წარმოდგენასთან კავშირში გრძნობები შეადგენენ ადამიანის ყოფაქცევის მამოძრავებელ ძალას, ე. ი. მოტივებს.

საბჭოთა სახელმწიფო თავის მიზნად ისახავს გარკვეული შინაარსის საზოგადოებრივი, კულტურული და პოლიტიკური ამოცანების განხორციელებას. ამ ამოცანებს იგი ანხორციელებს სხვადასხვა გზით. ერთ-ერთ ასეთ გზად უნდა ჩაითვალოს ის ღონისძიებანი, რომლებსაც ჩვენ ვხვდებით სისხლის სამართლის დარგში. ამ უკანასკნელ დარგში სახელმწიფო მის მიერ დაწესებული ნორმების მეშვეობით იძლევა საზოგადოების წევრთა ყოფაქცევის შეფასების კრიტერიუმს. ბუნებრივია, რომ მის ყურადღებას იზიდავს მოქალაქეთა გარეგნული ქცევა, რამდენადაც იგი წარმოადგენს გარკვეული შინაგანი განწყობილების გამოვლინებას. სახელმწიფო დაინტერესებულია დადებითი, საზოგადოებრივად სასარგებლო გრძნობების გამომუშავებით და განვითარება-განმტკიცებით. ამავე დროს იგი ცდილობს აღმოფხვრას ან ყოველ შემთხვევაში შეასუსტოს ისეთი განწყობილება, რომელსაც იგი თვლის მავნელ, საზიანოდ მის მიერ განსაზოგადოებელი მიზნების თვალსაზრისით. სწორედ ამით აიხსნება საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობით აღიარებული დებულება, რომლის თანახმად „ქვენა გრძნობები“ — ანგარება, ექვიანობა და სხვ. — მიჩნეულია პასუხისმგებლობის დამამძიმებელ გარემოებებად¹.

სახელმწიფო საერთო-სავალდებულო სახით გამოთქვამს თავის მსჯელობას, რომლის საგანს შეადგენს ცალკეულ პირთა ყოფაქცევა, როგორც საზოგადოებრივად მავნე განწყობილების გამოსახულება. მსჯელობა ადამიანის ფსიქიკური მდგომარეობის შესახებ, მისი შე-

¹ საქ. სსრ სს კოდექსის 44 და 144 მუხლები.

ფასება გარკვეული საწყისების მიხედვით, შეადგენს ბრალის მეორე აუცილებელ ელემენტს, რომელიც საზოგადოებრივ ხასიათს ატარებს.

ამგვარად, ბრალის ცნება, უახლოესი ანალიზით, შედგება ორი ელემენტისაგან: 1. ფსიქიკური დამოკიდებულება დანაშაულებრივ მოქმედებისადმი და 2. ფსიქიკური მდგომარეობის შეფასება. ორივე მკიდროდ არის დაკავშირებული ერთმანეთთან: პირველი ელემენტი მეორის გარეშე ვერ მოგვცემს იმას, რასაც სამართლის ენაზე ბრალი ეწოდება. ორივე თავის საკანონმდებლო გამოხატულებას პოულობს მოქმედ საბჭოთა სისხლის სამართლის კოდექსებში.

შეფასება ბრალის ცნების განუშორებელი ელემენტია. სოციალისტური სისხლის სამართალი, როგორც იმ სახელმწიფოში მოქმედი, რომლის მთელი ძალები და ღონისძიებანი მიმართულია ზთავარი მიზნის — ახალი საზოგადოებრივი წყობის აშენების — განხორციელებაზე, თავისი ბუნებით შეფასების მომენტი აუცილებლად გულისხმობს: მიზნობრივ მომენტში უსათუოდ მოცემულია არსებული ურთიერთობათა — როგორც სოციალურის, ისე შინაგანის, ფსიქიკურის — შეფასება. მიზანი და შეფასება ერთმანეთს ლოგიკურად უკავშირდება. საბჭოთა სახელმწიფოს სოციალურ-პოლიტიკურ მიზნობრივ დასახულობათა შესაბამისად შეფასებასაც აქვს ახალი ხასიათი და ახალი შინაარსი.

შეფასების მომენტი წარმოადგენს შემაერთებელ რგოლს ბრალის ცნებასა და სასჯელს შორის¹.

ეს შინაგანი დამოკიდებულება ირკვევა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ჩვენ ვხსნით ბრალის შინაარსს და თვით ამ შინაარსში გამოვყოფთ იმ ელემენტს, რომელიც შესაძლებელს ხდის სასჯელის ცნებაზე გადასვლას. ასეთ ელემენტს უდავოდ შეფასება წარმოადგენს: კანონმდებელი, აწესებს რა გარკვეულ სასჯელს, ამა თუ იმ დანაშაულებრივი ქმედობისათვის, ხელმძღვანელობს ამ ქმედობის შეფასებით მისი სოციალური მავნეობის თვალსაზრისით, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა არსებული წყობისათვის მოსალოდნელი საფრთხის თვალსაზრისით. ამგვარად, ბრალეულობა, ისე როგორც სასჯელი, გულისხმობს იმ შინაგანი განწყობილების შეფასებას, რომლიდანაც გამომდინარეობს ადამიანის მოქ-

¹ ზემოთ გამოთქმული მოსაზრების საუკეთესო დადასტურებას ის ფაქტი წარმოადგენს, რომ საბჭოთა სს კოდექსები სასჯელთა სისტემაში იცნობენ საზოგადოებრივი გაკიცხვის ინსტიტუტს (რსფსრ სსკ 39 მუხლი). აქ კანონმდებლინათლად უსვამს ხაზს შეფასების მომენტს.

ელებს; სწორედ ეს უნდა ჩაითვალოს გარდამავალ მომენტად ბრალსა და სასჯელს შორის. მართლწინააღმდეგ მოქმედებას სწორედ იმიტომ ეფარდება სასჯელი, რომ იგი ითვლება გაკიცხვის ღირსად.

აქ გამოთქმული მოსაზრება სრულებით არ ისახავს მიზნად ბრალის გამოყენას სასჯელიდან. პირიქით, დარწმუნებული ვართ, რომ აღნიშნული ორი მთავარი ცნებიდან, თუ ისტორიულად არა, ყოველ შემთხვევაში ლოგიკურად პირველი ადგილი ეკუთვნის ბრალის ცნებას. მთელი ამოცანა იმაში მდგომარეობს, რომ გარკვეული და დადგენილი უნდა იქნას მათი შინაგანი კავშირი.

თუ ამ ზოგად მოსაზრებებიდან გადავალთ მოქმედ სისხლის სამართლის კანონმდებლობაზე, ადვილად დავინახავთ, რომ უკანასკნელი თავის დადგენილებებში ითვალისწინებს ორივე ზემოთ დასახელებულ ელემენტს. რსფსრ ბსკ-ის 10 მუხლი, რომელიც ითვალისწინებს სასამართლო-გამასწორებელი ხასიათის სოციალური დაცვის ღონისძიების (ე. ი. სასჯელის) შეფარდებას მხოლოდ იმ პირებს მიმართ, რომლებმაც საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა ჩაიდინეს განზრახ ან გაუფრთხილებლობით, უდავოდ გულისხმობს ორი ელემენტის — პირის ქმედობისადმი გარკვეული ფსიქიკური დამოკიდებულების და კანონმდებლის მიერ ამ ფსიქიკურ დამოკიდებულების შეფასების არსებობას. მაშასადამე, შეფასება დაკავშირებულია ადამიანის ფსიქიკაზე გარკვეულ ზემოქმედებასთან სასჯელის სახით. იმავე შინაარსს ეხვდებათ სისხლის სამართლის კოდექსის განსაკუთრებული ნაწილის მუხლებში.

რომ შევჯამოთ ზემოთ ნათქვამი, შეიძლება დავსახოთ შემდეგი სქემა, რომელიც მოიცავს როგორც ბრალს, ისე სასჯელს:

1. პირის ფსიქიკური დამოკიდებულება ქმედობისადმი, გამოხატული განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის ფორმით.

2. ამ ფსიქიკური მდგომარეობის შეფასება სახელმწიფოს მიერ. რომელიც თვლის მას საზოგადოებრივად მავნელ, საშიშად, სახელმწიფოებრივი ან ცალკეულ მოქალაქეთა ინტერესების საწინააღმდეგოდ.

3. ადამიანის ფსიქიკაზე ზემოქმედება დასჯითი საჩქეპის დაწესების და გამოყენების გზით.

ამ სქემის სამივე ნაწილი შინაგან კავშირშია ერთმანეთთან; ამავე დროს ვფიქრობთ, რომ მოცემული სქემა სწორია არა მარტო თეორიულად, იგი გამართლებულია აგრეთვე დადებითი, მოქმედი

სამართლის თვალსაზრისითაც და მასში ნახულობს თავის დასაბუთებას¹.

მეორე საკითხი, რომელიც ეხება ბრალეულობის ცნებას, ითვალისწინებს ბრალის ცალკეული ფორმების შესწავლას და გამოკვლევას. ეს საკითხი, როგორც იყო აღნიშნული, ასევე წარმოადგენდა ხანგრძლივი კვლევის საგანს, მაგრამ მიუხედავად ამისა, იგი გადაუჭრელი დარჩა².

„ნებისყოფის თეორია“ ევენტუალურ განზრახვას აგებდა ნებისყოფის ნიშნის მიხედვით და ამ გზით ცდილობდა განზრახვის ორივე სახის საერთო ცნების მეშვეობით გაერთიანებას. მაგრამ ეს ცდა უშედეგო აღმოჩნდა, ვინაიდან ცხადია, რომ ევენტუალური განზრახვის დროს არ არსებობს ის ფსიქიკური მდგომარეობა, რომელსაც ეწოდება ნებისყოფა, ე. ი. შედეგის დადგომის სურვილი. ამ მძიმე მდგომარეობიდან გამოსავლის ძებნაში ნებისყოფის თეორია მიმართავდა სხვადასხვა სიტყვიერ გამოთქმებსა და ხერხებს. მაგალითად, ამტკიცებდა, რომ სუბიექტი „ეთანხმება“ შედეგის დადგომას, „იწონებს“ მას და ა. შ. მაგრამ ყველაფერი ეს საქმეს ვერ შევლოდა — უდავო და ურყევი იყო ის ფაქტი, რომ ევენტუალური განზრახვა თავისი ფსიქოლოგიური შინაარსით არაა ერთგვაროვანი პირდაპირ განზრახვასთან.

„წარმოდგენის თეორია“³, თავის მხრივ, ნებისყოფა ესმოდა როგორც ფსიქიკური აქტი ვიწრო მნიშვნელობით, რომელიც მიიმართება მხოლოდ გარეგნულ მოძრაობაზე და, თანახმად ამისა, განზრახვის სახეებს აგებდა წარმოდგენის ნიშნის მიხედვით, ე. ი. შედეგის შეცნობის საფუძველზე; მისი აზრით, ევენტუალური განზრახვა არსებობს იმ შემთხვევაში, როდესაც ადამიანს შეცნობილი აქვს მართლწინააღმდეგი შედეგის დადგომის შესაძლებლობა; მაგრამ ცხადია, რომ, თუ გავიზიარებთ ეს შეხედულებას, შეუძლებელი ხდება ზღვარის გატარება ევენტუალურ განზრახვასა და თვითმედოვნებას შორის. რადგან ორივე შემთხვევაში არსებობს შესაძლებლობის შეგნება.

გაკირვებიდან თავის დასაღწევად წამოყენებულ იქნა კრიმინალისტებს შორის პოპულარული ეგრეთწოდებული „ფრანკის ფორ-

¹ ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელოში (1952 წლის გამოცემა) სწორად არის აღნიშნული, რომ სასჯელის ზოგადი ცნება სხვა ელემენტებთან ერთად შეიცავს დამნაშავეს და მისი ქმედობის უარყოფით შეფასებას სასამართლოს მიერ სახელმწიფოს სახელაღმდეგ.

² რევოლუციამდელ ლიტერატურაში ამ საკითხზე იხ. Станкевич, К учению о формах виновенности. Журн. Минист. Юстиции, 1915, № 5, стр. 40—77.

მულა“, მაგრამ ვერც იგი იძლევა განსაზღვრის მტკიცე, სარწმუნო საფუძველს.

„წარმოდგენის თეორიის“ ზოგიერთი მომხრეები ბრალის ცალკეულ ფორმებს აგებენ შედეგის დადგომის „ა ლ ბ ა თ ო ბ ი ს ხ ა რ ი ს ხ ი ს“ მიხედვით; მაგრამ ეს შეხედულებაც ააშკარავებს სრულ უმწეობას დაყენებული საკითხის გადაწყვეტის საქმეში, რადგან ეჭვს გარეშეა, რომ ბრალის სავსებით განსხვავებულ სახეებში „აღბათობის ხარისხი“ შეიძლება იყოს ერთნაირი.

იმავე უარყოფითი შედეგებით დამთავრდა იმ ავტორების ცდები, რომლებიც მიზნად ისახავდნენ გარდაექმნათ ბრალეულობის ფორმების დამკვიდრებული და საერთოდ აღიარებული სისტემა და შეეცვალათ იგი ახალი სისტემით. ისინი ერთ და იმავე ჩარჩოებში აერთიანებდნენ თავისი ფსიქოლოგიური შინაარსით და საზოგადოებრივი მნიშვნელობით არაერთგვაროვან შემოხვევებს და ამით, რასაკვირველია, სპობდნენ ზღვარს ისეთ ცნებებს შორის, როგორიცაა ევენტუალური განზრახვა და თვითიმედოვნება.

დასახული ამოცანის გადაწყვეტა ჩვენ უნდა ვეძიოთ არა იმ გზებით, რომლითაც თავის კვლევაძიებას აწარმოებდნენ აღნიშნული თეორიები. ნებისყოფა და წარმოდგენა თავისთავად ვერ მოგვცემს ბრალეულობის ფორმების აგების საფუძველს. საკითხის კვლევა სხვა გზით უნდა წარიმართოს.

ბრალის ფორმები მათი ფსიქოლოგიური შინაარსის მიხედვით ხასიათდება იმით, რომ მათში გამოისახება ის სპეციფიკური განწყობილება, რომელსაც სახელმწიფო აფასებს მისი საზოგადოებრივი მნიშვნელობის თვალსაზრისით. სახელმწიფო აწესებს დასჯადობის სხვადასხვა ზომას, ხელმძღვანელობს რა მართლწინააღმდეგი განწყობილების ხასიათით და ხარისხით. როგორც უკვე იყო ნათქვამი, ამ განწყობილებას საფუძველად უდევს გარკვეული გრძნობა, ემოცია, რომელიც ფსიქიკურ პროცესს თავის დაღს ასვამს. იგი კონკრეტული შედეგის წარმოდგენას სიამოვნების ან უსიამოვნების ხასიათს ანიჭებს; გარდა ამისა, იგი წარმოდგენასთან კავშირში გარკვეული მიზნისაკენ მისწრაფებას იწვევს, ე. ი. მოძრაობაში მოჰყავს ნებისყოფა. მართლწინააღმდეგი ქმედობის, ე. ი. დანაშაულის საფუძველს ეს შინაგანი მდგომარეობა შეადგენს.

კანონმდებელი პრევენციის მიზნით ზემოქმედებას ახდენს ადამიანის ფსიქიკური ცხოვრების ამ მხარეზე, იგი ჰქმნის მოტივს გარკვეული ყოფაქცევისათვის. მას არ შეუძლია უშუალო გავლენა

იქონიოს ადამიანის ნებისყოფაზე — კანონში მოცემული სასჯელის მუქარა პირველად გავლენას ახდენს წარმოდგენაზე და აქტიურ ძალას ღებულობს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც წარმოდგენას ამა თუ იმ შინაარსის ემოცია უკავშირდება.

საერთოდ, შეიძლება ითქვას, რომ ბრალი გამოხატავს საზოგადოებრივი გრძნობის არარსებობას ან მის სისუსტეს. ესაა მისი ზოგადი საფუძველი. ეს ძირითადი ღებულება სწორია ბრალის ყველა ფორმის მიმართ, იგი იძლევა ზოგად ცნებას, რომელიც მოიცავს როგორც განზრახვის, ისე გაუფრთხილებლობის შემთხვევებს.

მაგრამ რაში მდგომარეობს განსხვავება ბრალის ცალკეულ სახეებს შორის?

განსხვავება მდგომარეობს იმ სამართლის საწინააღმდეგო განწყობილებაში, რომელიც ამ სახეების საფუძველს და შინაარსს შეადგენს. კანონმდებელი სწორედ მას უწევს ანგარიშს, როდესაც აწესებს სასჯელის კონკრეტულ ზომას.

ყველა ის შემთხვევა, რომელსაც განზრახვის ცნება მოიცავს, შეიძლება დაყვანილ იქნას შემდეგ ჯგუფებზე:

ა) სუბიექტს პირდაპირ სურს დანაშაულებრივი შედეგის დადგომა, უკანასკნელი შეადგენს მის მიზანს.

ბ) სუბიექტს შეცნობილი აქვს დანაშაულის შედეგი, როგორც ისეთი, რაც აუცილებლად მოყვება მის მოქმედებას.

გ) სუბიექტს შედეგი წარმოდგენილი აქვს როგორც მხოლოდ შესაძლებელი, იგი გულგრილად, განურჩევლად ეკიდება მას და უშვებს მის დადგომას, ისიც შესაძლოა, რომ შედეგის დადგომა არასასიამოვნოა მისთვის¹.

პირველი ორი ჯგუფის ნათესაობა ექვს არ იწვევს: ერთ შემთხვევაში არსებობს შედეგის დადგომის სურვილი; კონკრეტული მიზნის წარმოდგენა იწვევს შესაბამის მოქმედებას. მეორე შემთხვევაში პირი დარწმუნებულია, რომ შედეგი უსათუოდ დადგება და მაინც იღენს დანაშაულებრივ მოქმედებას. საჭირო არაა იმის მტკიცება, რომ ეს შემთხვევაც პირველის თანაბრად უნდა იქნას განზილული და შეფასებული. ექვს იწვევს მესამე ჯგუფი, რომელიც ცნობილია ევენტუალური განზრახვის სახელწოდებით. მართალია,

¹ ჩვენ აქ დავასახელებთ განზრახვის მხოლოდ ზოგიერთი, ყველაზე უფრო მკვეთრი ვარიანტები. საბჭოთა სს კოდექსები, როგორც ცნობილია, იცნობენ ორ სახეს: პირდაპირსა და არაპირდაპირ (ევენტუალურ) განზრახვას.

აქ ფსიქოლოგიურად არ არის შედეგის დადგომის სურვილი, მაგრამ კანონმდებელი, ითვალისწინებს რა მის სოციალურ მნიშვნელობას, აკუთვნებს მას პირველ ორ ჯგუფს და იმავე სასჯელს აწესებს.

თუ დავუყვირდებით აღნიშნული ჯგუფების ფსიქოლოგიურ შინაარსს, შევამჩნევთ, რომ მათში აშკარადდება დაახლოებით ერთი და იგივე განწყობილება, რომელიც მიმართულია მართლწესრიგის ინტერესების წინააღმდეგ: პიროვნებას სურს მავნე შედეგი, ან იგი უშვებს მის დადგომას, მას შეგნებული აქვს, რომ მისი მოქმედება არღვევს საზოგადოებრივ ინტერესებს ან საზოგადოების ცალკეულ წევრთა კანონიერ უფლებებს. საზოგადოებრივი გრძნობა, რომელიც უკარნახებს მოქალაქეს პატივისცემით მოეპყრას სხვის ინტერესებს და დაიცვას მართლწესრიგის მოთხოვნები, მას არ გააჩნია ანდა ამ გრძნობას არ მიუღწევია განვითარების სათანადო დონემდე და ამიტომ იგი ვერ იქცა ისეთ მოტივად, რომელსაც შეეძლო შეეკავებინა პირი დანაშაულებრივი ქმედობის ჩადენისაგან.

გაუფრთხილებლობის განხილვის დროს უნდა ვიქონიოთ მხედველობაში, რომ სწორედ ის ფორმა, რომელსაც თვითიმედოვნება ეწოდება, ზღვარის გატარებისათვის ერთგვარ სიძნელეს წარმოადგენს მისი ევენტუალურ განზრახვასთან სიახლოვის გამო; ორივე შემთხვევაში შედეგის დადგომა შეცნობილია როგორც შესაძლებელი. მაგრამ თუ არ დავკმაყოფილდებით ამ მსგავსებით და ყურადღებას მივაქცევთ თვითიმედოვნების უფრო ღრმა საფუძველს, ჩვენთვის აშკარა გახდება, რომ მას გააჩნია საკუთარი სპეციფიკური თვისება, თავისი ფსიქოლოგიური ბუნება, რის გამოც მისი ევენტუალურ განზრახვასთან აღრევა სრულიად დაუშვებელია. თვითიმედოვნების განმასხვავებელ ნიშანს შესაძლებელი შედეგის თავიდან აცილების იმედის გრძნობა შეადგენს. აქ არაა მხოლოდ შესაძლებელი შედეგის წარმოდგენა, მას თან ერთვის გარკვეული ემოცია, იმედო იმისა, რომ შედეგი აცილებული იქნება¹. პირი დარწმუნებული რომ ყოფილიყო შედეგის დადგომაში, იგი ხელს აიღებდა მოქმედების ჩადენაზე.

როგორც ვხედავთ, ევენტუალური განზრახვისა და თვითიმედოვნების დროს მოცემულია ორი ფსიქოლოგიურად სხვადასხვაგვარი მდგომარეობა და გაკვირვებას იწვევს იმ კრიმინალისტთა აზრი, რომლებიც აღნიშნული ფაქტის სიცხადის მიუხედავად, მაინც ცდილობდნენ მათ შორის მოესპოთ ზღვარი. ამგვარად, განსხვავება

¹ თვით ტერმინი „თვითიმედოვნება“ უცილობლად გარკვეულ ემოციურ მომენტს გულისხმობს.

ბრალის ამ ორ სახეს შორის უნდა ვეძიოთ არა წარმოდგენათა სფეროში, — ამ მხრივ სრული მსგავსებაა — არამედ მათთან დაკავშირებული ემოციის, გრძნობის სფეროში: ერთ შემთხვევაში მოცემულია შესაძლო შედეგისადმი გულგრილი, განურჩეველი დამოკიდებულება, ხოლო მეორეში — შედეგის თავიდან აცილების იმედი.

გაუფრთხილებლობის მეორე სახე — დაუდევრობა ხასიათდება დანაშაულებრივი შედეგის გათვალისწინების უქონლობით, მაგრამ დაუდევრობისათვის დამახასიათებელია ის, რომ სუბიექტს უნდა გაეთვალისწინებინა ეს შედეგი და თანაც ჰქონდა ამის შესაძლებლობა. ამ თვისებით — გათვალისწინების არარსებობით — დაუდევრობა მკაფიოდ გამოირჩევა ბრალის სხვა სახეებისაგან. მისი არსი მდგომარეობს საჭირო ყურადღების და წინდახედულობის უქონლობაში, თავისი მოქმედებისადმი უზრუნველ და მოუფიქრებელ დამოკიდებულებაში.

ბრალის ზემოთ მოცემული ზოგადი განმარტება, რა თქმა უნდა, თავის ძალას გაუფრთხილებლობის სახეების მიმართაც ინარჩუნებს: გაუფრთხილებლობაც საზოგადოებრივი გრძნობის სისუსტის გამოვლინებას წარმოადგენს¹. თვითიმედოვნების დროს მოსალოდნელი საფრთხის წარმოდგენას არ ახლავს თან გრძნობა, საკმარისად ძლიერი იმისათვის, რომ გახდეს მოქმედების ჩადენისაგან თავის შეკავების მოტივი; მისი გავლენა სუსტდება შედეგის არდადგომის იმედის გამო. დაუდევრობის დროს კი პიროვნებას სრულიად არ გააჩნია წარმოდგენა მოსალოდნელი საშიშროების შესახებ, მაგრამ მას უნდა ქონოდა და შეეძლო კიდევ ამ საშიშროების შეგნება, თუ თავის ყოფაქცევაში სათანადო ყურადღებას და წინდახედულობას გამოიჩენდა. მაშასადამე, აქაც საზოგადოებრივი გრძნობას, რომელიც მოითხოვს მართლწესრიგის ინტერესებისადმი გულისხმიერ დამოკიდებულებას, არ მიუღწევია იმ დონემდე, რომ

¹ ბურჟუაზიული თეორიები ამ საკითხში უნაყოფო ცდებს წარმოადგენენ. პროფ. ე. ნემიროვსკი, ლაპარაკობს რა „ნებისყოფის თეორიის“ შესახებ გაუფრთხილებლობის დასაბუთების დარგში, აღნიშნავს: „Все эти попытки, с одной стороны, лишь лишь раз подтверждают, что господствующая теория все больше и больше теряет свой кредит и признается неудовлетворительной многими криминалистами, с другой стороны, свидетельствуют о том, что замена ее другими теориями не дает лучших результатов“.

Основные начала уголовного права, 1917, стр. 353.

დესაც მას შეეძლო გამხდარიყო დანაშაულის საწინააღმდეგო ძალა, მოტივის სახე მიეღო.

მაგრამ, რასაკვირველია, გაუფრთხილებლობის ორივე სახის — თვითიმედოვნების და დაუდევრობის — დროს მართლწინააღმდეგი განწყობილების ინტენსივობა სხვაა, ვიდრე იმ შემთხვევებში, რომლებსაც განზრახვის ცნება მოიცავს; იგი უდავოდ ნაკლებია. კანონმდებელი თავისი დადგენილებებით სრულიად მართებულად ითვალისწინებს განზრახვის და გაუფრთხილებლობის განსხვავებულ სოციალურ მნიშვნელობას და მათთვის სასჯელის სხვადასხვა ზომას აწესებს.

ამგვარად, ირკვევა ბრალის ფსიქოლოგიური შინაარსი და ამავე დროს აშკარავდება საბოლოო ანგარიშში მისი სოციალურ-პოლიტიკური დანიშნულება, მისი მნიშვნელობა საერთო სახელმწიფოებრივი ამოცანების თვალსაზრისით.

თავი მეხვინე

საზოგადოებრივი საშიშროების ცნება. გარე და საზოგადოებრივი საშიშროება

1

საბჭოთა სისხლის სამართალში მნიშვნელოვან და ძირითად ცნებას წარმოადგენს საზოგადოებრივი საშიშროების ცნება. ამ ცნების ანალიზის, მისი შინაარსის გარკვევის გარეშე შეუძლებელია სისხლის სამართლის, როგორც სამართლის ერთ-ერთი სპეციალური დარგის, თავისებურების, მისი დამახასიათებელი თვისებების ნათლად წარმოდგენა და გათვალისწინება. აქედან ცხადია, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ენიჭება აღნიშნულ საკითხს.

კაპიტალისტური ქვეყნების სისხლის სამართლის კოდექსები იძლევიან დანაშაულის ფორმალურ განსაზღვრას. დანაშაული მათი შეხედულებით არის მოქმედება აკრძალული კანონით, მოქმედება, რომელსაც უკავშირდება სასჯელი. გამოსავალ დებულებად იქ მიჩნეულია სასჯელის ცნება. დანაშაული არსებობს იმითმ და იმდენად, რამდენადაც არაებობს სასჯელი. ამ ძირითად დებულებაზეა დამყარებული, მისგან გამომდინარეობენ ბურჟუაზიულ სახელმწიფოთა სისხლის სამართლის კოდექსები და იმავე აზრით ხელმძღვანელობს ბურჟუაზიული თეორია.

საბჭოთა სისხლის სამართალი სულ სხვა თვალსაზრისს იზიარებს. თანახმად საქ. სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 5-მუხლისა, „საზოგადოებრივად საშიშ ქმედობად (დანაშაულად) ჩაითვლება ყოველი მოქმედება ან უმოქმედობა, რაც საფრთხეს წარმოადგენს საბჭოთა წესწყობილებისათვის ან არღვევს მუშათა და გლეხთა ხელისუფლების მიერ კომუნისტურ წესწყობილებაზე გარდამავალი ხანისათვის დამყარებულ მართლწესრიგს“. ამ განსაზღვრას საბჭოთა ლიტერატურაში ეწოდება მატერიალური განსაზღვრა იმ მოსაზრებით, რომ მასში ხაზგასმით არის აღნიშნული დანაშაულის საზოგადოებრივი შინაარსი, მისი ძირითადი თვისება, რომლი-

თაც იგი სხვა სამართლებრივ მოვლენებისაგან განსხვავდება. დანაშაული თავისი ბუნებით არის ქმედობა, რომელიც არღვევს სპხელ-მწიფოს მიერ დადგენილ და სანქციონირებულ სამართლის ნორმებს, არსებულ მართლწესრიგს ეწინააღმდეგება. მაგრამ სამართლის ნორმების დარღვევას ადგილი აქვს აგრეთვე სამართლის სხვა სპეციალურ დარგებში — სამოქალაქო სამართლის, შრომის სამართლის, ადმინისტრაციული სამართლის დარგში. დებიტორი არ იხდის ვალს, დამქირავებელი არ ასრულებს შრომის ნორმებს, მოქალაქე არ იცავს ქალაქში მოძრაობის წესებს — ყველგან ჩვენ გვაქვს სამართლის ნორმების დარღვევა. ბურჟუაზიულმა თეორიამ დიდი დრო და ენერგია მოანდომა იმ საკითხის შესწავლას, თუ რით განსხვავდება ერთმანეთისაგან სისხლის სამართლის და სამოქალაქო სამართლის დარღვევა. არსებობს მრავალი სხვადასხვა შეხედულება ამ საკითხზე, მაგრამ მიუხედავად ამ ცდებისა, საკითხი მაინც გადაუჭრელი დარჩა.

საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიასა და კანონმდებლობაში აღიარებულია ის შეხედულება, რომელიც ზემოთ იყო აღნიშნული, და რომელიც გვაძლევს მტკიცე საფუძველს სამართლის სხვადასხვა დარგებში მიღებულ ცნებებს შორის სათანადო ზღვარი გავატაროთ. სისხლის სამართლის უმართლობა (уголовная несправда) სხვა მონათესავე მოვლენებისაგან განსხვავდება ამ ძირითადი თვისებით: ი გ ი ს ა ზ ო გ ა დ ო ე ბ რ ი ე ა დ ს ა შ ი შ ი ა .

თადი თვისებით: ი გ ი ს ა ზ ო გ ა დ ო ე ბ რ ი ე ა დ ს ა შ ი შ ი ა .

რასაკვირველია, ისტორიულად სხვადასხვა დანაშაულთა შინა-არსი იცვლება, ის, რაც ერთ ისტორიულ საფეხურზე ითვლებოდა დანაშაულად, მეორე საფეხურზე უკვე დანაშაულს არ წარმოადგენს და, პირიქით, შესაძლოა, რომ მოქმედება, რომელიც დასჯადად არ ითვლებოდა, ახალ სოციალურ ვითარებაში იწვევს სასჯელს. ამის მაგალითები ჩხირად გვხვდება ისტორიაში. პროფ. ღურმანოვი სწორად აღნიშნავს, რომ საშიშ ქმედობათა წრე, რომლებიც მიჩნეულია დანაშაულად, ნაწილობრივად იცვლება სოციალისტური მშენებლობის ყოველ ეტაპზე. თითოეულ ახალ ეტაპზე საშიში ხდება რიგი ქმედობისა, რომლებიც წინათ საშიში არ იყო, ძლიერდება ცალკეულ ქმედობათა საშიშროება. პირიქით, ზოგი მათგანი კარგავს საზოგადოებრივ საშიშ ხასიათს, რის გამოც გამოირიცხება დანაშაულთა წრიდან და რჩება როგორც გადაცდომა (проступок), რომელიც იწვევს ან წმინდა ზნეობრივ ზემოქმედებას ანდა გადასახდელს არა სისხლის სამართლის წესით¹.

¹ Дурманов, Понятие преступления, 1948, 131.

რომ დავაზუსტოთ საზოგადოებრივი საშიშროების ცნების შინაარსი, იგი უნდა განისაზღვროს როგორც ქმედობის ისეთი თვისება, რომლის ძალითაც იგი აყენებს რაიმე ზიანს ან საზოგადოებრივ ან კერძო მოქალაქეთა კანონით დაცულ ინტერესებს. მაგრამ ეს განსაზღვრა არ კმარა — იგი სრული არაა. დანაშაულებრივი ქმედობა შეიძლება გამოიხატოს სხვა სახითაც: იგი შეიძლება საფრთხეს ქმნიდეს კანონით დაცულ ინტერესებისათვის, წარმოადგენდეს მხოლოდ ზიანის მიყენების მუქარას, მის შესაძლებლობას. ამგვარი შემთხვევები ხშირად არის გათვალისწინებული სისხლის სამართლის კოდექსით. ამგვარ ხასიათს ატარებს დანაშაულთა ის ჯგუფი, რომელსაც შეეკვეცილი შედგენილობანი ეწოდება (усеченные составы). განსაცდელში დატოვებაც ეკუთვნის დანაშაულთა ამ ჯგუფს.

დანაშაულთა საზოგადოებრივი საშიშროება განპირობებულია სხვადასხვა ფაქტორებით: ხელყოფის ობიექტის მნიშვნელობით, მიყენებული ზიანის სიმძიმით, მოქმედების ხერხით, დანაშაულის სუბიექტის თვისებით, ბრალეულობის ხასიათით, დანაშაულის მოტივით¹. ყველა ამ გარემოებას, რა თქმა უნდა, აქვს თავისი მნიშვნელობა და გავლენა ქმედობის საშიშროების განსაზღვრისა და დადგენის საქმეში. საშიშროებას წარმოშობენ საერთოდ დანაშაულის შედგენილობის როგორც ობიექტური, ისე სუბიექტური ელემენტები და ამიტომ ცალმხრივია და არასწორად უნდა ჩაითვალოს შეხედულება, რომელიც საზოგადოებრივ საშიშროებას განიხილავს როგორც დანაშაულის ობიექტური მხარის კუთვნილებას, მის ობიექტურ დახასიათებას. სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელოს სხვადასხვა გამოცემებში გატარებულია ეს აზრი და საგულისხმოა, რომ საზოგადოებრივი საშიშროების და მართლწინააღმდეგობის პრობლემა მოთავსებულია იმ თავში, რომელიც განიხილავს დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტურ მხარეს. სათანადო განყოფილების ავტორი ამბობს, რომ ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროება — „ეს არის დანაშაულებრივი ქმედობის მთლიანად ობიექტური თვისება“². საზოგადოებრივი საშიშროების ობიექტური მხარისათვის მიკუთვნებას არა აქვს არაერთგვაროვანი საფუძველი. ეს მით უფრო გასაკვირია. რომ ავტორი იქვე ამბობს: „Общественная опасность деяния есть социально-политическая характеристика деяния в целом“. თუ ეს თვისება ახასიათებს ქმედობას

¹ Цурманов, დასახ. შრომა, 132.

² Учебник общ. части уголов. права, 1952, 180.

პოლიანად, მაშინ არა გვაქვს არავითარი საფუძველი, რომ იგი მივჯკუთვნოთ დანაშაულის შედგენილობის ობიექტურ მხარეს.

დაყენებულ საკითხთან დაკავშირებით საჭიროდ მიმაჩნია შევჩერდე იმ შეხედულებებზე, რომლებიც გამოთქმული იყო ბურჟუაზიულ სისხლის სამართლის ლიტერატურაში.

როგორც ცნობილია, კლასიკური მიმართულება ხასიათდება უკიდურესი ფორმალისმით და თავის კვლევა-ძიებაში ხელმძღვანელობს განყენებული, დოგმატური მეთოდით. კრიმინალისტიკა-სიკოსი შეისწავლის აბსტრაქტულად აღებულ დანაშაულებრივ ქმედობას, რომელიც სრულიად მოწყვეტილია მის წარმომშობ სოციალურ გარემოს და გასაგებია, რომ მას საზოგადოებრივი საშიშროების ცნება, რასაკვირველია, არ აინტერესებს. ბურჟუაზიული მეცნიერების სხვა მიმართულებათა — ანთროპოლოგიურისა და სოციოლოგიურის — წარმომადგენელნი ამ ცნებას თავისი ყურადღების გარეშე არ სტოვებდნენ. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია სოციოლოგიური მიმართულება, რომელმაც მრავალი შრომა მიუძღვნა დაყენებულ საკითხს, მაგრამ ამ მიმართულების კრიმინალისტები, მიუხედავად იმისა, რომ მათ დანაშაულის გამომწვევ მიზეზებს შორის თვალსაჩინო ადგილი დაუთმეს „სოციალურ ფაქტორებს“, მაინც გვერდს უხვევდნენ კლასობრივი პრინციპის მოქმედებას საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

მაგრამ, მეორე მხრივ, ბურჟუაზიულ ლიტერატურაში გამოთქმული იყო აზრი, რომ საზოგადოებრივი საშიშროება არ შეადგენს დანაშაულის ძირითად თვისებას და ამ აზრის დასასაბუთებლად მიუთითებენ მრავალ სხვადასხვა საკანონმდებლო დადგენილებებზე, რომლებიც აწესებენ ისეთ ქმედობათა დასჯადობას, რაც თითქოს არავითარ საფრთხეს არ წარმოადგენენ. მათ მოჰყავთ მათი შეხედულების გასამაგრებლად უამრავი ისტორიული მაგალითები, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ კანონმდებელი წარსულში, მონათმფლობელურ და ფეოდალურ პერიოდებში, დანაშაულად აცხადებდა და ხშირად სასტიკადაც სჯიდა სრულიად უვნებელ აქტებს.

ამგვარი ფაქტების ახსნას იძლევა პროფ. დურმანოვი. უნდა ითქვას, რომ მისი მსჯელობა დამაჯერებელია. დურმანოვის სიტყვით, იმ ავტორთა შეხედულება, რომლებიც აღნიშნული ისტორიული მაგალითების გამო არ ცნობენ დანაშაულის დამახასიათებელ თვისებად მის საშიშროებას, მოკლებულია საფუძველს, ვინაიდან ისინი განიხილავენ მოვლენებს საერთო კავშირისაგან მოწყვეტილად.

ყოველი ქმედობის საშიშროება განისაზღვრება, საერთო წესით, იმასთან დაკავშირებით, რომ ეს ქმედობა ეხება საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემის რომელიმე ნაწილს, ისეთ ნაწილს, რაც აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს გაბატონებული კლასისათვის მოცემულ ხანაში. ამიტომ კონკრეტული ქმედობის საფრთხე არ უნდა იქნას განხილული იმ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ერთობლიობისაგან იზოლირებულად, როველთაც იგი ამა თუ იმ ზომით ხელჰყოფს. ამგვარად, — დასკვნის ღურმანოვი, — დანაშაულად ექსპლოატატორულ სახელმწიფოებში, საერთო წესით, ითვლებოდა ის მოქმედებანი, რომლებიც მოცემულ დროში და მოცემულ პირობებში, არა მხოლოდ მოჩვენებითად, არამედ რეალურად წარმოადგენდნენ საშიშროებას გაბატონებული კლასისათვის, მაგრამ იგი იქვე დასძენს, რომ ამ წესს აქვს თავისი გამონაკლისები¹.

2

საზოგადოებრივი საშიშროების ცნებასთან განუყრელად დაკავშირებულია მართლწინააღმდეგობის ცნება. ეს ცნებაც მოითხოვს ანალიზს და სათანადო გამოკვლევას.

დანაშაული ერთ და იმავე დროს არის საზოგადოებრივად საშიში და მართლწინააღმდეგი მოქმედება. მართლწინააღმდეგობა, როგორც სწორად აღნიშნავენ, არის დანაშაულებრივი ქმედობის ფორმალური დახასიათება. მაგრამ ეს განსაზღვრა, ცხადია, ვერ მოგვცემს ამ ცნების შინაარსის სრულ და ნათელ გაგებას. როგორ უნდა გავიგოთ მართლწინააღმდეგობა? მართლწინააღმდეგობა ნიშნავს იმას, რომ დანაშაული მიმართულია განსაზღვრული სამართლებრივი ნორმების წინააღმდეგ, არღვევს ამ ნორმებს. ამ დებულებიდან აუცილებლად უნდა გავაყეთოთ დასკვნა, რომ მართლწინააღმდეგობის ნიშანი არ წარმოადგენს სისხლის სამართლის განსაკუთრებულ თავისებურებას. იგი არაა მხოლოდ ამ სპეციალური სამართლებრივი დარგის თვისება. სადაც კი შესაძლოა სამართლის ნორმის დარღვევა, ყველგან ჩვენ საქმე გვაქვს მართლწინააღმდეგობასთან. ასეთია, მაგალითად, სამოქალაქო სამართლის, ადმინისტრაციული სამართლის და სხვა დარგები, ყველგან მოსალოდნელია მართლწინააღმდეგობა, ე. ი. წინააღმდეგობა სამართლის ნორმების მიმართ, ხელყოფა ამ ნორმებზე.

¹ დასახ. შრომა, 129.

მაშასადამე, ზემოთ გამოთქმული მსჯელობის საფუძველზე, ჩვენ შეგვიძლია დადგენილად ჩავთვალოთ ორი ძირითადი დებულება:

1. საზოგადოებრივი საშიშროების თვისება შეადგენს სისხლის სამართლის სპეციფიკას, იმ ნიშანს, რომლითაც სისხლის სამართლის დარგი არსებითად განსხვავდება სამართლის სხვა სპეციალურ დარგებისაგან.

2. მართლწინააღმდეგობა, ე. ი. ამა თუ იმ კონკრეტული მოქმედების მიმართულება სამართლებრივი ნორმის წინააღმდეგ, არ წარმოადგენს ისეთ რამეს, რაც მხოლოდ სისხლის სამართლის დარგს ახასიათებს. მისი მოქმედება ემჩნევა სამართლის სხვადასხვა დარგებს.

ამ ძირითადი დასკვნების შედეგად აშკარა და უდავო ხდება, რომ მართლწინააღმდეგობა თავისი შინაარსით და მოცულობით უფრო ფართო ცნებაა, ვიდრე საშიშროების ცნება. რომ გადავხედოთ სათანადო ლიტერატურას, გავეცნოთ დაყენებული საკითხის ანალიზის და დამუშავების ცდებს, აღმოვაჩენთ, რომ ყველგან გატარებულია ის აზრი, რომ ორი ზემოთ აღნიშნული ცნება თითქმის თანაფარდობითია, კორრელატიურია (соотносительные понятия). სახელმძღვანელოში, მაგალითად, სწერია: „(Общественная опасность есть материальная характеристика общественного свойства всякого преступления. Противоправность есть лишь юридическое выражение этого общественного свойства преступления. Поэтому отношение между противоправностью деяния и его общественной опасностью может быть выражено как отношение между правовой формой деяния и его материальной социально-политической сущностью“¹. ამ სიტყვებით მტკიცდება, რომ ავტორს დამოკიდებულება ორ აღნიშნულ თვისებას შორის წარმოდგენილი აქვს როგორც თანაფარდობითობა — საშიშროება მატერიალური, სოციალური შინაარსისა, ხოლო მართლწინააღმდეგობა ამ შინაარსის ფორმალური, იურიდიული გამოხატულებაა. შეიძლება მივიღოთ ეს აზრი, მაგრამ ზოგიერთი შესწორებით, რაც ზემოთ მოტანილი მსჯელობით არის ნაკარნახევი: მართლწინააღმდეგობის ელემენტი ბევრად უფრო ფართოა, უფრო დიდია თავისი მოცულობით, ვიდრე საზოგადოებრივი საშიშროება, რადგან პირველი ახასიათებს სამართლის სხვადასხვა დარგებს, მეორე კი განეკუთვნება

¹ Учебник общей ч. угол. права, 1952, 182.

მხოლოდ სისხლის სამართლის სფეროს. ამ ორი ელემენტის სრულ დამთხვევას, როგორც ირკვევა, ადგილი არა აქვს.

აქამდის ჩვენ ვლაპარაკობდით დასახელებული ელემენტების ურთიერთობაზე საერთოდ სამართლის დარგში. მაგრამ, მეორე მხრივ, თვით სისხლის სამართლის დარგშიც ჩვენ ვერ ვამჩნევთ მათ სრულ დამთხვევას. მართალია, მეტწილად, უმეტეს შემთხვევაში ეს ორი თვისება ერთმანეთს ხვდება და შეესაბამება, მაგრამ არის ისეთი შემთხვევები, როდესაც ისინი ერთმანეთისაგან დაშორებულია. სახელმძღვანელოში სწორად არის აღნიშნული: „В громадном большинстве случаев в процессе применения нашего уголовного права, продиктованного защитой интересов всех трудящихся нашей страны, признавая законом противоправность деяния соответствует его материальной характеристике — общественной опасности деяния.“

Однако это бывает не всегда. Возможны случаи, когда то или иное явно общественно-опасное деяние прямо не подходит ни под один из составов преступлений, предусмотренных в особенной части уголовного кодекса. В таких случаях действующее советское законодательство допускает применение уголовного закона по аналогии¹.

ამით როდი ამოიწურება დანაშაულის ორი თვისების შეუსაბამობა. არის შემთხვევები, როდესაც ფორმალური ნიშანი — მართლწინააღმდეგობა არსებობს, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მოქმედებას არა აქვს ის თვისება, რაც საშიშროებაში გამოსახება. ამ შემთხვევას ითვალისწინებს რსფსრ-ის სისხლის სამართლის კოდექსის მე-6 მუხლის შენიშვნა, სადაც კანონმდებელი ადგენს, რომ „არ წარმოადგენს, დანაშაულს მოქმედება, რომელიც თუმცა ფორმალურად შეიცავს ამ კოდექსის განსაკუთრებული ნაწილის რომელიმე მუხლის ნიშნებს, მაგრამ აშკარად მცირემნიშვნელოვანია და მას მავნე შედეგები არ მოჰყოლია, რის გამოც მოკლებულია საზოგადოებრივ საშიშ ხასიათს“ (საქ. სსრ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 4¹ მუხლი, რომელშიც გარდა ამისა მოთავსებულია რსფსრ-ის სისხლის სამართლის კოდექსის მე-8 მუხლის ნაწილი).

ეს დებულება წარმოადგენს დანაშაულის მატერიალური განსაზღვრის ლოგიკურ შედეგს.

¹ Учебник общ. ч. угол. права, 1952, 182.

განსახილველ პრობლემასთან დაკავშირებულ ცნებათა წრეს უცილობლად ეკუთვნის აგრეთვე საკითხი საზოგადოებრივი საშიშროების შეგნების როგორც განზრახვის შემადგენლობითი ელემენტის შესახებ.

ბურჟუაზიულ თეორიაში ამ საკითხშიც გაბატონებულია იგივე დაბნეულობა, რაც სხვა საკითხებში¹. იქ ხშირად ვნახულობთ „მართლწინააღმდეგობის შეგნების“ გარკვევის ცდებს, მაგრამ ყველა ეს ცდა ჩვეულებრივად უნაყოფო სქოლასტიკის ხასიათს ატარებს. ერთნი ლაპარაკობენ ნორმისადმი წინააღმდეგობის შეგნებაზე (ბინდინგი და მისი მიმდევარნი), მეორენი — მოვალეობისადმი წინააღმდეგობის შეგნებაზე (მერკელი, ჰიპელი), მესამენი მოითხოვენ დასჯადობის შეგნებას (ორტმანი), ზოგიერთმა წამოაყენა „სახელმწიფოსადმი წინააღმდეგობის შეგნების“ ცნება (ბეკერი). ჩვენ აქ, რასაკვირველია, არ შევუდგებით ამ სხვადასხვა შეხედულებების გადმოცემას, თუმცა მაინც უნდა აღვნიშნოთ, რომ კლასიკური მიმართულების წარმომადგენელნი მისი განვითარების პირველ საფეხურებზე, მაგალითად, ფეიერბახი, გროლმანი, კესტლინი აღიარებდნენ „მართლწინააღმდეგობის შეგნებას“ როგორც განზრახვის აუცილებელ ელემენტს.

საბჭოთა ლიტერატურაში აღნიშნული საკითხი შეადგენდა ცხოველი დისკუსიის საგანს. გამოთქმული იყო ორი საწინააღმდეგო შეხედულება. პროფ. პიონტკოვსკი სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელოს პირველ გამოცემებში იზიარებდა იმ თვალსაზრისს, რომ „განზრახვის ელემენტს არ შეადგენს ჩადენილი ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების შეგნება (მართლწინააღმდეგობის შეგნება). მითითება თავისი მოქმედების შედეგის საზოგადოებრივად საშიში ხასიათის გათვალისწინების შესახებ, რომელსაც იძლევა „ძირითადი საწყისები“ მე-6 მუხლში განზრახვის განსაზღვრისას, არ არის შეთანხმებული გაუფრთხილებლობის ცნების განმარტებასთან. გაუფრთხილებლობის ცნების განსაზღვრის დროს კანონი იმავე მუხლში ლაპარაკობს იმის შესახებ, რომ გაუფრთხილებლობის ელემენტს წარმოადგენს „თავისი მოქმედების შედეგის“ გაუთვალისწინებლობა. იგი არ ლაპარაკობს, რომ გაუფრთხილებლობისათვის საჭიროა თავისი მოქმედების შედეგის „საზოგადოებ-

¹ H. Basedow, Die strafrechtliche Verschuldung, 1898, 83.

რივად საშიში ხასიათის“ გათვალისწინება¹. კანონის ტექსტის ასეთი დოგმატური ანალიზის და ინტერპრეტაციის გზით პროფ. პიონტკოვსკის გამოაქვს უარყოფითი დასკვნა დაყენებულ საკითხზე.

სახელმძღვანელოს შემდგომ გამოცემებში მან შეცვალა თავისი შეხედულება. უკანასკნელ გამოცემაში იგი წერს: განზრახი ბრალი, საერთო წესით, ნიშნავს არა მარტო დანაშაულის შედგენილობის ფაქტიურ გარემოებათა შეგნებას, არამედ ჩადენილი ქმედობის საზოგადოებრივად საშიში ხასიათის შეგნებასაც. საბჭოთა სახელმწიფოში ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების შეგნება საერთო წესით აქვს ყოველ შერაცხად პირს, რომელიც იდენს დანაშაულს. აღზრდა ოჯახში და სკოლაში, ყოველდღიური პრესის და ლიტერატურის ზემოქმედება, ფართო ინფორმაცია ახალი სისხლის სამართლის კანონების შესახებ, მუდმივი მონაწილეობა საწარმოო და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, მონაწილეობა მართლმსაჯულების განხორციელებაში, ჩვენი ხალხის მონოლიტური მორალურ-პოლიტიკური ერთიანობა — ყველაფერი ეს ქმნის ჩვენ მოქალაქეებში საკმაოდ მტკიცე ცოდნას იმის შესახებ, თუ რომელი მოქმედებანი არის საზოგადოებრივად საშიში. ჩვენ გვაქვს მატერიალური წინაპირობები იმისათვის, რათა ვივარაუდოთ, რომ განზრახი დანაშაულის ჩამდენ პირს, როგორც წესი, აქვს მისი მოქმედების საზოგადოებრივად საშიში ხასიათის შეგნება. ამიტომ პრაქტიკულ სასამართლო მუშაობაში შეიძლება საერთო წესით ვაღიაროთ, რომ ბრალდებულს აქვს ცოდნა მის მიერ განზრახ ჩადენილი დანაშაულის საზოგადოებრივი საშიშროების შესახებ.

სისხლის სამართლის კანონის ძალაში შესვლის მომენტიდან იგუხნდა შეეფარდოს ყველა შემთხვევას. რომელზედაც იგი ვრცელდება. ამიტომ სასამართლო პრაქტიკაში განზრახვის დასადგენად საკმარისია საერთო წესით იმის გამორკვევა, რომ პირი ითვალისწინებდა გარკვეულ ფაქტიურ გარემოებებს, რომლებიც მოცემული დანაშაულის შედგენილობის ობიექტურ ნიშნებს ეკუთვნიან. მოთხოვნა იმისა, რომ საზოგადოებრივი საშიშროების შეგნების არსებობა საპეციალურად დამტკიცებულ იქნას ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში განზრახი დანაშაულის ჩადენისას, შექმნიდა დაუსაბუთებელ პრივილეგიას იმ პირთათვის, რომლებმაც შეგნებულად თუ მოუფიქრებლობით არ მოისურვეს გაცნობოდნენ სოციალისტური თანაცხოვრების ყველასათვის ცნობილ წესებს და სოციალისტური სახელმწიფოს სისხლის სამართლის კანონებს. პოლიტიკურად არა-

¹ ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელო, 1939, 291 (ქართული თარგმანი).

აწორი იქნებოდა ასეთი პირების განთავისუფლება სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისაგან განზრახ ჩადენილი მოქმედებისათვის, რომლის აკრძალულობა მათ შეეძლოთ სცოდნოდან და უნდა სცოდნოდან.

ზოგჯერ გარკვეული სპეციალური ნორმების დარღვევა აღნიშნულია როგორც დანაშაულის შედგენილობის აუცილებელი ნიშანი. ამგვარ შემთხვევაში დანაშაულის შედგენილობის დადგენისათვის პართლწინააღმდეგობის შეგნება უნდა იქნას დამტკიცებული საქმის პასალებით. მაგალითად, ზოგი სამხედრო დანაშაული გამოიხატება სპეციალური წესების დარღვევით — საყარაულო სამსახურის, საბადრაგო სამსახურის წესების და სხვ. ამ წესების განზრახ დარღვევის შესახებ ლაპარაკი შეიძლება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ბრალეულს აქვს შეგნება, რომ მისი ყოფაქცევა ეწინააღმდეგება აღნიშნულ წესებს.

საბჭოთა ხელისუფლება ღებულობს ყველა საქირო ღონისძიებას, რათა ახალი სისხლის სამართლის კანონების შინაარსი აცნობოს საერთოდ მოქალაქეებს ან სპეციალურად მოქალაქეთა იმ კატეგორიას, რომელმაც უნდა იცოდეს ეს კანონები. ამიტომ მხოლოდ მეტად იშვიათ შემთხვევებში შესაძლოა ისეთი ვითარება, როდესაც პირმა ნამდვილად არ იცოდა და არც შეეძლო სცოდნოდა, რომ ესა თუ ის ყოფაქცევა დანაშაულებრივია.

მაგრამ,—დასძენს პიონტკოვსკი,—იმ შემთხვევებში, როდესაც პირმა არ იცოდა და ნამდვილად არ ჰქონდა რაიმე შესაძლებლობა სცოდნოდა აკრძალულობის, და მაშასადამე, ქმედობის საზოგადოებრივად საშიში ხასიათის შესახებ, არ შეიძლება ლაპარაკი მის ბრალზე. სასამართლო პრაქტიკა ასეთ შემთხვევებს ხვდებოდა, როცა რმიანობის დროს გამოცემული ჩვენი კანონები ვრცელდებოდა განთავისუფლებულ ტერიტორიებზე¹.

ზემოთ მოკლედ იყო გადმოცემული პროფ. პიონტკოვსკის შეხედულება განსახილველ საკითხზე. როგორც იყო აღნიშნული, პიონტკოვსკიმ გამოიცვალა თავისი აზრი და თუ წინათ იგი უარყოფდა ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების შეგნებას განზრახვის დროს, შემდეგში მან უკვე აღიარა, რომ ამგვარი შეგნების არსებობა აუცილებელია იმისათვის, რომ პირს დაეკისროს პასუხისმგებლობა სისხლის სამართლის ხაზით. მაშასადამე, არ არის საკმარისი, რომ პირი ითვალისწინებდეს დანაშაულის ფაქტიურ გარე-

¹ Ученник общ. ч. чист. права, 1952. 229—231.

მოებებს, საჭიროა ამავე დროს, რომ მას ჰქონდეს წარმოდგენა მის მიერ ჩადენილი ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების შესახებ.

მაგრამ პიონტოვსკის მსჯელობის გადმოცემიდან ნათლად ჩანს, რომ მას წამოყენებული აქვს პ რ ე ზ უ მ ფ ც ი ა, რომლის ძალით აღნიშნული შეგნება უნდა ახასიათებდეს ყოველ შერაცხად მოქალაქეს.

საბჭოთა სისხლის სამართლის ლიტერატურაში დაყენებულ საკითხს იკვლევდნენ პროფ. გერცენზონი, პროფ. ისაევი და სხვ. გერცენზონი მსჯელობს შემდეგნაირად:

საკითხი მართლწინააღმდეგობის შეგნების შესახებ უნდა გადაიჭრას სხვადასხვანაირად ბურჟუაზიულ და სოციალისტურ სისხლის სამართალში. ბურჟუაზიულ სახელმწიფოში პრინციპი, რომლის მიხედვით „არავის არ შეუძლია თავი იმართლოს კანონის უცოდინარობით“, წარმოადგენს ფიქციას, რადგან მშრომელთა მასები არ იცნობენ ბურჟუაზიულ კანონებს, რომლებიც უცხოა მათი მართლშეგნებისათვის და მათ წინააღმდეგ არის მიმართული. სოციალისტურ სახელმწიფოში, პირიქით, საბჭოთა კანონების ცოდნა წარმოადგენს არა ფიქციას, არამედ რეალურ ფაქტს. რა თქმა უნდა, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ყოველმა საბჭოთა მოქალაქემ იცის სისხლის სამართლის კოდექსის მუხლები, არამედ იმას, რომ მას შეგნებული აქვს სხვადასხვა მოქმედებათა დანაშაულებრივი ხასიათი — იცის, რომ სოციალისტური ქონების გატაცება დანაშაულობაა, სამშობლოს ღალატი უმძიმესი დანაშაულია, აკრძალულია ქურდობა, სქესობრივი ძალადობა, ხულიგნობა და სხვ. ჩვეულებრივად, წერს გერცენზონი, გამოთქმული აზრის წინააღმდეგ მოჰყავთ ორი მოსაზრება: ხალხის მტრები გამოიყენებენ აღნიშნულ დებულებას — თავის გასამართლებლად მოიმიზეზებენ კანონის არცოდნას; შეუგნებელმა ელემენტებმა არ იციან კანონები. მაგრამ ორივე ეს მოსაზრება საფუძველს მოკლებულია. ხალხის მტრებს, რომლებიც სჩადიან უმძიმეს ბოროტმოქმედებებს, შეგნებული აქვთ თავიანთი მოქმედების დანაშაულებრივი ხასიათი. რაც შეეხება სხვა დამნაშავეებს, მათ შორის შესაძლოა არიან ერთეულები, რომელთაც არ ესმით მათი მოქმედების კანონსაწინააღმდეგო ხასიათი, მაგრამ ეს გამონაკლისები არ არყევენ ზოგად დებულებას; განსაკუთრებული შეუგნებლობა, გონებრივი განუვითარებლობა და ჩამორჩენილობა ყოველთვის შეიძლება მხედველობაში იქნას მიღებული სასამართლოს მიერ. ამგვარად, ამბობს გერცენზონი, მართლწინააღმდეგობის შეგნება განზრახვის შემადგენელ ელემენტს წარმოადგენს. საბო-

ლო ანგარიშით, გერცენზონის აზრით, განზრახვის შინაარსი შედგება შემდეგი ელემენტებისაგან:

1. დანაშაულის შემადგენლობის ძირითადი ელემენტების შეგნება.

2. ქმედობის მართლწინააღმდეგობის შეგნება.

3. შედეგების გათვალისწინება.

4. შედეგების სურვილი ან შეგნებულად დაშვება.

5. მიზეზობრივი კავშირის შეგნება ქმედობასა და მის შედეგებს შორის¹.

ამ სქემაში ჩვენთვის ამჟამად ყველაზე უფრო საინტერესოა პირველი და მეორე ელემენტი და ის განსხვავება, რომელსაც ავტორი ატარებს მათ შორის.

ჩვენ მიერ ზემოთ მოკლედ განხილული საკითხი წამოიჭრება მაშინაც, როცა ვიკვლევთ იურიდიული შეცდომის ცნებას. ცხადია, რომ აქაც უნდა იქნას გამოყენებული ის თვალსაზრისი, რომელიც საერთოდ იქნება მიღებული დასმული საკითხის გადაწყვეტის დროს. პიონტკოვსკი იურიდიული შეცდომის გარჩევისას იმეორებს ზემოთ დახასიათებულ შეხედულებას. სისხლის სამართლის კანონის ძალაში შესვლის მომენტიდან იგი უნდა შეეფარდოს ყველა მის მიერ გათვალისწინებულ საზოგადოებრივად საშიშ მოქმედებებს. მხოლოდ მეტად იშვიათ, საგამონაკლისო შემთხვევებში, როდესაც პირს არ ჰქონდა შეგნება და აშკარად არც შეეძლო შეეგნო თავისი მოქმედების საზოგადოებრივად საშიში ხასიათი, უნდა ვაღიაროთ. რომ მის მოქმედებაში არაა ბრალი — ამბობს პიონტკოვსკი².

გერცენზონი, თავის მხრივ. ამტკიცებს, რომ თუ დადგენილია, რომ სუბიექტს ნამდვილად არ ჰქონდა მართლწინააღმდეგობის შეგნება, სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა გამორიცხულია, ხოლო თუ დადგინდა, რომ სუბიექტს ჰქონდა შესაძლებლობა სცოდნოდა თავისი მოქმედების დანაშაულებრივი ხასიათის შესახებ (მაგალითად, ახალი კანონი გამოქვეყნდა რადიოთი, კანონი ფართოდ არის ცნობილი მოცემული ადგილის მოსახლეობაში და სხვ.), პასუხისმგებლობა დადგება საერთო საფუძველზე³.

განხილული საკითხის გადაწყვეტის ორი ვარიანტიდან თეორიულად უფრო მისაღები და გამართლებულია ის, რომელიც პასუხის-

¹ Уголовное право. 1948. 331—333.

² Учебник общ. ч. угол. права, 1952, 246.

³ Уголовное право. 1918, 341.

მგებლობის წინაპირობად თვლის პარტლწინააღმდეგობის (საზოგადოებრივი საშიშროების) შეგნებას. ეს შეხედულება უფრო სწორია ანა მარტო თეორიულად და მორალურ-პოლიტიკურად, არამედ აგრეთვე საკანონმდებლო თვალსაზრისითაც. თვით კანონი, როცა იგი განმარტავს განზრახვის შინაარსს და მიუთითებს მის შემადგენელ ელემენტებზე, ფაქტიურ გარემოებათა გათვალისწინების გვერდით, გარკვევით მოითხოვს, რომ სუბიექტი უნდა „ითვალისწინებდეს თავისი მოქმედების საზოგადოებრივად საშიშ შედეგს“. ამ კატეგორიული დებულების საფუძველზე, ვფიქრობ, რომ დაყენებული საკითხი, რომელიც დისკუსიის საგნად იყო გამოცხადებული, პოულობს თავის საბოლოო გადაწყვეტას¹.

4

როცა ვეცნობით საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობის ძირითად ცნებებს, ჩვენს ყურადღებას მათ შორის იპყრობს ერთი დებულება, რომელიც გვხვდება საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობის განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე, მაგრამ აქამდის სპეციალური კვლევა-ძიების საგნად არ ყოფილა მიჩნეული.

ზემოთ ჩვენ ვიკვლევდით დანაშაულებრივი ქმედობის საშიშროებას. შესწავლის საგნად აღებული იყო სისხლის სამართლიან კოდექსის განსაკუთრებულ ნაწილში გათვალისწინებული დანაშაულებრივი შედეგნილობანი და აღნიშნული მათი ძირითადი თვისება, რომელიც გამოისახება საზოგადოებრივ საშიშროებაში. ეს არის ზოგადი თვისება, რომელიც საერთოდ ახასიათებს ყოველ მოქმედებას, რომელსაც კანონმდებელი განიხილავს როგორც დანაშაულს.

მაგრამ დანაშაულის ცნების გვერდით ჩვენ გვაქვს მეორე ცნება — დამნაშავის ცნება, ქმედობის გვერდით — მოქმედის ცნება. ეს ორი ცნება ერთმანეთთან მჭიდროდ, განუყრელად არის დაკავშირებული. დანაშაულს, რა თქმა უნდა, სჩადის დამნაშავე, ეს თავისთავად იგულისხმება, მაგრამ უფრო დაკვირვებით შესწავლა საკითხისა, მისი დაახლოებული ანალიზი ცხადყოფს, რომ ამ ორ ცნებას შორის მაინც არსებობს გარკვეული განსხვავება და ეს განსხვავება უნდა იქნას დადგენილი და ახსნილი.

საბჭოთა კანონმდებელი ზოგჯერ ლაპარაკობს ქმედობის საშიშროებაზე, ზოგჯერ კი ხაზგასმით აღნიშნავს დანაშაულის და ამავდროს დამნაშავის საშიშროებას. ვფიქრობ, რომ ამ გარემოებას უნდა

¹ ამ საკითხზე იხ. В. Макашвили, Вина и сознание противоправности. Метод. матер. Всесоюзн. Юрид. Заочн. Института, 1948, № 2.

მიექცეს სათანადო ყურადღება, ვინაიდან კანონმდებლის მიერ სა-
შიშროების ო რ ი ვ ე ე ლ ე მ ე ნ ტ ი ს გ ა თ ვ ა ლ ი ს წ ი ნ ე ბ ა
შ ე მ თ ხ ე ე ვ ი თ ი მ ო ვ ლ ე ნ ა ა რ ა ა.

ბურჟუაზიულ სისხლის სამართლის ლიტერატურაში ქმედობისა
და მოქმედის საკითხი გადაიქცა ისეთ საკითხად, რომელიც ძირი-
თადად და შეურიგებლად ჰყოფს და ანცალკევებს მთავარ თეორიულ
მიმართულებებს — კლასიკურსა და სოციოლოგიურ მიმართულე-
ბებს. საბჭოთა ლიტერატურაში სწორად იყო აღნიშნული ეს ფაქტი
პროფ. ა. ტრაინინის მიერ¹. კლასიკოსთა და სოციოლოგთა დაუსრუ-
ლებელი დავა წარმოიშვა სწორედ ამ ძირითადი საკითხის ნიადაგზე:
რა შეადგენს სასჯელის ობიექტს — ქ მ ე დ ო ბ ა თ უ მ ო ქ მ ე დ ი?
დავა ამ საკითხის გარშემო გამწვავებულ ხასიათს ატარებდა და
მოდევე მხარეები მექანიკურად უპირისპირებდნენ ერთმანეთს მათ
მიერ აღებულ ორ ძირითად ცნებას.

საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში ქმედობა და მოქმედი
განხილულია მათ დიალექტიკურ ერთიანობაში. ზემოთ დახასიათე-
ბული საზოგადოებრივი საშიშროება შეადგენს ა რ ა მ ა რ ტ ო
ქ მ ე დ ო ბ ი ს, ა რ ა მ ე დ მ ო ქ მ ე დ ი ს თ ვ ი ს ე ბ ა ს ა ც. მაგ-
რამ მაინც გადაუტრელი რჩება საკითხი — რატომ ითვალისწინებს
კანონმდებელი როგორც ქმედობის, ისე მოქმედის საშიშროებას
მხოლოდ ზოგიერთ შემთხვევაში? რით აიხსნება ეს მოვლენა?

მოვიტანოთ სათანადო მაგალითები საბჭოთა სისხლის სამარ-
თლის კანონმდებლობის განვითარების ისტორიიდან. „სახელმძღვა-
ნელო საწყისები“, გამოცემული 1919 წელს, ადგენენ:

„დანაშაულის ჩამდენზე ზემოქმედების ღონისძიების განსა-
ზღვრისას სასამართლო მხედველობაში იღებს როგორც თ ვ ი თ
დ ა მ ნ ა შ ა ვ ი ს, ის ე მ ი ს მ ი ე რ ჩ ა დ ე ნ ი ლ ი ქ მ ე დ ო ბ ი ს
საშიშროების ხარისხს და ხასიათს (თვისებას) საზოგადოებრივი
ცხოვრებისათვის“ (მ. 11).

პირველი საბჭოთა სისხლის სამართლის კოდექსი, გამოცემული
1922 წელს, ადგენს:

„სასჯელის ზომის განსაზღვრისას მხედველობაში მიიღება რო-
გორც დამნაშავის, ისე მის მიერ ჩადენილი დანაშაულის საშიშრო-
ების ხარისხი და ხასიათი“ (მ. 24).

1924 წ. „ძირითადი საწყისების“ თანახმად, „სოციალური და-
ცვის ღონისძიების განსაზღვრისას სასამართლო მხედველობაში

¹ Состав преступления по советскому уголов. праву.

მიიღებს დამნაშავეს და' მის მიერ ჩადენილი დანაშაულის საშიშროების ხარისხს და ხასიათს“ (მ. 30).

იმავე დებულებას აღიარებს საქ. სსრ სისხლის სამართლის კოდექსი, რომლის 42 მუხლი მოითხოვს, რომ სასჯელის ზომის დადგენისას სასამართლომ „მხედველობაში უნდა მიიღოს, თუ რამდენად და რა მხრივ საშიშია დამნაშავე და მის მიერ ჩადენილი დანაშაული, უნდა მიიღოს აგრეთვე მხედველობაში დამნაშავეს პიროვნება, დანაშაულის მოტივი და სხვ.“ დამნაშავეს პ ი რ ო ვ ნ ე ბ ა და დანაშაულის მო ტ ი ვ ი არსებითად შეიძლება მოვათავსოთ დ ა მ ნ ა შ ა ვ ე ს საშიშროების ცნებაში, რადგან როგორც სუბიექტური მომენტები ისინი სწორედ დამნაშავეს საშიშროებას არკვევენ¹.

მოტანილი საკანონმდებლო მასალის საფუძველზე შეიძლება გავაკეთოთ შემდეგი დასკვნა.

კანონმდებელი, ითვალისწინებს რა ერთ და იმავე დროს როგორც ქ მ ე დ ო ბ ი ს (დ ა ნ ა შ ა უ ლ ი ს), ისე მ ო ქ მ ე დ ი ს (დ ა მ ნ ა შ ა ვ ი ს) საშიშროებას, შესაძლოდ ცნობს, რომ ზოგ შემთხვევაში ამ ორი ელემენტის საშიშროება არაა ერთმანეთის აღექვატური იმ მნიშვნელობით, რომ დამნაშავეს საშიშროება შეიძლება იქნას უფრო მომეტებული, ვიდრე მის მიერ ჩადენილი დანაშაულისა. შესაძლოა საწინააღმდეგო შემთხვევა: დანაშაული თავისი შინაარსით მეტ საშიშროებას წარმოადგენს, ვიდრე მისი ჩამდენი პიროვნება. როგორც პ ი რ ვ ე ლ ი ს მაგალითი შეიძლება მოვიტანოთ ის შემთხვევა, როცა სუბიექტი განმეორებით, მრავალჯერ, სისტემატურად ან ხელობის სახით სჩადის დანაშაულს. აქ დამნაშავეს მომეტებული საშიშროება სუბიექტურ თვისებებთან არის დაკავშირებული, მათგან გამომდინარეობს. მ ე ო რ ე შემთხვევას ითვალისწინებს საქ. სსრ სისხლის სასამართლოს კოდექსის 50 მუხლი, რომლის თანახმად, უკეთუ აღმოჩნდება, რომ მსჯავრდადებული ს ა ზ ო გ ა დ ო ე ბ რ ი ვ ა დ ი მ დ ე ნ ა დ ს ა შ ი შ ი ა რ ა რ ი ს, რომ საჭირო იყოს მისი იზოლაცია ან იძულებითი მუშაობა, სასამართლოს ეძლევა უფლება გამოიყენოს პირობითი მსჯავრის ინსტი-

¹ ბულგარეთის სახ. დემოკრატიის სისხლის სამართლის კოდექსის 35 და 38 მუხლები ითვალისწინებენ სასჯელის განსაზღვრის იმავე საფუძველებს.

35 მუხლი ადგენს, რომ სასჯელის ზომა განისაზღვრება იმის მიხედვით, თუ რამდენად საშიშია თვით ქმედობა და მისი ჩამდენი პირი.

38 მუხლის თანახმად, სასჯელი თითოეული თანამონაწილესათვის განისაზღვრება იმის მიხედვით, თუ რა მონაწილეობა მიიღო მან დანაშაულის ჩადენაში, რამდენად საშიშია იგი პირადად და აგრეთვე რამდენად საშიშია თვით დანაშაული.

ტუტი. ვინც ჩაუკვირდება პირობითი მსჯავრის ინსტიტუტს, მისი გამოყენების პირობებს, მის მიზანდასახულობას, ადვილად შეამჩნევს, რომ კანონმდებელი სწორედ აქ ითვალისწინებს ისეთ ვითარებას, როდესაც სუბიექტი არ ამჟღავნებს მის მიერ ჩადენილი დანაშაულის აღქვადურს, მის შესაბამისს საშიშროებას. თვით კანონი მიუთითებს, რომ პირი „იმდენად საზოგადოებრივად საშიში არ არისო“ და ამ მოსაზრების საფუძველზე სასამართლოს შეუძლია გადადვას გამოტანილი განაჩენის აღსრულება .

ზემოთ ჩვენ შევეცადეთ მოგვეცა ამ საკითხის დაყენების მხოლოდ გამარტივებული ცდა. იგი თავისი ბუნებით იმდენად რთულია, რომ მოითხოვს გაღრმავებულ შესწავლას.

5

საბჭოთა კანონმდებლობა თავისი განვითარების პირველ პერიოდში სარგებლობდა ტერმინით „სასჯელი“. 1919 წელს გამოცემული „სახელმძღვანელო საწყისები“ იცნობდნენ მხოლოდ „სასჯელს“. ამ საკანონმდებლო ძეგლის მე-2 მუხლი ამბობს: „სისხლის სამართლის შინაარსს შეადგენენ სამართლებრივი ნორმები და სხვა სამართლებრივი ღონისძიებანი, რომლებითაც მოცემული კლასობრივი საზოგადოების ურთიერთობათა სისტემა დაცულია დარღვევისაგან (დანაშაულისაგან) რეპრესიის (სასჯელის) საშუალებით“. იმავე ძეგლის მე-7 მუხლის თანახმად, „სასჯელი — ეს იძულებითი ზემოქმედების ის ღონისძიებანია, რომელთა მეშვეობით ხელისუფლება უზრუნველყოფს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მოცემულ წესრიგს უკანასკნელის დამრღვევთაგან (დამნაშავეთაგან)“.

1922 წელს გამოცემული რსფსრ სს კოდექსი ხმარობს სასჯელის გვერდით ახალ ტერმინს—„სოციალური დაცვის ღონისძიებას“. ამ კოდექსში რეპრესიის აღსანიშნავად არსებობს ორი ტერმინი: სასჯელი და სოციალური დაცვის ღონისძიება. კანონი ამბობს: „სასჯელთა და სოციალური დაცვის სხვა ღონისძიებათა გვარები და სახეები“ (IV კარი), საიდანაც ჩანს, რომ პირველი საბჭოთა სს კოდექსი სასჯელს განიხილავდა როგორც სოციალური დაცვის ღონისძიებას. „ძირითადი საწყისები“, 1924 წელს გამოცემული, სრულიად ამბობს უარს ტერმინზე „სასჯელი“ და სარგებლობს მხოლოდ ახალით — „სოციალური დაცვის ღონისძიება“. ამ ძეგლით დაწყებული მთელ საბჭოთა კანონმდებლობაში, ყველა მოკავშირე საბჭოთა რესპუბლიკების სს კოდექსებში ვხვდებით სანქ-

ციის აღსანიშნავად ერთადერთ ტერმინს — „სოციალური დაცვის ღონისძიება“. ეს მდგომარეობა გრძელდება 1934 წლამდე, როდესაც გამოიცა კანონი სამშობლოს ღალატის შესახებ, რომელიც უბრუნდება ძველ ტერმინოლოგიას და ხმარებაში შემოაქვს ისევ „სასჯელი“.

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში არა ერთხელ იყო აღნიშნული ტერმინის „სოციალური დაცვის ღონისძიების“ უვარგისობა, მითითებული იყო, რომ იგი ვერ გამოხატავს საბჭოთა სისხლის სამართლის პოლიტიკის შინაარსს, არ შეესაბამება საბჭოთა სამართლის მიზნებს და ამოცანებს. სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელოს ძველ გამოცემაში (1939 წ.) ნათქვამია, რომ ჩვენ სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში „სოციალური დაცვის ღონისძიების“ ცნების შემოღება ნიშნავდა არა მარტო უხეირო ტერმინოლოგიას, არამედ შემოჰქონდა თან უცხო და სოციალისტური სამართლისათვის მავნე წარმოდგენები. სახელმძღვანელო ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ სოციალური დაცვის ღონისძიება დაკავშირებულია არა ბრალის ცნებასთან, არამედ სოციალოგიური სკოლის ეგრეთწოდებულ „ს ა შ ი შ მ დ გ ო მ ა რ ე ო ბ ა ს თ ა ნ“. ამავდროს კი საბჭოთა სისხლის სამართალი სასჯელის განსაზღვრისას სწორედ დამნაშავეის ბრალით ხელმძღვანელობს და აწესებს სასჯელს ბრალის ხარისხის შესაბამისად¹.

გარდა ამისა, „სოციალური დაცვის ღონისძიების“ ცნების გამოარეული იყო ერთმანეთში შერაცხად სრულწლოვან პირებისადმი შესაფარდებელი სასჯელი და ის ღონისძიებანი, რომლებსაც შეუրაცხველ და არასრულწლოვან პირებს უფარდებენ და რომლებსაც არაფერი აქვთ საერთო სასჯელთან. სოციალისტური სისხლის სამართალი დაუშვებლად ცნობს სასჯელის შეფარდებას შეურაცხველ და არასრულწლოვან პირების მიმართ².

იგივე აზრია გატარებული სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელოს შემდეგ გამოცემაში³. იქაც ნათქვამია, რომ ბურჟუაზიულ სამართალში სოციალური დაცვის ღონისძიებანი და-

¹ Уголовное право, общая часть. 1939, стр. 261.

² იქვე, 261.

³ „Введение в наше уголовное законодательство понятия „меры социальной защиты“ не только означало неудачную терминологию, но и несло с собой испорченное представление о содержании этих мер и способно было дать повод к смешению этих мер с мерами безопасности в буржуазном уголовном праве. В последнем меры социальной защиты связаны не с виной, а с так называемым опасным состоянием. Между тем советское уголовное право при определении наказания исходит именно из

კავშირებულია არა ბრალთან, არამედ „საშემ მდგომარეობასთან“, ხოლო საბჭოთა სამართალი გამოდის სწორედ დამნაშავეს ბრალის ცნებიდან და აწესებს სასჯელს ბრალის ხარისხის მიხედვით.

ექვს გარეშეა, რომ საბჭოთა სისხლის სამართალი ხელმძღვანელობს ბრალის ცნებით, რომ უკანასკნელი არის ერთ-ერთი მთავარი, ძირითადი ცნება, რომელიც პასუხისმგებლობის საფუძველს წარმოადგენს. სასჯელის შეფარდება შეიძლება მხოლოდ მაშინ, როდესაც დადგენილია ბრალის ერთ-ერთი ფორმის — განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის არსებობა. ამგვარად, ბრალის და სასჯელის ცნებებს შორის აუცილებელი შინაგანი დამოკიდებულებაა — ისინი ერთმანეთს გულისხმობენ.

როგორც ზემოთ იყო განმარტებული, ბრალი, ფსიქიკური დამოკიდებულების გარდა, რაც განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის ფორმით გამოიხატება, შეიცავს კიდევ შეფასების ელემენტს, რომელიც დამნაშავეს გაკიცხვას, დაგმობას წარმოადგენს. მეორეს მხრივ, როგორც სწორად არის აღნიშნული საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში, სასჯელის ცნებაც უცილობლად დამნაშავეს და დანაშაულის გაკიცხვას გულისხმობს. სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილის სახელმძღვანელოში სასჯელი განსაზღვრულია როგორც სასამართლოს მიერ დამნაშავეისადმი შესაფარდებელი სახელმწიფო იძულების ღონისძიება, რომელიც გამოხატავს სოციალისტური სახელმწიფოს სახელით დამნაშავეის და მისი ქმედობის უარყოფით შეფასებას¹. მაშასადამე, სასჯელის ცნებაში შედის, ერთ-ერთი მისი შემადგენლობითი ელემენტის სახით, მორალურ-პოლიტიკური შეფასება დამნაშავეის და მის მიერ ჩადენილი ქმედობისა.

ამრიგად, ორივე ცნება — ბრალის და სასჯელისა — გულისხმობს უარყოფით შეფასებას, ე. ი. იმას, რომ ქმედობა სახელმწიფოს მიერ შეფასებულია როგორც ისეთი, რაც თავისი ბუნებით ეწინააღმდეგება საბჭოთა მართლწესრიგის მიზნებსა და ინტერესებს.

კავშირი ბრალსა და სასჯელს შორის ჩვენ წარმოდგენილი გვაქვს შემდეგი სქემის მიხედვით:

სუბიექტის ფსიქიკური დამოკიდებულება მის მიერ ჩადენილ დანაშაულებრივ ქმედობისადმი.

иной преступника. устанавливая наказание в соответствии со степенью вины". Уголовное право. общая часть. 1943. стр. 219.

¹ იხ. ამ შრომის მეექვსე თავი.

ამ ფსიქიკური მდგომარეობის შეფასება სახელმწიფოს მხრივ.

გარკვეული რეპრესიული ღონისძიების დაწესება და გამოყენება ადამიანის ფსიქიკაზე ზემოქმედების მიზნით.

როგორც აღნიშნული იყო ამ სქემის სამივე ნაწილი ერთმანეთთან მჭიდროდ შინაგან კავშირშია. უარყოფითი შეფასების მომენტი წარმოადგენს იმ რგოლს, რომელიც აერთიანებს პირველ და მესამე ნაწილებს, სამივე რგოლი შეადგენს ერთ მთლიანობას, რომელიც განსაკუთრებული სიცხადით მოჩანს მართლმსაჯულების განხორციელების პროცესში.

საბჭოთა სისხლის სამართალში ერთ-ერთ მთავარ ცნებას საზოგადოებრივი საშიშროების ცნება წარმოადგენს. ეს მკაფიოდ, ზაზგასმით არის აღნიშნული საქ. სსრ სს კოდექსის მე-5 მუხლში, სადაც კანონმდებელი დანაშაულის განმარტავს როგორც საზოგადოებრივად საშიშ ქმედობას.

ამიტომ სრულიად ბუნებრივად ისმის კითხვა: რა უ რ თ ი ე რ თ ო ბ ა ა ბ რ ა ლ ი ს ა და საზოგადოებრივი საშიშროების ცნებებს შორის?

უნდა ითქვას, რომ ეს საკითხი ჩვენ სპეციალურ ლიტერატურაში სათანადოდ არაა დამუშავებული; ვხვდებით მხოლოდ ცალკეულ მოსაზრებებს, გამოთქმებს. გერცენზონის აზრით, „ბრალი ახასიათებს დამნაშავეს საზოგადოებრივ საშიშროებას, განსაზღვრავს რა მის დამოკიდებულებას ჩადენილ ქმედობისა და მის შედეგისადმი“¹. „ბრალი არ შეიძლება დაპირისპირებულ იქნას საზოგადოებრივ საშიშროებისადმი, იგი წარმოადგენს ერთ-ერთ მის არსებით ნიშანს“ („...является одним из ее существенных признаков“)². მაშასადამე, გერცენზონს ბრალი მიაჩნია საზოგადოებრივი საშიშროების ერთ-ერთ არსებით ნიშნად. ბრალი საზოგადოებრივი საშიშროების გამოვლინების ფორმაა, ბრალში გამოიხატება უკანასკნელი. სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილია სახელმძღვანელო, როგორც ვნახეთ, იძლევა ბრალის განსაზღვრას, რომლის თანახმად ბრალი არის პირის განზრახვა ან გაუფრთხილებლობა, გამოსახული მის მიერ ჩადენილ, საბჭოთა წყობილებისა ან სოციალისტური მართლწესრიგისათვის საშიშ ქმედობაში, რომელიც ამიტომ გაკიცხულია საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონით და კომუნისტური ზნეობით“. ამ განსაზღვრის მიხედვით, ბ რ ა ლ ი ს

¹ Уголовное право. общая часть, 1948. стр. 329.

² იქვე, 329.

³ Учебник уголовного права, общая часть, 1952. 216.

ფორმები — განზრახვა ან გაუფრთხილებლობა — გამოიხატება გარეგნულად საზოგადოებრივად საშიშ ქმედობაში.

იგივე სახელმძღვანელო განმარტავს, რომ ბრალი წარმოადგენს ისეთ ქმედობათა სუბიექტურ მხარეს, რომლებიც დაგმობილია სოციალისტური სახელმწიფოს მიერ როგორც საშიში სოციალისტური მართლწესრიგისათვის. ქმედობის ამ სახელმწიფო შეფასების, როგორც საზოგადოებრივად საშიშის, გარეშე არ არსებობს ბრალი. სადაც არაა ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროება, იქ არც ბრალია, როგორც სისხლის სამართლის ცნება¹. „პირის ბრალის ხარისხი სოციალისტური სახელმწიფოს და საბჭოთა ხალხის წინაშე განისაზღვრება პირველ ყოვლისა მის მიერ განზრახ ან გაუფრთხილებლობით ჩადენილი ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხით“². მაშასადამე, ავტორის აზრით, არსებობს გარკვეული შესაბამისობა ბრალსა და საზოგადოებრივ საშიშროებას შორის, უკეთ რომ ვთქვათ, ბრალში, როგორც სუბიექტურ მომენტში, გამოისახება ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროება. ბრალის ხარისხი განპირობებულია ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხით.

მიუხედავად იმ შინაგანი კავშირისა, რომელიც არსებობს ამ ორ ძირითად ცნებას შორის, ისინი მაინც უნდა იქნან განსხვავებული. ზოგიერთის აზრით, როგორც იყო აღნიშნული, არ შეიძლება ბრალის და საზოგადოებრივი საშიშროების დაპირისპირება, ვინაიდან ბრალი უკანასკნელის „ერთ-ერთ არსებით ნიშანს წარმოადგენს“. მაგრამ საზოგადოებრივი საშიშროების ცნება თავისი შინაარსით და მოცულობით უდავოდ უფრო ფართოა; იგი მოიცავს ისეთ შემთხვევებს, სადაც ადამიანს არ გააჩნია შერაცხადობა და, მაშასადამე, ბრალიც გამორიცხულია. შეურაცხველ მდგომარეობაში მყოფი პიროვნება საზოგადოებრივად საშიშია, მაგრამ მის მიერ ჩადენილი მოქმედება ბრალეულად ვერ ჩაითვლება. აქედან უნდა გამოვიტანოთ დასკვნა, რომ თუმცა ბრალსა და საზოგადოებრივ საშიშროებას შორის, საბჭოთა სისხლის სამართლის მიხედვით, არ-

¹ იქვე, 216.

² იქვე, 216.

სებობს მჭიდრო კავშირი და ნათესაობა, მაგრამ ისინი მაინც ერთ-
მანეთისაგან არსებითად განსხვავდება: უკანასკნელი თავისი შედგე-
ნილობით უფრო ფართოა და გულისხმობს ისეთ მდგომარე-
ობას, რომელიც ლოგიკურად ბრალს უარყოფს.

რედაქტორი ბ. ხარაზიშვილი
გამომცემლობის რედაქტორი ა. ფოცხიშვილი
ტექნოლოგიური | მ. დოლიძე
გამომცემები
კორექტორი მ. ინახარიძე
კონსტრუქციორ კორექტორი ვ. გორგაძე

✱

№ 60666.

შეკვეთა 741,

ტირაჟი 2000.

გადაეცა წარმოებას 18/IV-57 წ. ბელმოწერილია დასაბუქდად 13/XI-57 წ.
ანაწყოების ზომა 6×10. ქაღალდის ზომა 60×92. სასტამბო ფორმათა რაოდენობა 17,75. სააღრიცხვო-საგამომცემლო ფორმათა რაოდენობა 15,6.

შპსი 11 მან.

სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
გამომცემლობის სტამბა, ი. კავკაზაძის პროსპექტი, 1.

Типография издательства ТГУ им. Сталина,
проспект И. Чавчавадзе, 1.